T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

I. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ

Burak Nazif SARICI

2501171586

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Muharrem KESİK

İSTANBUL-2021

ÖZ

I. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ

Burak Nazif SARICI

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması ile Anadolu'nun Türkleşme süreci büyük bir ivme kazandı. Malazgirt Savaşı ise bu süreçte önemli bir dönüm noktasını oluşturdu. 26 Ağustos 1071'de Malazgirt'te kazanılan zaferden sonra Türkler kitleler hâlinde Anadolu'nun çeşitli yerlerine yayılıp buralarda hâkimiyet kurmaya başladılar. Süleyman Şah tarafından 1078'de İznik merkezli kurulan Türkiye Selçuklu Devleti ise Anadolu'daki Türk hâkimiyetini daha da güçlendirdi. Ancak Süleyman Şah'ın ölümünden sonra devlet büyük bir krize sürüklendi. Süleyman Şah'ın ailesinin Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kontrolünde İsfahan'a götürülmesi ile İznik'te vekiller dönemi başladı. Ebu'l-Kâsım ve sonrasında da kardeşi Ebu'l-Gâzi'nin kontrolüne giren İznik şehri, Bizans ve Büyük Selçuklu ordularının saldırılarına maruz kaldı. Ancak bu ordulardan hiçbiri İznik'i ele geçirmeyi başaramadı. Kılıç Arslan'ın İsfahan'dan İznik'e dönüp sultanlığını ilan etmesiyle beraber devlet düzeni yeniden temin edildi. Kılıç Arslan döneminde ilk olarak Bizans İmparatorluğu ve Çaka Bey ile ilişkiler kuruldu. Bizans ile barış yapılması, Çaka Bey'in öldürülmesi ve Pierre l'Ermite'in Haçlı ordularının mağlup edilmesinden sonra Kılıç Arslan yönünü doğuya çevirdi ve Malatya'ya saldırdı. Şehir şiddetli bir şekilde kuşatılırken büyük Haçlı ordularının başkent İznik'i kuşatması Kılıç Arslan'ın bütün planlarını bozdu. Türk ordusu güçlü bir direniş gösterse de hem İznik önlerinde hem de Dorylaion'da Haçlılara mağlup oldu.

Sonuçları itibariyle Türkiye Selçuklu Devleti'ne zor günler yaşatan Birinci Haçlı Seferi'nden hemen sonra meydana gelen 1101 yılı Haçlı Seferi Anadolu'da yeniden büyük mücadeleler verilmesine neden oldu. Türkiye Selçuklu Devleti ve Dânişmendlilerin ittifakı sonucunda üç büyük Haçlı ordusu bir buçuk ay gibi kısa bir sürede mağlup edildi. Haçlı ordularına geçit verilmemesi İslâm âlemini büyük bir tehditten kurtardığı gibi Türklerin Anadolu'daki konumunu da sağlamlaştırdı. Lakin sonrasında Kılıç Arslan ile Dânişmend Gâzi'nin anlaşmazlıklar yaşaması iki Türk hükümdarı arasında savaşın patlak vermesine neden oldu. Dânişmend Gazi'yi mağlup

eden Kılıç Arslan daha sonrasında Malatya şehrini de ele geçirerek gücünü artırdı. Bu büyük kazanımdan sonra tamamen doğu politikasına odaklanan Kılıç Arslan, Meyyâfârikîn, Harran gibi şehirleri ele geçirdi. Daha sonrasında Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun iç karışıklıklarından da istifade ederek Musul şehrine hâkim oldu. Onun bu hareketi Büyük Selçuklu Devleti'ne resmen savaş ilanıydı. Bu doğrultuda Büyük Selçukluların Musul'a vali olarak atadığı Çavlı Sakavu ile savaşan Kılıç Arslan, ordusunun zâfiyetlerinden dolayı mağlup oldu ve geri çekilirken girdiği Habur Nehri'nde boğularak hayatını kaybetti (1107).

Tezimizde Türkiye Selçuklularının ikinci Sultanı olan ve devletini büyük badirelerden kurtarıp bölgenin en büyük güçlerinden biri hâline getiren I. Kılıç Arslan'ın yaşantısı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: I. Kılıç Arslan, Türkiye Selçuklu Devleti, Birinci Haçlı Seferi, 1101 Yılı Haçlı Seferi, Büyük Selçuklu Devleti, Dânişmendliler

ABSTRACT

HİSTORY OF THE TURKEY SELJUK STATE İN THE PERİOD OF KİLİDJ ARSLAN I

Burak Nazif SARICI

Through the establishment of the Great Seljuk State, the Turkification process of Anatolia gained a great momentum. The Battle of Malazgirt marked a major turning point in this process. After the great victory in Malazgirt on August 26, 1071, the Turks spread of mass to various parts of Anatolia and began to dominate there. The Turkey Seljuk State, which was founded by Suleiman Shah in 1078 with the center of Iznik, further strengthened the Turkish domination in Anatolia. However, after the death of Suleiman Shah, the state was dragged into a great crisis. The period of deputies began in Iznik with the transferring of Suleiman Shah's family to Isfahan under the control of the Great Seljuk Sultan Melik Shah. The city of Iznik, which was under the control of Abu'l-Kasim and later him on his brother Abu'l-Gâzi, was attacked by the Byzantine and Great Seljuk armies. But, none of these armies managed to capture Iznik. With the return of Kilidj Arslan from Isfahan to Iznik and declaring his sultanate, the state order was restored. In Kilidj Arslan period, relations were first established with the Byzantine Empire and Çaka Bey. After making peace with Byzantium, killing Çaka Bey and defeating the Crusader armies of Pierre l'Ermite, Kilidj Arslan turned his direction to the east and attacked on Malatya. While the city was severely besieged, the siege of the capital Iznik by the great Crusader armies spoiled all of Kilidj Arslan's plans. Despite the strong resistance of the Turkish army, it was defeated by the Crusaders both in Iznik and in Dorylaion.

The Crusade of 1101, which took place right after the First Crusade, which caused difficult periods for the Seljuk State of Turkey, it caused again in great struggles at Anatolia. As a result of the alliance of the Turkish Seljuk State and the Danişmends, three great Crusader armies were defeated in a short period of one and a half months. Not allowing the Crusader armies to pass through, saved the Islamic world from a great threat, and strengthened the position of Turks in Anatolia. However, disagreements between Kilidj Arslan and Danişmend Ghazi afterwards caused a war

to break out between the two Turkish rulers. Kilidj Arslan defeated Danişmend Ghazi, and later captured the city of Malatya and increased his power. After this great achievement, Kilidj Arslan focused entirely on Eastern policy, captured cities such as Meyyâfârikîn and Harran. Later, taking advantage of the internal turmoil of the Great Seljuk Empire, he dominated the city of Mosul. This act of his was an official declaration of war against the Great Seljuk State. In this direction, Kilidj Arslan fought with Çavlı Sakavu, who was appointed as governor of Mosul by the Great Seljuks, was defeated due to the weaknesses of his army and died by drowning in the Habur River that he entered while retreating (1107).

In our thesis, the life of Kilidj Arslan I, who was the second Sultan of the Seljuks of Turkey and who saved his state from great troubles and turned it into it one of the greatest powers of the region, is discussed.

Keywords: Kilidj Arslan I, Turkey Seljuk State, First Crusade, The Crusade of 1101, the Great Seljuk State, the Danişmends

ÖNSÖZ

Anadolu coğrafyası, tarih boyunca önemli olaylara ev sahipliği yapmıştır. Bu olayların en mühimlerinden biri ise Malazgirt Zaferi ile hız kazanan ve Türkiye Selçuklularının kuruluşu ile kalıcı hâle gelmeye başlayan Anadolu'nun Türkleşmesi sürecidir. Anadolu'nun sosyo-kültürel ve etnik yapısının yeniden şekillenmesini sağlayan bu fetih hareketlerinin sonuçları günümüzde dahi sürmektedir. Anadolu'nun Türk yurdu olarak kalmasında büyük emekleri olan ve Türkiye Selçuklu Devleti'ni yıkılmanın eşiğinden alıp bölgenin en kudretli devleti hâline getiren Kılıç Arslan, Türk-İslâm tarihinin önde gelen şahsiyetlerindendir. Henüz teşkilâtlanamamış ve Anadolu platosunda dağınık bir hâlde yaşayan Türkler, Kılıç Arslan'ın saltanatının altında buluşarak güçlerini artırmışlardır. Ayrıca bu dönemde meydana gelen ve tüm İslâm âlemini derinden etkileyen Haçlı Seferleri orduları da Kılıç Arslan ile birçok defa karşı karşıya gelmiştir.

Kılıç Arslan'ın saltanatı; Bizans İmparatorluğu, Büyük Selçuklu Devleti ve Haçlı orduları ile yürütülen mücadelelerle örülüdür. Bu da ele aldığımız çalışmanın en önemli ve en zor yanını teşkil etmektedir. Zira Kılıç Arslan'ın hayatının işlenmesi sadece yerel bir yöneticinin yaşantısını ele almaktan daha öte olup geniş bir sahayı çeşitli yönleriyle araştırmayı gerektiren bir tarih yazımıdır. İstanbul sınırlarından Musul kapılarına kadar uzanan bir coğrafyada şekillenen olayların etkisi, Avrupa ve tüm İslâm âleminde yankı bulmuştur. Bilhassa Haçlı Seferlerine karşı verilen mücadeleler, bu döneme kıtalararası bir etki katmaktadır. Bu geniş etkinin bir sonucu ise dönemle ilgili bilgilerin bulunup tahlilinin yapılmasının son derece zor olmasıdır. Bilimsel metodlarla Kılıç Arslan dönemine değinen çalışmaların hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerde yetersiz olması da bu zorluğun bir neticesidir. Ayrıca kaynakların çeşitliliği ve çok dilli oluşu da bu dönemin ele alınmasını zorlaştıran faktörlerdendir. Konu ile ilgili en detaylı çalışmalar Osman Turan'ın *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı eserinde yazdığı bölüm ve Işın Demirkent tarafından kaleme alınan eserdir. Lakin bu kitap, bizzat Işın Demirkent'in kendisinin de belirttiği gibi bilimsel tartışmalara girmeden, sade bir üslubla ve geniş kitlelere bilgi vermek amacıyla yazılmıştır. Bilim dünyasında bu konu hakkındaki çalışmaların eksikliği ve Kılıç Arslan döneminin,

Türk-İslâm tarihi, Haçlı Seferleri tarihi, Bizans İmparatorluğu ve Büyük Selçuklu Devleti tarihleri açısından da çok önemli olması bu çalışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

I. Kılıç Arslan Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi adlı tezimiz bir Giriş ve altı (6) bölümden oluşmaktadır. Çalışmamız Süleyman Şah'ın ölümü ile başlamakta, İznik'teki Ebu'l-Kâsım ve Ebu'l-Gâzi'nin hâkimiyetlerini de işleyecek şekilde Kılıç Arslan'ın bütün yaşantısını ele almaktadır. Giriş kısmında Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu, Kutalmış'ın faaliyetleri, Anadolu'nun Türkleşme süreci ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk Sultanı Süleyman Şah'ın yaşantısı ele alınmıştır. I. Bölümde Ebu'l-Kâsım ve Ebu'l-Gâzi'nin İznik'te sürdürdükleri hâkimiyet dönemi işlenmiştir. II. Bölümde ise Kılıç Arslan'ın hayatının ilk dönemine dair bilgiler değerlendirilmiş ve onun Anadolu'ya gelerek sultan oluşu tartışılmıştır. III. Bölümde Kılıç Arslan'ın Çaka Bey ve Bizans İmparatorluğu ile yürüttüğü ilişkiler ele alınmıştır. Tezimizin IV. Bölümü; Birinci Haçlı Seferinin oluşum safhası, Pierre Hermit'in Haçlı Seferi, İznik Kuşatması, Dorylaion Savaşı ve Ereğli muharebesini anlatmaktadır. V. Bölümümüz 1101 Yılı Haçlı Seferi'ni ve Dânişmendlilerle olan ilişkileri ele almaktadır. Tezin son kısmı olan VI. Bölüm ise Kılıç Arslan'ın doğu politikasını, Büyük Selçuklularla olan mücadelesini ve ölümünü işlemektedir.

Bu konuyu ele alma isteğime her dâim destek olan, engin bilgi ve tecrübesi ile her zaman yanımda olup çalışmamın her safhasını değerlendiren ve kıymetli tavsiyelerini benden hiçbir zaman esirgemeyen, çok şey borçlu olduğum saygıdeğer hocam Prof. Dr. Muharrem KESİK'e müteşekkirim. Çalışma esnasında bulamadığım bazı eserleri bana temin eden ve fikirleri ile daima ufkumu açan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ebru ALTAN'a, görüşlerini her dâim benimle paylaşıp desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK'e, Farsça metinlerin çevirisinde destek olup kıymetli fikirlerini benimle paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Murat TURAL'a teşekkürü borç bilirim.

Arapça öğrenme sürecimin mimarı olan ve çevirisinde zorlandığım metinlerde her zaman destek olan Hüseyin ŞABAN'a, bazı Farsça eserlerin temini ve tercümesinde yardımcı olan İsmet Burak BATIR'a, tezimi okuma nezaketini gösterip

kıymetli görüşlerini paylaşan Şeyhmus NAYIR'a, Fransızca ve Grekçe tercümeler noktasında yardımcı olup bazı eserleri bana temin eden, fikirlerini her daim benimle paylaşan İsmail KOÇUK'a çok teşekkür ederim.

Yüksek Lisans eğitimim boyunca burs desteği sağlayan Sn. Cengiz GÜNEŞ beyefendiye ve İstanbul Ticaret Odası'na (İTO) bu desteklerinden ötürü müteşekkirim. Ayrıca bu tezin her cümlesini birden çok defa okuyup tashihini gerçekleştiren, fikirleri ile metin inşasının daha iyi hâle gelmesine büyük katkı sağlayan kıymetli dostum Kevser KIROĞLU'na, kitap temini konusunda en büyük destekçim olan ve yardımlarını hiç eksik etmeyen Selçuk SARICI'ya, tezin son safhalarında bana sağladıkları harika çalışma ortamı ve tüm desteklerinden dolayı 19 Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü'nün tüm öğretim üyelerine teşekkür ederim.

Son olarak hayatım boyunca en büyük destekçim olan sıkıştığım her an yardımıma koşup tüm eğitim hayatım boyunca bana inanan, her zorluk karşısında sabretmemi öğreten, bugünlerimin mimarı babam Cem SARICI ve annem Ayşegül SARICI'ya müteşekkirim.

İstanbul, 2021

Burak Nazif SARICI

İÇİNDEKİLER

ÖZ II

ABSTRACT IV

ÖNSÖZ VI

İÇİNDEKİLER IX

KISALTMALAR LİSTESİ XII

KAYNAKLAR XIV

GİRİŞ 1

A. Anadolu'nun Selçuklular Tarafından Fethi ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu 9

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜLEYMAN ŞAH'IN ÖLÜMÜNDEN I. KILIÇ ARSLAN'IN SALTANATINA KADAR OLAN SÜREÇTE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ

A. Süleyman Şah'ın Ölümünden Sonra Anadolu'da Genel Durum 25

B. Ebu'l-Kâsım Dönemi (478-79/1086 – 484-85/1092) 28

1. Ebu'l-Kâsım ile Bizans Arasındaki Mücadele 29

2. Ebu'l-Kâsım'ın Donanma Kurma Çabaları ve Akabinde Bizans İle Olan Savaş 30

3. Tatikios İdâresindeki Bizans Ordusunun İznik'i Kuşatması ve Karamürsel Savaşı 33

4. Ebu'l-Kâsım'ın İstanbul Yolculuğu ve İttifak Arayışları 36

5. Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'ya Müdahalesi: Emîr Porsuk İznik Önlerinde ... 38

6. İznik'in Emîr Bozan Tarafından Kuşatılması ve Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Bizans İmparatoru İle İttifak Kurma Girişimi 42

7. Ebu'l-Kâsım'ın Sultan Melikşah'ın Yanına Gitmesi ve Öldürülmesi 45

C. Ebu'l-Gâzi'nin İznik Hâkimiyeti 47

D. Ebu'l-Gâzi'nin Kimliği Hakkında Görüşler 50

1. Ebu'l-Gâzi'nin Emîr Buldacı Olma İhtimali 50

2. Ebu'l-Gâzi'nin Dânişmendli Ailesi ile Akrabalık Bağı İhtimali 50

3. Ebu'l-Gâzi'nin Kapadokya Emîri Hasan Bey Olma İhtimali 51

İKİNCİ BÖLÜM

I. KILIÇ ARSLAN'IN ANADOLU'YA GELEREK TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANI OLMASI VE HAKKINDAKİ İLK BİLGİLER

A. Kılıç Arslan'a Dâir İlk Bilgiler 55
B. Kılıç Arslan'ın Isfahan'dan Dönüşü 60
C. Kılıç Arslan'ın Anadolu Yolculuğu ve İznik'e Varışı 63
D. Kılıç Arslan'ın İznik'te Sultan Olması 67
E. Kılıç Arslan'ın Sultan Olması İle Türkiye Selçuklu Devleti'nin Yeniden Kurulduğu İddiası 68
F. I. Kılıç Arslan'ın Sultan Olduktan Sonraki İlk Faaliyetleri 69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. KILIÇ ARSLAN'IN BATI POLİTİKASI: BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ ÖNCESİNDE BİZANS VE ÇAKA BEY İLE OLAN MÜNASEBETLER

A. Bizans'ın Sıkıntılı Günleri 72
B. Çaka Bey ve Faaliyetleri 74
C. I. Kılıç Arslan'ın Güney Marmara Seferi 79
1. İlhan'ın Apollonia ve Kyzikos Seferi 80
D. Kılıç Arslan, I. Aleksios ve Çaka Bey Arasındaki Siyasî İlişkiler 88
E. Kılıç Arslan ve Bizans İmparatorluğu Arasında Yapılan Barış Antlaşması 92

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. KILIÇ ARSLAN'IN MALATYA KUŞATMASI VE BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ ORDULARI KARŞISINDA TÜRKİYE SELÇUKLULARI

A. Yeni Bir Fenomenin Doğuşu: Birinci Haçlı Seferi 96
B. Haçlı Seferi'nin Birinci Dalgası: Pierre l'Ermite ve Halkın Seferi 105
C. Sultan I. Kılıç Arslan'ın Malatya Kuşatması 115
D. Birinci Haçlı Seferi'nin Büyük Orduları 117
1. Haçlıların İznik Kuşatması ve Şehrin Bizans'a Teslimi 120
2. Dorylaion Savaşı ve Kılıç Arslan'ın Mağlubiyeti (1 Temmuz 1097) 132
3. Haçlıların Konya'ya Ulaşması ve Ereğli Savaşı 138
E. Danimarka Haçlıları ve Sultan Kılıç Arslan 140
F. Birinci Haçlı Seferi'nin Sonrasında Kılıç Arslan ve Bizans İmparatorluğu İlişkileri 141
1. Birinci Haçlı Seferi Sonrasında Bizans'ın Batı Anadolu'daki Faaliyetleri 141
2. Kılıç Arslan – Aleksios Komnenos İttifakı ve Normanlarla Avrupa'da Savaş 143
G. Sultan I. Kılıç Arslan ve Birinci Haçlı Seferi'nin Sonuçları 146

BEŞİNCİ BÖLÜM

I. KILIÇ ARSLAN'IN DÂNİŞMENDLİLERLE OLAN İLİŞKİLERİ VE 1101 YILI HAÇLI SEFERİ ORDULARINA KARŞI MÜCADELESİ

A. Bohemund'un Esir Düşmesi 147

B. 1101 Yılı Haçlı Seferleri 148

1. 1101 Yılında Anadolu'ya Gelen İlk Haçlı Ordusu ve Merzifon Savaşı 150

2. Nevers Kontu II. Guillaume'un İdaresindeki Haçlı Ordusu 159

3. 1101 Yılında Anadolu'ya Gelen Üçüncü Haçlı Ordusu 161

C. Kılıç Arslan İle Dânişmend Gâzi'nin Arasının Bozulması ve Aralarındaki Savaş 165

D. Malatya'nın Türkiye Selçukluları Tarafından Zaptı (1104) 169

ALTINCI BÖLÜM

I. KILIÇ ARSLAN'IN DOĞU'DAKİ FAALİYETLERİ, BÜYÜK SELÇUKLULAR İLE MÜCADELESİ, ÖLÜMÜ VE KİŞİLİĞİ

A. Kılıç Arslan'ın Meyyâfârikîn'e Hâkim Olması ve Bazı Anadolu Beylerinin Tâbiyeti 172

B. Urfa Kuşatması ve Harran'ın Ele Geçirilmesi 173

C. Emîr Çavlı'nın el-Cezire'ye Gelmesi ve Kılıç Arslan'ın Musul'a Hâkim Oluşu 175

D. I. Kılıç Arslan – Çavlı Savaşı ve Sultanın Ölümü 183

E. Çavlı'nın Musul'u Ele Geçirmesi ve Kılıç Arslan'ın Ailesinin Âkıbeti 187

F. I. Kılıç Arslan'ın Mezar Yeri 189

G. Sultan Kılıç Arslan'ın Kişiliği ve Tarihteki Yeri 190

SONUÇ 192

BİBLİYOGRAFYA 194

SOYAĞACI 224

EKLER LİSTESİ 225

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.: Adı Geçen Eser

a.g.m.: Adı Geçen Makale

a.g.t.: Adı Geçen Tez

a.mlf.: Adı Geçen Müellif

bk. / bkz.: Bakın / Bakınız

C.: Cilt

çev.: Çeviren

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

ed.: Editör

EI^2: The Encylopaedia of Islam

H.: Hicri

Haz.: Hazırlayan

İA: İslam Ansiklopedisi

inc.: İnceleme / İnceleyen

km.: Kilometre

Krş.: Karşılaştır

nşr.: Neşir / Neşreden

Ö.: Ölümü

Sy.: Sayı

Thk.: Tahkik

Trc.: Tercüme

TTK: Türk Tarih Kurumu

v.d.: ve diğerleri

Yay: Yayınları / Yayınevi

KAYNAKLAR

ARAPÇA VE FARSÇA KAYNAKLAR

Selçukluların meşhur veziri Nizâmü'l-Mülk[1] tarafından kaleme alınan *Siyasetnâme* kendi türünün önde gelen eserleri arasındadır. Devletin üst kademelerinde vazife almış bir Selçuklu vezirinin engin tecrübelerini barındıran bu kıymetli eser, çalışmamıza Türkmenler ile ilgili verdiği bilgiler açısından katkı sağlamıştır. Eserin Türkçe tercümesinden[2] faydalanılmıştır.

İbn Kalânisî'nin[3] (ö. 555/1160) kaleme aldığı *Zeylü Târîhi Dımaşk*, tezimizde en çok kullandığımız eserlerden birisidir. Ele aldığımız bütün olayların çağdaşı olan İbnü'l-Kalânisî, dönemle ilgili önemli bilgileri sunmaktadır. Birinci Haçlı Seferi, Dânişmendlilerle ilişkiler ve Türkiye Selçukluları ile Büyük Selçuklular arasındaki mücadeleler hakkında sık sık başvurduğumuz bu eserin hem Arapça neşri[4] hem de Türkçe tercümesi[5] karşılaştırılarak kullanılmıştır.

Azimî'nin[6] (ö. 556/1160-61) kaleme aldığı *Tarihu'l-Azîmî* adlı eser, kısa kayıtlardan oluşmaktadır. Kılıç Arslan dönemine dair birkaç cümleyi ihtiva eden bu kitabın hem Arapça neşri[7] hem de Türkçe tercümesi[8] karşılaştırmalı olarak kullanılmıştır.

İbnü'l-Ezrak[9] (ö. 577/1181'den sonra) tarafından kaleme alınan Diyarbakır ve Silvan bölgesi için mühim bir eser olan *Tarihu Meyyâfârikîn ve Âmid*, tezimiz

---

[1] Hakkında bk. Muharrem Kesik, "Büyük Selçuklu Devleti Veziri ve Türk Tarihinin Önemli Devlet Adamlarından Nizâmü'l-Mülk (1018-1092)", **Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, (Konya 2018), Sy. 8, s. 55-84; Abdülkerim Özaydın, "Nizâmülmülk", **DİA**, C. XXXIII, s. 194-196.
[2] Nizâmü'l-Mülk, **Siyaset-Nâme**, (haz. Mehmet Altay Köymen), Ankara, TTK, 2018.
[3] Müellif hakkında bk. Ramazan Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul, İSAR, 2016, s. 163-164; Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Kalânisî", **DİA**, C. XXI, s. 99-100.
[4] İbnü'l-Kalânisî, **Zeylü Târihi Dımaşk**, (nşr. H. F. Amedroz), Beyrut 1908.
[5] Ali Sevim, "İbnü'l-Kalânisî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436-500=1044/45-1106/07), **Belgeler**, C. XXIX, Sy. 33, (Ankara 2008), s. 1-42.
[6] Hakkında bk. Şeşen, **Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, s. 164-165; Ali Sevim, "Azîmî", **DİA**, C. IV, s. 330-331.
[7] Azîmî, **Tarih-i Haleb**, (nşr. İbrahim Za'rur), Dımaşk 1984.
[8] Ali Sevim, **Azîmî Tarihi**, **Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)**, Ankara, TTK, 2006.
[9] Bk. Şeşen, **Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, s. 171-172; Ahmet Savran, "İbnü'l-Ezrâk el-Fârikî", **DİA**, C. XXI, s. 34-35.

hakkında yaklaşık bir sayfalık bilgi sunmaktadır. Sultan Kılıç Arslan'ın Meyyâfârikîn ve Musul'da yaptığı icraatler ve mezar yeri hakkında önemli ma'lûmatlar veren eserin Arapça neşri[10] kullanılmıştır.

İbnü'l-Esîr'in[11] (ö. 630/1233) *el-Kâmil fî't-Târîh*[12] adlı çalışması Sultan I. Kılıç Arslan döneminin hiç şüphesiz en önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Ortaçağ İslâm tarihçiliğinin güvenilir ismi İbnü'l-Esîr, ele aldığımız çoğu konuyla ilgili bilgiler aktarmaktadır. Sunduğu malumatlarla kendinden sonraki birçok tarihçiye de kaynak olan bu eserin Abdülkerim Özaydın tarafından yapılan Türkçe tercümesi[13] kullanılmıştır.

Bündarî'nin[14] (ö. 643/1245) *Zübdetü'n-Nusra ve Nubetü'l-'Usra* adlı eserinden sadece Bizans ile ilişkiler konusunda yararlanabildik. Bu eserin Türkçe tercümesinden[15] istifade edilmiştir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî[16] (ö. 654/1256) tarafından kaleme alınan *Mir'âtü'z-Zamân fî Târihi'l-A'yân* adlı eser konumuzla ilgili detaylı bir anlatım sunmaktadır. Kitapta mevzubahis olan bilgilerden bazıları orijinal niteliktedir ve başka kaynaklarda bulunmamaktadır. Çalışmamızda bu kitabın Arapça neşri[17] kullanılmıştır.

Zekeriya Kazvinî'nin[18] coğrafya eseri *Asârü'l-Bilâd*'a çalışmamızın bazı yerlerinde başvurulmuştur. Bu yapıtın Arapça neşrinden[19] faydalandık.

---

[10] İbnü'l-Ezrak, **Târîhu'l-Fârikî**, (thk. Bedevi Abdüllatif Avad), Kahire 1959.
[11] Müellifin hayatı hakkında bk. Şeşen, **Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, s. 195-197; Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Esîr İzzeddin", **DİA**, C. XXI, s. 26-27.
[12] Abdülkerim Özaydın, "el-Kâmil", **DİA**, C. XXIV, s. 281-283.
[13] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl fî't-Târîh**, (trc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul, Bahar Yay., 1987, C. IX, X.
[14] Müellifin hayatı için bk. Abdülkerim Özaydın, "Bündârî", **DİA**, VI, 489-490.
[15] Bundârî, **Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-'usra,** (çev. Kıvameddin Burslan), **Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi**, Ankara 2016.
[16] Bk. Şeşen, **Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, s. 203-205; Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî", **DİA**, C. XXXVII, s. 87-88.
[17] Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-Zamân fî Târihi'l-A'yân**, C. XIX, (nşr. Muhammed Enes Elhin, Kamil Muhammed el-Karat), C. XX, (nşr. İbrahim ez-Zeybek), Beyrut, 2013.
[18] Müellif hakkında bk. Cevat İzgi, "Kazvinî Zekeriyyâ b. Muhammed", **DİA**, C. XXV, s. 160.
[19] Zekeriyya Kazvinî, **Asarü'l-Bilâd ve Ahbârü'l İbâd**, Daru's-Sadr, Beyrut 1960.

İbnü'l-Adîm'in[20] (ö. 660/1262) meşhur kitabı *Zübdetü'l-Haleb min Târihi Haleb*, Suriye coğrafyası ve Güneydoğu Anadolu bölgesi ile ilgili çok önemli bilgiler içermektedir. Ancak bu eserde Kılıç Arslan ile ilgili mâlumatlar yok denecek kadar azdır ve bu sebepten ötürü çalışmamıza ciddi bir katkısı olmamıştır. Eserin Arapça neşri[21] ve Türkçe tercümesi[22] karşılaştırmalı olarak kullanılmıştır.

İbn Şeddâd[23] (İzzeddin, ö. 684/1285) *el-A'lâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi'ş-Şam ve'l-Cezîre* adlı eserinde Sultan Kılıç Arslan'a dair bazı bilgileri sunmaktadır. Kitap, bilhassa Sultan Kılıç Arslan'ın Musul seferine dair detaylı bir anlatıma sahiptir. Çalışmamızda *el-A'lâku'l-Hatîre*'nin el-Mektebütü'ş-Şâmile programında bulunan Arapça neşrinin e-kitap[24] formatından faydalanılmıştır.

Ebu'l-Fidâ'nın[25] (ö. 732/1331) *el Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer* adlı çalışmasında Haçlı Seferi'nin Anadolu ayağı hakkında cılız bilgiler bulunmaktadır. Eser ayrıca Kılıç Arslan'ın Musul seferine de değinmektedir. Çalışmamızda *el Muhtasar*'ın Arapça neşri kullanılmıştır.[26] Müellifin bir diğer eseri olan *Takvîmü'l-Büldân*'dan[27] da çeşitli yerlerde faydalanılmıştır.

Selçuklu tarihçilerinden Aksarâyî'nin[28] (733/1332-33) *Müsâmeretü'l-aḫbâr ve müsâyeretü'l-aḫyâr* adlı çalışmasında Kılıç Arslan'a dâir birtakım bilgiler mevcuttur lakin bunlar kısa kayıtlardan ibarettir. Müellifin Kılıç Arslan ile Dânişmend Gâzi ilişkisi hakkında verdiği bilgiler çalışmamız için önemlidir. Bu eserin Türkçe tercümesi[29] kullanılmıştır.

---

[20] Müellif hakkında bk. Ali Sevim, "İbnü'l-Adîm", **DİA**, XX, 478-479.
[21] İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min Târihi Haleb**, (nşr. Halil el-Mansur), Beyrut, 1996.
[22] İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb**, (trc. Ali Sevim), **Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H. 477-521 = 1055-1127)**, Ankara, TTK, 2014.
[23] Bk. Şeşen, **Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, s. 215-216; Casim Avcı, "İbn Şeddâd İzzeddin", **DİA**, C. XX, s. 374-376.
[24] İbn Şeddâd, **el-A'lâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi'ş-Şam ve'l-Cezîre**, Mektebetü'ş-Şâmile.
[25] Bk. Şeşen, **Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, s. 250-253; Abdülkerim Özaydın, "Ebü'l-Fidâ", **DİA**, C. X, s. 320-321.
[26] Ebu'l-Fidâ, **el Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer**, (baskı, Muhammed Abdüllatif), C. I-IV.
[27] Ebu'l-Fidâ, **Takvimü'l-Büldân**, (çev. Ramazan Şeşen), **Ebu'l-Fidâ Coğrafyası**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2017.
[28] Müellif için bk. İsmail Aka, "Aksarâyî Kerîmüddin", **DİA**, C. II, s. 293.
[29] Kerîmüddin Aksarâyî, **Müsâmeretü'l-aḫbâr ve müsâyeretü'l-aḫyâr**, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara, TTK, 2000.

Nüveyrî[30] (ö. 733/1333) tarafından kaleme alınan *Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb* adlı eser Sultan Kılıç Arslan'ın bilhassa Musul seferine dair detaylı bir anlatım sunmaktadır. Bu kitap, diğer kaynaklarda verilen bilgilerin teyidi açısından da önemlidir. Çalışmamızda mezkûr eserin Arapça neşrinden[31] istifade edilmiştir.

Kadı Ahmed Nigedî'nin[32] (ö. 734/1333'ten sonra) *el-Veledü'ş-Şefîk*'inde I. Kılıç Arslan dönemine dair mâlumatlar bulunmaktadır ancak bunların çoğu ya hatalıdır ya da ciddi tetkike ihtiyaç duymaktadır. Eser bazı bilgilerin teyidi noktasında çalışmamıza katkı sağlamıştır. Bu kitabın Türkçe tercümesini[33] kullandık.

Kazvinî[34] (el-Müstevfî el-Kazvînî, ö. 740/1340 sonrası) tarafından Farsça olarak kaleme alınan *Târih-i Güzîde* ele aldığımız dönemle ilgili bilgiler içerse de bunların birçoğu doğru değildir. Kazvinî'nin bu eseri, verdiği bilgilerle çalışmamıza önemli bir katkı sağlamamıştır. Bu kitabın Türkçe tercümesinden[35] faydalanılmıştır.

Zehebî'nin[36] (ö. 748/1348) *el-İber fi Haberî men Gaber* adlı çalışması Kılıç Arslan'ın Doğu seferine ve ölümüne dair bilgileri muhteva etmektedir. Eserde çalışmamıza dair bir paragraf kadar yer ayrılmış ve kendinden önceki kaynaklardan farklı bir şey yazılmamıştır. Bu kitabın Arapça neşrinden[37] istifade edilmiştir.

İbnü'l-Verdî'nin[38] (ö. 749/1349) *Târihu İbni'l-Verdî* adlı eseri Ebu'l-Fidâ'nın çalışmasının bir özeti mahiyetindedir. Çalışmamızla ilgili az miktarda bilgiyi muhteva etmekte olan bu eserin Arapça neşrinden[39] faydalanılmıştır.

---

[30] Bk. Şeşen, **Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, s. 253-255; Mustafa Öz, "Nüveyrî Ahmed b. Abdülvehhâb", **DİA**, C. XXIII, s. 304-306.
[31] Nüveyrî, **Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb**, (thk. Necib Mustafa Fevvaz, Hikmet Keşli Fevvaz), Beyrut, Dârü'l-Kutubu'l-İlmiyye, C. XXVII.
[32] Ali Ertuğrul, "Niğdeli Kadı Ahmed", **DİA**, C. EK-2, s. 355-356.
[33] Kadı Ahmed Nigedî, **el-Veledü'ş-Şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk**, (inc. ve trc. Ali Ertuğrul), Ankara, TTK, 2015, C. I.
[34] Bk. Abdülkerim Özaydın, "Hamdullah el-Müstevfî" **DİA**, C. XV, s. 454-455.
[35] Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, **Târih-i Güzide**, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara, TTK, 2018.
[36] Müellif hakkında bk. Tayyar Altıkulaç, "Zehebî" **DİA**, C. XLIV, s. 180-188.
[37] Zehebî, **el-İber fi Haberî men Gaber**, (thk. Ebû Hacer Muhammed Said b. Besyuni Zağlul), Beyrut.
[38] Şeşen, **Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, s. 267-268;
[39] İbnü'l-Verdî, **Târihu İbni'l-Verdî**, (nşr. Ahmet Rıfat el-Bedravi), Beyrut 1970, C. II.

Ebû Saîd Salâhaddin Halil b. İzzeddîn Aybeg b. Abdullah es-Safedî'nin[40] (ö. 764/1363) *el-Vâfi bi'l-vefayât* adlı eseri ele aldığımız dönemle ilgili sadece birkaç cümlelik bilgi sunmaktadır. Eserin Arapça neşrinden[41] istifade edilmiştir.

İbn Kesîr[42] (Ebü'l-Fidâ, ö. 774/1373)in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı kitabı Kılıç Arslan döneminden sadece bir iki cümleyle bahsetmektedir. Eser bu sebepten ötürü çalışmamıza pek fazla katkı sağlamamıştır. Bu kitabın Türkçe tercümesini[43] kullandık.

İbn Haldûn'un[44] (ö. 808/1406) *Târihî İbn Haldûn ve Divânü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men âsarahüm min zevi'l-sultani'l-ekber* adlı çalışması Kılıç Arslan'a dair detaylı bir anlatım sunmaktadır. Kendinden önceki eserlerde geçen bilgileri çoğu yerde tekrar eden İbn Haldûn, Kılıç Arslan'ın Musul Seferi'ni detaylıca ele alarak başka bilgileri de tasdik etmektedir. Çalışmamızda bu eserin Arapça neşri[45] kullanılmıştır.

Yâkut el-Hamevî'nin[46] (ö. 626/1229) *Mucemü'l-Büldân* adlı coğrafî eseri, Kılıç Arslan'ın cesedinin bulunduğu Şemşâniyye Köyü hakkında bilgi vermesinden ötürü önemlidir. Çalışmamızda bu coğrafî sözlüğün Arapça neşri[47] kullanılmıştır.

Mîrhând[48] (ö. 903/1498) tarafından telif edilen *Ravzâtü's-Safâ* adlı eser Kazvinî'deki bilgilerin tekrarı niteliğindedir. Bu eserde geçen mâlumatların çalışmamıza katkısı son derece az olmuştur. Kitabın Erkan Göksu tarafından yapılan Türkçe tercümesinden[49] istifade edilmiştir.

---

[40] Bk. İsmail Durmuş, "Safedî", **DİA**, C. XXXV, s. 447-450.
[41] Safedî, **el-Vâfi bi'l-vefayât**, (thk. Ahmed el-Arnavud), Beyrut, Dârü'l-İhyâ, 2000, C. XV.
[42] Abdülkerim Özaydın, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", **DİA**, C. XX, s. 132-134.
[43] İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, (çev. Mehmet Keskin), **Büyük İslâm Tarihi**, İstanbul, Çağrı Yay., 1995, C. XII.
[44] Ayrıca bk. Şeşen, **Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, s. 356-362; Süleyman Uludağ, "İbn Haldûn", **DİA**, C. XIX, s. 543-555.
[45] İbn Haldûn, **Târihî İbn Haldûn ve Divânü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men Âsarahüm min Zevi'l-Sultani'l-Ekber**, (thk. Halil Şehade, Süheyl Zekkâr), Beyrut, 2000, C. V.
[46] Casim Avcı, "Yâkut el-Hamevî", **DİA**, C. XLIII, s. 288-291.
[47] Yakut el-Hamevî, **Mucemü'l-Büldân**, Beyrut, Dârü's-Sadr, 1977.
[48] Müellif hakkında daha detaylı bilgi için bk. İsmail Aka, "Mîrhând", **DİA**, C. XXX, s. 156-157.
[49] Mîrhând, **Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ**, (trc. Erkan Göksu), Ankara, TTK, 2018.

Takiyüddîn Makrizî'nin[50] (ö. 845/1442) *İtti'âzü'l-Hunefâ' bi-aḫbâri'l-eʾimmeti'l-Fâṭımiyyîn el-ḫulefâʾ* adlı çalışması Birinci Haçlı Seferi'nin Türkiye Selçuklularıyla ilgili kısmına üstü kapalı olarak değinmekte ve Kılıç Arslan'ın saltanatının başlangıcıyla ölümünü birkaç cümle hâlinde aktarmaktadır. Çalışmamızda, bu eserin Arapça neşrinden[51] faydalanılmıştır.

Kalkâşendî'nin[52] (ö. 821/1418) meşhur ansiklopedik eseri *Subhu'l-A'şâ fî sınâ'ati'l-inşâ'*da çalışmamıza dair yalnız bir iki cümle bulunmaktadır. Çalışmamızda *Subhu'l-A'şâ*'nın Arapça neşri[53] kullanılmıştır.

Ele aldığımız konunun en önemli kaynaklarından birisi Cenâbî Mustafa Efendi[54] (ö. 999/1590) tarafından telif edilen *el-'Aylemü'z-Zâhir* adlı eserdir. Bu kitapta I. Kılıç Arslan dönemine dair geniş bir anlatım bulunmaktadır. Burada verilen bilgilerin bazıları başka kaynaklarda yoktur ve bu yönüyle orijinal bir niteliğe sahiptir. Olayların genel akışı içerisinde bu bilgilerin doğru olduğu da anlaşılmakta ve diğer kaynaklarla çelişecek bir durum oluşmamaktadır. Tezimizde bu eserin Muharrem Kesik tarafından yapılan tercümesinden[55] istifade ettik.

Ahmed b. Mahmud'un (977/1569-1570) *Selçuknâme* adlı eseri konumuzla ilgili az bilgi barındırmaktadır. Eserin Erdoğan Merçil tarafından hazırlanan hâlinden[56] istifade edilmiştir.

Gaffârî[57] (ö. 975/1567) tarafından kaleme alınan *Târih-i Cihân Ârâ* adlı eserde Kılıç Arslan'a da değinilmekte ve çeşitli yönlerden bu devir anlatılmaktadır. Metinde

---

[50] Hakkında bk. Şeşen, **Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, s. 289-295, Eymen Fuad Seyyid, "Makrîzî", **DİA**, C. XXVII, s. 448-451.
[51] Makrîzî, **İtti'âzü'l-Hunefâ' bi-aḫbâri'l-eʾimmeti'l-Fâṭımiyyîn el-ḫulefâ**ʾ, (thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl), C. II, III, Kahire 1996.
[52] Bk. Şeşen, **Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, s. 285-288; Mehmet İpşirli, "Kalkaşendî", **DİA**, C. XXIV, s. 263-265.
[53] Kalkaşendî, **Subhu'l-Aşâ**, (nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1987.
[54] Bk. Mehmet Canatar, "Cenâbî Mustafa Efendi", **DİA**, C. VII, s. 252-253.
[55] Cenâbî, **el-'Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir**, (haz. ve trc. Muharrem Kesik), "Cenâbî Mustafa Efendinin el-'Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları İle İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı**, İstanbul 1994, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
[56] Ahmed b. Mahmud, **Selçuknâme**, (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2011.
[57] Müellif hakkında bk. Sadıq Sajjadi, "Gaffârî", **DİA**, C. XIII, s. 280-281.

çelişkili ve doğru olmayan bilgiler bulunsa da eser bazı yönlerden çalışmamıza katkı sağlamıştır. Bu kitabın Farsça neşrinden[58] istifade ettik.

İbnü'l-İmâd'ın[59] (ö. 1089/1679) *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb* adlı eseri Kılıç Arslan'ın ölümüyle sonuçlanan Musul seferine birkaç cümle ile değinmektedir. Müellif, verdiği kısa bilgiler ile çalışmamıza önemli bir katkı sağlamamıştır. Eserin Arapça neşrinden[60] istifade edilmiştir.

Müneccimbaşı Ahmed'in[61] meşhur eseri *Câmi'u'd-düvel*, Kılıç Arslan dönemine dair detaylı bir anlatım sunmaktadır. Geç dönemde yazılan bir kitap olmasına rağmen daha evvel telif edilen kaynaklardaki bilgileri teyit etmesi açısından önemlidir. Eserin Ali Öngül tarafından yapılan Türkçe tercümesi[62] kullanılmıştır.

Kim tarafından yazıldığını bilmediğimiz *Anonim Selçuknâme*, Kılıç Arslan dönemine dair az bilgi vermektedir ancak sunduğu bazı malumatlar başka kaynaklarda bulunmamaktadır. Eserin Türkçe tercümesinden[63] istifade ettik.

BİZANS KAYNAKLARI

Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un kızı Anna Komnena[64] (ö. 1153) tarafından kaleme alınan *Alexiad*, çalışmamız için oldukça önemlidir. Bu eser, Ebu'l-Kâsım ve Ebu'l-Gâzi ile ilgili bilgilerimizin yegâne kaynağıdır. Bilhassa Kılıç Arslan'ın saltanatının ilk yıllarının aydınlatılabilmesi için de en önemli kaynak durumundadır. Anna, Haçlı Seferlerinin anlaşılması noktasında da önemli bilgiler aktarmaktadır. Ayrıca Kılıç Arslan döneminin iki önemli komutanı İlhan ve Muhammed hakkında başka kaynaklarda olmayan bilgileri sunmaktadır.

---

[58] Gaffârî, **Tarih-i Cihân Ârâ**, (nşr. Hasan-ı Nerâkî), Tahran 1342.
[59] Müellif hakkında bk. Şeşen, **Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, s. 482; Cengiz Tomar, "İbnü'l-İmâd", **DİA**, C. XXI, s. 95-96.
[60] İbnü'l-İmâd, **Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb**, (thk. Abdülkadir el-Arnaût, Mahmut el-Arnaût), C. V, Beyrut, 1986-1995.
[61] Bk. Şeşen, **Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, s. 434-436.
[62] Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Câmiu'd-Düvel**, (haz. Ali Öngül), **Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II, Anadolu Selçukluları ve Beylikler**, C. II, İstanbul, Kabalcı Yay., 2017.
[63] Anonim, **Selçuknâme**, (trc. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner) Ankara, Atıf Yay., 2014.
[64] Hakkında bk. Leonora Neville, **Anna Komnene the Life & Work of a Medieval Historian**, New York, Oxford University Press, 2016.

Çalışmamızda bu eserin hem E.R.A. Sewter tarafından yapılan İngilizce neşrini[65] hem de Bilge Umar'ın yaptığı Türkçe tercümesini[66] karşılaştırarak kullandık.

Ioannes Zonaras'ın (ö. 1180'den sonra) yazdığı *Vekâyinâme*, Çaka Bey ve Birinci Haçlı Seferi hakkında bazı bilgiler sunmaktadır. Bu bilgiler son derece kısıtlı olsa da Anna'yı doğrulaması açısından önemlidir. Tezimizde bu kitabın Bilge Umar tarafından yapılan Türkçe tercümesini[67] kullandık.

ERMENİ KAYNAKLARI

Urfalı Mateos'un[68] (ö. 1136 sonrası) kaleme aldığı *Vekâyinâme*, I. Kılıç Arslan dönemi için ayrı bir yere sahiptir. Bu eserde konumuzla ilgili orijinal ve son derece kıymetli bilgiler yer almaktadır. Mateos, diğer birçok Bizans ve Haçlı kaynağı gibi açık bir Türk düşmanlığı yapmamakta daha objektif bir yaklaşım sergilemektedir. Sultan Kılıç Arslan hakkında övgü dolu ifadeler kullanmaktan çekinmeyen Urfalı Mateos, 1101 yılı Haçlı Seferi hakkında da detaylı bir anlatım sunarak Albertus Aquensis'in eserini tamamlayıcı bir nitelik kazanmaktadır. Tezimizde bu kıymetli kitabın Türkçe tercümesinden[69] faydalandık.

Vardan Vardapet'in (ö. 1271) 889-1269 yılları arasında gerçekleşen olayları anlattığı eseri, Kılıç Arslan dönemine az da olsa değinmektedir. Haçlı Seferleri ve Dânişmendlilerle olan ilişkilere kısaca değinen bu kitabın Hrant D. Andreasyan tarafından yapılan Türkçe tercümesinden[70] istifade edilmiştir.

SÜRYANİ KAYNAKLARI

Süryani Mikhail'in (ö. 1200) *Vekâyinâme*si, çalışmamız için önemli bir yere sahiptir. Kılıç Arslan'ın Malatya Kuşatması, sonrasında bu şehri Dânişmendlilerin

---

[65] Anna Komnena, **Alexiad**, (çev. E. R. A. Sewter), **The Alexiad of Anna Comnena**, London, Penguin Books, 1969.
[66] Anna Komnena, **Alexiad**, (çev. Bilge Umar), **Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi Malazgirt'in Sonrası**, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 1996.
[67] Ioannes Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, (çev. Bilge Umar), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2008.
[68] Müellif hakkında bk. Hrant D. Andreasyan, "Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları", **Tarih Dergisi**, C. I, Sy. I, (İstanbul, 1949 – 1950), s. 102-108.
[69] Urfalı Mateos, **Vekayinâme**, (trc. Hrant D. Andreasyan), **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Ankara, TTK, 2019.
[70] Vardan, **Türk Fetihleri Tarihi**, (trc. Hrant D. Andreasyan, haz. İlhan Arslan), İstanbul, Post Yay., 2017.

elinden alması ve Musul seferi hakkında kıymetli bilgileri içeren eser, ele aldığımız konunun çalışılmasına büyük katkı sağlamıştır. Vekâyinâme'nin Hrant D. Andreasyan tarafından yapılan Türkçe tercümesinden[71] faydalandık.

Ebu'l-Ferec İbnü'l-İbrî'nin[72] (ö. 1286) *Vekâyinâme*si çalışmamızla ilgili önemli bilgileri barındırır ve en çok faydalandığımız eserler arasında yer almaktadır. Kılıç Arslan döneminin başlangıcından sonuna kadar birçok konu hakkında mâlumatlar sunan bu eserin Türkçe tercümesini[73] kullandık.

Ebu'l-Ferec'in bir diğer eseri olan *Tarihu Muhtasari'd-Düvel, Vekâyinâme'*nin muhtasarı konumundadır. Çalışmamızda bu kitabın Arapça neşrini[74] kullandık.

Yazarı meçhul olan *Anonim Süryani Vekâyinâmesi*'nde konumuzla ilgili az bilgi bulunmaktadır ve bu mâlumatlar da ziyadesiyle başka eserlerin tekrarı durumundadır. Kitabın Türkçe tercümesinden istifade edilmiştir[75]

HAÇLI KAYNAKLARI

Norman Haçlılardan birisi tarafından yazıldığı düşünülen *Anonim Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum*[76] çalışmamızda sıklıkla başvurduğumuz eserler arasındadır. Anlattığı birçok olaya şahit olan müellif, kendisinden sonraki bazı Haçlı kaynak yazarlarını da etkilemiştir. Çalışmamızda *Gesta* olarak kısalttığımız kitabın Türkçe tercümesinden[77] istifade ettik.

Birinci Haçlı Seferi'nin görgü tanıklarından olan Fulcherius Carnotensis'in[78] (ö. 1127) *Gesta Francorum Hierosolimatana Peregrinantum* adlı eseri çalışmamız

---

[71] Süryani Mikhail, **Vekayinâme**, (trc. Hrant D. Andreasyan), 1944, (TTK Basılmamış Nüsha).
[72] Müellif hakkında bk. Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-İbrî", **DİA**, C. XXI, s. 92-94.
[73] Ebu'l-Ferec, **Tarih**, (çev. Ömer Riza Doğrul), C. I-II, Ankara, TTK, 1999.
[74] Ebu'l-Ferec, **Tarihu Muhtasari'd-Düvel**, (nşr. Halil el-Mansur), Beyrut, Dârü'l-Kütubu'l-İlmiyye, 1997.
[75] Anonim, **Vekayinâme**, (trc. Vedii İlmen), İstanbul, Yaba Yay., 2005.
[76] Eser ve müellif hakkında bk. C. Morris, "The Gesta Francorum as Narrative History", **Reading Medieval Studies**, XIX, (1993), s. 55-71.
[77] Anonim, **Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum**, (trc. Ergin Ayan), **Anonim Haçlı Tarihi**, İstanbul, Selenge Yay., 2013.
[78] Müellif hakkında bk. Ebru Altan, "Birinci Haçlı Seferinin Bir Görgü Tanığı: Fulcherius Carnotensis", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sy. 37 (Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı), İstanbul 2001-2002, s. 45-49.

için çok önemlidir. Zira eserde Kılıç Arslan'ın Haçlılarla olan mücadelesi detaylı bir şekilde anlatılmakta ve başka kaynaklarda rastlanmayan bazı bilgiler sunulmaktadır. Çalışmamız sırasında sıkça başvurduğumuz bu kitabın Türkçe tercümesinden[79] faydalandık.

Raimundus Aguiliers'in[80] *Historia Francorum Qui Ceperunt Jerusalem* adlı eseri Birinci Haçlı Seferi'nin görgü tanığı olmasından dolayı önemlidir. Eser, Pierre l'Ermite Hermit'e dair biraz bilgiler sunmanın yanı sıra İznik kuşatması ve Dorylaion Savaşı hakkında da önemli ma'lumâtlar aktarmaktadır. Tezimizde bu kitabın Türkçe tercümesini[81] kullandık.

Albertus Aquensis'in (ö. 1120) eseri olan *Liber Chiristianae Expeditionis pro Ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae* 1101 yılı Haçlı Seferi'nin aydınlatılması konusunda en temel kaynak durumundadır. Müellif, bu eserinde Birinci Haçlı Seferi'ne dair de çok önemli bilgiler vermekte ve bu bilgilerin bazıları diğer kaynaklarda bulunmamaktadır. Ayrıca eser, sadece Haçlı Seferleri bahsinde değil Türkiye Selçukluları – Dânişmendliler ilişkilerine dair de anlatımlar sunmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı çok sık başvurduğumuz Albertus'un kitabının İngilizce tercümesinden[82] faydalandık.

Peter Tudebodus[83] tarafından telif edilen *Historia de Hieroslymitano İtenere* kendinden önce yazılan Anonim Gesta'nın tekrarı durumundadır. Bu sebepten çalışmamıza büyük bir katkı sağlamamıştır. Eserin Türkçe tercümesinden[84] istifade edilmiştir.

---

[79] Fulcherius Carnotensis, **Gesta Francorum Hierosolimatana Peregrinantum**, (çev. İlcan Bihter Barlas), **Kutsal Toprakları Kurtarmak Kudüs Seferi**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yay., 2009.
[80] Hakkında bk. Fatih Erkoçoğlu, **Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2018, s. 26-27.
[81] Raimundus Aguilers, **Historia Francorum Qui Ceperunt Jerusalem**, (yay. haz. Süleyman Genç), **Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2019.
[82] Albertus Aquensis, **Liber Chiristianae Expeditionis pro Ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae**, (nşr. ve trc. Susan B. Edgington), **Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem**, New York, Oxford University Press, 2007.
[83] Hakkında bk. Erkoçoğlu, **a.g.e.**, s. 28-29.
[84] Peter Tudebodus, **Historia de Hieroslymitano İtenere**, (trc. Süleyman Genç), **Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi**, İstanbul, Kronik Yay., 2019.

Baldericus Dolensis (Baldric Bourgueil), Anonim Gesta'ya ufak eklemeler yapıp üslübunu düzelterek oluşturduğu *Historia Ierosolimitana* adlı eserinde Birinci Haçlı Seferi'ne dair detaylı bir anlatım sunmaktadır. Müellif, Clermont Konsili'ne katılmış ancak sefere iştirak etmemiştir. Bu kitap yakın zamanda Latinceden İngilizceye tercüme edilmiştir ve bilim dünyasında şu ana değin yeteri kadar kullanılmamıştır. Haçlı Seferi'ne çağdaş bir müellif olan Baldericus'un eserinin İngilizce tercümesinden[85] faydalandık.

Guibertus Novigenti (Guibert de Nogent), çalışmamız esnasında sıkça başvurduğumuz bir diğer müelliftir. Guibertus, eserinde Pierre l'Ermite'den İznik kuşatmasına ve Dorylaion Savaşı'na kadar pek çok konuya değinmektedir. Ancak o da çoğu zaman Anonim Gesta'yı tekrar etmektedir. Çalışmamızda eserin İngilizce tercümesinden[86] istifade ettik.

Ordericus Vitalis'in[87] *Historia Ecclesiastica* adlı eseri Pierre l'Ermite, Haçlılarının yolculukları, İznik kuşatması, Dorylaion Savaşı ve Kılıç Arslan – Dânişmend Gâzi ilişkilerine dair bilgiler sunmaktadır. Ancak eser zaman zaman masalsı bir anlatıma bürünmekte ve gerçek olamayacak şeylerden bahsetmektedir. Yine de çalışmamıza dair sunduğu detaylı anlatımlardan ötürü sıkça başvurulmuştur. Bu kitabın İngilizce tercümesinden[88] istifade edilmiştir.

Radulfus Cadomensis (Ralph of Caen) ve eseri *Gesta Tancredi* esasen Norman Haçlılara odaklanmaktadır. Anlatının merkezinde olan Tankred ve faaliyetleri detaylı bir şekilde işlenmektedir. İznik kuşatması ve Dorylaion savaşı hakkında bilgiler veren bu eserin İngilizce tercümesini[89] kullandık.

---

[85] Baldericus Dolensis, *Historia Ierosolimitana*, (nşr. ve trc. Susan B. Edgington), **History of the Jerusalemites**, **A Translation of the Historia Jerosolimitana**, New York, Boydell Press, 2020.
[86] Guibertus Novigenti, **Gesta Dei Per Francos**, (trc. Robert Levine), **The Deeds of God Through the Franks**, New York, Boydell Press, 1997.
[87] Müellif hakkında bk. Erkoçoğlu, **a.g.e.**, s. 29.
[88] Ordericus Vitalis, **Historia Ecclesiastica**, (trc. Thomas Forester), C. III, London.
[89] Radulfus Cadomensis, *Gesta Tancredi*, (trc. B. S. Bachrach, D. S. Bachrach), **Gesta Tancredi of Ralph of Caen A History of the Normans on the First Crusade**, Hampshire, 2005.

Willermus Tyrensis[90] tarafından kaleme alınan *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum* ele aldığımız konu ilgili birçok noktaya değinmektedir. Müellif bazen Albertus ve diğer Haçlı müelliflerini tekrara düşmekte ancak orijinal bilgiler vermekten de geri durmamaktadır. Hazırladığımız çalışmaya önemli katkılar sunan bu eserin Türkçe tercümesinden[91] faydalandık.

Ekkehard von Aura'nın[92] *Hierosolymita* adlı eseri bilhassa 1101 Yılı Haçlı Seferlerine dair sunduğu bilgiler açısından kıymetlidir. Albertus'un anlatımını tamamlayan ve kimi zaman da farklı bilgiler sunan bu eser Latince aslından İngilizceye tercüme edilmiştir[93] ve biz de metnin İngilizce hâlini kullandık.

ARAŞTIRMA ESERLERİ

I. Kılıç Arslan dönemine değinen ve bu konu hakkında önemli bilgiler veren kıymetli eserler mevcuttur. Osman Turan tarafından kaleme alınan *Selçuklular Zamanında Türkiye*[94] adlı eser en çok başvurduğumuz kitapların başında gelmektedir. Ele aldığımız dönem hakkında ayrıntılı bir anlatım sunan Turan, yorumları ve aktardığı bilgilerle çalışmamıza çok katkı sağlamıştır.

Erdoğan Merçil tarafından kaleme alınan *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*[95] ve yine Erdoğan Merçil'in Ali Sevim'le ortak yazdığı *Selçuklu Devletleri Tarihi*[96] adlı çalışma da tezimiz için yol gösterici olmuştur.

Steven Runciman'ın kaleme aldığı *Haçlı Seferleri Tarihi*[97] Birinci Haçlı Seferi ve 1101 Yılı Haçlı Seferleri açısından çok önemlidir. Birinci Haçlı Seferi ve 1101 Yılı Haçlı Seferleri'ni kapsamlı bir şekilde işleyen eser detaylı bir kaynakça ve dipnot

---

[90] Bk. P. W. Edbury, J. G. Rowe, **William of Tyre Historian of Latin East**, Cambridge 1988.
[91] Willermus Tyrensis, **Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum**, (trc. Ergin Ayan), **Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar**, İstanbul, Ötüken Yay., 2016; **Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II, Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143)**, Ankara, Gece Kitaplığı, 2018.
[92] Hakkında bk. Erkoçoğlu, **a.g.e.**, s. 25.
[93] Ekkehard von Aura, **Hierosolymita**, (trc. Matthew LaBarge King), History Department, University of Washington, 2011.
[94] Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, Ötüken Yay., 2014.
[95] Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2015.
[96] Ali Sevim, Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, **Siyaset, Teşkilât ve Kültür**, Ankara, TTK,2014.
[97] Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, (çev. Fikret Işıltan), C. I-II, Ankara, TTK, 2008.

bilgisi sunmaktadır. Tercümesinden faydalandığımız bu eserin I. ve II. ciltlerinde Kılıç Arslan'a da sıkça değinilmektedir.

Işın Demirkent'in I. Kılıç Arslan dönemini müstakilen anlattığı eseri[98] ise sık başvurduğumuz kitaplardan birisi olmuştur. Eserde Kılıç Arslan döneminin genel bir görüntüsü çizilmiştir. Yine aynı müellif tarafından telif edilen *Haçlı Seferleri*[99] de çalışmamız esnasında çokça istifade ettiğimiz yapıtlar arasında yer almaktadır.

Abdülkerim Özaydın, *Anadolu Selçukluları*[100] adlı makalesi ve Sultan Berkyaruk[101] ile Muhammed Tapar'ı[102] ele aldığı eserleriyle Kılıç Arslan döneminin aydınlatılmasına büyük katkı sağlamaktadır. Müellifin Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopesi'nde kaleme aldığı maddelere de sıklıkla başvurulmuştur.

Muharrem Kesik'in *Dânişmendliler,*[103] *At Üstünde Selçuklular*[104] ve *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*[105] adlı eserleri en çok başvurduğumuz yapıtlardandır. Bilhassa *Dânişmendliler* adlı çalışma sıkça müracaat ettiğimiz eserler arasında yer almaktadır. *At Üstünde Selçuklular* adlı çalışma ise Ebu'l-Kâsım dönemi ve Çaka Bey ile ilgili olarak kullandığımız bir yapıttır. Ayrıca bu eser, Türkmenlerin Türkiye Selçuklularındaki konumu ve Selçuklu ordusunun yapısı hakkında da bize önemli mâlumatlar sunmaktadır. *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı* adlı kitaba ise Haçlı Seferlerinin yazımı esnasında sıkça başvurulmuştur.

Ebru Altan'ın kaleme aldığı *Antakya Haçlı Prinkepsliği*[106] adlı eser ise bilhassa Haçlı Seferleri'yle alakalı hususlarda başvurduğumuz başlıca kitaplardan olmuştur.

---

[98] Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, Ankara, TTK, 2014.
[99] Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, İstanbul, Dünya Yay., 2013.
[100] Abdülkerim Özaydın, "Anadolu Selçukluları", **Siyasî-Dinî-Kültürel ve Sosyal İslâm Tarihi**, İstanbul, Kayıhan Yay., 1994, C. VIII, s. 86-241.
[101] Abdülkerim Özaydın, **Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)**, İstanbul 2001.
[102] Abdülkerim Özaydın, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)**, Ankara, TTK, 1990.
[103] Muharrem Kesik, **Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2017.
[104] Muharrem Kesik, **At Üstünde Selçuklular Türkiye Selçukluları'nda Ordu ve Savaş**, İstanbul, Timaş Yay., 2014.
[105] Muharrem Kesik, **Selçukluların Haçlılarla İmtihanı**, İstanbul, Timaş Yay., 2018.
[106] Ebru Altan, **Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)**, Ankara, TTK, 2018.

GİRİŞ

Türkler, tarihin muhtelif devirlerinde, çeşitli coğrafyalarda büyük devletler kurmuşlar ve geniş toprakları hâkimiyetleri altına alıp yönetmişlerdir. Bu devletlerden birisi olan Selçuklu Devleti'nin kurucuları da Oğuzların Kınık Boyu'na mensuptur.[107] Selçukluların atası, "*demir yaylı*" unvanına sahip olan Dukak (Tukak)tır.[108] Onun Oğuz Yabgu Devleti'nde önemli bir göreve sahip olduğu ve Oğuz hakanı nezdinde çok kıymetli bir makamda bulunduğu anlaşılmaktadır[109]

Devlete adını veren Selçuk Bey de tıpkı babası Dukak gibi Oğuz Yabgu Devleti'nde önemli görevlerde bulunmuş ve "*Sübaşılık*" mevkiîne yükselmiştir. Ancak Selçuk Bey ilerleyen bir tarihte tam olarak bilinmeyen sebep/sebeplerden ötürü Oğuz Yabgusu'nun topraklarından beraberindekiler ile göç etmiştir.[110] Çıktığı bu yolculuk sonucunda Cend şehrine gelen Selçuk Bey, burada İslâmiyet'i kabul etmiştir.[111] O esnada Cend civarında ve Mâveraünnehr[112] bölgesinde Samanoğulları (819-1005), Karahanlılar (840-1212) ve Gazneliler (963-1186) gibi büyük devletler hüküm sürmekteydi.

Cend şehrine yerleşen Selçuk Bey'in dört oğlu vardı.[113] Selçuk'un en büyük oğlu olan; aynı zamanda Çağrı ve Tuğrul Beylerin de babası Mikail, cihad amacı ile

---

[107] Reşîdüddin Fazlullah, **Câmiu't-Tevârîh**, (Trk. trc. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş), İstanbul, Selenge Yay., 2010, s. 70; Krş. Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 19.

[108] Onun çok güçlü oluşu ve ok atmadaki maharetinden dolayı "*Demir Yaylı*" lakabını almış olması muhtemeldir. Bk. Ebu'l-Ferec, C. I, s. 292. Krş. Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 19; Osman Gazi Özgüdenli, **Selçuklular Cilt I Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)**, İstanbul, İsam Yay., 2017, s. 33.

[109] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. IX, s. 361.

[110] Bazı kaynaklarda bu ayrılışın sebebi olarak Oğuz Yabgusu'nun eşinin Selçuk Bey'den rahatsız olduğu ve onu ortadan kaldırtmak için telkinlerde bulunduğu, bunu öğrenen Selçuk Bey'in de göç ettiği yazar. Bk. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. IX, s. 361, Ebu'l-Ferec, C. I, s. 292. Ancak bu göçün sebebini nüfusun çokluğu ve otlakların azlığına bağlayan kaynaklar da mevcuttur. Bk. Nîşâbûrî, **Selçuknâme**, (trc. Ayşegül Fidan) İstanbul, 2018, s. 76; Râvendî, **Râhat'üs-Sudûr ve Âyet'üs-Sürûr**, (trc. Ahmed Ateş), **Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti**, Ankara, TTK, 1999, C. I, s. 85. Agacanov ise her iki faktörün de bu göçe sebebiyet verdiğini kaydeder. Bk. S. G. Agacanov, **Oğuzlar**, (Trk. trc. Ekber N. Necef, Ahmed Annaberdiyev), İstanbul, Selenge Yay., 2013, s. 260-261.

[111] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. IX, s. 361 vd; Ebu'l-Ferec, C. I, s. 293

[112] Ceyhun Nehri'nin kuzey ve doğu kısımlarında kalan coğrafi bölgeye verilen ad. Bk. Osman Gazi Özgüdenli, "Mâverâünnehir", **DİA**, C. XXVIII, s. 177-180.

[113] Ebu'l-Ferec, C. I, s. 293; Nişâbûrî, s. 76; Râvendî, s. 85; Kazvînî, s. 17. Krş. İbrahim Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", **Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul,

çıktığı bir seferde aldığı bir ok darbesi sonucunda ölmüştü.[114] Geriye Arslan (İsrail, Yabgu), Musa ve Yusuf adlı üç oğlu kalmıştı.

Selçuk Bey daha hayatta iken Selçuklular, bulundukları bölgede siyasî bir güç olarak belirmeye başlamışlardı. Karahanlı baskısı karşısında zor duruma düşen Sâmânî Hükümdarı Nuh el-Muntasır, Selçuklulardan askerî yardım istemiş, bu teklifi geri çevirmeyen Selçuk Bey de oğlu Arslan idaresinde bir orduyu desteğe göndermişti. Gelen bu Selçuklu ordusunun da katkılarıyla Sâmânîler Kûhek'te Karahanlılara karşı muzafferiyet elde etmişlerdi. Bu desteğe binâen Buhara ve Semerkant'a yakın olan Nur Kasabası Selçuklulara verildi. Bu kasabaya bilhassa Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenler göç edip yerleştiler.[115]

Karahanlı Harun Buğra Han, 999 senesinde Sâmânîlerin elinden Buhara'yı alıp bu devlete son verdi. Ancak bu olayları takip eden süreçte Sâmânîlerden İsmâil Muntasır, devletini yeniden kurmak için mücadeleye girişti ve ona destek olan Arslan Yabgu ile beraber Karahanlıları Buhara'dan çıkarıp Zerefşân Köprüsü civarında mağlup etti. Daha sonra İsmâil, Arslan Yabgu'nun desteği ile Karahanlıları bir kez daha mağlup etti. Ancak Arslan Yabgu'nun ilerleyen süreçte politikasında yön değiştirmesi üzerine İsmâil yalnız kaldı ve mücadelesi nihayete ulaşamadı. [116]

399 (1009) yılı civarında öldüğü düşünülen Selçuk Bey'in vefatından sonra ailenin başına hayatta kalan en büyük oğul olan Arslan Yabgu geçti. Selçuk Bey'in ölümünden sonra ailenin geri kalan üyeleri de Cend'den Mâverâünnehr bölgesine geldiler. Selçuklular, bu topraklarda birisi Arslan Yabgu'nun diğeri de Tuğrul ve Çağrı Beylerin yönetiminde olmak üzere iki ayrı koldan yönetildiler.[117] Cend şehrinden Mâverâünnehr'e gelen Çağrı ve Tuğrul Beyler bölgede hâkimiyet süren Karahanlı İlig Han Nasır ile anlaşamayarak Doğu'nun hakanı Buğra Han'ın yanına gittiler. Buğra

---

Ötüken Yay. 2016, s. 237-250. İbnü'l-Esîr; Selçuk Bey'in üç oğlu olduğunu kaydeder. Bk: İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. IX, s. 362.

[114] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. IX, s. 362; Mîrhând, **a.g.e.**, trc., s. 20.

[115] Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I Kuruluş Devri**, Ankara, TTK, 2016[5] s. 35; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 21.

[116] Mehmet Altay Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Ankara, TTK, 2017, s. 33; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 22.

[117] Özgüdenli, **Selçuklular**, s. 54.

Han da onlara karşı benzer bir tavır sergiledi ve hatta Tuğrul Bey'i esir aldı. Kardeşini kurtarmak isteyen Çağrı Bey ise Buğra Han'a karşı mücadele edip bazı önemli Karahanlı komutanlarını tutsak etmeyi başardı.[118] Bu durum karşısında Buğra Han, Tuğrul Bey'i serbest bırakmış ve iki kardeş Mâveraünnehr'e geri dönmüşlerdir.[119] Mâverâünnehr'de Karahanlı prensi Ali Tegin'den de iyi bir muamele görmeyen Çağrı ve Tuğrul Beyler yeni arayışlar içine girdiler. Tüm bu yaşananların ardından Tuğrul Bey çöllere çekildi, Çağrı Bey ise yeni topraklar bulup ganimet elde etmek amacı ile Anadolu seferine çıktı.[120]

Çağrı Bey bu sefere çıkarken yanına 3.000[121] kadar tam donanımlı asker almış ve Gaznelilere ait olan Horasan üzerinden Irâk-ı Acem'e ulaşmış, oradan da Azerbaycan yolu ile Anadolu'ya girmiştir. Çağrı Bey Gazneli topraklarından geçerken bölgenin Gazneli Valisi Arslan Cazib'in tâkîbatına uğramış ise de onu atlatmayı başarmıştır. Doğu Anadolu'ya ulaşan Çağrı Bey'in ilk hedefi Ermeni Vaspurukan Krallığı oldu. 467 (17 Mart 1018 – 16 Mart 1019) tarihinin olaylarını anlatırken Urfalı Mateos[122], Türklerin Vaspurukan Krallığı topraklarına girdiğini kaydeder. Bu Türklerin Çağrı Bey ve beraberindekiler olması ihtimali kuvvetle muhtemeldir.[123] Müellif bu Türkleri; "*Bu zamana kadar bu cins Türk atlı askeri görülmemişti. Ermeni askeri onlarla karşılaşınca onların acâib şekilli, yaylı ve kadın gibi uzun saçlı olduklarını gördüler*"[124] şeklinde tasvir etmektedir. Burada zafer kazanan Çağrı Bey

[118] Mîrhând, bu komutanların sayısını 130 olarak vermektedir. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 24.
[119] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. IX, s. 362; Mîrhând, **a.g.e.**, trc., s. 23-24. Krş. Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 36; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 22-23.
[120] Ernest Honingman, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (trc. Fikret Işıltan), İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1970, s.175-176; İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihî Ehemmiyeti", **Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Ötüken Yay. 2016, s. 199-200.
[121] Çağrı Bey'in yanında bulunan asker sayısı hakkında farklı görüşler vardır. Mîrhând, 30.000 sayısını vermekte (**a.g.e.**, trc., s. 26), Ebu'l-Ferec, "*çok büyük bir ordu*" tabirini kullanmakta (C. I, s. 293), İbrahim Kafesoğlu ve Mehmet Altay Köymen 3.000 sayısını kabul etmektedir (Kafesoğlu, "**Doğu Anadolu'ya**", s. 200; Köymen, **Kuruluş**, s. 106). Cihan Piyadeoğlu ise bu rakam için net bir şey söylemenin şu an için mümkün olmadığını yazmaktadır. Bk. Cihan Piyadeoğlu, **Selçukluların Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey**, İstanbul, Timaş Yay., 2014[2], s. 31.
[122] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 48.
[123] Kafesoğlu, **Doğu Anadolu'ya**, s. 203-204; Ali Sevim, "Çağrı Bey", **DİA**, C. VIII, s. 183-186.
[124] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 48.

daha sonra Nahçıvan'da bulunan Gürcüler üzerine yürümüş, Nig bölgesinde bir Bizans ordusunu mağlup edip birçok ganimet ile beraber Tuğrul Bey'in yanına dönmüştür.

Arslan Yabgu ise esir olan ancak kaçmayı başararak Buhâra'da hâkimiyet sağlayan Karahanlı şehzadesi Ali Tegin ile bir ittifak kurmuştur. Bu ittifak Selçukluların siyasî ve askerî gücünü göstermesi açısından çok önemlidir. Artık onlar da bölgede ittifak akdedilebilecek bir siyasî yapı olmuşlar ve Mâverâünnehir'de aktif olarak rol oynamaya başlamışlardır. Mehmet Altay Köymen[125], Arslan Yabgu'nun yaptığı ittifak ve edindiği konum hakkında: "*Bu itibarla Arslan Yabgu artık bir yardımcı olmayıp, adeta başka siyasî teşekküller tarafından tanınan bir hükümdardır*" demektedir. Arslan Yabgu, Ali Tegin ile sadece ittifak yapmakla kalmamış, kızını onunla evlendirmek sureti ile aradaki ilişkileri daha da güçlendirmiştir.[126]

Karahanlı tahtına geçen Yusuf Kadır Han'ı tanımayan Ali Tegin, ona karşı giriştiği faaliyetlerde Arslan Yabgu'dan da destek gördü. Karahanlı hükümdarı Yusuf Kadır Han (1024-1032) ve Gazneli Sultan Mahmud (ö. 1030) 416 (1025) tarihinde buluşarak devletlerinin durumlarını ve Mâverâünnehr bölgesinde olan gelişmeleri tartıştılar. Bu görüşmeler sırasında Yusuf Kadır Han, Ali Tekin ile ona yardım eden Selçuklulardan şikâyetçi oldu ve Gazneli Mahmut'tan Selçukluları sürgün etmesini istedi.[127]

Yusuf Kadır Han'ın bu talebi üzerine Arslan Yabgu'ya elçiler gönderen Gazneli Mahmud, onu beraberinde oğlu Kutalmış[128] olduğu hâlde yanında ağırladı. Arslan Yabgu'nun gücünü gören ve ilerisi için daha büyük bir tehlike teşkil edebileceğini fark eden Gazneli Mahmud, verdirdiği bir ziyafet esnasında Arslan Yabgu'yu tutsak edip yanındakilerle beraber Hindistan'da bulunan Kālincâr Kalesi'ne gönderdi.[129]

---

[125] **Selçuklu Devri**, s. 34.
[126] Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 23.
[127] Nîşâbûrî, **a.g.e.**, trc., s. 76-77; Mirhând, **a.g.e.**, trc., s. 32. Krş. Köymen, **Kuruluş**, s. 75.
[128] İsmin teleffuzu hakkındaki görüşler için bk. Atsız, "Arslan Yabgu'nun Oğlunun Adı", **SAD**, Sy. III, Ankara 1971, s. 183-189.
[129] Nîşâbûrî, **a.g.e.**, trc., s. 78; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. IX, s. 363; Râvendî, C. I, s. 89; Mîrhând, **a.g.e.**, trc., s. 33; Krş. Köymen, **Kuruluş**, s. 86-87; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 26; Özgüdenli, **Selçuklular**, s. 55-56; Abdülkerim Özaydın, "Arslan b. Selçuk", **DİA**, C. III, s. 402-403.

Bir süre sonra kaleden kurtulmayı başaran Kutalmış, Buhara'da bulunan ve Arslan Yabgu'ya tâbî olan Türkmenlerle beraber babasını kurtarmaya çalıştı ancak başarılı olamadı. Kutalmış, Arslan Yabgu'nun 1032 yılında Kālincâr Kalesi'nde ölmesi üzerine amcası Mikâil'in oğulları Tuğrul ve Çağrı Beylerin yanına döndü.[130]

Gazneli Devleti'nin müsaadesi olmadan Tuğrul ve Çağrı Beylerin idâresinde Horasan Bölgesi'ne giren Selçuklular, içinde bulundukları zorluklardan kurtulmak amacı ile Gazneli Sultanı Mesud'dan yurt taleb ettiler. Ancak Selçukluları bir tehlike olarak gören sultan, bir ordu hazırlatıp Çağrı ve Tuğrul Beylerin üzerine göndermeyi tercih etti. Nesâ yakınlarında yapılan savaşı Selçuklular kazandı bu zaferin ardından Sultan Mesud ile antlaşma yapıldı. Yapılan antlaşma icabınca Nesâ, Ferâve ve Dihistan Selçuklulara bırakıldı. (Ağustos, 1035).[131]

Selçuklular elde ettikleri bu topraklarla yetinmeyerek Belh ve Sistan'a kadar uzanan yeni akınlar yapmaya başladılar. Nesâ'daki yenilgi ve artan akınlardan sonra Selçuklu tehdidini tamamen ortadan kaldırmayı kararlaştıran Gazneli Sultanı Mesud, Hacib Sübaşı idâresindeki büyük bir orduyu Selçuklulara karşı gönderdi. Serahs yakınlarında Gazneli ordusu ile savaşa tutuşan Selçuklular Nesâ'dan sonra önemli bir zaferi de burada kazandılar (1 Haziran 1038). Bu büyük galibiyetten sonra Çağrı Bey Merv'e, Musa Yabgu Serahs'a Tuğrul Bey ise Nîşâbûr'a hâkim oldu.[132]

Gazneliler Horasan'da önemli savaşlar kaybetmiş ve bölgenin mühim şehirlerinden bazıları Selçukluların eline geçmeye başlamıştı. Bu duruma bir son vermek ve Selçuklu tehdidini tamamen ortadan kaldırmak isteyen Gazneli Sultanı Mesud, bizzat ordusunun başında harekete geçti. Bu haberi alan Selçuklu reisleri bir araya gelip izlenecek stratejileri belirlediler. Selçuklular ilk başta Gazneli ordusunun karşısına çıkmadılar. Ancak sonrasında Çağrı Bey'in ısrarları sonucu Gazneli ordusunu karşılamaya karar verdiler ve plân gereği sahraya doğru geri çekildiler. Sultan Mesud ise fillerle destekli büyük bir ordu ile Selçukluları takibe koyuldu ve iki ordu Merv yakınlarında bulunan Dandânakan mevkiinde karşılaştı. Selçuklu tarihinin

[130] Mirhând, **a.g.e.**, trc., s. 67-68. Krş. Faruk Sümer, "Kutalmış", **DİA**, C. XXVI, s. 480.
[131] İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, İstanbul, MEB Yay., 1992, s. 15-16.
[132] Özgüdenli, **Selçuklular**, s. 73-74.

dönüm noktalarından biri olan Dandânakan Savaşı, Selçukluların üstünlüğü ile sonuçlandı. Ağır bir yenilgiye uğrayan ve bütün hazinelerini savaş alanında bırakmak zorunda kalan Sultan Mesud, beraberindeki az sayıda adamı ile savaş meydanından kaçmayı başardı (7-9 Ramazan 431 / 22-24 Mayıs 1040).[133]

Dandânakan Zaferi'nin hemen ardından toplanan Selçuklu kurultayında Tuğrul Bey yeni kurulan devletin sultanı ilân edildi. Civar ülkelere ve Abbâsî halifesine fetihnâmeler gönderildi. Ayrıca Merv şehri ve Gazneli toprakları ile Ceyhun nehri arasında kalan bölgeler Çağrı Bey'e, Herat, Bust ve Sistân Musa Yabgu'ya verildi. Tuğrul Bey ise Nîşâbûr'u kendine başkent olarak seçti. Kutalmış, İbrahim Yınal, Hasan ve Kavurd gibi Selçuklu melikleri ise çeşitli yerlerin fethi ile görevlendirildiler.

Selçuklular, Dandânakan zaferinin ardından Batı yönünde genişlemeye başlamışlardır. Tuğrul Bey, Azerbaycan, Anadolu ve El-Cezire gibi bölgelere Selçuklu şehzadelerinin idaresinde ordular sevk etmiştir. Irâk-ı Acem'e hâkim olan Tuğrul Bey'in buyruğu ile Şihâbü'd-devle Ebu'l-Fevâris Kutalmış da, Azerbaycan ve Ermeni topraklarında fetih hareketlerine başladı.[134] Kutalmış, Türkmen akınlarını engelleyip bölgedeki Türkmenlerin direncini kırmayı hedefleyen ve Şeddâdoğullarına[135] ait Dovin (Dübeyl)i kuşatan bir Bizans ordusunu Gence Kalesi yakınlarında mağlubiyete uğrattı (437 / 1045-1046). Kutalmış bir sonraki sene de Gence şehrini kuşatmış ancak başarı elde edememiştir.[136]

Tuğrul Bey'in Azerbaycan'da fetih hareketleri yapmakla görevlendirdiği Selçuklu şehzadelerinden Hasan Bey, Büyük Zap Suyu kıyılarında Bizanslılar tarafından pusuya düşürülüp şehit edildi. Bu olayın intikamını almak isteyen Tuğrul Bey, İbrahim Yınal ve Kutalmış idâresindeki büyük bir orduyu bölgeye gönderdi. Bu iki Selçuklu şehzadesinin emrindeki Türk ordusu Doğu Anadolu'ya girdi ve

---

[133] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. IX, s. 368-369. Krş. Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s. 17-18; Özgüdenli, **Selçuklular**, s. 80-86.
[134] Hüseyni, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, (trc. Necati Lügal), Ankara, TTK, 1999, s. 12.
[135] Detaylı bilgi için bk. Nevzat Keleş, **Şeddâdiler (951-1199) Ortaçağ'da Bir Kürt Hanedanı**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2016.
[136] Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, İstanbul, Bürhaneddin Matbaası, 1944, s. 46; Sümer, **Kutalmış**, s. 480.

Erzurum'u fethetti.[137] Buradan hareketle yoluna devam eden Selçuklular 18 Eylül 1048[138] tarihinde Pasinler Ovası'nda Liparit'in emrindeki 50.000 kişilik Bizans ordusunu büyük bir yenilgiye uğrattılar.[139] Selçuklular ve Bizanz arasındaki ilk büyük karşılaşma olan Pasinler Savaşı, Türklerin Anadolu akınlarını daha da hızlandırmasına sebebiyet vermiş ve bölgedeki Selçuklu gücünü pekiştirmiştir.

Kutalmış, 1053 yılında Kars şehrine saldırıp burayı ele geçirdi. 1055 yılında Bağdad'a gelen Tuğrul Bey'in yanında bulunan Kutalmış, isyan edip Musul üzerine giden Arslan el-Besâsîrî'ye karşı Musul Emîri Kureyş b. Bedran'a yardıma gitti. Musul'da Kureyş ile bir araya gelen Kutalmış, Sincar yakınlarında Arslan el-Besâsîrî ile yaptığı savaşı kaybetti (29 Şevval 448 / 9 Ocak 1057).[140] Bu yenilgi haberi üzerine bölgeye bizzat gelen Tuğrul Bey, Musul'a doğru harekete geçip bölgede yeniden hâkimiyetini sağladı ve Musul şehrini İbrahim Yınal'a verdi.

Doğu Anadolu'da ve El-Cezire bölgelerinde birçok görevi icra etmiş olan Ebu'l-Fevâris Kutalmış'ın 453 (1061)de Tuğrul Bey'e karşı isyan ettiğini görmekteyiz. Bu isyanın sebebi muhtemelen Tuğrul Bey'in veliaht olarak Çağrı Bey'in oğlu Süleyman'ı seçmesidir. Hükümdarlık sırasını kendinde gören Kutalmış bu duruma oldukça bozulmuş ve isyan etmiştir.[141] Girdkûh Kalesi'ne çekilen Kutalmış, yanında kardeşi Resultegin ile 10.000 kişilik bir ordu bulunduğu hâlde isyanını sürdürmüştür. Girdkûh Kalesi Humartekin et-Tuğrâî ve Vezir Amîdü'l-Mülk tarafından kuşatılmış ise de kesin bir sonuç elde edilememiştir. Barış yapmak için Sultan Tuğrul Bey'den bazı taleplerde bulunan Kutalmış, bu isteklerinin bir kısmı kabul edilmeyince isyanını sürdürmüştür.[142]

---

[137] Urfalı Mateos, **a.g.e**., trc., s. 86; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. IX, s. 415. Krş. Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti**, İstanbul, Ötüken Yay. 2014, s. 122.
[138] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 48; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 45.
[139] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. IX, s. 415; Krş. Turan, **Selçuklular Tarihi, s.** 122; Ahmet Toksoy, "Selçuklu Şehzadesi Kutalmış", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (GEFAD) Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı – I**, Sy. 29, Ankara 2009, s. 228.
[140] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. IX, s. 474.
[141] Cihan Piyadeoğlu, **Sultan Alp Arslan Fethin Babası**, İstanbul, Kronik Yay., 2019, s. 55.
[142] Köymen, **Tuğrul Bey**, s. 64; Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 140-141; Muharrem Kesik, "Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", **Türkiye Selçukluları Makaleler**, İstanbul, Kriter Yay., 2015, s. 2,3 vd.

İkâmet ettiği Girdkûh Kalesi'nde iken Sultan Tuğrul Bey'in ölüm haberini alan Kutalmış, Türkmen obalarına giderek kendine adam toplamaya başladı. Ahmed b. Mahmud'un[143] kaydettiği bilgiye göre Kutalmış ordusuna, Tuğrul Bey'den sonra hükümdar olma hakkının kendisinde bulunduğunu, Alp Arslan'dan daha yaşlı ve saltanata daha layık olduğunu söylemiştir. Askerleri tarafından da desteklenen Ebu'l-Fevâris Kutalmış, emrindeki kalabalık bir ordu ile Selçuklu başkenti Rey üzerine yürümüştür.

21 Zilkâde 455 (15 Kasım 1063) tarihinde Rey önlerine gelen Kutalmış, kendisine karşı çıkan vezir Amîdü'l-Mülk'ü yenilgiye uğrattı. Rey şehrine çekilen ve savunma pozisyonuna geçen Amîdü'l-Mülk, Sultan Tuğrul Bey'in vasiyeti üzerine sultan ilân ettiği ve adına hutbe okuttuğu Süleyman yerine devlet erkânının istekleri doğrultusunda ve Kutalmış karşısında çaresiz kalmasının verdiği mecburiyet ile Alp Arslan'ı yardıma çağırdı ve hutbeyi onun adına okuttu.[144]

Vezir Amîdü'l-Mülk'ün yardım talebini kabul eden Alp Arslan ordusu ile beraber yola çıktı. Kutalmış ile Alp Arslan Milh Vadisi Bataklığı yakınlarında karşı karşıya geldiler. Alp Arslan, geçilmesi çok zor olan bataklığı geçmiş ve Kutalmış'ın ordusuna karşı güçlü bir taarruz başlatmıştır. Bu saldırı karşısında direnemeyen Kutalmış, savaşı kaybetmiş ve kaçmaya mecbur kalmıştır. Ancak kaçtıktan sonra da çok yaşamayarak ölmüştür.[145]

Kutalmış karşısında kazandığı zaferden sonra Selçuklu tahtına oturan Alp Arslan, Kutalmış isyanına katılmış bütün akrabalarını cezalandırmak istediyse de vezir Nizâmü'l-Mülk, sultana merhametli olması tavsiyesinde bulunmuş ve Kutalmış'ın oğulları Süleyman Şah, Mansur ve kardeşi Resultegin'in hayatları bağışlanmıştır.

---

[143] Ahmed b. Mahmud, **a.g.e.**, trc., s. 67, Krş. Kesik, "**Kutalmış**", s. 5.

[144] Bundârî, **Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra**, (trc. Kıvameddin Burslan), **Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi**, Ankara, TTK, 2016, s. 25.

[145] Kutalmış'ın Savaş bittiğinde ölü olarak bulunduğu ya da kaçarken atından düşerek öldüğü şeklinde çeşitli rivayetler vardır. Bk. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. X, s. 49; Bundârî, **a.g.e.**, trc. s. 26; Aksarayî, **a.g.e.**, trc. s. 11. Krş. Piyadeoğlu, **Alp Arslan**, s. 63-64; Kesik, **"Kutalmış"**, s. 12-13.

A. Anadolu'nun Selçuklular Tarafından Fethi ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu

Anadolu toprakları tarih boyunca çeşitli kavimler ve devletler tarafından istilaya uğramıştır. İslâm dininin zuhuru ile beraber Müslümanlar da birçok kez Anadolu'yu ele geçirmeye çalışmışlardır ancak onların gayretleri kısmî başarılarla sınırlı kalmıştır. Anadolu diyarını büyük ölçüde fethetmek ve bu topraklarda uzun yıllar boyunca ayakta kalacak bir devlet kurmak Selçuklulara nasip olmuştur.

Selçuklular zamanında Anadolu'ya yapılan akınlar, devletin ilk kurulduğu yıllardan itibaren başlamıştı. Bu akınların öncülüğünü ise genel olarak Türkmen kitleleri yapıyordu. Selçuklu Devletini kuran Tuğrul Bey, devleti merkezî bir siyaset ekseninde yönetmeye başladı. Bu siyasî ekseninin merkezinde yer edinemeyen Türkmenler ise Tuğrul Bey tarafından Batı istikametine sevk edildiler. Hemedan civarına gelen Türkmenler buradan da İbrahim Yınal'ın isteği doğrultusunda Azerbaycan ve Rum diyarlarına gittiler. Urmiye'de diğer soydaşlarıyla bir araya gelen ve buradan da Erzen taraflarına ilerleyen Türkmen kitleleri, Anasıoğlu ile Boğa Beylerin idaresi altında Mardin, Diyarbakır ve Silvan gibi yerlere hâkim olup yağmalar yaptılar. Merkezî idarenin isteği doğrultusunda olmayan bu istila hareketleri bölgenin yerel yöneticilerini ve Abbâsî halifesini oldukça rahatsız etti. Sultan Tuğrul Bey'e mektup yazan halife, Türkmenlerin yağma hareketlerinden şikâyetçiydi. Bu sorun ile ilgilenen Tuğrul Bey, Bizans sınırına yönlendirmek maksadı ile bu Türkmen Beylerini yanına çağırdı fakat cezalandırılmaktan korkan Türkmenler bu isteği reddettiler. Türkmen faaliyetlerinin devam etmesi üzerine bölge de bulunan çeşitli güçler ittifak kurup Türkmenler karşısında kesin bir zafer kazandılar. Bu yenilgi üzerine Tuğrul Bey, Mansur, Göktaş, Boğa ve Anasıoğlu liderliğindeki Türkmenlere bir davet daha yolladı ve bu sefer teklifi kabul eden bu topluluklar Azerbaycan'a geldi ve Bizans'a karşı savaşmakla görevlendirildiler.[146]

[146] Yinanç, **Türkiye Tarihi**, s. 42, 43, v.d.; Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklu Devleti", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti**, İstanbul, Siyer Yay. 2018, C. X, s. 44.

Ancak Selçuklular döneminde yapılan akınlar sadece bağımsız hareket eden Türkmen kitleleri ile sınırlı kalmıyor ve devletin resmi komutanları da bizzat seferlere çıkıyorlardı. Tuğrul Bey; Hasan b. Musa Yabgu, Yâkutî, Kutalmış ve İbrahim Yınal gibi şehzadeleri de Ermenistan, Gürcistan ve Doğu Anadolu topraklarına sevk etmiştir. Bu komutanlardan İbrahim Yınal ve Kutalmış, Pasinlerde büyük bir zafer kazanmışlardır.

Anadolu'ya yapılan Selçuklu hücumlarının en mühimlerinden birisi de hiç şüphesiz Sultan Tuğrul Bey'in bizzat gerçekleştirdiği seferdir. Bizans İmparatorluğu, Tuğrul Bey için doğrudan bir tehdit oluşturmasa da kalabalık Türkmen kitlelere yeni yurtlar bulmak ve Pasinler'den sonra yapılan antlaşmada büyük kazanımlar elde edememek Tuğrul Bey'i bu sefere iten başlıca sebeplerdi. Beraberinde güçlü bir Selçuklu ordusu olduğu hâlde Van Gölü'nün kuzeyinden Anadolu topraklarına giren Sultan Tuğrul Bey, ordusunu üç kola ayırdı. Birinci kol kuzey istikametinden Kafkaslara ve oradan da Tercan, Hanzit ve Erzincan yörelerine kadar akınlar yaptı. Selçuklu ordusunun ikinci kolu, Oltu'dan geçip Çoruh Irmağı'nı takip ederek ilerledi. Ordunun üçüncü kısmı ise Kars şehri yakınlarına kadar gitti ve burada bir Bizans ordusunu mağlup etmeyi başardı. Sultan Tuğrul Bey ise kısa bir kuşatmanın ardından Bargiri (Muradiye) ve Erciş şehirlerini ele geçirdi.[147] Yoluna devam eden Tuğrul Bey, müstahkem bir kale olan ve Vasil adlı bir Bizans komutanı tarafından savunulan Malazgirt şehrini kuşattı.[148] Bilhassa bu kuşatma için Bitlis şehrinden özel bir mancınık getirtildi.[149] Ancak bu mancınığın bir Norman askeri tarafından gizlice yakılması ve müdâfîlerin şiddetli direnişleri sonucunda Tuğrul Bey kuşatmayı kaldırdı ve Kars yöresine gitti.[150] Bölgede akınlarını sürdüren Tuğrul Bey tekrar güneye yönelip Malazgirt Kalesi'ni ikinci kez kuşattıysa da yine muzafferiyet elde edemedi.

[147] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 100. Krş. M. Altay Köymen, **Tuğrul Bey ve Zamanı**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yay. 1976, s. 57; Turan, **Selçuklular Tarihi**¸s. 131.
[148] Nüveyri, **a.g.e.**, C. XXVI, s. 126.
[149] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 101.
[150] Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. I, s. 306; Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 102.

Bağdat'taki problemlere odaklanması gereken Tuğrul Bey bölgeden ayrıldı ve böylece Anadolu seferi de sona erdi.[151]

Tuğrul Bey Anadolu'ya karşı bir sefer daha düzenleyemedi ancak Selçuklu meliklerinin ve komutanlarının emrindeki Türkmenler akınlarını sürdürdüler. Her ne kadar Bizans Devleti ile Selçuklular arasında Pasinler Savaşı'ndan sonra bir antlaşma yapılmışsa da bu durum Türkmen akınlarını engelleyemedi. Claude Cahen'in tabiri ile "*gerçek barış mümkün değildi.*"[152]

Anadolu'ya akınlar yapmak ve yapılacak akınları koordine etmekle görevlendirilen Yâkutî b. Çağrı Bey, beraberinde bulunan kalabalık bir Türkmen kitlesi ile Azerbaycan-Anadolu sınırlarına gelmişti. 1057 yılında Sanduk/Samuk adlı bir Türkmen beyi de Anadolu'nun doğusuna şiddetli akınlarda bulunmuştur.[153] 1058 yılında Yâkutî Bey'in sevk ettiği Türkmenler Kars ve Ani yörelerine saldırıp buraları kuşattılar ancak başarılı olamayıp elde ettikleri ganimetlerle geri döndüler. Emir Sanduk/Samuk idâresindeki Türkler ise 1059 senesinde Sivas şehrini ele geçirdiler. Başka bir Türkmen grubu da batı istikâmetinde ilerleyerek Kelkit Vadisi'ne yağma akınlarda bulunup Şârkî Karahisar'ı fethetti. Emîr Dinar ve beraberindeki Türkmenler de Malatya'ya saldırıp şehre hâkim oldular.[154]

Ancak yapılan bu akınlar geçici mahiyette olmuş ele geçirilen şehirler kışın bitmesi ile boşaltılmıştır. Türkmenler ise elde ettikler ganimetlerle birlikte Azerbaycan sınırına geri dönmüşlerdir. Tuğrul Bey zamanında Anadolu'ya yapılan akınlar Kelkit Vadisi ve Kızıl Irmak'a kadar yayılmış, Malatya ve Sivas gibi müstahkem şehirler ele geçirilmiştir.

---

[151] Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular", **DGBİT**, C. VII, s. 110; Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 131; Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, Ankara, TTK, 2014[4], s. 49-50;

[152] Claude Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", (trc. Yaşar Yücel, Bahaeddin Yediyıldız), **Belleten**, LI/201 (1987), s. 1386.

[153] Cahen, "**Türklerin Anadolu'ya**", s. 1390; Sevim, **Anadolu'nun**, s. 51; Speros Vryonis, **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century**, London, University of California Press, 1971, s. 87; Piyadeoğlu, "**Büyük Selçuklu**", s. 47.

[154] Yinanç, **Türkiye Tarihi**, s. 53-54; Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 51-52; Piyadeoğlu, "**Büyük Selçuklu**", s. 47-48.

Sultan Tuğrul Bey'in 8 Ramazan 455 (4 Eylül 1063) tarihindeki ölümünden sonra taht mücadelesini kazanan Alp Arslan yeni Selçuklu sultanı oldu. Sultan Alp Arslan, amcası Tuğrul Bey zamanında da yürütülen Anadolu ve Kafkasya fetihlerine devam etmek amacıyla, beraberinde büyük bir ordu bulunduğu hâlde 1 Rebîülevvel 456 (22 Şubat 1064) tarihinde başkent Rey'den yola çıktı. Merend'e gelen sultanın ordusuna, uzun yıllardır Anadolu'da fetihlerde bulunan Yâkutî ve bölgeyi çok iyi tanıyan Tuğtekin ile çeşitli beyler de katıldılar. Buradan hareketle Nahçıvan'a gelen ve Aras Nehri'ni teknelerden oluşturduğu bir köprü vasıtasıyla geçen Alp Arslan, ordusunu ikiye ayırdı. O, ordunun bir kolunu oğlu Melikşah ile Veziri Nizâmü'l-Mülk idaresinde Aras Irmağı'nı takip eden istikamette gönderdi; kendisi ise Ermenilerin hâkimiyeti altında bulunan Lori şehrine yöneldi.[155] Lori hâkimi Georgi, Alp Arslan karşısında bir şansı olmadığını anlayınca yıllık vergi ödeme şartı ile itaatini bildirdi. Sultan Alp Arslan ve Selçuklu ordusu buradan Gürcistan'a topraklarına girdi ve bu ülkenin kuzey topraklarına kadar akınlarını sürdürdü. Gürcü Kralı IV. Bagrat ise Selçukluların önünden zorlukla kaçabildi ve canını kurtarmayı başardı. Sultan daha sonrasında Şavşat üzerinden yeniden Anadolu topraklarına vardı.

Bu arada oğlu Melikşah'ın kontrol ettiği Selçuklu ordusunun ikinci kolu da Bizans'ın elindeki Anberd ve Sürmeli gibi şehirlere akınlar edip daha sonra da Sultan Alp Arslan ile buluştu. Oğlunun idâresindeki kuvvetlerin de gelmesi ile gücü daha da artan Sultan Alp Arslan, Doğu Anadolu'nun önemli şehirlerinden olan Ani'yi kuşattı. Ele geçirilmesi son derece zor olan bu şehir Selçuklu ordusunun, şecaâti ve büyük mücadelesi sonucunda 16 Ağustos 1064 tarihinde fetih olundu.[156] Bu büyük fetih, İslâm coğrafyasında da büyük yankı uyandırdı ve Abbâsî halifesi tarafından Sultan Alp Arslan'a "*Ebu'l-Feth*" unvanı verildi.[157]

---

[155] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. X, s. 49-50. Krş. Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 63; Özgüdenli, **Selçuklular**, s. 140.

[156] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 120; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. X, s. 52; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. I, s. 316-317. Krş. Cahen, "**Türklerin Anadolu'ya**", s. 1391; Piyadeoğlu, **Alp Arslan**, s. 91; İbrahim Kafesoğlu, "Alparslan", **DİA**, C. II, s. 527.

[157] Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. I, s. 317. Krş. Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 65; Piyadeoğlu, **Alp Arslan**, s. 93.

Sultan Alp Arslan'ın Kafkasya ve Anadolu üzerine yaptığı seferden sonra Anadolu toprakları üzerine düzenlenen Türkmen akınlarında bir azalma olmamış ve Bizans sınırı zorlanmaya devam etmiştir. Özellikle Yâkutî'nin emri altında toplanan Türkmenler Ermenistan ve Anadolu topraklarından ganimet elde etmek için büyük kitleler hâlinde batıya doğru hareket ediyorlardı.[158]

1066 yılında Sultan Alp Arslan'ın buyruğu ile Hâcib Gümüştekin beraberinde Afşin, Ahmetşah gibi komutanlar olduğu hâlde el-Cezire bölgesine akınlarda bulundu. Ergani ve Nizip civarında bazı başarılar elde eden Gümüştegin, Afşin Bey ile yaptığı bir kavga esnasında öldü. Yaptığı kusurun büyüklüğünü bilen ve Sultan Alp Arslan tarafından cezalandırılmaktan korkan Afşin Bey ise kendisine tâbi bulunan Türkmenlerle beraber batıya yöneldi. Antakya yörelerine akınlar yapan ve ardından Malatya yakınlarında bir Bizans müfrezesini bozguna uğratan Afşin Bey daha da batıya giderek Kayseri'ye kadar geldi ve şehri ele geçirdi. Kayseri'de geçici bir süre kaldıktan sonra Karaman yörelerine akınlar yaptı ve ardından Toroslar üzerinden Kilikya yörelerine inip Bizans arazisine taarruzlarda bulundu. Yeniden Antakya yörelerine inip şehrin hâkiminden büyük paralar aldı ve yağmalarını genişletti. Afşin Bey yaptığı bu başarılı seferler sebebiyle Sultan Alp Arslan tarafından bağışlandı.[159]

Anadolu'nun Türkleşme sürecini daha iyi anlayabilmek için Bizans'ın içinde bulunduğu duruma da bakmak gerekir. 324 yılında inşasına başlanan İstanbul şehrini başkent edinen Bizans İmparatorluğu, asırlar boyunca Germen kabileleri, İranlılar, Müslüman Araplar ve çeşitli Türk kavimleri gibi pek çok topluluk ile mücadele etmek zorunda kaldı. 867 yılında Bizans tahtına geçen ve Makedonya Hanedanlığı'nın kurucusu olarak bilinen I. Basileios ve ardılları Bizans İmparatorluğu'nu askerî ve iktisadî noktada kudretli bir devlet hâline getirdiler.[160] Özellikle II. Basileios

[158] Cahen, "**Türklerin Anadolu'ya**", s. 1389-1390.
[159] İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb**, (trc. Ali Sevim), **Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular**, Ankara, TTK, 2014, s. 17. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, s. 60-61; Cahen, "**Türklerin Anadolu'ya**", s. 1392-1393; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 67-69; Ali Öngül, **Selçuklular Tarihi – I Büyük Selçuklulari Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları**, İstanbul, Çamlıca Yay., 2014, C. I, s. 45-47.
[160] Charles Diehl, **Bizans İmparatorluğu'nun Tarihi**, (çev. A. Gökçe Bozkurt), İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yay, 2017, s. 78-79, 92.

döneminde imparatorluk, batı topraklarında Bulgar sorununu çözdü ve topraklarını doğuda da Ermenistan'a kadar genişletti.

Ancak bu dönemde yolunda gitmeyen olaylarda vardı ve en başta imparatorluğun toprak sisteminde bozulmalar başgösteriyordu. Köylülere ait topraklar; ekonomik sebepler, büyük toprak sahiplerinin baskıları ve kilisenin artan gücü gibi etkenlerden dolayı azalmaya başlamıştı.[161] Makedonya Hanedanı'nın en kudretli hükümdarı II. Basileios bu duruma bir son verme çabası içine girdi ve büyüyen aristokrat sınıfına engel olmaya çalıştı. Onun döneminde bir miktar düzelme olsa da 1025 senesindeki ölümünden sonra Bizans'ta çalkantılı bir dönem ortaya çıktı

Bizans'ta askerî ve ekonomik sahada gözle görülür bir kötüleşme süreci yaşanmaya başladı. Ordunun asker sayısında azalmalar yaşanıyordu. İmparatorluğun toprakları batıda Balkan halkları ve bir Türk kavmi olan Peçenekler tarafından istila ediliyordu. Yine Adriyatik denizinde Venedik ticarî üstünlüğü ele geçirmeye başlamış, Norman akınları İtalya topraklarına yönelmiş ve hatta 1041 yılında Amalfi şehrini ele geçirmişlerdi. Bizans imparatorluğu doğudaki Ani şehrine ve Ermeni topraklarına hâkim olmuş ve bu topraklarda yaşayan Ermenilere karşı dinî baskı uygulamıştı. Buralardaki Ermeni askerler görevden alınmış ve bu yanlış politika devletin doğu sınırını daha savunmasız hale getirmiştir.[162] XI. yüzyılın ortalarına doğru başlayan ve kolaylıkla ilerleyen Selçuklu akınları ise imparatorluğun en büyük dayanak noktası olan Anadolu'yu bizzat tehdit etmişti.[163]

İşte bu Selçuklu akınlarının altında yatan başarıyı tam olarakIşıl kavrayabilmek için Bizans İmparatorluğu'nda baş gösteren bu kötü gidişatın sebeplerine de bakmak gerekir. Her şeyden önce yaşanan toprak kayıpları askeri alandaki başarısızlıklarla ilgiliydi. Ordunun bozulmasına ise yöneticilerin izledikleri politikalar ve toprak sisteminin çökmeye başlaması sebep oluyordu. Bizans İmparatorluğu'nun sosyo-ekonomik ve askerî mekanizmasını teşkil eden "*Thema Sistemi*" hem toprağın işlenmesini temin ediyor hem de asker yetiştirerek Bizans ekonomisine ve ordusuna

[161] M. V. Levtchenko, **Bizans Tarihi**, İstanbul, Doruk Yay.,2007, s. 178-179.
[162] Levtchenko, **Bizans**, s. 202.
[163] Diehl, **a.g.e.**, s. 98-99.

önemli katkılar sunuyordu. X. asırda işleyen bir thema sistemi vardı. Devletin en büyük gelir kaynakları ve askerlerinin birçoğu doğu themalarından geliyordu. Ancak XI. asırda thema sisteminde bozulmalar ortaya çıktı. Themaları yöneten "*strategos*" unvanlı kişiler zaman içerisinde büyük arazi sahiplerine dönüşmeye başlayıp devletin arazilerini özel mülkleri gibi kullandılar ve hatta miras bırakılabilir hâle getirdiler. Bu topraklarda çiftçilik yapan, savaş zamanlarında da orduya katılan köylüler ise başlarındaki strategosun kişisel askerleri hâline geldiler. Bu durum, merkezî hükümet ile taşradaki askeri sınıfın arasını açtıysa da askerleri kaybetme lüksü olmayan imparatorlar, toprak sahiplerine vergi muafiyeti gibi imtiyazlar tanımak zorunda kaldılar.[164]

Bizans toprak sistemine darbe vuran etkenlerden birisi de "*Pronoia Sistemi*"ydi. Devlet, topraklarını belirli hizmetlerde bulunmuş kişilere verirdi ve toprak sahibi bu arazilerde ürünü işler ve kendi iradesince vergi toplayabilirdi. Yalnızca toprakları miras olarak bırakma hakkına sahip değildi. Ancak bu sistem köylüler üzerinde olumsuz etki yaptı hatta küçük toprak sahipliğini bitirme noktasına getirdi. Pronoia sahibi kişiler, ellerindeki arazileri kanunen miras bırakamadıkları için bu arazilere sahip oldukları sürece köylüden en üst düzey verimlilik bekliyorlardı. Bu zor durumdan kaçan köylüler ise topraklarını ya büyük arazi sahiplerine devrediyor ya da manastırlara veriyorlardı. Bu sayede Bizans arazisinde büyük toprakları elinde barındıran aristokrat sınıf ve manastırlar doğmaya başladı. Ayrıca arazisini kaybeden ve toprağı işleyemeyen bu köylülerden alınan askerî verimde de azalma meydana geldi ve devletin elde ettiği vergilerde ciddi düşüşler görüldü.[165]

XI. asırda devlet ile komutanlar arasında bir güven problemi de ortaya çıkmıştı. Toprak sahibi generaller birçok kez isyana kalkışmışlardı. Merkezi yönetim ise bu isyanları engellemek amacı ile askeri birliklerin yerleri değiştiriyordu. 1042-1055 yılları arasında imparatorluk tâcını takan IX. Konstantinos Monomakhos devrinde

[164] Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Ankara, TTK, 2015, s. 298; Timothy E. Gregory, **Bizans Tarihi**, (çev. Esra Ermert), İstanbul, YKY, 2019, s. 278; Heath, **Bizans Orduları 900-1461**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2014, s. 18-19.

[165] Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 299; Levthenko, **Bizans**, s. 180-181; Gregory, **a.g.e.**, s. 279; Jean-Claude Cheynet, **Bizans Dünyası, Bizans İmparatorluğu (641-1204)**, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2018, C. II, s. 139.

askerlik görevini yapması gerekenler ödeyecekleri bir ücret karşılığında ordudan muaf tutulmaya başladılar ve orduya harcanan paralar başka yerlere aktarılmaya başlandı.[166] Bu asırda saray görevlileri, din adamları ve üst düzey bürokratların oluşturduğu sivil parti ile askeri sınıf arasında büyük bir rekabet başladı. Bu rekabet birçok isyanının çıkmasına sebep oluyordu.[167] Isaakios Komnenos gibi askerî kanadın temsilcileri isyan edip imparatorluk tahtına çıkıyorlardı.[168] Askeri kanadı desteklemeyen imparatorlar ise ülkeye olan tüm zararlarına rağmen orduya yatırım yapmayı bırakıp sivil idareyi güçlendiriyorlardı.[169]

XI. asır Bizans'ını kötüye götüren diğer bazı unsurlar ise israfın artması, devletİ yönetmede noksan kalan imparatorların başa geçmesi ve liyakatin aranmaması idi. Tarihçi Psellos,[170] imparatoriçe Zoe devrini; "*Zoe'nin elinin açık olması ve geniş ölçüde yaptığı yardımlar genel çöküntüde ve Roma servetinin tükenmesinde esas ve birinci sebep olmuştu. İşte bu lüks hayat yaşayışı ekonomik çöküntünün başlangıcı ve ilerideki rezil durumumuzun başlangıcı oldu…*" diye anlatır. İmparator Monomakhos devrinde devlet memurluklarının hak edilmeyen kişilere verilmesi ve iyi gözükmek için gereksiz paraların dağıtılması durumları Bizans kaynaklarına yansımıştır.[171] Devletin ekonomik ve askerî alanda yaşadığı bu buhrandan Bizans halkı da fazlasıyla etkilenmekteydi. Tarihçi Zonaras, İmparator X. Dukas devrinde yaşanan büyük yiyecek kıtlığından, paranın kaybettiği değerden ve insanların adeta açlıktan öldüğünden bahseder.[172]

XI. yüzyılın ortalarında artan istilalar ise devleti en çok zora sokan hadiseydi. İtalya kıyılarına saldıran Normanlar, Balkanlarda ard arda Bizans ordularını mağlup eden Peçenekler ve özellikle 1040 yılından sonra düzenli saldırılar yapan Selçuklular

[166] Vryonis, **Decline**, s. 74.
[167] Alexander A. Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, (çev. Tevabil Alkaç), İstanbul, Alfa Yay. 2016, s. 404; Gregory, **a.g.e.**, s. 281.
[168] Vryonis, **Decline**, s. 73.
[169] Psellos, **a.g.e.**, trc. 197.
[170] Psellos, **a.g.e.** trc. 106-107
[171] Psellos, **a.g.e.** trc. 116-117; Zonaras, **a.g.e.**, trc. 76-77, 95. Krş. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 302.
[172] Zonaras, **a.g.e.** trc. 146-148.

imparatorluğun büyük toprak kayıpları yaşamasına sebep oldu. Özellikle Malazgirt Savaşı'nda büyük bir yenilgi alan Bizans ordusunun toplanması kolay olmadı.

Kötü gidişata dur diyemeyen Bizans'ta İmparator X. Konstantinos Dukas'ın ölümü üzerine (1067) yönetimi eşi İmparatoriçe Eudokia ele aldı. Ancak imparatoriçenin kısa süren yönetiminde de imparatorluk gerilemeye devam etti. İmparatoriçe Eudokia, devleti eski kudretli günlerine döndürmek için askerî kanadın önemli temsilcilerinden olan Romanos Diogenes ile evlenerek onu yeni imparator ilân etti (Ocak 1068).[173] Romanos, Türk akınlarını durdurmak ve imparatorluğun doğu topraklarını güvene almak için ilk ikisine bizzat katıldığı üç doğu seferi düzenlediyse de bu seferlerde sadece kısmî başarılar elde etti. İstediği sonuçları alamadığının farkında olan İmparator Romanos, Türk ilerleyişini tamamen durdurmak amacı ile daha büyük hazırlıklar yapmaya başladı.

Bizans imparatoru bu faaliyetler içindeyken Sultan Alp Arslan da Nâsırü'd-devle Hasan b. Hamdân et-Tağlibî'nin kendisini Mısır'a davet etmesinden dolayı Suriye-Mısır seferine çıkmıştı.[174] Sultan Alp Arslan, bu sefer sırasında Bizans topraklarına da girdi, amcası Tuğrul Bey'in ele geçiremediği Malazgirt Kalesi'ni fethetti ve sonrasında Halep önlerine gelip şehri kuşattı.[175] Halep, Selçuklular tarafından ele geçirilmediyse de şehrin hâkimi olan Mirdâsîlerden Mahmud, Sultan Alp Arslan'a tâbiyetini bildirdi. Sultan Alp Arslan, Halep civarında iken Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in elçileri gelip sultandan Malazgirt, Ahlat ve Menbic şehirlerini kendilerine teslim etmesini istediler. Selçuklu Sultanı bu teklifi reddetti fakat Bizans imparatorunun beraberinde büyük bir ordu olduğu hâlde Erzurum'a doğru ilerlediği ve hedefinin Selçuklu toprakları olduğu haberini alınca Suriye-Mısır seferini sonlandırıp hızlı bir şekilde Anadolu topraklarına doğru hareket etti.

[173] Vryonis, **Decline**, s. 74; Işın Demirkent, "Bizans", **DİA**, C. VI, s. 237.
[174] Aydın Çelik, **Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)**, Ankara, TTK, 2018, s. 325.
[175] Muharrem Kesik, **1071 Malazgirt Zafere Giden Yol**, İstanbul, Timaş Yay., 2013, s. 72.

İki ordunun öncülerinin karşılaştığı savaşta, Emîr Sanduk idaresindeki Selçuklular, Bizanslıları mağlup etmeyi başardılar.[176] Selçukluların zaferi ile sonuçlanan öncü savaşından sonra asıl ordular Rahve Ovası'nda karşı karşıya geldiler. Sultan Alp Arslan, savaşa girmeden önce barış yapmak amacıyla elçisi Ebu'l-Ganâim İbn Mühallebân'ı İmparator Romanos Diogenes'e gönderdi ise de barış talebi Bizans imparatoru tarafından kabul edilmedi. Sultan Alp Arslan savaşın kaçınılmaz olduğunu anlayınca ordusunu düzene sokmuş ve bizzat silahlarını kuşanıp savaşa girmek için hazırlanmıştır. 27 Zilkâde 463 (26 Ağustos 1071) tarihinde Cuma namazından sonra yapılan savaşta Selçuklular, Bizans ordusuna karşı kesin bir zafer elde ettiler. Bizans İmparatoru Romanos Diogenes ise mağlup olmakla birlikte esir de düşmüştür.[177] Sultan Alp Arslan, huzuruna getirilen İmparator Romanos'a gayet iyi muamele gösterdi. İki lider arasında imparator için ödenecek fidye-i necat bedeli, Bizans'ın ödeyeceği yıllık 360 bin altın vergi, gerektiği zaman Selçuklulara askerî yardım, Antakya, Urfa, Membic şehirlerinin Selçuklulara bırakılması, esirlerin iade edilmesi şartlarını taşıyan bir antlaşma imzalandı.[178]

Malazgirt'te kazanılan bu müthiş zafer Anadolu'nun Türkler tarafından fethi için mihenk taşı oldu. Bu savaşta askerî gücü büyük ölçüde kırılan Bizans İmparatorluğu, Anadolu topraklarını Türk akınlarına karşı koruyamaz hâle geldi. Kazanılan zaferin yankıları İslâm âleminin birçok noktasında büyük bir mutlulukla kutlandı. Ayrıca Bizans'ın Hristiyanlık âleminin Doğu sınırlarını koruyamaz hâle gelişi, ilerleyen dönemlerde Haçlı Seferleri'nin de başlamasına sebebiyet verdi.

Sultan Alp Arslan, Malazgirt Savaşı'ndan sonra devletinin doğu siyaseti ile ilgilenmek zorunda kalmış ancak İmparator Romanos Diogenes'in öldürülmesi üzerine komutanları ve Türkmenler aracılığı ile Anadolu'nun fethine hızla devam etmiştir. Bizanslı tarihçi Zonaras eserinde; İmparator Romanos'un ölüm haberini alan

---

[176] Kesik, **Malazgirt**, s. 84; Abdülkerim Özaydın, "Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071)", **Alp Arslan ve Malazgirt**, (Yayına haz. Prof. Dr. Erdoğan Merçil), İstanbul, İBB. Kültür A.Ş. Yay., 2014, s. 111.

[177] Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 87-88; Kesik, **Malazgirt**, s. 98-99; Refik Turan, "Malazgirt'te Bir Medeniyet Savaşı ve Türkiye Devleti'nin Doğusu", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, (ed. Refik Turan), Grafiker Yay. Ankara 2014, s. 129-130.

[178] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 61; Kesik, **Malazgirt**, s. 105-106.

Sultan Alp Arslan'ın ordusuna Rum ülkesini istila emri verdiğini yazar.[179] Ayrıca Türkler bu fetih sürecini daha evvel yaptıklarından farklı bir şekilde yürütmüşler ve yağma akınları yapmayı bırakıp ele geçirdikleri yerlere yerleşmeye başlamışlardır.[180] Ayrıca bu durum Bizans imparatorluğu içinde yeni bir sürecin başlamasına sebep oldu. İmparatorluğa isyan eden asiler ve zaman zaman da bizzat imparatorlar bölgede bulunan Türkmenlerden medet ummaya başladılar. Bölge halkı ise bazı zamanlar kendi yöneticilerinden ziyade, soygunlar yapmayan ve halka zulmetmeyen Türkmenleri daha çok benimsiyor ve onların yönetimi altında olmak istiyorlardı.[181]

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Artuk, Tutak, Süleyman Şah, Mansur, Dânişmend gibi beyler Anadolu topraklarına gelip akınlar yaptılar. Selçukluların ünlü komutanı Artuk Bey, Sultan Alp Arslan'ın Anadolu'nun fethi hakkındaki emirleri doğrultusunda Anadolu'ya gelmiş ve beraberindeki kalabalık ordusu ile Kızılırmak ve Yeşilırmak havzalarına akınlar yapmış bu bölgelerde Bizans İmparatorluğu ile savaşmıştır.[182]

Anadolu coğrafyasında geniş çaplı faaliyetlerde bulunan ve Türkiye Selçuklu Devleti'ni kuran Süleyman Şah ise kimi kaynaklara göre[183] Sultan Alp Arslan'ın emri ile Anadolu topraklarına gelmiş kimilerine göreyse[184] Sultan Alp Arslan'ın ölümünden sonra kaçarak bu coğrafyaya ulaşmıştır.

Süleyman Şah, kardeşleri Mansur, Devlet ve Alp İlig ile birlikte Birecik ve Urfa bölgelerine gelip buralarda faaliyetlerde bulunmaya başladı. Kardeşleri Devlet ve

---

[179] Zonaras, **a.g.e.**, s. 142-143. Krş. Cahen, "**Türklerin Anadolu'ya**", s. 1398.
[180] Zonaras, **a.g.e.**, s. 143. Krş. Cahen, "**Türklerin Anadolu'ya**", s. 1399.
[181] İbrahim Kafesoğlu, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, İstanbul, Ötüken Yay., 2014, s. 88.
[182] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 66; İmadeddin Halil, **el İmâratü'l-Artukiyye fî el-Cezire ve'ş-Şam (h. 465 – 812 / m. 1072-1409)**, Beyrut 1980, s. 58.
[183] Süryani Mikhail, **a.g.e.**, trc., s. 25, 29; Kazvinî, **a.g.e.**, trc., s. 378. Ancak Kazvinî eserinin bir başka yerinde Sultan Melikşah'ın Süleyman Şah'ı Rum ülkesine gönderdiğini yazmaktadır. a.mlf., s. 350. Anonim Selçuknâme; Sultan Alp Arslan'ın Süleyman Şah'a Şam şehrini verdiğini kaydeder. Bk., s. 35. Aksarayî ise Süleyman Şah'ın Alp Arslan'ın müsaadesi ile Urfa ve Birecik arasında Diyarbakır'da bir yere geldiğini yazar. Bk., s. 11. Krş. Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve Süleyman Şah", **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi (Sosyal ve Siyasal Hayat)**, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 24. Süleyman Şah'ın Malazgirt Savaşı'nda bulunduğu bilgisi için Bk. Süryani Mikhail, **a.g.e.**, trc., s. 26. Krş. Özaydın, **Malazgirt Meydan Muharebesi**, s. 114. Ancak Osman Turan, Süleyman Şah ve kardeşlerinin Malazgirt Savaşı'nda bulunmadığını söyler. Bk. **Selçuklular Zamanında**, s. 56.
[184] Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. I, s. 328; Krş. Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 521; Ali Sevim, **Anadolu Fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşah**, Ankara, TTK, 2018, s. 22.

Alp İlig Suriye'de meydana gelen bazı olaylara karıştı ve Sultan Melikşah'a bağlı olan Türkmen Emîri Atsız tarafından tutsak edilerek önce Bağdad'a oradan da şıhne Aytegin es-Süleymanî vasıtasıyla İsfahan'a gönderildiler.[185] Kardeşleri gibi Suriye olaylarına karışmayan Süleyman Şah ve Mansur Beyler ise Bizans'a ait olan Batı Anadolu'da faaliyet göstermeye başladılar. Yönünü batı istikametine çeviren Süleyman Şah, Konya ve civarındaki Gavele Kalesi'ni fethetti.[186]

Süleyman Şah, Konya bölgesinde faaliyet göstermesinin yanı sıra Bizans'ın iç işlerine de dâhil olmaya başladı. İmparator VII. Mikhail Dukas'a (1071-1078) isyan bayrağı açan Nikephoros Botaniates imparatorluğunu ilân etti ve bu amaç doğrultusunda İstanbul'a doğru yola çıktı. İmparator Mikhail ise Botaniates'i yolda durdurmak amacıyla Süleyman Şah'tan yardım talep etti. Evvelen imparator ile anlaşan Süleyman Şah, daha sonra ise muhtemelen daha cazip bir teklifle gelen Botaniates ile anlaşmayı tercih etti.[187] Süleyman Şah'ın da desteğini alan Botaniates önce İznik şehrine gelip burada hâkimiyet sağladı ve ardından İstanbul'a ilerleyerek imparatorluk tâcını elde etti (24 Mart 1078).[188] Botaniates ile eş zamanlı isyan eden Dyrrakhion Valisi Bryennios ise imparatorluğu elde edemese de isyana devam ediyordu. İsyanı durduramayan İmparator Botaniates, Süleyman Şah'ın gönderdiği askerler ve Aleksios Komnenos idâresindeki Bizans ordusunu isyancı Bryennios'a karşı gönderdi. Selçuklu askerlerinin etkin rol oynadığı savaşı İmparator Nikephoros Botaniates'in ordusu kazandı.

Süleyman Şah için Bizans imparatorunun kim olacağından ziyâde elde edeceği kazançlar önemliydi. O ve ağabeyi Mansur Bey'in asıl hedefi Büyük Selçuklulardan

---

[185] Olay hakkında geniş bilgi için bk. Ali Sevim, **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, Ankara, TTK, 2000, s. 68-69.

[186] Süryani Mikhail, **a.g.e.**, trc., s. 30; **Anonim Selçukname**, trc., s. 35-36. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, s. 104; Kafesoğlu, **Melikşah**, s. 94; Kesik, **Malazgirt**, s. 144. İbnü'l-Ezrak da Süleyman Şah'ın Konya ve diğer birçok Rum vilayetini fethettiğini yazar. Bk. İbnü'l-Ezrak, s. 272.

[187] Zonaras, **a.g.e.**, trc., s. 150-151. Krş. Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, Ankara, TTK, 2014, s. 69. Selçuklu ailesinden olan ancak Botaniates'in hizmetinde bulunan Erbasan Bey'in de bu taraf değişikliğinde rolü mevcuttur. Nikephoros Bryennios, **Tarihin Özü**, (çev. Bilge Umar), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay. ,2008, s. 134-135. Krş. Koca, **Süleyman Şah**, s. 25. Yinanç'a göre ise Süleyman Şah ile Erbasan'ın oğlu Yıvak/Yuvak görüşmüştür. Bk. **Türkiye Tarihi**, s. 104.

[188] John Julius Norwich, **Bizans Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)**, İstanbul, Kabalcı Yay. 2012, C. II, s. 284; Anthony Kaldellis, **Streams of Golds River of Bloods The Rise and Fall OF Byzantium, 955 A.D. to the First Crusade**, Oxford University Press, New York 2017, s. 267.

bağımsız yeni bir devlet kurabilmekti.[189] Bizans'ın iç işlerine müdahil olan Süleyman Şah, İznik şehrini ele geçirmiş ve 1078 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'nin temellerini atmıştır.[190] Ancak Süleyman Şah ve Mansur kardeşler İznik ile yetinmemiş ve faaliyetlerini civar bölgelerde de sürdürmüşlerdir.[191] Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un kızı olan Anna Komnena, *Alexiad*[192] adlı eserinde Selçuklu Türklerinin Çanakkale Boğazı, Karadeniz, Ege sahilleri, Akdeniz'in doğusu, Antalya, Kilikya ve Anadolu'nun başka pek çok yerine hâkim olduklarını söylemektedir.

Süleyman Şah ve kardeşi Mansur'un Küçük Asya'da bağımsız hareket etmeye başlamaları, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ı Anadolu'ya müdahale etmeye sevk etti ve bu amaçla komutanı Emîr Porsuk'u beraberinde bir ordu bulunduğu hâlde Kutalmışoğullarının üzerine gönderdi. İznik önüne gelen Emîr Porsuk bu sefer esnasında Kutalmışoğlu Mansur'u öldürmeyi başardıysa da[193] daha büyük bir kazanım elde edemeden geri döndü.[194]

Süleyman Şah, Mansur'un ölümünden sonra Türkiye Selçuklularının tek hâkimi konumuna geldi. Bölgedeki gücünü artırmak isteyen Süleyman Şah, mevcut İmparator Nikephoros Botaniates'e karşı isyan eden Nikepheros Melissenos'u destekledi. Melissenos bu desteğe binâen Phrygia, Galatia ve Batı Anadolu'da birçok yeri Süleyman Şah'a verdi.[195] Ancak Melissenos Süleyman Şah'tan aldığı yardımlara rağmen imparatorluk tahtına oturmayı başaramadı ve kendisinden daha erken

---

[189] Muharrem Kesik, "Malazgirt Zaferi Sonrasında Anadolu'nun Fethi ve İlk Beyliklerin Kurucuları", **Alp Arslan ve Malazgirt**, (Yayına haz. Prof. Dr. Erdoğan Merçil), İstanbul, İBB. Kültür A.Ş. Yay., 2014, s. 158.

[190] İznik şehrinin ele geçiriliş tarihi ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş yılı hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Bu görüşler için bk. Mehmet Altay Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", **TTK Belleten**, C. LVII Sy. 218, (1993), s. 71-79; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 84; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, s. 109; İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sy. 10-11, İstanbul, 1981, s. 28; Kesik, **Malazgirt**, s. 149. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bk. İsmet Burak Batır, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluş Tarihine İlişkin Bir Değerlendirme" **USAD**, Sy. 9, 2018, s. 263-281.

[191] Mükrimin Halil Yinanç, Kutalmışoğlu Mansur'un Ege Denizi'ne kadar olan bölgeleri ele geçirdiğini söyler. Bk. **Türkiye Tarihi**, s. 88.

[192] Anna Komnena, **a.g.e.**, trc. Umar, s. 25. Krş. Kafesoğlu, **Melikşah**, s. 95.

[193] Ebu'l-Ferec, Porsuk'un Mansur'u bir hile ile öldürdüğünü kaydeder. Bk. **a.g.e.**, trc., C. I, s. 329.

[194] Kesik, "**Malazgirt Zaferi Sonrasında**", s. 162.

[195] Bryennios, **a.g.e.**, trc., s. 173. Krş. Vryonis, **Decline**, s. 113.

davranan yakın akrabası Aleksios Komnenos, Botaniates'i devirerek yeni imparator oldu (4 Nisan 1081).[196]

Aleksios Komnenos'un imparator olması da Süleyman Şah'ı durdurmamıştır. Bilakis o, faaliyetlerini İstanbul Boğazı'na kadar genişletmiş ve hatta boğazdan geçen gemilerden gümrük vergisi almaya başlamıştır. İmparator Aleksios ise Süleyman Şah'ın boğazda kurduğu karakollara küçük birlikler aracılığıyla gece baskınları yaparak karşılık vermiştir.

Ancak imparatorun o zamanlardaki tek problemi Selçuklular değildi. Balkanlarda durum Bizans için pek parlak seyretmiyordu. Slav ayaklanmaları, Hırvatların bağımsızlık mücadeleleri, Peçeneklerin durmak bilmeyen saldırıları, Bogomillerin Bulgaristan'daki dinî ayaklanmaları ve Adriyatik'teki Norman saldırıları imparatorluğu oldukça meşgul ediyordu.[197] Önceliğini Balkanlar'daki gelişmelere vermek mecburiyetinde olan Aleksios Komnenos, Doğu sınırını güvence altına almak amacıyla Süleyman Şah ile bir anlaşma yaptı. Haziran 1081 tarihinde iki hükümdar arasında Dragos (Drakon) Suyu Antlaşması[198] imzalandı.[199] Bu anlaşma ile Selçuklular Boğaz kıyılarından geri çekileceklerdi ve Drakon Suyu iki devlet arasında sınır olacaktı. Böylece iki devletin sınırları netleşmiş ve Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos resmî olarak Süleyman Şah'ı tanımıştı. Ayrıca Türkler bu geri çekiliş karşısında büyük miktarlarda para aldılar. Buna ilaveten iki hükümdar askerî ittifak konusunda da anlaştılar. Süleyman Şah da bu doğrultuda Aleksios Komnemnos'un Norman seferine asker desteği sağladı.[200]

Bizans İmparatorluğu ile anlaşarak devletinin batı sınırlarında sulhu sağlayan Süleyman Şah, Antakya hâkimi Philaretos'un oğlu Barsam'ın kendisini Antakya'ya davet etmesi ve şehri ona teslim edeceğini söylemesi üzerine sefere çıktı. Süleyman

---

[196] Vasiliev, **a.g.e.**, s. 430; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 72.
[197] Diehl, **a.g.e.**, s. 105.
[198] Bu antlaşma ve önemi hakkında bk. Gülay Öğün Bezer, "Anadolu'nun Fethi ve Drakon Çayı Anlaşması'nın Bu Süreçteki Yeri", **TYB Akademi (Osman Turan ve Selçuklular)**, Ankara 2014, C. IV, Sy. 12, s. 21-35.
[199] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 91; Kafesoğlu, **Melikşah**, s. 102; Osman Turan, "Süleyman-Şah I", **İA**, C. XI, s. 209.
[200] Anna Komnena, **a.g.e.**, Umar, s. 126. Krş. Abdülkerim Özaydın, "Anadolu Selçukluları", **Siyasî-Dinî-Kültürel ve Sosyal İslâm Tarihi**, İstanbul, Kayıhan Yay., 1994, C. VIII, s. 103-104.

Şah, yola çıkmadan evvel İznik'te yerine vekil olarak Ebu'l-Kâsım'ı[201] bıraktı ayrıca kendine tâbi olan şehir ve bölgelere de yöneticiler atadı.[202] Süleyman Şah bu seferi büyük bir gizlilik içinde yürüttü ve 12 Aralık 1084 tarihinde Antakya'yı içeriden aldığı destek sayesinde fazla zorlanmadan fethetti.[203]

Antakya'nın Süleyman Şah tarafından fethi daha önce şehrin Hristiyan yöneticilerinden vergi alan Halep emîri Şerefü'd-devle Müslim b. Kureyş'i rahatsız etti.[204] Kureyş, gayri müslimlerden aldığı cizye vergisini Süleyman Şah'tan da istedi ancak Süleyman Şah bunu kabul etmedi. Bu gelişme üzerine iki Müslüman yönetici 24 Safer 478 (20 Haziran 1085) tarihinde Antakya ve Haleb arasındaki Kurzahil'de savaşa tutuştu. Şerefü'd-devle bu savaşta mağlup oldu ve 400 adamı ile birlikte öldürüldü.[205]

Süleyman Şah Kurzahil'deki zaferden sonra Büyük Selçuklulara tâbi olan Halep'e yöneldi. Halep'te Şerefü'd-devle'nin yerine vekil olarak bıraktığı İbnü'l-Huteytî el-Abbâsî bulunuyordu ve o, Türkiye Selçukluları tarafından kuşatılınca hem Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'tan hem de Suriye'de faaliyet gösteren Melikşah'ın kardeşi Tâcü'd-devle Tutuş'tan yardım istedi. Kuzey Suriye'de hâkimiyet sahasını güçlendirmek isteyen Melik Tutuş, Halep'i ele geçirmek niyetiyle Süleyman Şah'a karşı yürüdü. Süleyman Şah, yanında Artuk Bey'in de bulunduğu Tutuş'un kendisine karşı geldiğini öğrenince savaş hazırlıklarını yaptı. İki ordu 18 Safer 479 (4 Haziran 1086) tarihinde Aynü Seylem bölgesinde karşılaştı. Savaş Tâcü'd-devle Tutuş'un muzafferiyeti ile sonuçlandı. Mağlup olan Süleyman Şah ise tutsak olmamak için kendi canına kıydı.[206]

Süleyman Şah'ın ölümü ile birlikte Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarsız kalmış ve daha önceden bağlılık bildiren beyler bağımsız hareket etmeye başlamıştı.

---

[201] Faaliyetleri hakkında bk. I. Bölüm.
[202] Anna Komnena, **a.g.e.**, Umar, s. 197.
[203] Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 107. Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 106-108.
[204] Gülay Öğün Bezer, "Müslim b. Kureyş", **DİA**, C. XXXII, s. 95.
[205] Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", s. 110; Ali Sevim, "Süleyman Şah I", **DİA**, C. XXXVIII, s. 105.
[206] Anna Komnena, **a.g.e.**, Umar, s. 195. Krş. Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", **Genel Türk Tarihi**, C. IV, s. 153; Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 111; Kesik, "**Malazgirt Zaferi Sonrasında**", s. 169.

Süleyman Şah'ın İznik'te yerine vekil olarak bıraktığı Ebu'l-Kâsım ise bölgesel faaliyetlerin ötesine geçememişti. Süleyman Şah'tan sonra Türkiye Selçuklu tahtına oğlu I. Kılıç Arslan çıkacaktı.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜLEYMAN ŞAH'IN ÖLÜMÜNDEN I. KILIÇ ARSLAN'IN SALTANATINA KADAR OLAN SÜREÇTE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ

A. Süleyman Şah'ın Ölümünden Sonra Anadolu'da Genel Durum

Süleyman Şah, Anadolu'da bulunan Türk beylerinin bir kısmını tâbiyeti altına almış ve Antakya seferine çıkarken hükmü altındaki topraklara kendisine bağlı olan bu beyleri yönetici olarak atamıştı. Süleyman Şah Antakya seferine çıktığında Dânişmendliler Malatya'ya kadar varan akınlar düzenliyorlardı. Elbistan yöreleri de yine Süleyman Şah'a bağlı olan Emîr Buldacı'nın saldırılarına maruz kalıyordu. İzmir'de Çaka Bey, Sinop yöresinde ise Karatekin faaliyet gösteriyordu.[207] Eskiden Bizans İmparatorluğu'na bağlı olan şehirlerin birçoğu artık Türklerin idaresi altına girmişti. Anna Komnena, Bizans'ın Aleksios Komnenos dönemindeki sınırlarını "*Doğu'da Bosphoros* [Boğaziçi/İstanbul Boğazı]*, Batı'da Edirne kenti Rum Devleti'nin* [Bizans İmparatorluğu'nun] *sınırlarını oluşturmaktaydı*"[208] sözleriyle anlatmıştır. İşte bu sınırların dışında kalan bilhassa Batı ve Orta Anadolu'daki birçok yer Türk beylerinin yönetiminde bulunmaktaydı.[209]

Türkiye Selçuklularına bağlı beyliklerden bahseden Mükrimin Halil Yinanç 19 emâret saymaktadır. Bunlar: Erzurum merkezli Saltuklular, Erzincan'da Mengücükler, Sivas merkezli Dânişmendler, Emîr Karatekin önderliğinde Sinop, Kastamonu ve Çankırı'yı kapsayan beylik, Emîr Buldacı ve Elbistan'daki beyliği, Tarsus merkezli bir başka emâret, Antakya merkezli emîrlik, İzmir merkezli emîrlik, Efes merkezli emîrlik, Konya emareti, Kayseri, Ankara, Ladik, Antalya, Alaşehir, Eski Pisidya (Burdur ve Isparta) emîrlikleri, Harput'ta Çubukoğulları Beyliği, Balıkesir ve Çanakkale emîrliği ve İznik emâreti olarak sıralanmıştır.[210] Abdülkerim Özaydın ise Süleyman Şah öldüğü zaman Anadolu'da bulunan sekiz beylikten bahseder. Bu

[207] Osman Turan, **Selçuklular Tarihi Türk İslâm Medeniyeti**, İstanbul 2014, s. 285-286.
[208] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 206, Umar, s. 202.
[209] Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 41.
[210] Yinanç, **Türkiye Tarihi**, s. 132-134.

beylikler; İznik'te Ebu'l-Kâsım idaresindeki Türkiye Selçukluları, Dânişmendliler, Karatekin Beyliği, Mengücükler, Saltuklular, Emîr Buldacı'nın Elbistan'da kurduğu beylik, Çubuk Bey'in Harput'ta kurduğu beylik ve Çaka Beyliği olarak kaydedilmiştir.[211] Speros Vryonis ise Çaka'nın İzmir, Sisam, Sakız gibi yerlere sahip olduğunu, Emîr Dânişmend'in Sivas, Kızıl Irmak, Yeşil Irmak, Kelkit Suyu, Amasya, Komana, Tokat, Niksar, Çankırı, Ankara ve Malatya bölgelerini kapsayan bölgeleri elde ettiğini, Karatekin'in Sinop'u ve çevre şehirleri fethettiğini, Balduk'un Samsat'ta emîrlik kurduğunu ve Alp İlek'in Edessa'da ortaya çıktığını söyler.[212]

Anadolu'da bulunan beylerin bir kısmı Süleyman Şah hayatta iken onun üstünlüğünü tanıyorlardı. Ancak Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah da Anadolu'daki olayları takip ediyor ve müdahalede bulunuyordu. Emîr Porsuk idaresindeki bir orduyu Türkiye Selçuklularının kuruluş safhasında Anadolu'ya gönderen Sultan Melikşah, Siyavuş adlı elçisini de Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'a yolladı.[213] İmparatorun kızını, kendi oğlu ile evlendirmeyi isteyen Sultan Melikşah, bu vesile ile iki devlet arasında bir ittifak kurulmasını amaçladı. Bu fırsatı iyi değerlendiren İmparator Aleksios, anne tarafından Gürcü asıllı olduğunu bildiğimiz[214] Siyavuş'u kendi yanına çekmeyi başardı ve onu sultanın mektubuyla birlikte sahil şehirlerine gönderdi. 1085 yılında Sinop'u ve şehirde bulunan büyük bir hazineyi ele geçiren Karatekin Bey, Siyavuş'un sözlerine inanıp sultanın mektubuna riâyet ederek şehri Bizans'a bıraktı. Bu şekilde başka şehirlere de giden Siyavuş görevini başarı ile tamamlayarak İstanbul'a dönmüş ve imparator tarafından Anchialos[215] Dukalığı'yla görevlendirilmiştir.[216]

Sultan Melikşah, Bizans ile iletişim kurarak Anadolu'ya bir kez daha müdahale etmeye çalışmıştır. Onun hedefi; bu topraklardaki hâkimiyetini güçlendirmek ve

---

[211] Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 113; Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi" **Genel Türk Tarihi**, (Ed., Hasan Celal Güzel, Ali Birinci) C. IV, s. 21.
[212] Vryonis, **Decline**, s. 115-116.
[213] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 200, Umar, s. 195.
[214] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 200, Umar, s. 195.
[215] Bulgaristan'da Burgaz yakınında bulunan bugünkü Pomorie. Bk. Anna Komnena, Umar, s. 196, dpn. 4.
[216] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 200-201, Umar, s. 195-196.

Anadolu'daki Türkleri kontrol altında tutmaktır.[217] Ancak Büyük Selçuklu sultanının bu girişimi Bizans imparatoru tarafından farklı bir şekilde kullanılmıştır. Sultan Melikşah'ın Anadolu beyleri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu fermânı ile şehirlerin boşaltılmasından anlaşılmaktadır. İbrahim Kafesoğlu, Anadolu'da bulunan beylerin Türkiye Selçuklu sultanı aracılığıyla Büyük Selçuklu sultanına tâbi olduklarını ve kendi yönetim sahalarında zaten yarı bağımsız olarak hareket ettiklerini söyler. Bu beylerin Sultan Melikşah'ın ölümü ile beraber Anadolu'da beylikler kurduğunu da ifade eder.[218] Bu görüşe göre beyler asıl bağımsızlıklarını Süleyman Şah'ın ölümünden altı yıl sonra yani Sultan Melikşah'ın vefatıyla birlikte elde etmişlerdir. Mükrimin Halil Yinanç da Anadolu'nun fethine katılan beylerin kimi zaman Büyük Selçuklu sultanına kimi zaman ise Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlı kaldıklarını ancak kendi memleketlerinde tamamen bağımsız olduklarını ifade etmektedir. Yinanç'a göre bu beyler, Türkiye Selçuklularına bazen askerî destek de vermekteydiler. Fakat müellif, Türkiye Selçuklularını tam bağımsız bir devlet olarak yorumlamamakta bilakis özerk bir konumda olduğundan söz etmektedir.[219] Ancak Süleyman Şah'ın politikalarını dikkatli incelediğimizde dışa bağımlı olarak veyahut da daha güçlü bir devletin isteğine göre hareket etmediğini bilakis içinde bulunduğu şartlara göre siyasetine yön verdiğini görmekteyiz. Evvelen zayıf durumdaki Bizans ile savaşmış, bağımsız bir yönetici olarak Bizans İmparatorluğu ile sulh anlaşması imzalamış ve böylece bir imparatorluk tarafından da resmen tanınmıştır. Sonrasında ise Anadolu'daki otoritesini güçlendirip Antakya gibi büyük öneme haiz olan bir şehri ele geçirmiştir. İlerleyen süreçte ise Sultan Melikşah'a tâbi olan Halep'i kuşatmış ve hatta bu uğurda sultanın kardeşi Melik Tutuş ile harp edip Büyük Selçuklularla girdiği mücadele neticesinde ölmüştür. Süleyman Şah'tan sonra vekâlet görevinde bulunan Ebu'l-Kâsım da büyük Selçuklu ordularına karşı İznik şehrini iki kere başarı ile savunmuştur. Türkiye Selçuklularının ikinci hükümdarı ve Süleyman Şah'ın oğlu olan I. Kılıç Arslan da babası gibi bağımsız bir politika yürüterek devletini genişletmiş ve

[217] Abdülkerim Özaydın, Sultan Melikşah'ın Süleyman Şah'ın ölümünden istifade ederek Anadolu'daki Türkleri kendine bağlama gayretinde olduğunu belirtmektedir. Bk. "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 115.
[218] Bk. **Melikşah Devri**, s. 118.
[219] Yinanç, **Türkiye Tarihi**, s. 131.

neticesinde tıpkı babası gibi Büyük Selçuklularla girdiği mücadele sonucunda ölmüştür. İşte Türkiye Selçuklu Devleti'nin sırf kuruluş aşamasındaki siyaseti takip edildiğinde bile Büyük Selçuklulara vassal olma durumunun zor olduğu görülmektedir. Hatta tam aksine Büyük Selçuklu Devleti, Türkiye Selçuklu topraklarına ordular göndermek suretiyle doğrudan müdahalelerde bulunmuş ve bu devleti kendi kontrolünde tutmak istemiştir. Sultan Melikşah, Anadolu topraklarının kontrolünden çıkmasını istemiyordu ve özellikle bu kontrolün saltanat üzerinde hak iddia eden Kutalmış'ın oğullarının elinde olmasına sıcak bakmıyordu. Bu maksat ile Bizans İmparatorluğu ile de ittifak kurma girişiminde de bulunmuştur. Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Antakya'ya gelen Melikşah'ın Süleyman Şah'ın iki oğlunu da yanına alıp Isfahan'a götürmesi de bunun bir başka kanıtıdır.[220]

Anadolu'nun Süleyman Şah'ın ölümünden sonra içinde bulunan durumuna baktığımızda devlet düzeninin sarsıldığını ve bir kaos ortamının oluştuğunu görmekteyiz. Anna Komnena, *Alexiad* adlı eserinde, Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Anadolu'da bulunan beylerin bağımsız şekilde hareket etmeye başladıklarını açıkça söylemiştir.[221] Bu beylere en güzel örnekler olarak da Dânişmend Gazi ve Ebu'l-Kâsım verilebilir.

B. Ebu'l-Kâsım Dönemi (478-79/1086 – 484-85/1092)

Süleyman Şah'ın ölümünden (1086) sonra Türkiye Selçuklu Devleti bir süre hükümdarsız kaldı. Süleyman Şah, Antakya seferine çıkmadan önce Ebu'l-Kâsım'ı[222] İznik'te nâibi olarak bırakmış ve onu bütün emîrlerinin üstünde tutarak başkomutan ilân etmişti.[223] Ancak Süleyman Şah'ın ölüm haberi hızlı bir şekilde bütün Anadolu'da duyuldu. Bu haberi duyan Ebu'l-Kâsım da vekâlet görevini icra ettiği İznik şehrinde

[220] Bk. II. Bölüm.
[221] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 201, Umar, s. 196. Krş. Işın Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 2; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 115; Jason T. Roche, "In the Wake of Mantzikert: The First Crusade and the Alexian Reconquest of Western Anatolia" **History**, Vol. 94, No. 2, 2009, s. 142.
[222] Ebu'l-Kâsım ancak künye olmalıdır. Gerçek ismi hakkında bir bilgi mevcut değildir.
[223] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 199, Umar, s. 194. Mükrimin Halil Yinanç, Ebu'l-Kâsım'ın "*melik*" unvanı aldığını söylese de bu konu hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlamadık. Bk. Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, (Haz. Refet Yinanç), Ankara, TTK, 2013, C. I, s. 181.

yönetimi tamamen eline aldı. Dönemin çağdaş kaynağı *Alexiad*[224] Ebu'l-Kâsım'ın kendisini "*sultan*" ilân ettiğini söylemektedir. Ayrıca o, kardeşi Poulkhasés'i (Ebu'l-Gâzi)[225], Kapadokya valisi olarak görevlendirdi.[226] Yaptığı bu tayine bakarak da Ebu'l-Kâsım'ın birçok yetkiyi elinde topladığını ve müstakil bir idareci olarak hareket ettiğini düşünebiliriz. Ayrıca o, mevcut gücü idâre etme yetkisini kendisinde bulmuş ve bu doğrultuda kardeşi Ebu'l-Gazi'yi Kapadokya valisi olarak atamış, buna ilâveten bizzat Süleyman Şah tarafından Bizans ile imzalanan Drakon Suyu Antlaşması'nı yok sayarak yeni bir politika izlemeye başlamıştır.[227]

1. Ebu'l-Kâsım ile Bizans Arasındaki Mücadele

Hırslı ve mücadeleci bir yapıya sahip olduğunu anladığımız Ebu'l-Kâsım'ın kaybedecek vakti yoktu ve ilk hedefi; son yıllarda mücadele ettiği pek çok problem sebebiyle eski gücünü gitgide yitirmiş olan Bizans İmparatorluğuydu. Elindeki topraklarla yetinmek istemeyen ve arazisini genişletmeyi arzulayan Ebu'l-Kâsım, tüm Bithynia[228] bölgesinin yanı sıra bütün Marmara kıyılarına akıncılar göndermeye başladı.[229] Türklerle mücadele konusunda bir hayli tecrübe sahibi olan İmparator

---

[224] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 201, Umar, s. 197. Krş. Vryonis, **Decline**, s. 115; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114; dpn. 5. Ebu'l-Kâsım'ın Sultan olduğunu iddia edebilmesi için Selçuklu kanını taşıması gerektiğini lâkin buna bir delil olmadığını söylemektedir. Fakat Ebu'l-Kâsım'ın kendi yayının kirişi ile boğdurulmak suretiyle öldürülmesi onun Selçuklu hanedan soyundan geliyor olabileceğini düşündürmüştür. Turan da bu görüşten daha sonra bahsetmiştir. Bkz. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 117 dpn. 14.

[225] Kimliği hakkındaki bilgiler ilerleyen sayfalarda daha detaylı olarak değerlendirilmiştir.

[226] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 201, Umar, s. 197. Krş. Vryonis, **Decline**, s. 115; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 8; Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 112; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114; Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 106; Alexander Daniel Beihammer, **Byzantium and the Emergence of Muslim Turkish Anatolia ca. 1040-1130**, Oxon, Routledge Taylor and Francis Group, 2017, s. 265. Bazı tarihçiler Kapadokya ifadesini Kayseri ve civarı olarak kabul etmişlerdir. Bk. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 181; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 528.

[227] Bk. Abdülkerim Özaydın, "Porsuk", **DİA**, C. XXXIV, s. 325-326. Özaydın, Ebu'l-Kâsım'ın kendisinin sultanlığını kabul etmesini Melikşah'tan istediğini kaydeder. Vryonis, Ebu'l-Kâsım döneminde İznik'teki Selçuklu Devleti'nin; İznik'ten Konya'ya ve oradan da Kapadokya'nın doğusuna kadar olan bölgelere sahip olmasının mümkün olduğunu söylemektedir. Bk. **Decline**, s. 115.

[228] Günümüz İstanbul'unun tüm Anadolu kıyıları, Adapazarı, Kocaeli, Bolu şehirlerinin bütünü, Zonguldak'ın Batı yakasını ve Bilecik ile Bursa'nın Kuzey bölgelerini kapsayan coğrafi bölge. Hakkında bk. Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara, 2016, s. 33 vd.

[229] Işın Demirkent, bu olayların tarihini Süleyman Şah'ın henüz hayatta olduğu ve Suriye'de bulunduğu 1085 yılı sonu ve 1086 yılı başını verirken (Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 9, 69.) başka eserlerde bu faaliyetlerin Süleyman Şah'ın ölümünden sonra olduğu bilgisi bulunmaktadır (Kafesoğlu, **Melikşah Devri**, s. 118; Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", **DGBİT**, C. VIII, s. 218-219; Özaydın,

Aleksios Komnenos ise bu akıncıları geri püskürtmeyi başardı.[230] Norman lider Robert Guiscard'ın 1085 yılında salgın bir hastalık nedeniyle ölmesi ve bu olayın akabinde Güney İtalya Normanlarının iç karışıklıklar yaşaması İmparatorluğu Norman tehdidinden bir süreliğine kurtarmış oldu. Bu vesile ile dikkatini asıl büyük tehlikeye yani Peçeneklere çeviren ve yine o esnada güçlü bir donanma ile Ege'de faaliyetlerde bulunup başkent İstanbul'u denizden tehdit eden Çaka Bey ile uğraşmak zorunda kalan[231] İmparator Aleksios Komnenos, doğu sınırında bulunan Ebu'l-Kâsım ile barış yapmak istiyordu.[232]

2. Ebu'l-Kâsım'ın Donanma Kurma Çabaları ve Akabinde Bizans İle Olan Savaş

İmparator, barış görüşmelerine karşı çekimser bir tavır sergileyen ve oluşabilecek mutabakatı mümkün olduğunca sürüncemede tutan Ebu'l-Kâsım'ın Kios'u (Gemlik)[233] ele geçirmesi ile durumun ciddiyetini bir kez daha fark etti.[234] Kios'un zaptı Selçuklu Türkleri için çok mühimdi. Çünkü burada bulunan tersane, Selçukluların denizlere açılan limanı olabilirdi. Ebu'l-Kâsım ve adamları ilk olarak gemi yapımına başladılar. Ebu'l-Kâsım, Bizans'a karşı etkili bir mücadele ortaya koyabilmesi için donanma yapmanın zorunluluğunu anlamıştı. Ayrıca onun büyük denizci Çaka Bey ve Bizans'ın en büyük kâbuslarından olan Peçeneklerle de irtibat

Anadolu Selçukluları, s. 115). Süleyman Şah'ın Doğu seferine çıkarken Batı'da yeni bir cephe açmak istemesi olası gelmemektedir. Ayrıca İznik'te bıraktığı vekilinin o daha hayatta iken var olan barış antlaşmasını bozması da pek mümkün görünmemektedir. Ebu'l-Kâsım'ın bu faaliyetlerini Süleyman Şah'ın ölümünden sonra yapması daha doğru gözükmektedir.

[230] Kafesoğlu, **Melikşah Devri**, s. 118; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 9. İmparator Boğaz'a kadar gelen Türklere karşı karakollar yaparak küçük çapta gece baskınları düzenlemekteydi.

[231] Peter Charanis, "The Byzantine Empire in Eleventh Century", **A History of the Crusades**, (ed. Keneth M. Setton, Marshall W. Baldwin), London, The University of Wisconsin Press, 1969, C. I, s. 215.

[232] Peter Frankopan, Bizans'ın bölgedeki üstünlüğü hâlâ elinde tutsa da Ebu'l-Kâsım'ın karşı saldırıya geçtiğini ifade etmektedir. Bk., Peter Frankopan, **The First Crusade Call From the East**, Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 2012, s. 57.

[233] Bilge Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1993, s. 444.

[234] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 202, Umar, s. 198. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 10; Kafesoğlu, **Melikşah Devri**, s. 119; Muharrem, Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 216.

hâlinde olması mümkündür.[235] Buna ilaveten Ebu'l-Kâsım'ın hırslı kişiliği göz önüne alındığında İstanbul'u ele geçirme plânının olduğu da düşünülebilir.[236]

Ebu'l-Kâsım'ın bu faaliyetlerini dikkatle takip eden ve İstanbul'un yakınlarında oluşacak bir donanmanın devleti için nasıl büyük sıkıntılara yol açabileceğini fark eden İmparator Aleksios, bu tehdidi bertaraf etmek ve Kios'taki Türkleri uzaklaştırmak amacıyla hem denizden hem de karadan ilerleyecek bir ordu hazırladı. İmparator, savaş gemileri[237] ve elinde bulunan diğer deniz araçlarından oluşturulan donanmanın başına Manuel Butumites'i[238] getirip ona Douka[239] payesini verdi. Butumites'in görevi; Ebu'l-Kâsım'ın gemilerini her ne pahasına olursa olsun ateşe verip yok etmekti. Ayrıca güvenilir komutanlarından ve "*megas primikerios*"[240] unvanını taşıyan Tatikios'u[241] da başka bir ordunun başında kara yolu ile Kios'a doğru gönderdi. Her iki komutan da başkent İstanbul'dan ayrılarak görevlendirildikleri bölgeye doğru hızla hareket ettiler.[242]

---

[235] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114; Kesik, "**Malazgirt Zaferi Sonrasında**", s. 191; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 79; Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", **DİA**, C. VIII, s. 186-188.

[236] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 222.

[237] Bu gemiler, Bizans donanmasının da temelini teşkil eden Dromonlar olmalıdır. Dromonlar, iki yelkenden oluşan ve ortalama 31 metre uzunluğuna sahip, hafif olmasından dolayı da hızlı olup yüksek manevra kabiliyeti bulunan gemilerdir. Dromon hakkında detaylı bilgi için bk. John H. Pryor, Elizabeth M. Jeffreys, **The Age of Dromon The Byzantine Navy ca 500-1204**, Leiden, Brill, 2006; John H. Pryor, **Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler**, (çev. Füsun Tayanç, Tunç Tayanç), İstanbul, Kitap Yayınevi, 2004, s. 70, 71, 72, v.d.; Ali Rıza İşipek, **Türklerin İlk Amirali Çaka Bey ve Dönemin Deniz Savaşları, The First Turkish Admiral Chaka Bey and the Naval Battles in His Era**, (çev. Cengiz Aydemir), İstanbul, Türkiye Su Altı Arkeolojisi Vakfı, 2013, s. 99-107; "Dromon", **The Oxford Dictionary of Byzantium**, s. 662.

[238] Bizans'ın önde gelen komutanlarındandır. Onun hakkında daha geniş bilgi için bkz: **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Vol. I, s. 318.

[239] General. Donanma komutanı olduğu için bugünkü tabir ile amiral rütbesine atadığını anlıyoruz. Bkz. **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Vol. I, s. 655; Deno John Geanakoplos, **Byzantium Church, Society and Civilization Seen through Contemporary Eyes**, Chicago, The University of Chicago Press, 1984, s. 111.

[240] Bu rütbeye daha evvelden rastlanılmamıştır. İmparatorun bu rütbeyi Tatikios'a özel oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bk. Işın Demirkent, "Tatikios Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı", **Bizans Tarihi Yazıları Makaleler – Bildiriler – İncelemeler**, İstanbul, Dünya Kitapları, 2005, s.179.

[241] Türk asıllı bir Bizans komutanıdır. Bk. Demirkent, "**Tatikios**", s. 179; Yonca Anzerlioğlu, "Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı", **Türkler**, (Ed. Hasan Celal Güzel), C. VI, s. 224. Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un en güvendiği komutanlardan ve yakın arkadaşı olan kişi. Hakkında daha geniş bilgi için ayrıca bk. Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 141, 201, vd., Umar, s. 36, 197 vd. Avrupalı Latin Hristiyanlar, ona burnundaki bir yaradan dolayı "*Tatin l'Esnasé*" demektedir. Bkz. Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, (çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul, **Tarih Vakfı Yurt Yayınları**, 2011, s. 11, dpn. 12.

[242] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 202, Umar, s. 198. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 223; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 79.

Manuel Butumites'in deniz yolu ile Kios'a geldiğini gören ve Tatikios'un ordusu ile yakınlarda olduğunu haber alan Ebu'l-Kâsım, iki ateş arasında kalmamak ve Tatikios'un ordusundaki süvarilere karşı kendi okçularına avantaj sağlamak amacıyla konumunu değiştirmeye karar verdi. Ebu'l-Kâsım, bu nedenden ötürü ordusuyla beraber bulunduğu araziden ayrılıp Alykas/Kyparissios[243] adlı bölgeye geçti. Denizden gelen Manuel Butumites, Ebu'l-Kâsım'ın henüz yapımı süren ve kullanılmaz durumda bulunan gemilerini ateşe verdi ve denizden gelebilecek bu tehlikeyi bertaraf etmiş oldu.[244]

Onun bu icraatından bir gün sonra kara ordularının başında bulunan Tatikios da savaş bölgesine geldi ve ordugâhını kurdu. Türklerle kesin bir meydan savaşına girmek istemeyen Tatikios 15 gün boyunca ufak boyutlu saldırılar yaptı. Ancak ordusunda bulunan paralı askerlerin baskıları ve Ebu'l-Kâsım'ın sürekli destek almasından dolayı Tatikios kesin bir saldırı gerçekleştirmeye karar verdi. Yeni günün ilk ışıkları ile beraber şiddetli bir saldırı başlatan Bizans güçleri, Türklere karşı üstün geldiler ve onların bir kısmını öldürüp esir aldılar, diğer kısmını da kaçırmaya muvaffak oldular. Bu kaçanlar arasında bizzat Ebu'l-Kâsım'da bulunmaktaydı. Türkler geri çekilirken ordugâhlarında bulunan eşyalarını da arkalarında bırakmışlardı. Burada bulunan ganimetleri de ele geçiren Tatikios muhtemelen ordusunun yorgunluğundan ve yeterli güçte olmamasından dolayı İznik üzerine yürüyemedi ve İstanbul'a geri döndü.[245]

---

[243] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 203, Umar, s. 198. Sewter kelimeyi Halykai ve Kyparission olarak transkribe etmiştir. Bk. Aynı yer. Işın Demirkent ise Halykas olarak yazmıştır. Bk. **Kılıç Arslan**, s. 10. İznik ile Gemlik arasında bir yer olma ihtimali vardır. Günümüzdeki Gürle Ovası olabilir. Bk., Şahin Kılıç, Raif Kaplanoğlu,"Osmanlı Kuruluş Devrinde Doğu Marmara Kıyılarındaki Türk İskânı", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Yıl 14, Sy. 22 (2016), s. 32, dpn. 28.

[244] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 203, Umar, s. 199. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 223; Erdoğan Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", **Türk Denizcilik Tarihi**, C. I, (ed. İdris Bostan, Salih Özbaran), İstanbul 2009, s. 25. Erdoğan Merçil bu olayın 1086 yılı ortalarında olduğunu söyler. Bk. aynı yer.

[245] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 203, Umar, s. 199. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 10.

3. Tatikios İdâresindeki Bizans Ordusunun İznik'i Kuşatması ve Karamürsel Savaşı

Yaşanan tüm bu hadiselerden sonra faaliyetlerini sürdüren Ebu'l-Kâsım'a karşı kesin bir darbe vurmak isteyen İmparator Aleksios Komnenos, komutanı Tatikios'u hazırlattığı bir orduyla beraber Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik'e doğru gönderdi. İmparatordan gerekli talimatları alıp ordusu ile beraber yola koyulan Bizans komutanı, bir problemle karşılaşmadan İznik önlerine geldi[246] ve şehri kuşatmaya başladı. Bizans ordusunun konumunu ve durumunu surlardan takip eden müdâfiler, 200 kişilik bir grup hâlinde dışarı çıkıp ani bir saldırıya geçtiler. Bu saldırı Bizans ordusunu şaşırtsa da az sayıdaki paralı Bizans askerleri, uzun mızrakları ile bu saldırıya karşı direnç gösterdiler ve onları mağlup edip geri çekilmelerini sağladılar.[247] Türk hücümunu başarı ile savuşturan Tatikios, ordusunu güneş batıncaya dek aynı konumda tuttu. Lakin Türklerin yeni bir saldırı teşebbüsünde bulunmamaları üzerine İznik şehrine yaklaşık 12 stadia[248] mesafede bulunan Basileia'ya[249] çekildi.

Ordugâhında dinlenmeye çekilen Tatikios'un yanına gelen bir köylü, Sultan Melikşah'ın[250] komutanlarından Porsuk'un 50.000 askerden oluşan büyük bir ordu ile İznik'e doğru geldiğini haber verdi.[251] Bu bilgiyi başka kaynaklardan da teyit eden Tatikios, kendi ordusunun mevcudiyetinin böyle büyük bir düşman gücü karşısında

---

[246] Bizans'ta Doğu'ya yapılan seferlerde İznik istikameti her zaman çok kilit bir role sahip olmuştur. Doğu'ya gidecek bir ordu önce İzmit veya İznik'e oradan da Sakarya Nehri yolu ile Eskişehir'e doğru giderdi. İstanbul'dan Eskişehir'e gidecek bir ordu genellikle Kadıköy'den gemilere binerek Kibotos'a geçerdi. İmparatorlar ise Yalavo Taşköprü civarındaki Çatalburnu'nda karaya ayak basıp buradan yollarına devam ederlerdi. Karadan giden yol da ekseriyetle Kırkgeçit'te başlar ve İznik üzerinden devam ederdi. Bk. Adnan Eskikurt, , "7 ve 12. Yüzyıllar Arasında Anadolu'yu Kateden Bazı Askerî Seferler ve Güzergâhları", **Tarih Okulu Dergisi**, Sy. XX, Yıl 7, s. 52. Tatikios'ta muhtemelen yukarıda bahsi geçen Kadıköy-Kibotos-Kırkgeçit istikametini kullanarak İznik'e gelmiştir.

[247] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 201, Umar, s. 197. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 9 (Franklar olarak geçmektedir). Bizans ordusundaki Batı'dan gelen paralı askerler kastedilmektedir. Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 78.

[248] Yaklaşık olarak 1 km. Bk. Anna Komnena, **a.g.e.**, Umar, s. 197, dpn. 4.

[249] İznik'in kuzeyinde bir kasabadır. İznik Gölü'nün kuzey yakasında kalan Boyalıca köyünün yakınlarında bulunmaktadır. Bk. Umar, **Yer Adları**, s. 156.

[250] Anna, sultanın adını Pargiaroukh/Berkyaruk olarak vermektedir ancak bu bilgi doğru değildir. Bk. Bk. **a.g.e.** Sewter, s. 202, Umar, s. 197. Porsuk'un İznik seferi sırasında Büyük Selçuklu tahtında Sultan Melikşah oturmaktadır. Bk. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114; Kafesoğlu, **Melikşah Devri**, s. 119; Abdülkerim Özaydın, "Melikşah", **DİA**, XXIX, s. 54-57.

[251] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 202, Umar, s. 197. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 222; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 116.

direnemeyeceğini anladığından, askerlerinin selâmeti için başkente dönmeye karar verdi. Bizans ordusunu surlar üzerinden izleyen ve Tatikios'un geri çekilişini fark eden Ebu'l-Kâsım, adamlarını toplayıp Bizans askerlerini takip etmeye başladı. Düşmana saldıracak avantajlı bir yer arayan İznik sâhibi, Bizans ordusuna Prainetos[252] civarında yetişti ve şiddetli bir saldırıya geçti. Ancak bu ani saldırı karşısında bir o kadar çabuk tedbir alan ve ordusunu savaş düzenine sokmayı başaran Tatikios, emrindeki paralı askerleri hücuma geçirdi. Uzun mızraklarla savaşan bu askerler en az Türkler kadar şiddetli bir saldırı başlattılar ve Ebu'l-Kâsım'ın hücumunu durdurmayı başardılar. Düşman saldırısı karşısında bir varlık gösteremeyen Türkler savaşta herhangi bir netice elde edemediler. Rahat bir nefes alan Tatikios, yoluna devam edip başkent İstanbul'a geri döndü.[253]

Ebu'l-Kâsım döneminde yaşanan Kios Savaşı ve Tatikios'un İznik'i kuşatması hadiselerinde değinelecek noktalardan biri, bu olaylardan hangisinin daha önce yaşandığıdır. Anna Komnena öncelikli olarak İznik kuşatmasını sonrasında ise Kios harbini yazmıştır. Bu konuda tarihçiler de farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Işın Demirkent, "*Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*" adlı kitabında[254] Tatikios'un İznik kuşatmasını Kios Savaşı'ndan önce anlatmıştır. Bir diğer tarihçi İbrahim Kafesoğlu[255] ise olayları anlatırken önce Tatikios'un İznik kuşatmasına daha sonra ise Kios Savaşı'na değinir. Erdoğan Merçil de önce İznik kuşatmasından bahsedip sonra Kios meselesini anlatmıştır.[256] Bu konuya değinen bir başka tarihçi Mükrimin Halil Yinanç da önce İznik kuşatmasını anlatmıştır.[257] Osman Turan[258] ise öncelikli olarak Türklerin Kios'u ele geçirmesini anlatıp ardından Bizans'ın İznik'i

[252] Günümüzde Yalova'ya bağlı olan Karamürsel ilçesidir. Bk. Umar, **Yer Adları**, s. 674; Sevin, **a.g.e.**, C. I, s. 326.
[253] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 202, Umar, s. 198. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 9; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 79. Osman Turan, bu savaş esnasında Ebu'l-Kâsım'ın İzmit Körfezi yakınlarında birtakım zaferler elde ettiğini ve ardından da İzmit'i ele geçirdiğini belirtir. Bk. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114. Krş. Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 529. Daniel Beihammer ise İzmit şehrinin Ebu'l-Kâsım zamanında İznik Türkleri tarafından işgal edilmiş olduğunu söyler. Bk, **Byzantium**, s. 265.
[254] Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 9 vd.
[255] Kafesoğlu, **Melikşah Devri**, s. 118-119.
[256] Merçil, "**Türkiye Selçukluları**", s. 154.
[257] Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 182.
[258] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114.

kuşatmasından bahsetmiştir. Ali Sevim de[259] Osman Turan'ı destekler nitelikte bir yaklaşım sergileyerek önce Kios'un alındığını ardından İmparatorun Tatikios ve Butumites idaresinde gönderdiği ordular ile İznik'i kuşattığını söylemektedir.[260] Abdülkerim Özaydın[261] ise 1090 yılları başında Bizans kuvvetlerine mağlup olan Ebu'l-Kâsım'ın İznik'e çekildiğini ve Büyük Selçuklu Emîri Porsuk'un yaklaşmakta olduğunu öğrenince de İmparatorun ittifak teklifini kabul ederek İstanbul'a gittiğini söyler.

Hırslı bir kişi olan Ebu'l-Kâsım, öncelikli olarak Marmara kıyılarına akınlar yapmaya başlayıp Kios'u da ele geçirmiş olmalıdır. Onun burada bir donanma kurmaya çalıştığını ve belli bir ilerleme kaydettiğini ve en azından gemilerin iskeletlerinin oluştuğunu Anna'nın[262] ifadelerinden anlayabiliyoruz. Ancak Ebu'l-Kâsım, Kios'da Tatikios ve Butumites'e karşı yenildikten sonra İznik'e çekilmiştir. Bu noktada muhtemelen ordusunun gücüne güvenmeyen Tatikios da İznik üzerine gitmek yerine İstanbul'a dönmüştür. Ancak faaliyetlerine devam eden Ebu'l-Kâsım'a can alıcı darbeyi vurmak isteyen İmparator Aleksios, yine Tatikios idaresindeki bir orduyu İznik'e göndermiş ve şehri kuşattırmıştır. Burada bir süre savaşan Tatikios, Büyük Selçuklu Devleti komutanlarından Emîr Porsuk'un büyük bir ordu ile geldiğini haber alıp geri çekilmiştir. Bunu fark eden Ebu'l-Kâsım her ne kadar Bizans ordusunu takip ettiyse de büyük bir başarı elde edemeden İznik'e geri dönmüştür. Tatikios'un Porsuk'un gelişini haber aldığı Anna Komnena'nın eseri *Alexiad*'da[263] açıkça ifade edilmektedir. Bu haberi Ebu'l-Kâsım'ın da almış olması çok muhtemeldir.[264] İşte bu noktada üzerine gelen tehlikeyi fark eden Ebu'l-Kâsım bu büyük ordu karşısında müttefik arayışına girip uzun süredir barış tekliflerinde bulunan İmparator Aleksios Komnenos ile görüşmek üzere İstanbul'a gitmiştir. Tatikios'un geri çekilişi de

---

[259] Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 112; a.mlf., **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 41.
[260] Tatikios'un İznik kuşatmasında Butumites'in varlığını gösteren bir bilgi yoktur. Tatikios ve Butumites ancak Birinci Haçlı Seferi ordularının İznik kuşatması sırasında ortak şekilde İznik önüne gelmişlerdir. Bk. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 138.
[261] Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", s. 115-116.
[262] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 202, Umar, s. 198-199.
[263] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 202, Umar, s. 197.
[264] Erdoğan Merçil, bu konu hakkında: "… *Herhalde Porsuk kuvvetleriyle henüz uzakta bulunuyor veyahut Ebu'l-Kasım onun gelişini başka bir şekilde yorumluyordu…*" diyerek Ebu'l-Kâsım'ın da bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Bk. "**Türkiye Selçukluları**", s. 154.

Porsuk'un çok uzakta olmadığını ve Anadolu içlerinde bulunduğunu göstermektedir. Doğruluk ihtimali olan bu yaklaşımın aksi düşünüldüğünde Ebu'l-Kâsım'ın, Porsuk'un gelişinden haberdâr olmasına rağmen Tatikios'un İznik kuşatmasının ardından Gemlik üzerine yürüyüp bir donanma kurmaya çalışması ve orada Bizans ile tekrar savaşa girmesi gerekmektedir. Ancak bu durumun gerçekleşmesi olası gelmemektedir. Zira Ebu'l-Kâsım, Büyük Selçuklu tehdinin bu kadar yakın olduğu bir süreçte Kios'a giderek donanma kurmak ve Bizans ile savaşmakla uğraşmış olamaz. Bu büyük tehdit karşısında kendisine yeni müttefikler araması ve bu nedenle imparatorla görüşmesi daha olasıdır. Sonuç olarak Kios'un ele geçirilmesi ve donanma oluşturma faaliyetleri Tatikios'un İznik kuşatmasından daha evvel olmuş bu olaylardan daha ileriki bir zamanda Tatikios İznik'i kuşatmış ve Porsuk'un geldiğini öğrenmesi üzerine geri çekilmiş olabilir. Buna mukabil de Ebu'l-Kâsım ittifak akd etmek için İstanbul'a gitmiştir.

4. Ebu'l-Kâsım'ın İstanbul Yolculuğu ve İttifak Arayışları

Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, Tatikios'un İznik seferinden dönmesinin ardından Ebu'l-Kâsım'a bir mektup gönderdi. İmparator mektubunda, Ebu'l-Kâsım'ın saldırgan politikalarından vazgeçmesini ve İstanbul'a gelerek kendisi ile görüşmesini söylüyordu. Bu esnada Porsuk'un Konya ve Aksaray gibi şehirleri ele geçirdiğini öğrenen Ebu'l-Kâsım, imparatorun teklifini kabul etti ve İstanbul'a doğru yola çıktı.[265]

İstanbul'a ulaşan Ebu'l-Kâsım, şehre girdiği andan itibaren çok iyi karşılandı. Ancak İmparator Aleksios'un Ebu'l-Kâsım'ı davet etmesindeki gerçek neden görünenden daha farklıydı. İmparator, o sıralarda Türklerin idaresinde bulunan İzmit (Nikomedia) şehrinin kıyılarında yeni bir istihkâm kurmak ve savunma duvarları yapmak istiyordu. Bu hedef doğrultusunda gemilere inşaat malzemeleri ve savunma hattını tasarlayacak mühendisleri doldurup donanmanın idaresini de Eusthatios'a verdi.[266] İmparator, Eusthatios yola çıkmadan önce ona gerçek niyetini de açıklamış

[265]Anna, Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 203, Umar, s. 199. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114.
[266] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 204, Umar, s. 199.

ve eğer Türkler bu durum karşısında itiraz ederse onlara iyi davranmasını, gönüllerini almasını ve yapılan tüm bu işler için Ebu'l-Kâsım'ın da onayının olduğunu söylemesini tembihlemişti. Ancak İmparator, Ebu'l-Kâsım'a bu gelişmelerin ulaşmaması için tüm Bthynia kıyılarını kontrol altına aldı ve gizlilikle bu faaliyetleri yürüttü. Ebu'l-Kâsım, başkentte çok iyi ağırlanıyor, kendisine her gün paralar veriliyor, ava çıkıyor, hamamlara davet ediliyor ve şehrin kültürel miraslarını ziyaret ediyordu. İzmit şehri kaybedilirken Ebu'l-Kâsım kendisi adına tertip edilen at yarışlarını izliyordu. İmparator, İzmit'teki kalenin yapımının bittiği haberini alınca Ebu'l-Kâsım'a "*sebastos*"[267] unvanını verdi. Onun bu şekilde gönlünü aldıktan sonra aralarındaki anlaşmayı bir kez daha teyit edip İznik'e geri gönderdi. İznik'e gelen Ebu'l-Kâsım, imparatorun hile ile İzmit'i aldığını öğrenince hiçbir şey demedi ve karşı bir hamlede bulunmadı.[268]

Ebu'l-Kâsım'ın bu konuda tepkisiz kalmasının nedeni yaklaşan Porsuk tehlikesine karşı imparatorun desteğine duyduğu ihtiyaçtı. Ayrıca Emîr Porsuk'un yaklaşmakta olduğunu haber alan imparator da o sıralarda kendi devleti güçlü bir konumda olmasa da Ebu'l-Kâsım'ı desteklemeye karar vermişti. Çünkü imparatorun politikasına göre; İstanbul'un yakınında devrin en kudretli devleti olan Büyük Selçukluların hâkimiyet kurması tehlikeli olacaktı. Ancak İznik'te Büyük Selçuklulara nisbetle mücadele etmesi daha kolay olan Ebu'l-Kâsım'ın bulunması Bizans için avantajlı olacaktı.[269]

---

[267] Komnenos hanedanlığı devrinde umumiyetle evlilik yolu ile aileye mensup olan kişiler tarafından kullanılırdı. Bk. Kinnamos, **Historia**, (trc., Işın Demirkent), **Ioannes Kinnamos'un Historiası (1118-1176)**, Ankara, TTK, 2001, s. 224. Ebu'l-Kâsım'ın Bizans İmparatorluğu ile evlilik bağı kurup kurmadığına dair bilgimiz bulunmamaktadır.

[268] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 203-204, Umar, s. 199-200. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114-115; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 223-224; Beihammer, **Byzantium**, s. 267. Bu olayda İzmit şehrinin mi ele geçirildiği yoksa şehir dışına bir nevi güvenlik duvarı sayılabilecek yeni surlar mı yapıldığı ya da İzmit'in batısına yapılabilecek muhtemel akınların engellenmeye mi çalışıldığı tam olarak belli değildir. Ancak kaynaklarda İzmit'te bulunan Türk garnizonunun şehirden atıldığı ya da şehrin açıkça Bizans'ın eline geçtiğine dair bilgi yoktur.

[269] Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 224; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 81. Beihammer, İmparatorun, düşmanlarının gücünü nötüralize etmek istediğini ve Ebu'l-Kâsım ile Porsuk arasında oluşabilecek bir ortaklığı engellemek için de bir tarafa destek verdiğini söylemektedir. (Beihammer, **Byzantium**, s. 267). Ancak Ebu'l-Kâsım ile Porsuk arasında bir ortaklık olması zor bir ihtimaldir. Çağdaş kaynak yazarımız Anna da, İznik Türklerinin Porsuk'a teslim olmaktansa, adlarının İmparatorun kölesi olarak çıkmasına razı olduklarını söylenmektedir.(Bkz. Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 205, Umar, s. 201). Anna'nın babası Aleksios'u anlatırken sergilediği taraflı tutumu göz önüne alarak bu ifadeyi incelersek tamamen

5. Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'ya Müdahalesi: Emîr Porsuk İznik Önlerinde

Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip eden Sultan Melikşah, Türkiye Selçuklularına bir defa daha müdahale etme gereği duydu ve bu nedenle Emîr Porsuk komutasındaki bir orduyu İznik üzerine gönderdi. Türkiye Selçuklularının kurucusu ve ilk sultanı Süleyman Şah ölmüş olsa da onun nâmına vekâleti elinde bulunduran Ebu'l-Kâsım faaliyetlerine devam ediyordu. Sultan Melikşah, tüm bu faaliyetleri engellemek ve Anadolu'da kontrolü sağlayıp buralarda tam hâkimiyet sağlamak için Emîr Porsuk'u gönderdi. Beraberinde büyük bir ordu olduğu hâlde İznik önlerine gelen Porsuk Bey, şehri muhasara altına aldı.[270] Ancak Porsuk'un İznik üzerine yaptığı bu seferin tarihi kesin olarak belli olmasa da bazı çıkarımlar yapılabilmektedir. Meşhur İslâm tarihçisi İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*[271] adlı eserinde Porsuk'un Cemâziyelâhir 479 (Eylül-Ekim 1086) tarihinde Sultan Melikşah'ın Suriye Seferi'ne çıktığı sırada yanında olduğunu kaydeder. Yine aynı müellif Porsuk'un Sultan Melikşah'ın kızını Abbâsî halifesi ile evlendirdiği 480 Safer (Mayıs 1087) tarihinde Bağdat'ta bulunduğunu söylemektedir.[272] Porsuk'un Suriye Seferi sırasında Sultan Melikşah'ın yanında olduğu bilgisi İbnü'l-Adîm'de de geçmektedir.[273] Buradan Porsuk'un İznik seferinin 1087 baharından sonra olduğunu çıkarabiliriz. Çünkü onun Anadolu'yu aşıp İznik'e gelmesi belli bir süre alacaktır ve Anna'nın[274] kaydına göre üç ay süre ile İznik'i kuşatmıştır. Bu açıdan bakıldığında onun bu işlerin hepsini yapıp Mayıs

gerçeği yansıtmayacağını düşünebiliriz. Ancak İznikli Türklerin bakış açısını bir nebzede olsa anlamamız açısından kıymetli bir bilgidir. Ayrıca Porsuk'un üç ay boyunca bir anlaşma zemini aramadan İznik'i kuşatması ve onun başarısızlığının ardından bir diğer önemli komutan Bozan'ın da İznik üzerine yürümesi Beihammer'in bahsettiği ortaklık ihtimalini oldukça zayıflatmaktadır. Anadolu'daki Selçuklu yapılanmasına karşı Sultan Melikşah'ın tavrı oldukça nettir ve bir anlaşmaya odaklanmaktan ziyade kesin bir sonuç elde etmeye yöneliktir. Bu yüzden Aleksios'un Ebu'l-Kâsım'ı desteklemesindeki en önemli neden yakınında daha güçsüz bir düşman istemesi ve böylece İznik'i geri alabileceğini düşünmesidir.

[270] İbrahim Kafesoğlu, Sultan Melikşah'ın Ebu'l-Kâsım'ın hâkimiyet menşuru taleplerini reddettiğini, İzmit gibi önemli kaleleri kaybettiği ve hasım olan Bizans İmparatorluğu ile ittifak kurduğu için ona hain gözüyle baktığını söyler. Bk. **Melikşah Devri**, s. 120. Krş. Abdülkerim Özaydın, "Porsuk", **DİA**, C. XXXIV, s. 325.

[271] trc., C. 10, s. 136.

[272] **el-Kâmil**, trc., C. 10, s. 145.

[273] Bkz. İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 220, trc. s. 62.

[274] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 205, Umar, s. 201.

1087'de Bağdat'ta sultanın kızının düğününde olması pek olası değildir.[275] Bu konuya değinen bazı tarihçiler de bahse konu olan olayın tarihi hakkında çeşitli görüşler sunmuşlardır.[276]

Anna Komnena,[277] Emîr Porsuk'un İznik'e kalabalık bir ordu ile geldiğini belirtir ve bu da Melikşah'ın Anadolu'ya yapılacak seferi oldukça önemseyip ciddiye aldığını göstermektedir. İznik'i kuşatmaya başlayan Porsuk'a karşı Ebu'l-Kâsım kuvvetli bir direniş göstermiştir. Porsuk'un kuşatması üç ay boyunca sürmüş ve bu süreçte Büyük Selçuklu Devleti'nin güçlü ordusu karşısında direnci gitgide zayıflayan Ebu'l-Kâsım ve İznikliler çareyi Bizans imparatoruna başvurmakta bulmuşlardır.[278] İznik'ten çıkıp İmparatorun yanına giden ulaklar: "*Porsuk'a teslim olmaktansa adlarının İmparatorun kölesi olduğuna çıkmasına razı olduklarını*" söylemişlerdir.[279] Anna'nın bu kaydı oldukça dikkat çekici ve önemlidir. Bilhassa buradaki "*köle*" ifadesinde abartılı bir anlatım olsa da bu cümleler Anadolu'daki Selçuklular ile Büyük Selçuklular arasındaki gerilimi ve hatta rekabeti göstermesi bakımından ele alınmalıdır.[280] Aslında Kutalmış'ın isyanından beri süregelen mücadelenin ana fikri İzniklilerin bu sözlerinde yatmaktadır. Anadolu'daki Selçuklular, Melikşah'ın hâkimiyeti altında olmaktansa Bizans İmparatorluğu ile anlaşmaya razı durumdadırlar. O esnada Batı'daki olaylarla oldukça meşgul olan İmparator Aleksios Komnenos yine de bu yardım talebini geri çevirmedi ve askerlerinden bir birliği çeşitli imparatorluk alametleriyle birlikte İznik'e desteğe gönderdi.[281]

---

[275] Demirkent, "**Tatikios**", s. 182 v.d. Osman Turan, Porsuk'un altı aylık süre zarfında bu seferi yapmış olabileceğini söylemektedir. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 115.

[276] Huart, Porsuk'un 1088 senesinde İznik'e geldiğini savunmaktadır (Bkz. Cl. Huart "Bursuk", **İA**, C. II, s. 820). İbrahim Kafesoğlu, Porsuk'un ancak 1089 sonlarına doğru İznik önlerine gelebileceğini söylerken (bkz. **Melikşah Devri**, s. 120), Abdülkerim Özaydın bu olayın oluş tarihi için 1090 yılını işaret etmektedir (bkz. **Anadolu Selçukluları**, s. 116). Claude Cahen, Porsuk'un İznik seferi hakkında 1090'a doğru ifadesini kullanır (bkz. Cahen, **Osmanlılardan Önce**, s. 11). Erdoğan Merçil de bu seferin 1090 yılı sonlarında vuku bulduğunu yazmaktadır. (bk. **Müslüman Türk Devletleri**, s. 107).

[277] **Alexiad**, Sewter, s. 202, Umar, s. 197.

[278] Kafesoğlu, **Melikşah Devri**, s. 120; Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 107-108; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 224; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 116.

[279] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 205; Umar, s. 201.

[280] Burada köleden kastedilen "*gulam*" da olabilir. Bazı Türkler, Bizans imparatorlarının hâkimiyetlerini tanıyıp onların mahiyetlerinde bulunur ve önemli görevler üstlenirlerdi. Bunun güzel örneklerinden birisi Bizans sarayında önemli mevkilere gelmiş olan Çaka Beydir.

[281] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 205, Umar, s. 201.

İmparatorun bu yardımının altında yatan asıl sebep Ebu'l-Kâsım'a ya da İznik'te bulunan Selçuklu Türklerine olan muhabbeti değildi. Bizans imparatoru daha önce İzmit hadisesinde yaptığı gibi dostluk elini ve güler yüzünü göstererek aslında başka bir şey elde etmek istiyordu. İmparatorun burada iki gayesinin olduğu aşikârdır. Bizans kendi başkenti yakınındaki birçok şehri Türklere kaptırmıştı ve İstanbul için hayati bir öneme sahip İznik şehri de yine Türklerin elindeydi. İznik, başkent İstanbul'a olan yakınlığı ve stratejik konumunun yanında Bizans İmparatorları için dinî[282] bir anlam da barındırıyordu. Ancak bu şehirde bulunan Ebu'l-Kâsım, imparator için mücadele etmesi nispeten daha kolay bir düşmandı. Fakat şehre Büyük Selçukluların hâkim olması Bizans'ın İznik'i geri alma hayallerini tamamen ortadan kaldırabilirdi. Büyük Selçuklular İznik'i ele geçirdiği takdirde bu defa Bizans'ı sıkıştırabilir ve Bizans'tan yıllık vergi talep edebilirdi. Ya da Bizans, Büyük Selçuklulara yıllık vergi ödemek zorunda kalabilirdi. İmparator yardım göndererek diğerine kıyasla daha az güçlü olanı desteklemek ve böylece kendi devletini rahat ettirmek istiyordu.[283] Bir diğer sebep ise İmparatorun gönderdiği destek birliğine gerekli şartlar oluştuğu takdirde İznik'i içeriden ele geçirmelerini söylemiş olması idi.[284] Aleksios böylelikle fırsat bulursa İznik şehrine doğrudan hâkim olabilecek ve bölgedeki Türk varlığına sert bir darbe indirmiş olacaktı.

İmparator Aleksios Komnenos'un gönderdiği birlikler Aziz Georgios (St. George) Kulesi'ne[285] gelince şehirdeki Türkler tarafından içeriye alındılar. Bizanslı

---

[282] 14 Haziran 325 tarihinde İmprator I. Konstantin'in ve Psikopos Hosius'un liderliğinde İznik şehrinde Hristiyanlık'ın ilk genel konsülü toplanmış ve teolojik hususlarda önemli kararlar alınmıştır. Detaylı bilgi için bk. Francis Dvornik, **Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a**, (Fransızcaya Çeviren, Soeur Jean Marie O. P.), (Fransızcadan Türkçeye Çeviren, Mehmet Aydın), Ankara, TTK, 2019, s. 6-11; Mustafa Sinanoğlu, "İznik Konsili", **DİA**, C. XXIII, s. 549-552.

[283] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 205-206, Umar, s. 201-202. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 115.

[284] Yinanç, **Türkiye Tarihi**, (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 183; Kafesoğlu, **Melikşah Devri**, s. 121.

[285] Asıl surların İznik Gölü'ne doğru çıkan tarafı ya da göl dibindeki ufak bir kale olabilir. Bk. **Alexiad**, Umar, s. 202, dpn. 2; Ekkehardus İznik yakınlarındaki Saint George bölgesinden körfez olarak bahsetmektedir. Haçlı kaynaklarında İstanbul Boğazı için de bu ifadenin kullanıldığı görülmektedir. Bk., **Hieroslymita**, Matthew, s. 39; **Gesta**, trc., s. 57, dpn. 129. Krş. Semavi Eyice, **İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri**, İstanbul, Örünç Ofset, 1988, s. 12. Eyice, buna ilaveten bu kalenin yakınlarında "*Hagios Klementios*" isimli bir manastırında olduğu söyler ve bu kalenin Orhangazi dolaylarında ya da Sölüz yolunun başlarında olabileceğini de ekler. (Bk. aynı yer). Mükrimin Halil Yinanç ise İznik'in yardımına gelen Bizans ordusunun küçük bir şehir olan Saint George'u alıp İznik'e girdiğini söyler. Bk., Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 183. Beihammer, bu kalenin İznik Gölü'nün kuzey yakasında olduğunu belirtmektedir. Bk. **Byzantium**, s. 267.

askerler hemen şehrin doğu surları üzerine çıkıp gürültü çıkardılar ve getirdikleri imparatorluk alâmetlerini gösterişle sallandırmaya başladılar. İmparator Aleksios, bu plân sayesinde kendisinin şehre bizzat geldiği izlenimi uyandırmayı başarmıştı. Talih o gün İznik Türklerinden yana oldu ve Emîr Porsuk idaresindeki Büyük Selçuklu ordusu Bizans imparatorunun bizzat desteğe geldiğini zannederek kuşatmayı kaldırma kararı alıp geri çekildi.[286] Onlar da Bizans ile savaşmayı uygun bulmamışlardı belki de Sultan Melikşah tarafından İmparator Aleksios ile savaşmamak için tembihlenmişlerdi. Zira Melikşah daha önceden de irtibat kurup ittifak yapmak istediği Aleksios Komnenos'u karşısına almak istemiyor olabilirdi. Büyük Selçuklu ordusunun geri çekilmesinden sonra bir fırsat kollayan Bizans askerleri İznik'i ele geçirecek imkânı yakalayamadılar ve İstanbul'a geri dönmek mecburiyetinde kaldılar. İmparator Aleksios, yakınında daha güçlü bir düşmanın olmasını engellediyse de İznik şehrini ele geçirememişti.

Emîr Porsukla ilgili "*Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-'Usra*"[287] adlı eserde bulunan tarihsiz bir kayıt vardır. Bu kayıt: "*Melikşah bütün dünyayı fethetmeği zihnine koymuş ve Emîr Bursuk'u Rum cihetine tayin etmişti. Bursuk Rumları sıkıştırarak, Kostantiniye üzerine gitti, her sene sultana, üç yüz bin altın vermesini ve Rum Meliki'nin cizyesi olarak da horluk ve zilletle otuz bin dinar daha eda etmesini kararlaştırdı*" şeklindedir. Benzer bir anlatım, Hüseynî'nin "*Ahbâru'd-Devleti's-Selcukiyye*"[288] adlı eserinde de: "[Sultan Melikşah] *Kölesi Borsuk'u Rum memleketleri tarafına gönderdi. Borsuk Rumları sıkıştırarak sultana üç yüz bin dinar ve kendisine otuz bin dinar vermeye mecbur kıldı. Rum meliki bu parayı vermiyordu. Melikşah bizzat Şam'a ve müteakiben İstanbul üzerine yürüyerek muhasara ettikten sonra Rumları bir milyon kırmızı dinar vermeğe mecbur etti*." şeklinde bulunmaktadır. Bir başka müellif Nüveyrî de[289] Sultan Melikşah'ın Emîr Porsuk'u Anadolu'ya gönderdiğini onun da İstanbul'u kuşattığını ve imparatordan 330 bin dinar istediğini

[286] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 206; Umar, s. 202. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 115. Semavi Eyice, İznik'i Tatikios kurtarmıştır ifadesini kullanarak Bizans ordusunu onun kontrol ettiğine işaret etmektedir. Bk. **İznik Tarihçesi** s. 12. Yinanç da İznik şehrine gelen Bizans birliklerinin başında Tatikios'un olduğunu söyler. Bk.: Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 183.
[287] Bundârî, **a.g.e.**, trc., s. 67.
[288] Hüseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selcukiyye**, (trc. Necati Lügal), Ankara, TTK, 1943, s. 49.
[289] Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVI, s. 192. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 182.

ayrıca Konya ile Aksaray şehirlerini de imar ettirdiğini söylemektedir. Bu üç anlatımda da Emîr Porsuk'un Anadolu topraklarına gelişi teyit edilmektedir ancak konunun tarihi muallakta bırakılmaktadır. Sultan Melikşah'ın İznik'i kuşatmaya gelen Emîr Porsuk aracılığıyla Bizans İmparatoru Aleksios ile irtibata geçmiş olması da son derece makul bir durumdur. Sultan Melikşah, Siyâvuş ve ileride bahs edileceği üzere Emîr Bozan aracılığıyla da Bizans İmparatorluğu ile iletişim kurmuştur.

6. İznik'in Emîr Bozan Tarafından Kuşatılması ve Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Bizans İmparatoru İle İttifak Kurma Girişimi

Sultan Melikşah, Emîr Porsuk'un başarısızlıkla sonuçlanan İznik kuşatmasından sonra bu şehir üzerine bir müdahalede daha bulundu. Bu defa Emîr Bozan'ın kontrolündeki Büyük Selçuklu Devleti ordusu İznik üzerine gönderildi. Sultan Melikşah, 1087 tarihinde Urfa şehrini fetheden Emîr Bozan'a Anadolu işlerinin sorumluluğunu verdi.[290] Ayrıca Bizans ile Büyük Selçuklular arasındaki ilişkiler de onun vasıtasıyla yürütülmeye başladı. Siyâvuş'un ihanetini öğrenen ve bu duruma öfkelenen Sultan Melikşah, Emîr Bozan aracılığıyla Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos ile bir kez daha irtibat kurdu. Sultan Melikşah, mektubunda: "*İmparator! Sana ilişkin şeyleri öğrendim. Daha devletin yönetimine henüz geçmiş iken, kendini çeşitli tehlikelerle karşı karşıya bulduğunu; Latinleri yeni mağlup etmiş iken İskitlerin* [Peçenekler] *sana karşı saldırı hazırlığına giriştiklerini biliyorum. Emîr Ebu'l-Kâsım'ın Süleyman'ın seninle yaptığı antlaşmayı çiğneyerek, Asya'yı Damalis (Üsküdar)e kadar talan ettiğini işittim. Ebu'l-Kâsım'ın o yörelerden kovulmasını ve Asya'nın Antakya ile birlikte, senin egemenliğine dönmesini istiyorsan, oğullarımın en büyüğü ile evlendirilmek üzere bana kızını gönder. Böylelikle artık engel tanımayacaksın ve yanında destek olarak ben bulununca, yalnız doğuda değil, Illyrikon (Arnavutluk)a kadar ve tüm batıda da her şeyi başaracaksın, bizim gönderdiğimiz ordular sayesinde artık hiç kimse sana karşı koyamayacak*"[291] demiştir. İçinde gerçek olamayacak bazı hususlar barındıran bu mektup; Sultan Melikşah'ın Bizans'ı çok iyi bildiğini, Normanların hareketlerinden Peçeneklerin istilalarına kadar

[290] Kafesoğlu, **Melikşah**, s. 110; Kesik, **Melikşah**, s. 141.
[291] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 207, Umar, s. 203.

önemli olaylardan haberdar olduğunu göstermektedir. Sultanın, Bizans İmparatoru ile iletişim kurmaya çalışması gayet anlaşılır bir durum teşkil etse de Anadolu topraklarını Bizans'a vermeyi teklif etmesi Melikşah'ın politikaları ve cihangirlik anlayışı[292] ile uygun değildir. Sultan Melikşah, ataları Tuğrul ve Çağrı Beylerden beri büyük mücadeleler verilerek alınan bu toprakları Büyük Selçuklu ile kıyaslandığında ufak bir yere hâiz olan bir beyin alt edilmesi için Bizans imparatoruna teklif etmemiştir. Burada mektubu bize aktaran Anna Komnena'nın abartılı ve Bizans yanlısı ifadelerinden biri daha görülmektedir. Yazar, eserinin birçok yerinde yaptığı gibi burada da babası Aleksios'u övmek için böyle ifadeler kullanmıştır.

Anna Komnena anlatımının devamında; İmparator Alekios'un Sultan Melikşah'ın kendine olan güvenine ve evlilik fikrine güldüğünü ancak onunla iletişim kurmaktan da kaçınmayarak Kourtikios liderliğindeki 4 kişilik bir elçilik heyetini iki devlet arasında ittifak tesis etme isteğiyle Sultan Melikşah'a gönderdiğini kaydetmektedir. Ancak bu elçiler 1092 senesinde daha Horasan topraklarına ulaşamadan yolda iken sultanın ölüm haberini alıp başkent İstanbul'a geri dönmüşlerdir.[293]

İmparatorla irtibat kurduktan sonra İznik önlerine gelen Emîr Bozan, şehri şiddetli bir kuşatma altına aldı ve Ebu'l-Kâsım'ın direncini kırmak için sert hücumlarda bulundu. Ancak Ebu'l-Kâsım'ın da pes etmeye niyeti yoktu ve o da en az düşmanı Emîr Bozan kadar güçlü bir direniş gösteriyordu. Ayrıca Sultan Melikşah'ın mektubuna rağmen İmparator Aleksios Komnenos da Ebu'l-Kâsım'a yardım etmeyi sürdürüyordu. Tıpkı kendinden evvel şehri kuşatan Porsuk gibi Emîr Bozan da Ebu'l-Kâsım-Bizans ittifakının savunduğu İznik şehrini ele geçirmeyi başaramadı ve çevredeki diğer kalelerle beldeleri ele geçirmek üzere Lopadion (Ulubat)[294] civarındaki Lampes[295] Irmağı'nın yakınlarına çekildi.[296] Bu mevzu hakkındaki yegâne

[292] Sultan Melikşah'ın cihangirlik anlayışı hakkında bk. Osman Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi Türk Dünya Nizâmının Millî, İslâmî ve İnsânî Esasları**, İstanbul, Ötüken Yay. 2011, s. 209, 210, v.d.
[293] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, 208, Umar, s. 204.
[294] Bursa'nın Karacabey ilçesinde bulunan Ulubat Köyü'nün Ortaçağ'daki ismi. Bk., Umar, **Yer Adları**, s. 520.
[295] Mustafakemalpaşa Çayı'nın Bizans dönemindeki adı Bk., Umar, **Yer Adları**, s. 502.
[296] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 207, Umar, s. 203. Krş. Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 224.

kaynağımız olan Anna Komnena olayın tarihi hakkında bir malûmat vermemiştir. Ancak Bozan'ın İznik kuşatmasının 1091-1092 yılları arasında bir vakitte olduğunu kabul edebiliriz.[297]

XII. asır kaynak yazarlarından Zahîru'd-din Nîşâbûrî'nin *Selçuknâme*'sinde geçen bir kayıtta Rum diyarının hükümdarının Sultan Melikşah'a her gün 1.000 dinarlık cizye vergisi verdiği ve bu paraları Emîr Bozan ile Kâsımu'd-devle Aksungur vasıtasıyla gönderdiği bilgisi vardır.[298] Bir diğer kaynak yazarımız Reşîdü'd-Dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârîh* adlı eserinde Sultan Melikşah'tan bahs olunan kısımda: "*Kayser* [Bizans İmparatoru] *her sene bir milyon dinâr cizye vermeyi kabul etmiş idi. Bu cizyeyi, önce Bozan'a veriyordu. Ondan sonra Kasîmü'd-devle Aksunkur'a teslim ediliyor ve o da iki taksit hâlinde hazîne-i ma'mureye ulaştırıyordu.*" yazmaktadır. Bu kayıtlarda bahse konu olan para miktarının doğruluğu veyahut böyle bir verginin varlığı tartışmalı bir konudur fakat buradan Emîr Bozan'ın Anadolu'daki işlerde mühim bir rolünün olduğu ve Bizans İmparatoru ile bir teması bulunduğu sonucunu çıkarabiliriz. Benzer bir bilgiyi Urfalı Mateos da anlatmaktadır. Eserde, "*Bu yılda* [27 Şubat 1092 – 25 Şubat 1093] *Bozan bütün İran askerlerini topladı ve Antakya ile Halep'in büyük emîrleri Ağsian* [Yağısıyan] *ve Aksungur'u da beraberine alıp Romalılara karşı yürüdü. Bozan, meşhur İznik şehrinin karşısında karargâh kurdu ve oradan geçip İstanbul şehrini zaptetmek hülyasına kapıldı… Bozan birkaç gün orada kaldı fakat hiçbir şey yapamadı.*"[299] şeklinde bahsedilen mesele Nîşâbûrî ile paralellik göstermektedir ve konu ile ilgili yorumumuzu destekler niteliktedir. Bu konu ile ilgili benzer bir bilgi de XVI. yüzyıl kaynak yazarı Cenâbî'de[300] geçmektedir. Müellif, Süleyman Şah'ın ölümünden sonra sahipsiz kalan Anadolu diyarlarına Melik Şah'ın emri ile Emîr Bozan'ın gönderildiğini ve onun da İznik şehrini yağmaladığını söyler.

---

[297] Emîr Porsuk 1087 senesinin Mayıs ayından sonraki bir tarihte İznik'i kuşatmış ve sonuç elde edemeden dönmüştür. Emîr Bozan'ın görevlendirilip Anadolu'ya gelmesi de belli bir süre alacaktır. Ayrıca Emîr Bozan'ın sultandan getirdiği mektuba karşılık Bizans İmparatorunun Sultan Melikşah'a gönderdiği elçilerin 1092 yılında henüz Horasan'a varmadıklarını ve sultanın ölüm haberini alıp geri döndüklerini biliyoruz. Buradan hareketle bu olayın tarihini zikredilen süreç arasında olduğunu düşünebiliriz. Urfalı Mateos, Bozan'ın İznik ve İstanbul faaliyetlerini 1092-1093 yılları arasında anlatmıştır. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 178. Erdoğan Merçil de bu seferin 1092 yılının ortalarında ya da sonlarında yapıldığı görüşündedir. Bk., **Müslüman Türk Devletleri**, s. 108.

[298] Nişâburî, **a.g.e.**, trc. s. 94.

[299] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 178.

[300] Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 3.

Osmanlı dönemi kaynak yazarlarımızdan Müneccimbaşı da *Câmiu'd-Düvel*[301] adlı eserinde: "*…Süleyman'ın ölümünden sonra Çorum [İznik] şehrinde babasının yerine oğlu Kılıç Arslan geçti. Melikşah, bu defa da Urfa hâkimi Emîr Bozan'ı bir ordu ile Kılıç Arslan'ın üzerine gönderdi. Bozan Kılıç Arslan'ı esir aldı ve Melikşah'a götürdü…*" diye bir kayıt mevcuttur. Ancak kaynaklara sirayet eden bu anlatımların temelini kanaatimizce Ebu'l-Kâsım teşkil etmektedir. Biz, Ebu'l-Kâsım adını sadece Anna Komnena'dan duyarken diğer kaynaklarımızdan da Bozan'ın yalnızca İznik ve İstanbul önlerine gittiğini öğrenebiliyoruz. Burada dikkat çeken bir başka nokta İslâm kaynaklarının da Ebu'l-Kâsım'dan bahsetmeyişi ve bu sebepten Bozan'ın İznik seferini sanki İstanbul üzerine yapılmış gibi göstermeleridir. Ancak İznik surlarında Büyük Selçuklu ordusuna karşı Ebu'l-Kâsım'a yardım eden Bizans askerlerinin de bulunması İslâm kaynaklarınca iki devletin savaşı olarak algılanmış olabilir.

7. Ebu'l-Kâsım'ın Sultan Melikşah'ın Yanına Gitmesi ve Öldürülmesi

Büyük Selçukluların arka arkaya yaptıkları İznik'i kuşatmaları ve İmparator Aleksios'un bitmek bilmeyen entrikaları Ebu'l-Kâsım'ı yeni bir çare bulmaya mecbur bıraktı. Yaşanılan hadiseler Ebu'l-Kâsım'ı askerî açıdan zorladığı kadar ekonomik bakımdan da zorlamıştır. Bizans ile anlaşmaya bağlı kalmaktansa Sultan Melikşah'ın yanına gitmeyi ve af dilemeyi tercih eden[302] Ebu'l-Kâsım, yanında 15 katır altın olduğu hâlde İznik'ten yola çıktı. O, büyük sultanın yanına giderken kardeşi Ebu'l-Gâzi'yi de İznik'e çağırdı ve şehri ona bıraktı.[303] Beraberindeki kıymetli hediyelerle Isfahan'a varan Ebu'l-Kâsım, Sultan Melikşah'ın huzuruna çıkmayı talep ettiyse de bu isteği reddedildi. Sultan tarafından huzura kabul edilmeyince derdini çeşitli aracılarla Sultan Melikşah'a aktarmayı başardı. Ebu'l-Kâsım'ın asıl amacı elindekileri kaybetmemek ve sultandan bunun onayını alabilmekti.[304] Ancak Melikşah, Ebu'l-Kâsım'ı huzuruna yeniden kabul etmedi ve bu konu ile alakalı bütün yetkiyi Emîr

[301] Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 23.
[302] Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 184.
[303] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, 209, Umar, s. 206.
[304] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, 207, Umar, s. 203.

Bozan'a verdiğini, getirdiği hediyeleri de Bozan'a vermesini ve ayrıca istekleri her ne ise onunla görüşmesini söyledi. Ebu'l-Kâsım hakkındaki son karar Emîr Bozan'a bırakıldı ve onun münasip gördüğü şeyin olacağı iletildi. Bu cevap üzerine Isfahan'da bir süre daha sıkıntılı vakitler geçiren Ebu'l-Kâsım, Emîr Bozan'ın yanına gidip onunla görüşmek için yola çıktı. Ebu'l-Kâsım İsfahan'dan ayrıldığında Emîr Bozan'ın görevlendirdiği adamlar da onu arıyordu. Tam olarak nerede olduğunu bilmediğimiz bir mevkide[305] Bozan'ın adamları Ebu'l-Kâsım'ı bulup derdest ettiler ve kendi yayının kirişi ile boğup öldürdüler.[306] Anna Komnena, Ebu'l-Kâsım'ın ölümü hakkında "*Bence bütün bu olayları ayarlayan Bozan değil sultandı. O, Ebu'l-Kâsım'a böyle yapılmasını söylemişti*" demektedir.[307] Ebu'l-Kâsım'ın Sultan Melikşah'ın emri ile öldürülmüş olması mümkündür. Onun, kendisini bu kadar uğraştıran bir kişiyi öldürmesi de akla yatkın gelmektedir. Ayrıca Emîr Bozan'ın adamları Ebu'l-Kâsım'ı Bozan'ın izni olmadan öldüremezlerdi. Böylece Emîr Bozan ya kendi kararı doğrultusunda ya da Sultan Melikşah'ın talimatıyla bu cezayı uygulatmıştır. Ancak sultan veyahut da Emîr Bozan aracılığıyla olsun nihayetinde Ebu'l-Kâsım, Büyük Selçuklular tarafından muhtemelen 1091-1092 yılında öldürülmüştür.

Ebu'l-Kâsım'ın ölüm şekli ise akıllara başka bir soruyu getirmektedir. Çünkü o, genellikle hanedan mensuplarına uygulanan bir yöntem olan yay kirişi ile boğdurulma suretiyle öldürülmüştür. Bu da Ebu'l-Kâsım'ın Selçuklu hanedanından birisi olup olmadığı sorusunu akıllara getirmektedir. Kan dökmeden öldürme hususu incelendiğinde özellikle İslâmiyet öncesi Türklerde "*kan tabusu*" kavramının mevcut olduğu, kurbanlık hayvanların bile çoğu Türk kavminde kanı dökülmeden öldürüldüğü bilinmektedir. Bu kan tabusu ile birleşen hükümdar azasının kutsallığı kavramı yeni bir gelenek doğurmuş ve hükümdar sülalesinden olan kişilerin katli gerçekleştirilirken

[305] Bu olayın nerede gerçekleştiğine dair kaynaklarda bir bilgi yoktur. İsfahanla şehriyle Anadolu'nun doğusu arasında kalan bir mevkiide olabileceğini tahmin etmekteyiz. Şayet bu olay Orta Anadolu'da ya da daha batıda olsaydı Kapadokya hâkimi olan ve bölgede belli bir gücü olan Ebu'l-Kâsım bu durumdan büyük ihtimalle haberdar olurdu.

[306] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, 207, Umar, 203-204. Krş. Kafesoğlu, **Melikşah Devri**, s. 122; D. A. Korobeinikov, "Raiders and Neighbours: The Turks (1040-1304)", **The Cambridge History of The Byzantine Empire c. 500-1492**, (ed. Jonathan Shepard), Cambridge, Cambridge Unıversity Press, 2008, s. 709.

[307] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, 207-208, Umar, s. 204.

kanlarının dökülmemesine dikkat edilmiştir.[308] Kan dökmemek için de genellikle yay kirişi ile boğarak öldürme şekli yaygınlaşmıştır. Elimizde Ebu'l-Kâsım'ın nesebini ortaya çıkaracak bilgiler bulunmasa da onun saltanat ailesinden olma ihtimali de mevcuttur. Lâkin Fuad Köprülü, kan dökmeden öldürme hususunun sadece hükümdar ailelerinde değil asil bir kana sahip olan ve büyük bir kabilenin yöneticisi konumunda bulunan kişiler içinde uygulandığını söylemektedir.[309] Ebu'l-Kâsım'ın ölüm şeklinin Köprülü'nün bahsettiği bu durumla da uyuşma olasılığı vardır. Ebu'l-Kâsım kendi döneminde önemli işler başarmış bir şahıstır ve Selçuklu ordularını iki kere durdurabilmiştir. Ancak onunla ilgili İslâm kaynaklarında hiçbir bilgi de yoktur. Bu da onun hanedan soyundan olmadığının bir başka göstergesi olabilir. Ancak Ebu'l-Kâsım, Anna'nın da ifade ettiği gibi "*Sultan*" unvanını kullanmış ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik'te altı yıla yakın bir süre hüküm sürmüştür. İşte bu sebepten ötürü Büyük Selçuklular Ebu'l-Kâsım'ı yay kirişi ile öldürmüş olmalıdırlar. Benzeri başka durumların da Selçuklularda uygulandığını biliyoruz. Suriye ve Filistin bölgesinde hâkimiyet sağlayan Emîr Atsız, Sultan Melikşah'ın kardeşi Tâcü'd-Devle Tutuş tarafından yayının kirişi ile boğdurulmak sureti ile öldürülmüştür.[310] Atsız Bey, Selçuklu hanedanına mensup olmasa da "*Melikü'l-Mülûk*"[311] unvanını almış önemli bir Türkmen beyi idi ve Suriye'de çok önemli başarılar elde etmişti. Atsız Bey de bulunduğu bu konumdan dolayı Selçuklular tarafından bir hükümdar yahut önemli bir yönetici olarak görülmüş ve yay kirişi ile boğdurularak öldürülmüştür.

C. Ebu'l-Gâzi'nin İznik Hâkimiyeti

Ebu'l-Gâzi'nin İznik'e hâkim olduğu süreçteki faaliyetleri hakkında sahip olduğumuz bilgiler oldukça kısıtlıdır. Onun, kardeşi Ebu'l-Kâsım'ın Isfahan yolculuğundan önce İznik'e geldiği ve burada hüküm sürdüğü bilgisine sahibiz.[312] İznik'i ele geçirme isteği devam eden Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos ise bu

[308] Fuad Köprülü, "Türk ve Moğol Sülâlerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti", **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, C. I, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1944, s. 2, 3, vd.
[309] Köprülü, **Kan Dökme Memnuiyeti**, s. 7.
[310] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 112, trc., s. 11. Krş. Ali Sevim, **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, Ankara, TTK, 2000, s. 83.
[311] Ali Sevim, "Atsız b. Uvak", **DİA**, C. IV, s. 93.
[312] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 209, Umar, s. 206.

gelişmeden haberdar olunca Ebu'l-Gâzi'ye elçiler ve kıymetli hediyeler[313] yollayarak bahse konu olan şehri imparatorluğa teslim etmesini teklif etti. Anna Komnena[314], Ebu'l-Gâzi'nin bu teklife sıcak baktığını iddia etse de o, Ebu'l-Kâsım'dan habersiz böyle bir iş yapamazdı. İmparatorun baskılarına ve muhtemelen şehre olan saldırılarına karşı Ebu'l-Gâzi bir oyalama stratejisi uyguluyor; bir taraftan imparatoru bekletirken diğer taraftan da Ebu'l-Kâsım'ın geleceği vakti gözlüyordu.[315] Ancak Ebu'l-Gâzi'nin, Ebu'l-Kâsım'ın akıbeti hakkında bilgi sahibi olmadığını bekleyişinden anlayabiliyoruz. O, Ebu'l-Kâsım'ı beklerken farklı bir durum ortaya çıktı ve İznik'e I. Kılıç Arslan ile kardeşi Kulan (Davud) Arslan geldiler. Ebu'l-Gâzi, zorluk çıkarmadan şehri Süleyman Şah'ın bu iki evladına teslim etti. Kılıç Arslan'ın sultan ilân edilmesini takip eden süreçte Ebu'l-Gâzi şehirdeki nâib-i saltanatlık vazifesinden de azledildi.[316]

Songül Mecit, Ebu'l-Gâzi'nin şehri kolaylıkla Kılıç Arslan'a vermesinin ardında iki sebep yattığını iddia eder. Bunlardan birincisinin Kılıç Arslan'ın askerî güç bakımından Ebu'l-Gâzi'den daha üstün olduğu ve onun da şehri vermeye mecbur kaldığı, ayrıca Ebu'l-Gâzi'nin komutanlık görevinden azledilmesinin Kılıç Arslan'ın askerî gücünü kullandığının teyidi olduğunu söyler. Bahsedilen ikinci gerekçe ise Kılıç Arslan'ın hükümdar soyundan geldiği ve şehrin gerçek hâkimi olarak görüldüğü ve bu yüzden şehirde kolaylıkla kabul gördüğüdür.[317] Biz bu iddialardan birincisine katılmasak da ikincisinin doğruluğu konusunda hemfikiriz. Kılıç Arslan'ın beraberinde Türkmenlerden oluşan birliklerin olduğu bilgisini Sıbt İbnü'l- Cevzî[318] de vermektedir ve Kılıç Arslan'ın askerî açıdan Ebu'l-Gâzi'den daha kuvvetli olduğu doğrudur. Fakat bu durum askerî bir müdahalenin gerçekleştiğine kanıt olmamaktadır. Zira Ebu'l-Gâzi'nin İznik topraklarında emelleri olmadığı sürekli bir biçimde Ebu'l-Kâsım'ın dönmesini beklemesinden ve inisiyatif kullanmamasından anlaşılmaktadır.

---

[313] Bizans İmparatoru muhtemelen büyük meblağda paralar göndererek Ebu'l-Gâzi'den İznik şehrini kendisine devretmesini istemiştir.
[314] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 209, Umar, s. 206.
[315] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 209-2010, Umar, s. 206. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 185.
[316] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 206.
[317] Songül Mecit, **Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi**, İstanbul, İletişim Yay., 2017, s. 94-95.
[318] **a.g.e.**, C. XIX, s. 535.

Muhtemeldir ki Kılıç Arslan'ın da gelmesiyle Ebu'l-Kâsım'ın akıbetini öğrenmiş ve şehri zorluk çıkarmadan gerçek sahiplerine teslim etmiştir.[319] Ayrıca Ebu'l-Gâzi'nin gösterebileceği muhtemel bir dirençte İznik'te bulunan askerlerin Süleyman Şah'ın iki oğluna kılıç çekme ve karşı koyma ihtimali de oldukça azdır. Şehrin içinde bulunduğu bu kötü durumda iki Selçuklu şehzadesi büyük bir umut olarak görülmüştür. Bu durum, İznik askerlerinin karşı koyma ihtimalini zaten ortadan kaldıracaktır. Ayrıca Kılıç Arslan'ın Ebu'l-Gâzi'yi görevden alması ise hemen olmamış önce şehre yerleşim sağlanmış ve İznik'in güvenliği temin edilmiş daha sonrasında Ebu'l-Gâzi görevden alınmıştır.[320] Bu durum Sultan Kılıç Arslan'ın askerî güç kullandığının bir teyidi olarak gösterilemez. İşte bu sebeplerden ötürü iki taraf arasında askerî bir mücadele olduğunu düşünmüyoruz. Ancak bahsedilen ikinci görüşün doğruluğu kuvvetle muhtemeldir. Sultan Kılıç Arslan ve kardeşi Kulan Arslan, Süleyman Şah'ın oğulları olmaları hasebiyle İznik halkı ve askerleri tarafından saygı görüyorlar ve gerçek yöneticiler olarak kabul ediliyorlardı. Onların şehre hâkim olma süreçlerinde bu durumun etkisinin büyük olduğu mutlaktır.

Ebu'l-Gâzi'nin nâib-i saltanat vazifesinden uzaklaştırılmasında Sultan Kılıç Arslan'ın ona güvenmemiş olması ihtimali de akla gelebilir. Sultanın Ebu'l-Gâzi'yi görevden almış olması bir ceza mıdır sorusunun kesin bir cevap yoktur. Lakin bu durumda ileride daha detaylı tartıştığımız ve Cenâbî'nin *el-Aylemü'z-Zâhir*'inde geçen bir kayıt dikkat çekmektedir. Kaynağımız, Ebu'l-Gâzi ile aynı kişi olduğunu düşündüğümüz Hasan Bey için "*Kılıç Arslan'ın yakın arkadaşı Hasan Bey*" demektedir. Bu durumda gösteriyor ki Birinci Haçlı Seferi boyunca büyük yararlılıklar gösteren Hasan Bey (Ebu'l-Gâzi) ile Sultan Kılıç Arslan arasında husumetten ziyade bir ittifak mevcuttu. Kılıç Arslan yönetimini sağlamlaştırınca tıpkı kardeşi Kulan Arslan'ı başka bir şehre vali olarak atadığı gibi Ebu'l-Gâzi'yi de kendi görev sahası olan Kapadokya'ya geri göndermiştir.

[319] Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", **Türkler**, (Ed. Hasan Celal Güzel), C. VI, s. 507.
[320] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 206.

Ebu'l-Gâzi'nin kimliği hakkında da kesin bir bilgi mevcut değildir ancak bazı fikirler yürütülebilir. Ebu'l- Gâzi'nin bir isim değil de künye olduğu görülmektedir ve "*Gâzi'nin babası*" anlamına gelmektedir.

D. Ebu'l-Gâzi'nin Kimliği Hakkında Görüşler

1. Ebu'l-Gâzi'nin Emîr Buldacı Olma İhtimali

Bu konuda fikir beyân eden tarihçi Claude Cahen ise Ebu'l-Kâsım'ın kardeşinin adının Buldacı olduğunu söyler.[321] Ayrıca Cahen'e dayanan Roche de bu görüşü destekler.[322] Ancak biz bu görüşe katılmamaktayız. Emîr Buldacı'nın Anadolu'daki faaliyetlerine bakıldığında onun Elbistan bölgesinde akınlarda bulunduğu görülmektedir.[323]

2. Ebu'l-Gâzi'nin Dânişmendli Ailesi ile Akrabalık Bağı İhtimali

Ebu'l-Gâzi'nin atandığı Kapadokya bölgesini Kayseri ve civarı olarak söyleyen tarihçiler mevcuttur.[324] Kapadokya, Ortaçağ'da Orta Anadolu'nun doğu kısmında kalan bölgeye verilen addır.[325] Bahse konu olan dönemde ise bu bölgede Dânişmendliler faaliyet göstermektedir.[326] Bu durum da Ebu'l-Kâsım ile Ebu'l-Gâzi'nin Dânişmendlilerle bir ilişkisi olma ihtimalinin yüksek olduğunu düşündürmektedir. Ebu'l-Gâzi Kapadokya'da valilik yapmaya başladığında mezkûr bölgeye hâkim olan Dânişmendliler bu duruma kayıtsız mı kaldılar sorusu akılları kurcalamaktadır. Ancak Ebu'l-Gâzi'nin Dânişmendli ailesine mensup olması durumu, Dânişmendlilerin bu olay karşısında sessiz kalmasını açıklayabilir. Dânişmendlilerin, kendi ailelerine mensup bir şahsın Kapadokya'da hüküm sürmesine tepki göstermemesi pek tabidir. Çünkü onlar Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Türkiye Selçuklularına olan bağlılıklarını bırakmışlardı ve bu durumda ancak ailelerinden

[321] Cahen, **Türklerin Anadolu'ya**, s. 1412.
[322] Roche, **"In the Wake of Mantzikert**" s. 143.
[323] Urfalı Mateos, **Vekayinâme**, s. 164. Krş. İlyas Gökhan, "Maraş Haçlı Senyörlüğü", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sy. 172, (Şubat 2008), s. 73; Mehmet Taştemir, "Elbistan", **DİA**, C. XI, s. 1.
[324] Bk. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 181; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 114; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 528; Demirkent, **I. Kılıç Arslan**, s. 8.
[325] Umar, **Yer Adları**, s. 378.
[326] Suryani Mihail, **a.g.e.**, trc., s. 30. Krş. Vryonis, **Decline**, s. 115; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 50.

birisini kendi topraklarında kabul edebilirlerdi. Süleyman Şah'ın başkentini kendisine tâbi olan ve asaleti bakımından da saygı duyulan bir aile olan Dânişmendlilerden bir kişiye (Ebu'l-Kâsım) bırakması da kabul edilebilir bir ihtimal olacaktır.[327] Dânişmendliler ailesi ve Kutalmışoğulları arasında evlilik bağları sayesinde yakın akrabalıklar da tesis ediliyordu. Belki de Ebu'l-Kâsım, Süleyman Şah tarafından bu yüzden güvenilerek İznik'te göreve getirilmiştir.

Ancak Ebu'l-Gâzi künyesine Gâzi'nin babası manasına gelmesi de önemlidir ve bu durumla Dânişmendlilerle olabilecek ilişkiyi bir tutup düşündüğümüzde; Ebu'l-Gâzi'nin, Emîr Gazi adlı bir oğlu olduğunu bildiğimiz[328] Dânişmend Gümüştegin Ahmed Gazi ile aynı kişi olabileceği ihtimali akla gelecektir. Eğer bu ihtimal göz önüne alınırsa da Ebu'l-Kâsım, Dânişmend Gümüştegin Ahmed Gazi'nin kardeşi olacaktır. Ancak bu durum yalnızca bir varsayımdan ibarettir ve bahsedilen künyenin manasına bakarak Dânişmendli ailesi ile doğrudan ilişkilendirilemez. Dânişmend Gâzi'nin 12 oğlu olduğunu[329] bilsek de bunların hepsinin adını da tespit edemiyoruz. Bir diğer ihtimal ise Ebu'l-Gâzi ve Ebu'l-Kâsım'ın Dânişmend Gazi'nin bu 12 oğlu arasında olabilecekleridir. Toparlarsak onun Dânişmendli sülalesine mensup olduğu düşünülse de aradaki kan bağının ne ölçüde olduğu tam olarak tespit edilememektedir.

3. Ebu'l-Gâzi'nin Kapadokya Emîri Hasan Bey Olma İhtimali

Bazı tarihçiler Ebu'l-Gâzi'nin kimliği hakkında yorumda bulunmuşlardır. Osman Turan,[330] Ali Sevim ve Erdoğan Merçil[331] bu kişinin bilhassa Haçlı Seferleri esnasında büyük kahramanlıklar yapan Kapadokya Emîri Hasan Bey olduğunu söylemektedirler. Hasan Bey, Dânişmend Gazi ile birlikte Birinci Haçlı Seferi ordularına karşı Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'a yardım etmiş[332] ve Ereğli

[327] Ayrıca Dânişmend Gâzi, Süleyman Şah'ın dayısıdır. Bk. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 54.
[328] Kesik, **Dânişmendliler**, s. 195.
[329] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 225; Vardan, **a.g.e.**, trc., s. 53. Krş. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 80.
[330] **Selçuklular Zamanında**, s. 96.
[331] Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 528.
[332] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 342, Umar, s. 332. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 141-142; Muharrem Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 28; Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", **DİA**, C. VIII, s. 469-470.

yakınlarında Haçlılarla verdiği savaşta çok fazla askerini kaybetmiştir.[333] Onun, bu savaşta şehit olduğu bilgisi de bazı tarihçiler tarafından yazılmıştır.[334] Bugün Hasan Dağı olarak bilinen dağın adının onun kahramanca savaşıp şehit olmasından geldiği de söylenmektedir.[335] Ayrıca Dânişmendnâme'de Turasan (Turhasan) olarak geçen kişinin de aynı şahıs olduğu iddia edilmektedir.[336] Fakat Kadı Ahmed Nigedî'nin *el-Veledü'ş-Şefik*[337] adlı eserde geçen "*Kayseriyye'deki* [Kayseri] *ihtiyaç sahipleri Tûrâsiyân türbesine, Nekîde'deki* [Niğde] *meded dileyenler Şehid Hasan Bey meşhedine bir sığınak olarak iltica ediyorsa…*" ifadesinde Hasan Bey ile Turasan farklı yerlerde medfun iki farklı kişi olarak anlatılmıştır. Bu konuda en önemli kayıtlardan birisini de Cenâbî[338] vermektedir. O, Sultan Kılıç Arslan'ın Haçlılara karşı gönderdiği ordunun başına yakın arkadaşı Hasan Bey'i koyduğunu söyler.

Ancak Birinci Haçlı Seferi esnasında anlatılan Kapadokya Hâkimi Hasan'dan sonra Anna Komnena'da bahse konu olan bir başka Kapadokya Hâkimi Hasan Bey daha vardır.[339] Bu kişi Bizans İmparatorluğu'nun Türklere yaptığı zulümlere kayıtsız kalmayarak 1109 yılında ordusu ile harekete geçmiş ancak mağlup olmuştur.[340]

Bu konuda mevcut bir diğer durum ise *Alexiad*'da Sultan Şahinşah ile I. Mesud arasında vukû bulan savaş esnasında Asan Katoukh (Hasan) adlı kişinin oğlu olan Gazes (Gazi)in Şahinşah'a mızrağıyla vurduğu bilgisidir.[341] Bu kayda göre Gazes babasını öldüren Şahinşah'tan intikam almaya çalışmaktadır. Bu bilgi Ebu'l-Gâzi'nin kim olduğu noktasında başka bir ipucu niteliğindedir. Gazi'nin babası anlamına gelen

---

[333] **Gesta**, trc., s. 76-77, Haçlıların Ereğli'de Türkleri mağlup ettiğini yazar ama Hasan Bey'in adını vermez. Tudebodus, **a.g.e.**, trc., s. 85-86. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 96, 158; Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 145; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, İstanbul, s. 29-30. Ereğli Savaşı hakkında daha detaylı bilgi için bk. IV. Bölüm.

[334] Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 36; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 30.

[335] İ. Hakkı Konyalı, **Âbideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi (Ve Ortaköy Tarihi)**, İstanbul, Fatih Yayınevi Matbaası, 1975, C. III, s. 3014.

[336] Konyalı, **Aksaray Tarihi**, C. III, s. 3014; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 96.

[337] trc., s. 452.

[338] **a.g.e.**, trc., s. 4.

[339] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, 437 (Asan olarak transkribe edilmiştir), s. Umar, s. 441.

[340] Bu seferin detayları hakkında bk. Muharrem Kesik, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, Ankara, TTK, 2003, s. 17-19; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 177. Vryonis, Kapadokya hâkimi Hasan'ın 1110-1111 yılında Hermus (Gediz) Vadisi'ni yağmaladığını ve İzmir şehrini de içinde bulunduran bölgeye 24.000 adam gönderdiğini söyler. Bk, **Decline**, s. 147, 151.

[341] Anna Komnena, **a.g.e.**, Umar, s. 499-500. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 186; Kesik, **I. Mesud**, s. 33.

Ebu'l-Gâzi künyesinin bu noktada bir karşılığının olma ihtimali vardır. Ayrıca Hasan Bey ile Şahinşah arasında neden bir husumet bulunduğu da başka bir sorundur. Buradaki en güçlü ihtimal Hasan Bey'in Şahinşah'ın saltanatını tanımaması ya da diğer kardeşlerini desteklemesi olmalıdır. Bu konuda yorum yapan Mehmet Ali Hacıgökmen ise Hasan Bey'in Sultan I. Kılıç Arslan'ın kardeşi Kulan Arslan olduğunu iddia etmektedir. Bu görüşünü Kulan kelimesinin 3-4 yaşlarındaki dişi tay demek olduğunu, Gazes ile savaşan Şahinşah'ın da ona "*Kadınların bana karşı mızrak taşıdığından haberim yoktu*" demesinin babası Kulan Arslan'a nispet olduğu ile ilişkilendirmektedir. Ancak Kulan kelimesi sadece tay anlamına geldiği gibi bu ismin okunuşu "*atlara bağlanan kemer*" anlamına gelen "*Kolan*" da olabilir. Kulan Arslan'ın ismindeki Kulan kelimesini dişi tay kabul edersek "*Dişi Tay Aslan*" olarak karşımıza çıkan ismin pek makul olmadığını düşünmekteyiz. Ayrıca Kulan Arslan ile Hasan isimlerini ortak potada birleştirmek oldukça zordur. Eski Türklerde şahısların bir İslâmiyet öncesi adı bir de İslâmî adı vardır. Bu teoride incelersek kaynaklarımız[342] bize Kulan Arslan'ın İslâmî adının Davud olduğu bilgisini de vermektedir. Bu açıdan bakıldığında da Hasan ve Kulan Arslan arasında bir bağ kurmanın zor olduğu görülecektir. Zira Cenâbî[343] de Haçlı seferlerini anlatırken Hasan Bey ile Kulan Arslan'n farklı kişiler olduğunu çok açık bir şekilde ifade etmiştir.

Bütün yorumları toparlarsak karşımıza dört farklı yerde birbirinden bağımsız anlatılan Hasan ismi çıkmaktadır. Bahsettiğimiz ilk iki kişi kaynakta Kapadokya hâkimi olarak geçerken üçüncü bahsettiğimiz kişi sadece Gâzi adlı kişinin babası olarak kaydedilmiştir. Dördüncü kişi ise Cenâbî'nin bahsettiği Kılıç Arslan'ın yakın arkadaşı olan ve Haçlılara karşı savaşan Hasan Beydir. Ebu'l-Gâzi ile ilgili bildiklerimiz ise onun Kapadokya'ya vali olarak gönderildiği ve künyesinin manasının Gazi'nin babası olduğudur. Bu iki konudaki bilgileri ortak haznede tarttığımızda Kapadokya konusunun belirleyici bir faktör olduğu görülmektedir. Ebu'l-Gâzi, tıpkı Osman Turan ve Erdoğan Merçil'in de bahsettiği gibi Kapadokya Hâkimi Hasan Bey olmalıdır ve bu kişi yine kuvvetle muhtemel Dânişmendli sülalesine mensuptur. Hasan Katoukh olarak bahsedilen şahsın da yine adı geçen Ebu'l-Gâzi olduğu kanaatindeyiz.

[342] Aksarayî, **a.g.e.**, trc., s. 15; Kazvinî, **a.g.e.**, trc., s. 379.
[343] **a.g.e.**, trc., s. 4.

Oğlunun adının Gazi olması ve Dânişmendlilerle düşmanlık içinde bulunan Şahinşah'a karşı savaşması da bu fikrimizi destekler niteliktedir çünkü o da Dânişmendli ailesine mensuptur. Cenâbî'de bahsedilen Hasan'ın ise Birinci Haçlı Seferi'nde savaşan Hasan Bey olduğu açıktır. Ancak Haçlılarla Ereğli'de mücadele eden Hasan Bey şehit düştüyse de 1109 yılında Bizans ile mücadele eden Hasan Beyle aynı şahıs olma ihtimali yoktur. Eğer böyle bir durum mevcut ise Bizans'a karşı akınlar yapan bu beyin, Ereğli Savaşı'nda şehit düşen Hasan Bey'in oğlu olma ve babasının adıyla künyelenme (İbnü'l-Hasan) ihtimali de bulunmaktadır. Böyle bir durumu dikkate alırsak da Şahinşah'a karşı savaştığını gördüğümüz Gâzi'nin 1109 senesinde Bizans'a karşı savaşan Hasan Beyle aynı kişi olduğu ve İbnü'l-Hasan Gazi olarak künyelendiği sonucunu elde edebiliriz.

Sonuç olarak Ebu'l-Gâzi Hasan Bey, Sultan I. Kılıç Arslan'ın İznik şehrine gelmesinden sonra asıl görev yeri olan Kapadokya'ya dönmüş Birinci Haçlı Seferi esnasında büyük kahramanlıklar yapıp savaşmıştır. O (ya da oğlu) , Sultan I. Kılıç Arslan'ın vefatından sonra Anadolu'da oluşan otorite boşluğundan faydalanan ve Türk ahaliye büyük zulümler yapan Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'a karşı da bir sefer gerçekleştirmiş ancak mağlup olmuştur. Daha sonrasında ise onun oğlu olan Gâzi (İbnü'l-Hasan), Dânişmendliler ve I. Mesud ile beraber Sultan Şahinşah'a karşı savaşmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

I. KILIÇ ARSLAN'IN ANADOLU'YA GELEREK TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANI OLMASI VE HAKKINDAKİ İLK BİLGİLER

I. bölümde işlediğimiz üzere Süleyman Şah'ın ölümünden sonra yaklaşık yedi yıl kadar Türkiye Selçuklu Devleti tahtında hanedan mensubu bir kişi bulunmadı ve başkent İznik, Ebu'l-Kâsım ile kardeşi Ebu'l-Gâzi tarafından yönetildi. Ancak Sultan Kılıç Arslan'ın İznik'e gelmesiyle beraber devletin yönetimi yeniden Kutalmışoğullarının egemenliği altına girdi.

A. Kılıç Arslan'a Dâir İlk Bilgiler

Kılıç Arslan'ın hayatının ilk safhalarına dair bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Kaynaklar çeşitli vesilelerle Kılıç Arslan'ın yaşamının erken dönemlerinden bahsetseler de bu bilgiler yeterli ve açık değildir. Ayrıca bu kaynaklarda geçen bilgilerin birçoğu da fazla güvenilir olmayıp tartışmaya açıktır. Bu sebepten ötürü I. Kılıç Arslan'ın ilk dönemlerini tartışırken bazı noktalarda ancak varsayımlar üzerinden hareket edilebilmektedir.

I. Kılıç Arslan'ın tam olarak hangi tarihte ve nerede doğduğunu bilmiyoruz. Kılıç Arslan'ın ailesine baktığımızda babasının Süleyman Şah olduğunu bilsek de annesinin kim olduğu hakkında maalesef bir bilgiye sahip değiliz. Onun, Kulan Arslan (Davud) adında bir erkek kardeşi olduğunu kaynaklarımız açıkça ifade etmektedirler.[344] Ayrıca Kılıç Arslan'ın bir kız kardeşi olduğunu da tespit edebildik.[345] Ancak bu hatunun adı, yaşı ve yaşantısı ile ilgili malumatımız son derece kısıtlıdır. Onunla ilgili yegâne bilgimiz Haçlıların İznik kuşatması sırasında şehirde bulunduğudur. Kılıç Arslan'ın bu iki kişi hâricinde başka kardeşi olup olmadığı hakkında bir mâlumat yoktur.

[344] Aksarayî, **a.g.e.**, trc., s. 15; Kazvinî, **a.g.e.**, trc., s. 379; Mîrhând, **a.g.e.**, trc., s. 268.
[345] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 337, Umar, s. 328.

Bazı kaynaklarda onun adının Kılıç Arslan olarak değil de İbnü'l-Süleyman ya da Süleyman şeklinde geçtiğini görmekteyiz.[346] Bu durum kaynalarımızın Kılıç Arslan'ı babası Süleyman Şah ile karıştırmalarından kaynaklanmaktadır. Kılıç Arslan'ın adına dair ilginç bir bilgiyi Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'atü'z-Zaman* adlı eserinde görmekteyiz. Müellif: "*Rivayet olunur ki Kılıç Arslan'ın ismi İbrahim bin Sükmân bin Süleyman bin Kutalmış'tır. Yine bir rivayete göre onlar Dânişmend'in çocuklarındandırlar ancak birinci görüş daha doğrudur*"[347] diyerek oldukça garip bir kayıt düşmüştür. Ancak burada geçen bilginin doğru olmadığı ortadadır. Sıbt, burada Sökmen[348] ismini vererek muhtemelen Artuklularla karıştırmaktadır. Zira Kılıç Arslan'ın bütün nesebi bilinmektedir, onun babası ile dedelerinin kim olduğu bellidir ve hatta Sıbt dahi eserinin başka yerlerinde bundan bahsetmektedir.[349] Buna ilaveten diğer birçok İslâm kaynağı da Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış şeklinde bahsetmektedir.[350]

Kılıç Arslan'ın doğum tarihi ile ilgili elimizde bulunan tek kayıt ise Urfalı Mateos'a aittir. Ermeni müellifi, Şerefü'd-devle'yi mağlup edip Antakya'ya dönen[351] Süleyman Şah'ın bu esnada bir erkek evladının dünyaya geldiğini ve bu çocuğa Kılıç Arslan adının koyulduğunu kaydeder.[352] Ancak başka hiçbir kaynak tarafından teyit edilemeyen bu bilginin güvenilirliği tartışmaya açıktır. 1093 yılında sultanlığını ilân eden Kılıç Arslan'ın 1084 tarihinde doğduğu kabul edilir ise onun, saltanat makamını çok küçük yaşta elde ettiği görülecektir.[353] Kılıç Arslan'ın genç yaşta sultan olduğu doğrudur lakin bu hadisenin çocuk denecek bir yaşta vukû bulmadığı da onun faaliyetlerinden anlaşılacaktır. Zira Isfahan'dan Anadolu'ya zorlu bir yolculuk yapan,

---

[346] Azimî, **a.g.e.**, **s.** 358-359, trc., s. 36-37; Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 58; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 67. Krş. Cl. Cahen, "Kilidj Arslan I" **EI²**, C. V, s.103. Mükrimin Halil Yinanç: onu, Mahmud Kılıç Arslan diye ansa da kaynaklarda Kılıç Arslan'ın bir diğer adının Mahmud olduğu ile ilgili bir bilgiye rast gelmedik. Övülen, medh olunan manalarına gelen Mahmud kelimesi yazar tarafından bir yakıştırma olarak verilmiş olabilir. Bk., Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 191.
[347] Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 16.
[348] Hakkında bk. Ali Sevim, "Sökmen b. Artuk", **DİA**, C. XXXVII, s. 392-394.
[349] Sıbt, **a.g.e.**, C. XIX, s. 524, 535. Müellif böyle bir bilgi vererek kendi içinde de çelişkiye düşmüştür.
[350] İbnü'l-Ezrak, **a.g.e.**, s. 272; Ebu'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. II, s. 210, 222; Sıbt, **a.g.e.**, C. XIX, s. 524; İbn Tagrıberdî, **a.g.e.**, C. V, s. 190; Zehebî, **el İber,** C. II, s. 379, 383; Makrizî, **İttia'zü'l-Hunefâ**, C. III, s. 37; İbnü'l-İmâd, **Şezarâtü'z-Zeheb**, C. V, s. 424.
[351] Bu olayın detayları için Giriş bölümüne bk.
[352] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 164.
[353] Kılıç Arslan, muhtemelen 1093 yılı başlarında sultan olmuştur.

İznik'te sultan olup Çaka Bey'in kızı ile evlilik gerçekleştiren ve Haçlılara karşı mücadele eden sultanın hayat tecrübesinin nispeten fazla olduğu fikri diğer bilgiye göre daha makul gelmektedir.[354] Ayrıca sultan olduktan hemen sonra Çaka Bey'in kızı ile evlenmesi onun saltanatının başında evlilik çağına gelmiş bir delikanlı olduğunu gösterir.

Süryani tarihçi Mikhail'in eserinde geçen bir kayıt Kılıç Arslan'ın ilk dönemlerine işaret etmektedir. Malazgirt Savaşı'nı anlatan müellif savaş esnasında Sultan Alp Arslan'ın kuzeni olan Süleyman'ın 12 oğluyla beraber savaştığını ve bu oğulların her birinin emrinde 1.000'er asker bulunduğunu yazmaktadır.[355] Süleyman'dan kastın Sultan Alp Arslan'ın babası Çağrı Bey'in kuzeni olan Kutalmış'ın oğlu Süleyman Şah'ın olması muhtemeldir ve Süleyman'ın 12 erkek evladı olduğuna değinmektedir. Ancak burada anlatılan hadise, olayların bütünüyle kıyaslandığında boşlukta kalmaktadır. Kutalmışoğullarının Malazgirt'teki varlıkları bile tartışmalı bir husus iken bu iddiayı kabul etmek altı doldurulamaz bir durumu ortaya çıkaracaktır. Ayrıca Süleyman Şah'ın 12 oğlu olduğu bilgisi de başka kaynaklarca doğrulanmamaktadır.

Konumuzla ilgili önemli kayıtlardan bir diğerini de Sıbt İbnü'l-Cevzî vermektedir. Buradaki kayda göre; Kuzey Suriye seferine çıkan Sultan Melikşah, Antakya şehrine geldiğinde Süleyman Şah'ın veziri Hasan b. Tâhir tarafından karşılandı. Vezir, şehri büyük sultana teslim edip ondan şehir halkı ve Süleyman Şah'ın ailesi için emân diledi. Bunu kabul eden sultan, Hasan b. Tâhir'i Antakya'da bırakıp şehre Yağısıyan'ı vali yaptıktan sonra oradan ayrıldı. Ancak müellifin kaydına göre; Sultan Melikşah geri dönüş yolunda yanına Süleyman Şah'ın karısı ile iki erkek çocuğunu da aldı ve onları Horasan'a götürüp burada ıkta'lar verdi.[356] Sıbt'ın bu

[354] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 125, dpn. 40.
[355] Süryani Mikhail, **a.g.e.**, trc., s. 26.
[356] Sıbt, **a.g.e.**, C. XIX, s. 405-406, trc., s. 274. Krş. Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 530; Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 114; Cahen, "**Kilidj**", s. 103. Bu konuya değinen Sefer Solmaz, Süleyman Şah'ın eşi ve çocuklarının Tutuş tarafından esir alındığını daha sonra bu kişilerin Sultan Melikşah'a teslim edildiğini söylemektedir. Ancak bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Tutuş'un böyle bir şey yaptığına dair elimizde bir bilgi yoktur. Kaynaklarımız bu şahısların Antakya'da olduğunu ve Sultan Melikşah tarafından Isfahan'a götürüldüklerini kaydetmektedir. Bk. Sefer Solmaz, "Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy. 35, Konya 2014, s. 564.

anlatımını destekleyen başka kaynaklar da bulunmaktadır.[357] Kuzey Suriye seferine çıkan Sultan Melikşah, Sıbt'ın da bahsettiği üzere Antakya'ya geldiğinde şehri Hasan b. Tâhir'den teslim aldı ve gerekli düzenlemeleri yapıp Yağısıyan'ı şehrin valisi olarak atadı. Ancak şehirde bulunan Süleyman Şah'ın ailesi de Sultan Melikşah'ın dikkatini çekti ve onları gözetimi altında Isfahan'a götürdü.

Ancak Sıbt'ın anlattığının aksini iddia eden ve Kılıç Arslan'ın, babası Süleyman Şah Antakya seferinde iken onunla beraber olmadığını gösteren bir bilgi Ebu'l-Ferec'in eserinde geçmektedir. Müellif: "*Kutalmışoğlu Süleyman, Roma diyarını* [Bizans İmparatorluğu'nun Orta ve Batı Anadolu'daki toprakları] *tekrar istila ederek, İznik, İzmit ve Konya'yı fethetti ve oğlu Kılıç Arslan'ı buraya tayin ederek Antakya'ya döndü.*"[358] bilgisini verir. Ancak bu kayıt bizim için önemli bir bilgi sunsa da bazı tutarsızlıklar da mevcuttur. Zira Süleyman Şah; Konya, İznik ve İzmit şehirlerinin fetihlerini saltanatının oldukça erken dönemlerinde gerçekleştirmiştir.[359] Bu fetihlerden bir süre sonra Antakya seferine çıkan Süleyman Şah'ın daha erken bir tarihte oğlu Kılıç Arslan'ı yönetici olarak ataması gayet mümkündür ancak onun Antakya'dan çıkıp zaten kendine ait olan toprakları istilaya kalkışması mümkün değildir. Bu kaydın da iddia ettiğine göre Kılıç Arslan, babası daha hayatta iken bazı idari görevler almış, devlet yönetiminde tecrübe kazanmış olabilir. Ancak Ebu'l-Ferec'in anlatımı Kılıç Arslan'ın Antakya'da bulunmadığına dair bir kanıt olarak sunulamaz. Zira Ebu'l-Ferec, Sultan Melikşah tarafından alıkonulan Süleyman Şah'ın çocuklarının bu durumu hakkında da bir açıklama yapmaz ve kendi anlatımını bir belirsizlik içerisinde bırakır.

XVI. asır kaynak yazarlarımızdan Cenâbî, *el-Aylemü'z-Zâhir* adlı eserinde; Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Urfa Emîri Bozan'ın Sultan Melikşah'ın emriyle

---

[357] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 206; Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 3. XII. asır müelliflerinden Azîmî de Sultan Melikşah'ın, Antakya şehrini Süleyman Şah'ın veziri Hasan'dan teslim aldığını belirtmektedir. Bir diğer müellif İbnü'l-Adîm de Sultan Melikşah'a Antakya'yı teslim edenin Hasan b. Tâhir olduğunu ve sultanın da onu şehrin dîvân kurulunda görevlendirdiğini ayrıca yeni vali olarak da Yağısıyan'ı atadığını kaydeder. Son bahsettiğimiz iki kaynağımız Hasan b. Tâhir'in durumundan bahsetmiş ancak Süleyman Şah'ın ailesinin durumundan doğrudan bahsetmemiştir. Bk. Azîmî, **a.g.e.**, s. 354, trc., s. 30. Krş. Kafesoğlu, **Melikşah**, s. 111; Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 112. Bk. İbnü'l-Adîm, **Zübde**, s. 221, trc., s. 62. Krş. Kafesoğlu, **Melikşah**, s. 111; Kesik, **Melikşah**, s. 144.

[358] Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. I, s. 331.

[359] Süryani Mikhail, **a.g.e.**, trc., s. 30; **Anonim Selçuknâme**, trc., s. 35-36. Ayrıca bk. Giriş Bölümü.

Anadolu'daki Türkiye Selçuklu topraklarına yöneldiğini, İznik şehrini istila ettiğini, Müslümanların ve Süleyman Şah'ın çocuklarının tüm varlıklarını ellerinden aldığını yazmaktadır. Müellif ayrıca 485 (1092)de Emîr Bozan'ın Kılıç Arslan'ı yakalayıp Sultan Melikşah'ın yanına gönderdiğini de kaydetmektedir.[360] Ancak müellifin burada bir kafa karışıklığı yaşadığı ve Emîr Bozan'ın Ebu'l-Kâsım'a karşı düzenlediği seferi farklı bir şekilde anlattığı anlaşılmaktadır.[361] Ancak Cenâbî'nin bu kaydında Kılıç Arslan'ın Melikşah'ın gözetimine girdiğini vurgulaması oldukça kıymetlidir.

Konumuzla ilgili önemli bir diğer bilgiyi de *Anonim Selçuknâme* sunmaktadır. Eserin bahse konu olan bölümünde Süleyman Şah'ın Konya'dan İznik'e kadar olan yerleri idaresi altına aldığı ve sonra Antakya seferine çıktığı anlatılmış ve Süleyman Şah'ın bu sefer için Konya'dan ayrılmaya niyetlendiğinde oğlu Kılıç Arslan'ı veliaht olarak seçtiği yazılmıştır.[362] Yukarıda bahsettiğimiz üzere Ebu'l-Ferec de Kılıç Arslan'ın babası Süleyman Şah tarafından devlet yönetiminde görevlendirildiğini belirtmişti. Bu bilgiler ışığında Süleyman Şah'ın daha hayatta iken oğlu Kılıç Arslan'ı resmî olarak veliaht tayin ettiğini ya da en azından kafasından geçenin bu olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bu durum Kılıç Arslan'ın İznik'e geldikten sonra yanında kardeşi olduğu hâlde sorunsuz bir şekilde sultan ilân edilmesinden de anlaşılacaktır. Yine bu bilgiler ışığında Kılıç Arslan'ın babası daha hayatta iken devletin ikinci büyük şehri konumunda olan Konya'da veyahut da diğer başka bir şehirde idarî işlerle görevlendirildiğini ve buralarda tecrübe kazanmaya başladığını söylemek mümkündür. Zira bunun benzeri bir durumun başka örneklerini de Türkiye Selçuklu Devleti'nde görmekteyiz. Sultan I. Mesud henüz hayatta iken tahtını daha önce Elbistan'ı yönetmekle görevlendirdiği oğlu II. Kılıç Arslan'a bırakmıştı.[363] Keza II. Kılıç Arslan da ölümünden evvel 12 oğlunu çeşitli yerlere yönetici olarak atamıştı.[364] Ayrıca bu bilgiler Kılıç Arslan'ın Antakya'nın fethi esnasında doğduğu kaydını da çürütmektedir. Zira o, Süleyman Şah Antakya seferine çıktığı esnada idari görevler

[360] Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 3.
[361] Bir diğer kaynak yazarımız Anna Komnena, *Alexiad*'ında tarih vermemekle beraber Emîr Bozan'ın İznik üzerine sefer yaptığını yazmaktadır. Fakat bu seferde İznik şehrinin başında Kılıç Arslan'ın değil de Süleyman Şah'ın nâibi Ebu'l-Kâsım'ın bulunduğunu kaydetmektedir.
[362] **Anonim Selçuknâme**, trc., s. 36.
[363] Kesik, **I. Mesud**, s. 115.
[364] Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. 8, s. 149.

üstlenebilecek yaşta olmalıydı ve bu sebeple babası tarafından bazı vazifelere memur edilmişti.

B. Kılıç Arslan'ın Isfahan'dan Dönüşü

Kılıç Arslan ve Davud Kulan Arslan'ın Isfahan'dan Anadolu'ya nasıl, ne zaman ve ne şartlar altında geldikleri son derece tartışmalı konulardır. Böyle bir kargaşanın ortaya çıkmasının temel nedenlerinden biri bölgedeki olayları yakından bilen ve anlatan kaynakların az ve kendi aralarındaki mukayeselerinin zor olmasıdır. İslâm kaynakları bölgeye olan uzaklıklarından ve diğer bazı nedenlerden ötürü birtakım hatalı fikirlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermişlerdir. Bu durum hakkında kaynaklarımızda ekseriyetle üç farklı görüş bulunmaktadır. Bazı kaynaklar iki kardeşe saltanat hakkının Sultan Melikşah tarafından verildiğini yazarken, bir kısmı onların Sultan Melikşah'ın vefatından sonra kaçtıklarını bazı kaynaklar da Sultan Melikşah'ın oğlu Berkyaruk tarafından serbest bırakılarak Anadolu'ya geldiklerini kaydetmektedirler.

Sultan I. Kılıç Arslan'a dair son derece önemli bilgiler veren ve Türkiye Selçuklu Devleti coğrafyasına oldukça yakın bir bölgede yaşamış olan ve bazı olaylardaki tek dayanağımız Bizanslı yazar Anna Komnena; Kılıç Arslan ile kardeşinin Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra Horasan'dan kaçıp İznik'e geldiklerini kaydeder.[365]

Çalışmamızın en mühim kaynak yazarlarından birisi olan Sıbt İbnü'l-Cevzî ise bu konu hakkında: "*Sultan* [Melikşah] *ona* [Kılıç Arslan'a] *Rum'a* [Anadolu topraklarına] *gitmesini emretti. O* [Kılıç Arslan] *Rum'a Nâzikiyye'den* [Nâvekiyye/Yabgulu Türkmenleri[366]] *bir ordu ile beraber gitti.* [Kılıç Arslan] *Malatya, Kayseri Aksaray, Konya, Sivas ve bütün Rum memleketlerini fethedip orada ikâmet etti.*"[367] bilgisini bizlere vermektedir. İbn Tagrıberdî ise "*Kılıç Arslan başlangıcında Sultan Melikşah'a hizmet etmekteydi. Sultan Melikşah da onu* [Kılıç

[365] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 206.
[366] Nâvgiyân, Nâvgiyya, Bâdukiyye gibi adlarla da anılmışlardır. Bk. Turan, **Selçuklu Tarihi**, s. 174.
[367] Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C. XIX, s. 535.

Arslan'ı] *Rum'da* [Anadolu'ya] *savaşmaya gönderdi. Kılıç Arslan da harekete geçip Malatya, Sivas, Kayseri, Aksaray, Konya, Sivas ve bütün Rum diyarını ele geçirdi. Sultan Melikşah da onu* [Kılıç Arslan'ı] *bu bölgelere tayin etti ve Kılıç Arslan oranın hükümdarlarından sayıldı…*" demektedir.[368] Benzer bir görüşü nakleden Aksarayî de konu hakkında "*... Melikşah o kavmin emirliğini Kılıç Arslan'a verirken ona hil'at gönderdi.*" yazmaktadır.[369] Bir diğer kaynak yazarımız Gaffârî[370]: "*Antakya'nın fethi haberi Sultan Melikşah'a ulaştığında oldukça sevindi. Süleyman'ın öldürülmesinden endişe duymuş ve melikliği Kılıç Arslan'a vermişti…*" diyerek bu konuya değinir. Sıraladığımız bu kaynakların hepsi Kılıç Arslan'ın nasıl Anadolu'ya geldiğini anlatmasa da ortak noktaları saltanat hil'atinin Sultan Melikşah tarafından verildiğini söylemiş olmalarıdır.

Bir diğer kaynak yazarımız Cenâbî de eserinde daha farklı bir görüş dile getirmiştir. Müellife göre; Berkyaruk, Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra Kılıç Arslan'a babası Süleyman Şah'ın topraklarına dönmesi için izin vermiştir.[371]

Tarihçiler de bu konuda farklı yorumlar yapmışlardır. Mükrimin Halil Yinanç, Kılıç Arslan ve Davud'un Berkyaruk tarafından serbest bırakıldığını ayrıca Berkyaruk'un büyük kardeşe sultanlık hakkını verdiğini söyler.[372] Osman Turan, Kılıç Arslan ve kardeşinin Sultan Melikşah'ın izniyle gelmiş olamayacaklarını, Melikşah'ın ölümünden sonra ortaya çıkan olaylarla beraber Anadolu topraklarına geldiklerini ancak bu duruma Berkyaruk'un da müsaade etmiş olabileceğini yazar.[373] Steven Runciman ise tıpkı babası Süleyman Şah gibi Kılıç Arslan'ın da Sultan Melikşah'ın desteği ve müsaadesiyle İznik'e geldiğini ifade eder.[374] Bu konuya değinen bir başka tarihçi Işın Demirkent ise Kılıç Arslan ve kardeşinin Berkyaruk'un izniyle geldiklerini belirtir.[375] Abdülkerim Özaydın bu hususta açık bir yorum yapmamakla birlikte Kılıç Arslan ve kardeşinin kaçmış olabileceği gibi Berkyaruk tarafından serbest bırakılma

[368] İbn Tağriberdî, **en-Nücûm**, C. V, s. 190.
[369] Aksarayî, **a.g.e.**, trc., s. 15.
[370] Gaffârî, **a.g.e.**, s. 113.
[371] Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 3.
[372] Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 191.
[373] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 126.
[374] Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I., s. 50, 60.
[375] Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 17.

ihtimalinin de olduğunu söyler.[376] Ancak aynı müellif başka bir yazısında kardeşlerin muhtemelen Berkyaruk tarafından serbest bırakıldıklarını kaydeder.[377] Ali Sevim ise Kılıç Arslan ve Davud Kulan Arslan'ın, Sultan Melikşah'ın vefatından sonra ortaya çıkan kargaşa ve taht mücadeleleri esnasında Anadolu'ya geldiklerini belirtir.[378] İbrahim Kafesoğlu da Ali Sevim ile paralel bir açıklama yapar ve Kılıç Arslan'ın Sultan Melikşah'ın ölümüne müteakip Anadolu topraklarına ulaştığını kaydeder.[379] Erdoğan Merçil de bu konu hakkında; Sultan Melikşah'ın ölümünün, tutuklu olan Süleyman Şah'ın çocuklarının serbest kalmasını sağladığını yazar. Merçil, bu çocukların bir rivayete göre kaçtıklarını bir rivayete göre ise Berkyaruk tarafından serbest bırakıldıklarını söyler.[380] Muharrem Kesik ise onların kaçarak ya da bir ihtimal serbest bırakılarak Anadolu'ya geldiklerini ifade etmektedir.[381]

Kaynaklarda bu konu hakkında oldukça farklı bilgilerin olması tarihçilerin de farklı yaklaşımlar sergilemesine sebep olmuş ve konunun açıklığa kavuşturulmasını zorlaştırmıştır. Şahsi fikrimize göre: Süleyman Şah'ın ölümünden sonra, onun çocuklarını yanına alan ve bir nevi esir eden, sonrasında ise Anadolu'yu kontrol altına almak için iki farklı ordu gönderen Sultan Melikşah'ın politikası oldukça açıktır. Sultan Melikşah, Anadolu topraklarının kendi idaresi altında olmasını istemekte ve bu sebepten dolayı mezkûr coğrafyaya müdahale etmektedir. Bu nedenle, bizzat yanında götürdüğü Süleyman Şah'ın çocuklarını Anadolu'ya geri göndermek bu topraklarda kurmaya çalıştığı hâkimiyete zarar vereceği için bu çocukları serbest bırakmış olmasını olası görmemekteyiz. Lakin bunun tersini söyleyen kaynakların mevcudiyeti olayları daha karmaşık bir hâle getirmiştir. Fakat bu durum, dönemin İslâm kaynaklarının sebebiyet verdiği bir hatadır ve Türkiye Selçuklularını bağımlı bir devlet gibi görmelerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu kaynaklar, Anadolu coğrafyasına karşı oldukça ilgisiz kalmış bilhassa Türkiye Selçuklularının kuruluş safhası hakkında müphem bilgiler sunmuşlardır. Tüm bu etkenler göz önüne alındığında Kılıç Arslan

[376] Özaydın, **Berkyaruk**, s. 125.
[377] Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 118.
[378] Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 113.
[379] Kafesoğlu, **Melikşah Devri**, s. 122.
[380] Merçil, **Müslüman Türk**, s. 109.
[381] Kesik, **I. Mesud**, s. 5.

ve kardeşi Davud Kulan Arslan'ın Sultan Melikşah'ın ölümüne kadar onun gözetiminde Isfahan'da tutulduğunu söyleyebiliriz. Ancak Sultan Melikşah'ın 16 Şevval 485 (19 Kasım 1092) tarihindeki vefatından sonra Büyük Selçuklu Devleti'nde taht kavgaları başlamış ve devlet büyük bir kargaşaya sürüklenmiştir. Anna Komnena'nın da ifade ettiği gibi Süleyman Şah'ın çocuklarının bu kargaşadan istifade ederek kaçmış olma ihtimalleri oldukça yüksektir. Ayrıca bu genç Selçuklu meliklerinin geldiği İznik şehrini ve bölgede vukû bulan olayları diğer müelliflere göre daha iyi bilen, kendine yakın bu coğrafyayı daha iyi tanıyan Anna Komnena'nın anlatısı daha güvenilir gelmektedir. Lakin Cenâbî'nin belirttiği ve bazı tarihçilerimizin de desteklediği üzere Kılıç Arslan ve Davud Kulan Arslan'ın gelmelerine, Sultan Melikşah'ın oğlu Berkyaruk izin vermiş yahut onların kaçmasına göz yummuş da olabilir. Bu konuda tam manası ile kesin bir yargıya varmak zor olsa da Anna Komnena'nın kaydının doğruluk ihtimali daha yüksek gelmektedir.

C. Kılıç Arslan'ın Anadolu Yolculuğu ve İznik'e Varışı

Kılıç Arslan ve kardeşinin Anadolu'ya hangi şartlar altında ulaştığına dair de bazı İslâm kaynaklarında kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Sıbt, Kılıç Arslan'ın beraberinde Nâvekiyye Türkmenlerinin olduğunu kaydetmiştir.[382] Cenâbî de bu konuya değinmektedir. Onun verdiği bilgilere göre; Berkyaruk'un izni ile Anadolu'ya gelen Kılıç Arslan, yol boyunca büyük sıkıntılara katlanmıştır. Bu yolculukta yanında hiçbir şeyi olmayan Kılıç Arslan, Tâcü'l-Mülk Ebu'l-Ganâim'e[383] ait iki yük miktarında gümüşe yolda iken el koymuş ve İznik'e doğru olan yolculuğuna bu şekilde devam etmiştir.[384]

Sıbt'ın bahsettiği üzere Kılıç Arslan'ın beraberinde gelen Türkmenler de son derece önemlidir. Kılıç Arslan'ın hedeflerini, politikalarını, gücünü ve bu gücün dayanaklarını daha iyi anlayabilmek için ona tıpkı dedelerine olduğu gibi hizmet eden ancak Büyük Selçuklu Devleti ile arası pekte iyi olmayan bu Türkmen kitlelere

[382] Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C. XIX, s. 535.
[383] Büyük Selçuklu Devleti'nin vezirlerindendir. Daha detaylı bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın, "Tâcülmülk", **DİA**, C. XXXIX, s. 359-360.
[384] Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 3. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 191.

bakmak gerekecektir. Bu sebepten çalışmamızı daha iyi temellendirebilmek gayesiyle bu Türkmen gruplar hakkında kısa bir değerlendirme yapmak faydalı sağlayacaktır. Ayrıca bu Türkmen gruplarının faaliyetlerini anlamak Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş safhasını daha iyi betimlemeye yarayacaktır.

Türkmenler, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynamışlardır. Ancak devletin kuruluş safhasından sonra bu Türkmen kitlelere olan teveccüh giderek azalmıştır. Selçuklular ise hâkim oldukları İran coğrafyasının bazı etkilerine maruz kalmışlar[385] ve Selçuklu sultanları bir İslâm devletinin yöneticileri hâline gelmişlerdir.[386] Ayrıca idarî ve askerî kadrolara Türkmen dışı unsurların da alınmasının etkisiyle Türkmenler daha geri plânda kalmaya başlamışlardır.[387] Devletin kuruluşuna büyük hizmetleri olan Türkmenlerin içine düştüğü bu durum Selçukluların ünlü veziri Nizâmü'l-Mülk'ün de dikkatini çekmiş ve meşhur *Siyâsetnâme*sinde bu konuya değinmiştir. Nizâmü'l-Mülk; Türkmenlerden bıkkınlık duyulduğunu ancak devlet kurulurken çok faydalı olduklarını buna ilaveten birçok sıkıntıya katlandıklarını ve onların bu devlet üzerinde hakları olduğundan bahsetmiştir.[388] Vezir ayrıca bu Türkmen gruplardan 1.000 çocuğun alınıp devlet hizmetinde çalıştırılmasını, böylece devlet ile Türkmenler arasındaki sorunların ortadan kaldırılmasını da tavsiye etmiştir.[389] Ancak Selçuklu sultanları İslâm topraklarında asayişi bozan ve yerleşik halkın şikâyetçi olduğu bu Türkmenleri çoğunlukla Bizans sınırına, Anadolu topraklarına, göndermişlerdir.[390] Türkmenler, Selçuklu sultanlarına karşı düzenlenen, İbrahim Yınal, Kutalmış, Elbasan isyanları ve diğer bazı hadiselerde isyancı tarafı desteklemişlerdir.[391]

---

[385] M. Fuad Köprülü, **Türkiye Tarihi Anadolu İstilâsına Kadar Türkler**, (Yayına haz. M. Hanefi Palabıyık), İstanbul, Akçağ Yay., 2005, s. 203; Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 166.
[386] İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Ötüken Yay., 2016, s. 82; Ergin Ayan, "Selçukluların Oğuz Türkmen Siyaseti", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sy. 165, (Aralık 2006), s. 25.
[387] Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 166-167.
[388] Nizâmü'l-mülk, **a.g.e.**, trc., s. 87. Krş. Köprülü, **Türkiye Tarihi**, s. 203; Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 168-169.
[389] Nizâmü'l-Mülk, **a.g.e.**, s. 87.
[390] Merçil, **Müslüman Türk**, s. 57; Jason T. Roche, "**In the Wake of Mantzikert**", s. 137-138.
[391] Turan, **Selçuklu Tarihi**, s. 174; Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 167; Piyadeoğlu, **Alp Arslan**, s. 56.

Çalışmamız içinse Türkmenler iki farklı hususta ayrı bir öneme sahiptirler. Bunlardan birincisi; onların Anadolu'nun fethine olan katkılarıdır. Anadolu'ya göç eden Türkmenler, Bizans'ın gücünün kırılmasını sağlamış ve Anadolu'nun Türkleşme sürecini hızlandırmışlardır.[392] İkinci husus ise başta kuruluş aşamasında olmak üzere Türkiye Selçuklu Devleti'nin askerî yapılanmasında temel unsuru olmaları[393] ve Aslan Yabgu'nun soyundan gelen Türkiye Selçuklu sultanlarına sadık kalmalarıdır. Zira daha evvel de değindiğimiz gibi Arslan Yabgu ve onun çocukları-torunları ile Büyük Selçuklu sultanları arasında olan münasebetlerde bilhassa Yabgulu/Navekiyye Türkmenleri Arslanoğullarını desteklemişlerdir.[394] Türkiye Selçuklularına askerî olarak büyük katkı veren bu Türkmenler hakkında Prof. Dr. Muharrem Kesik; "*Türkmenler Anadolu topraklarının fethi ve Türkleşmesinde, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasında ve ülkenin savunulmasında büyük roller üstlenmiş önemli bir askerî güçtür.*"[395] diyerek bu kitlelerin önemini vurgulamaktadır.

Kılıç Arslan ile beraber olan ve muhtemelen daha önce de babası Süleyman Şah'a bağlı bulunan Nâvekiyye Türkmenleri, Sıbt'ın değindiği üzere zor yolculuğunda bu genç Selçuklu melikine tâbi olmuşlar ve ona büyük destek vermişlerdir. Buna ilaveten tezimizin ilerleyen bölümlerinde de değindiğimiz üzere Türkmenler, Kılıç Arslan'ın Bizans'a, Haçlılara, Dânişmendlilere ve Büyük Selçuklulara karşı verdiği mücadelede de en önemli dayanaklarından birisi olmuşlardır.[396] Onlardan Bizans kaynaklarında, Haçlı kroniklerinde ve İslâm tarihi kitaplarında birçok yerde bahsedilmektedir.

Kılıç Arslan'ın yolculuğu hakkında değinilmesi gereken başka bir husus da onun bu süre zarfında karşılaştığı tek zorluğun siyasî şartlar olmadığıdır. Bu genç Selçuklu melikinin İznik'e yolculuğu esnasında Anadolu topraklarında çok büyük bir veba salgını olduğu, din görevlilerinin bu ölülere artık gömemez hâle geldiği bilgisi

[392] Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 41; Erkan Göksu, **Türkiye Selçuklularında Ordu**, Ankara, TTK, 2018, s. 213-214; Alessio Bombaci, "The Army of the Saljuqs of the Rum" **Annali**, Vol. 38, (Napoli 1978), s. 346; Roche, "**In the Wake of Mantzikert**" s. 138-139.
[393] Bombaci, "**The Army**", s. 346.
[394] Turan, **Selçuklu Tarihi**, s. 174; Solmaz, "**Yabgulu - Selçuklu**", s. 562.
[395] Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 41.
[396] Bombaci, "**The Army**", s. 347.

kaynaklara yansımaktadır.[397] İşte bu salgın hastalığın oluşturduğu fakirlik, kargaşa ve endişe ortamı da Kılıç Arslan'ın yolculuğunu etkilemiş olmalıdır.

Bir diğer husus ise Kılıç Arslan'ın bu yolculuğu esnasında yanında ailesinden başka kimselerin olup olmadığıdır. Zira bir kız kardeşi olduğunu bildiğimiz sultanın yanında bu hatun var mıydı yok muydu kesin bir malumata sahip değiliz. Kılıç Arslan hakkında önemli bilgiler veren müellif Sıbt İbnü'l-Cevzî, daha önce de değindiğimiz üzere, Sultan Melikşah'ın Süleyman Şah'ın erkek çocukları ile karısını yanında Isfahan'a götürdüğünü söylemektedir. Burada kız çocuklarının âkıbeti hakkında bir bilgiye yer verilmemiştir. Bu hatun, babasının vefatından sonra başşehir İznik'e dönüp orada ikâmet etmiş olabilir. Zaten bu hatun hakkında sahip olduğumuz tek bilgi de onun Birinci Haçlı Seferi esnasında İznik şehrinde olduğudur.

Zorlu yolculuğu sonucunda Anadolu topraklarına ulaşan Kılıç Arslan'ın yol üzerinde olan ve eskiden babasına tâbi olan ama onun vefatından sonra bağımsız hareket eden şehir ve yerleşimleri yeniden itaat altına almış olması da muhtemeldir. Kılıç Arslan, daha İznik'e varmadan, muhtemelen babası Süleyman Şah'a bağlı bazı bey ve komutanlar onu sultan olarak tanıyıp hizmetine girmişlerdir. Bu konuda kaynaklarımız açık bir bilgi sunmasa da İznik'teki faaliyetlerinden anladığımız üzere yanında güvendiği kumandan ve beylerin olması bu görüşü güçlendirmektedir. Zira Kılıç Arslan'ın sultanlığını ilân etmesinden hemen sonra bazı isimleri belli noktalara atadığı, ordu komutanlarını değiştirip önemli seferlere güvendiği isimleri gönderdiği görülecektir. Zaten bazı tarihçiler de Kılıç Arslan'ın İznik yolculuğu esnasında Anadolu topraklarında babası Süleyman Şah'a tâbi olanlardan büyükçe bir gücü etrafında topladığını söylemektedir.[398]

[397] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 177. Krş. Emine Uyumaz, "XI Yüzyılın Sonlarından XIV Yüzyılın Başlarına Kadar Anadolu'da Bilinen Hastalıklar ve Uygulanan Tedavi Yöntemlerine Dair", **75. Doğum Yılı Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2013, s. 216.
[398] Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 17; Cahen, **Osmanlılardan Önce**, s. 12.

D. Kılıç Arslan'ın İznik'te Sultan Olması

Kılıç Arslan zorlu yolculuğu neticesinde Türkiye Selçuklu başkenti İznik'e ulaşabildi.[399] Fakat onun tam olarak hangi tarihte İznik'e ulaştığını bilemiyoruz. Tarihçiler tarafından çoğunlukla dile getirilen görüş 1092 yılı[400] olsa da Melikşah'ın ölümünün (19 Kasım 1092) politik sebeplerden ötürü hemen duyurulmamış olması bu haberin Isfahan'a daha geç gitmesine neden olmuştur. Ayrıca Kılıç Arslan'ın zor bir yolculuk geçirdiği ve de Isfahan-İznik arası mesafe göz önüne alındığında bu tarihin 1093 yılı başları olabileceği mantıklı gelmektedir.[401]

Süleyman Şah'ın evlatlarının Bizans ablukası altında olan İznik'te coşku içinde karşılandığı bilgisi çağdaş kaynaklara yansımıştır.[402] İznik'in o sıra yöneticisi konumunda olan Ebu'l-Gâzi de meşru[403] idare hakkına sahip olan Kılıç Arslan ve kardeşine herhangi bir sorun çıkarmadan şehri teslim etti.[404] Büyük kardeş olan Kılıç Arslan, şehrin yönetimini eline aldıktan sonra sultanlığını ilân etti.[405] Ancak bu konu hakkında bazı kaynaklar, Kılıç Arslan'dan evvel kardeşi Davud'un sultan olduğu mâlumatını verseler de bu bilgi doğru değildir. Kazvinî,[406] Mîrhând,[407] ve Ahmed b. Mahmud[408] Davud'un Kılıç Arslan'dan önce sultanlık yaptığını belirtirler. Ancak bahsedilen bu durum doğru değildir. Zira Kılıç Arslan'ın sultan olduğu, hem bölgeye

---

399 Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 206. Krş. Korobeinikov, "**Raiders**", s. 709; Muharrem Kesik, "Türkiye Selçuklu Devleti – Bizans İmparatorluğu İlişkileri", **Türkiye Selçukluları Makaleler**, İstanbul, Kriter Yay., 2015, s. 159.

400 Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 191; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 126; Kafesoğlu, "**Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu**", s. 27-28; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 223.

401 Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 17; Merçil, **Müslüman Türk**, s. 109; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 118.

402 Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 206. Krş. Kesik, **Mesud**, s. 5. Köymen, Kılıç Arslan'ın muhtelif dinî unsurlara sahip halk tarafından bu kadar sevgi ile karşılanmasına değinerek Selçukluların kısa süre içerisinde böyle bir sevgi elde etmelerinin şaşırtıcı bir durum olduğunu söyler. Bk. Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 115.

403 Burada bahsedilen meşruluk Süleyman Şah'ın çocukları olmaları sebebiyledir. Zira Süleyman Şah, Antakya seferine giderken Ebu'l-Kâsım'ı yerine sadece vekil olarak bırakmıştı. Bu durum, Kılıç Arslan ve kardeşinin Ortaçağ'da yaygın olarak görülen veraset sistemine göre sahip oldukları idare hakkına herhangi bir engel teşkil etmemektedir.

404 Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, 210, Umar, s. 206. Krş. Cahen, "**Türklerin Anadolu'ya**", s. 1417.

405 Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 206. Krş. Ersan, "**Türkiye Selçukluları**", C. X, s. 176.

406 Kazvinî, **a.g.e.**, trc., s. 379.

407 Mirhand, **a.g.e.**, trc., s. 268.

408 Ahmed b. Mahmud, **a.g.e.**, trc., s. 298.

yakın kaynaklarda hem de dönemi aydınlatan diğer eserlerin ekserîsinde açık bir şekilde görülmektedir.[409] Bunun en önemli kanıtlarından birisi; Kılıç Arslan'ın Anadolu'ya gelişinden kısa bir süre sonra, Çaka Bey'e karşı ittifak arayışında olan Bizans İmparatoru Aleksios'un sultana yazdığı mektupta geçen ifadelerdir. İmparator mektubunda "*Ey yüce Sultan Kılıç Arslan! Bildiğin üzere sultanlık makamı sana babandan miras olarak kalmıştır...*"[410] diyerek Kılıç Arslan'ın sultan olduğunu ve onu tanıdığını açıkça ifade etmektedir. Ayrıca tarihî akış içerisinde meydana gelen hadiseler de bu durumu kanıtlamaktadır. Kılıç Arslan'ın siyasî hayatına baktığımızda Davud'un sultan olduğunu kanıtlamaya yetecek hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

E. Kılıç Arslan'ın Sultan Olması İle Türkiye Selçuklu Devleti'nin Yeniden Kurulduğu İddiası

Kılıç Arslan'ın sultan oluşuyla ilgili önemli bir görüşü M. Altay Köymen ileri sürmektedir. Onun fikrine göre Kılıç Arslan'ın sultan oluşu Türkiye Selçuklu Devleti'nin üçüncü kuruluşudur.[411] Bu konu hakkında bir başka görüşü de İbrahim Kafesoğlu ifade eder.[412] Ona göre 1092 yılında Türkiye Selçuklu Devleti bağımsız bir devlet olarak kurulmuştur. David Nicolle de Türkiye Selçuklu Devleti'nin gerçek kurucusunun I. Kılıç Arslan olduğunu söylemektedir.[413]

Kılıç Arslan'ın tahta geçmesi ile Türkiye Selçuklu Devleti'nin içinde bulunduğu yönetimsel krizin sona erdiği şüphesiz bir gerçektir. Onun tahta geçmesi ile beraber devlet teşkîlâtı ve nizâmı yeniden düzene oturtulmuştur. Bilhassa Birinci Haçlı Seferi'nin ardından devlet oldukça güçlü bir hâle gelmeyi başarmıştır. Ancak Köymen'in iddia ettiği üzere, bir şeyin kurulabilmesi için bir önceki yapının yıkılmış olması gerekmektedir. Süleyman Şah'ın ölümü ve sonrasında olanlar ile devletin

---

[409] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 206; İbnü'l-Ezrak, **a.g.e.**, s. 272; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 46; Aksarayî, **a.g.e.**, trc., s. 15; Safedî, **el-Vâfi bi'l-vefayât**, C. XV., s. 256; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 63; İbn Haldun, **a.g.e.**, C. V, s. 187; Makrîzî, **İtti'âzu'l-Hunefâ**, C. II, s. 322; Kalkaşendi, **Subhu'l-A'şa**, C. V, s. 340; Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 3; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., s. 18.
[410] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 274-275, Umar, s. 270.
[411] Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 114-115.
[412] Kafesoğlu, "**Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu**", s. 27-28.
[413] David Nicolle, **Birinci Haçlı Seferi 1096-99**, (çev. L. Ece Sakar), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013[2], s. 17.

yıkılıp yıkılmadığı tartışmalı bir husustur. Bu süre zarfında Türkiye Selçuklularına bağlı şehir ve beldeler bağımsız hareket etmeye başladılar ve başkentte de nâibler dönemi olarak adlandırabileceğimiz bir süreç yaşandı. Ancak Süleyman Şah'ın asıl veliahtları da bu süre zarfında hayatta kalmış ve sadece 6 yıllık bir esaret yaşamışlardır. Meliklerin hayatta oluşu devletin geleceğine ve sürdürülebilirliğine dair bir umuttur. Bu sebepten Kılıç Arslan'ın sultanlığa oturması ile başlayan saltanat devrini sil baştan bir kuruluş olarak değil de yeni bir toparlanma ve gelişme yani devletin ihyâ süreci olarak görüyoruz. Bu dönemde devlet bir silkelenme süreci yaşamıştır. Zira I. Kılıç Arslan'ın tahta çıktığı ilk şehir, babası tarafından kurulan Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik'tir ve onun ordusunu oluşturan askerler de babasına tâbi olan Türkmenler ve yerel unsurlardır. Bu durum da Kılıç Arslan'ın sıfırdan bir kuruluş safhası yaşatmadığını ancak babasından kalan mirası canlandırdığını göstermektedir. Bu nedenle devletin kuruluş tarihini 1092/1093 olarak kabul etmeyi doğru bulmamaktayız.[414] Bu süreci yani Kılıç Arslan'ın saltanatı dönemini "*Türkiye Selçuklularının Toparlanma ve Güçlenmesi*" olarak adlandırmanın daha uygun olduğu kanaatindeyiz.

F. I. Kılıç Arslan'ın Sultan Olduktan Sonraki İlk Faaliyetleri

Kılıç Arslan, İznik'te sultanlığını ilân ettikten sonra ilk icraatlarından birisi askerlerinin ailelerini de getirtip şehre yerleştirmek olmuştur.[415] Böylece şehir demografik olarak yeniden canlılığa kavuşturuldu. Zira Anna'nın kayıtları[416] da I. Kılıç Arslan'ın İznik şehrini yeniden bir başkent hüviyetine soktuğunu anlatmaktadır. Ayrıca Kılıç Arslan'ın şehirde teşkîlâtlanmaya yeniden başlattığı bilinmektedir.[417] Onun, kendisine ve ailesine ait bir konaklama merkezi teşkil etmesi de muhtemeldir. Bu merkezin eski bir Bizans sarayı olma ihtimali yüksektir ve ondan evvel de Süleyman Şah, Ebu'l-Kâsım, Ebu'l-Gâzi gibi isimlerce de kullanılmış olmalıdır.[418]

---

[414] Türkiye Selçuklu Devletinin kuruluş süreci hakkında bk. Batır, **a.g.m.**, s. 263-281.
[415] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 206. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 126.
[416] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, v.d., Umar, s. 206, v.d.
[417] Merçil, **Müslüman Türk**, s. 110.
[418] Mustafa Demir, I. Kılıç Arslan'ın İznik'te saray teşkîlâtını oluşturduğunu bu iş için de bazı kişileri vazifelendirdiğini söyler. Bk. Mustafa Demir, "Selçuklu Hâkimiyetinde İznik Şehri", **Uluslararası İznik Sempozyumu**, İznik (5-7 Eylül), s. 247.

Ayrıca kaynaklarda bilgilere rastlamasak da Kılıç Arslan'ın askeri yapı ve binaları düzene soktuğunu, şehirde ve civarında tarım ile sanayi üretimini yeniden başlattığını, hazine ve maliyeyi yeniden ayarlamaya gayret ettiğini de düşünmek mümkündür.

Kılıç Arslan, bu faaliyetleri yapıp devleti belli bir düzene soktuktan sonra detaylarını daha önceden tartıştığımız üzere Ebu'l-Gâzi'yi naib-i saltanatlık görevinden almış ve yerine Muhammed adlı emirini atamıştır. Ayrıca buyruğu altındaki diğer tüm bey ve komutanları Muhammed'in emrine vermiştir.[419]

İznik ve çevresine hâkim olan Kılıç Arslan, sultanlığının başlarında civardaki Türk beyleri ile de iletişime geçmiş olmalıdır. Yeni sultanın babasına tâbi olan beyler tarafından ne ölçüde kabul gördüğüne dair elimizde yeterli bilgi olmasa da Kılıç Arslan'ın bütün olumsuzluklara rağmen hızla harekete geçtiğini görmekteyiz. O, bu süreçte İzmir ve etrafındaki bazı adalara hâkim olan Çaka Bey ile irtibat kurmuştur. Bu iletişim, bir işbirliği ve dostluğa dönüşmüş, bunun neticesinde de Kılıç Arslan, Çaka Bey'in kızı ile evlenmiştir.[420]

Kılıç Arslan'ın İznik'teki saltanatının ilk aşamalarına değinen Müneccimbaşı, sultanın, kardeşi Davud Kulan Arslan'ı Konya'ya tayin ettiğini ve Emîr Hasan'ı[421] ona atabeg olarak atadığını söyler.[422] Mükrimin Halil Yinanç ise kaynak belirtmeden bu durumu teyit etmektedir.[423] Anadolu'daki diğer şehirlerin Kılıç Arslan'a olan bağlılığı hakkında elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Konya şehrinin Kılıç Arslan'a ne zaman tâbi olduğunu da henüz bilmiyoruz. Sultan, Birinci Haçlı Seferi'nde başkenti İznik'i

---

[419] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 206. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 126; Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 113.

[420] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 274; Umar, s. 270. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 60. Bilge Umar, tercümesinde Çaka'nın durumunu "kayınbaba" olarak tercüme etmiş, ancak Rumca kelimenin kayınbaba, damat, koca, kayınbirader anlamlarına da gelebileceğini belirtmiştir. Bk. aynı yer. Sewter ise Çaka'nın durumunu erkek akraba anlamına gelen "*kinsman*" kelimesi ile anlatmıştır. Ancak hem Kılıç Arslan'ın genç yaşta olması ve evlilik yaşında bir kızının olma ihtimalinin zor olması hem de Haçlı seferlerine değinirken Anna'nın açıkça belirttiği üzere Kılıç Arslan, Çaka Bey'in damadıdır. Georg Ostrogorsky, Ebu'l-Kâsım'ın Çaka Bey'in damadı olduğunu söylese de burada bir karışıklık yaşadığı açıktır. Bk. Ostrogorsky, **Bizans**, s. 333. Levtchenko ise Çaka'nın Kılıç Arslan'ın damadı olduğunu yazmaktadır. Ancak bu da hatalıdır. Kaynağımız aradaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Bk. Levtchenko, **Bizans**, s. 231.

[421] Hasan Bey/Beyler hakkındaki görüşler için bk. I. Bölüm.

[422] **a.g.e.**, trc., C. II, s. 23.

[423] Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 191.

kaybedince Konya şehrini yeni başkent yapmıştır. Yani saltanatının başlangıcı ile bu süre arasında Konya'nın Kılıç Arslan'a tâbi olduğunu anlıyoruz. Bizim görüşümüz; bilhassa Orta Anadolu'daki şehirlerin Kılıç Arslan'ın İznik yolculuğu sırasında tâbiyet bildirdikleridir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. KILIÇ ARSLAN'IN BATI POLİTİKASI: BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ ÖNCESİNDE BİZANS VE ÇAKA BEY İLE OLAN MÜNASEBETLER

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan, hükümdarlığını ilân ettikten sonra ilk münasebetlerini devletinin batısında yer alan Bizans İmparatorluğu ve İzmir'de oluşturduğu siyasî yapıyla denizlerde faaliyet gösteren Çaka Bey ile kurmuştur. Kılıç Arslan'ın Bizans ile ilişkileri yaklaşık olarak 14 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Kılıç Arslan'ın Bizans'ın Güney Marmara'daki topraklarına düzenlediği akınlar, Birinci Haçlı Seferi sırasında vukû bulan ilişkiler, sonrasında Bizans İmparatorluğu'nun Batı Anadolu seferi ve İmparator Aleksios'la ittifak yapıp Bohemund'a karşı savaşmaları bu ilişkilerin genel çerçevesini oluşturmaktadır. Kılıç Arslan'ın saltanatının başında, Bizans İmparatorluğuyla ilişkilerine paralel seyreden bir diğer olay da Çaka Bey ile kurduğu iletişimdir. Bölgedeki durumu daha iyi anlayabilmek için Bizans'ın içinde bulunduğu duruma kısaca değinip Çaka Bey'in faaliyetlerinden de bahsetmek faydalı olacaktır. Çünkü bu siyasal denklemin diğer iki değişkenini tanımak ve anlamak Kılıç Arslan'ın batı diplomasisini kavramayı kolaylaştıracaktır.

A. Bizans'ın Sıkıntılı Günleri

Aleksios Komnenos, Bizans tâcına sahip olduğunda devleti parlak bir durumda değildi. Ülkesinin şarkî hududları Marmara kıyılarına kadar gerilemişti ve Selçuklular Anadolu topraklarındaki hâkimiyetlerini sağlamlaştırıyordu. Benzer bir durum imparatorluğun garbî sınırlarında da görülmekteydi. Müslüman olmayan Türk boylarından Peçenek ve Kumanlar, Balkan Yarımadası'nı istilaya başlamışlardı. 1071'de İtalya'daki son toprak parçası Bari'yi Norman istilacılara kaptıran Bizans İmparatorluğu bu sefer de Adriyatik kıyılarında, bu kuzeyli kavimlerle savaşmaya mecbur kalıyordu.[424] Ayrıca Balkan topraklarında Sırp ayaklanmaları vardı ve bunlar imparatorluğun hâkimiyetini kabul etmeme hususunda fazlasıyla dirençli bir tavır

[424] Ostrogorsky, **Bizans**, s. 330; Diehl, **Bizans**, s. 106, 109; Levtchenko, **Bizans**, s. 228; Charles William Chadwick Oman, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, (çev. Ekin Duru), İstanbul, Say Yay., 2019, s. 200.

sergiliyorlardı.[425] Tüm bu kargaşaya ilaveten Bulgaristan topraklarında Bogomil Mezhebi'ne[426] bağlı olanlar, dinî konularda büyük anlaşmazlıklar yaşadıkları Bizans'a karşı Peçenekleri ülkelerine davet ediyor ve onlara destek veriyorlardı.[427]

Aleksios Komnenos; Dukas, Paloilogos, Melisennos ve Komnenoslar gibi büyük ailelerin ittifakı sonucunda Bizans tahtını elde etmişti ve birçok reformu içeren bir saltanat sürdürmeye başlamıştı.[428] Ancak onun iktidarının başında karşılaştığı yegâne sıkıntı bu siyasî bunalımlar değildi. İmparatorluğun ekonomisi de oldukça kötü durumdaydı. Para devalüasyonları, bitmek bilmeyen savaşlar, iç isyanlar, toprak kayıpları ve toprak sistemindeki çöküşler gibi bir dizi nedenden ötürü imparatorluk hazineleri boşalmıştı.[429] Ayrıca Bizans ordu sistemi de çökmenin eşiğindeydi ve Aleksios'un hükümdarlığının ilk yıllarında mevcut olan ordu bir önceki imparator Botaniates'in zayıf birliklerinden ibaretti.[430] İmparatorluğun maruz kaldığı saldırılara karşılık verebilmek için bir ordu kurma gayretine giren Aleksios, maddi kaynak sağlayabilmek amacıyla Bizans Kilisesi'ne ait emtiaya el koydurdu.[431] Doğu'da Selçuklular ile barış yapan Aleksios Komnenos, Adriyatik'te kritik bir yere sahip Dyrrhakhion'u (Draç) kuşatan Robert Guiscard'a karşı çıktığı seferde ilk başta büyük bir hezimete uğradı.[432] Ancak Aleksios Komnenos, Venediklilerle yaptığı iş birliği,

---

[425] Diehl, **Bizans**, s. 105; John W. Birkenmeier, **The Development of the Komnenian Army 1081-1180**, Leiden, Brill, 2002, s. 56.

[426] Ortodoks-Grek Kilisesi'ne muhalif olan bu grup Manihaizm'in etkisi altında kalmıştır. Pavlikyanlar adıyla da bilinmektedirler. Detaylı bilgi için bkz. Dmitri Obolensky, **The Bogomils a Study in Balkan Neo-Manichaeism**, Cambridge, Cambridge University Press, 1972.

[427] Diehl, **Bizans**, s. 106; Levtchenko, **Bizans**, s. 229; Kurat, **Peçenekler**, s. 188.

[428] İmparator Komnenos iç siyasetteki gücünü artırmak ve kendisine karşı yapılacak komploları engellemek maksadıyla devlet bürokrasisinde yeni bir ünvanlar silsilesi oluşturmuş ve devletin üst teşkilat yapısını yeniden düzenlemişti. Bilhassa imparatorluğunun ilk başlarında ekonomik reformlar yaparak devletini bir toparlanma sürecine sokma gayretinde olmuştur. Bk. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 55-56; Averil Cameron, **Bizanslılar**, (çev. Özkan Akpınar), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 52.

[429] Judith Herrin, **Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğu'nun Şaşırtıcı Yaşamı**, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), İstanbul, İletişim Yay., 2016, s. 306; Dionysios Stathakopoulos, **Bizans İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi**, (çev. Cumhur Atay), İstanbul, İletişim Yay., 2018, s. 164-165.

[430] Birkenmeier, **Komnenian Army**, s. 56; Charles William, **Bizans**, s. 201.

[431] Ostrogorsky, **Bizans**, s. 330; Gregory, **Bizans**, s. 290; Emrullah Kaleli, **Haçlı Seferleri Zamanında Bizans ve Batılılar (1096-1204)**, Ankara, Gece Kitaplığı, 2017, s. 164; Heath, **Bizans Orduları**, s. 23.

[432] Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 58; Michael Angold, "Belle époque or crisis (1025-1118)" **The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492**, (Ed. by., Jonathan Shepard), Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 611. Müellif, bu hezimetin askeri açıdan Malazgirt'ten daha ciddi olduğunu söyler. Bk. aynı yer.

Alman İmparatoru IV. Heinrich ile müzakereleri, İtalya'daki Normanlar arasında çıkardığı kargaşalar ve talihin bir armağanı olan Robert Guiscard'ın ölümü ile beraber Norman tehlikesini geçici bir süre savuşturmayı başardı.[433]

Norman tehdidini atlatan imparator, şimdi daha büyük bir tehlike ile yüzleşmek zorunda kalmıştı. Peçenekler, Balkanlardan akın akın Bizans topraklarına giriyorlar ve imparatorluğun zaten sallantıda olan gücünü iyice sarsıyorlardı.[434] Normanlar karşısında elindeki kaynakları iyice tüketmiş olan imparatorluğun bu düşmana karşı çıkaracak bir gücü yoktu. İmparator Aleksios, Peçenek akınları ile mücadele etmeye çalışırken onu bu sefer de başkentinin güneyinden yani Ege Denizi'nden gelen bir başka tehlike vurdu. Türk emîri Çaka Bey, İzmir'de kurduğu donanma ile Bizans'a karşı ciddi bir saldırı başlattı.

B. Çaka Bey ve Faaliyetleri

Kılıç Arslan'ın Batı politikasının bir diğer ayağını ise Çaka Bey oluşturmaktadır. Anadolu Türk denizciliğinde önemli bir yere sahip olan Çaka Bey, İzmir ve civarında kurup deniz temelli faaliyetler yürüttüğü beyliği ile Bizans'a oldukça zor günler yaşatmıştır. Ancak Çaka Bey hakkında bilgi veren kaynaklar son derece sınırlıdır. Onun faaliyetlerini ve Kılıç Arslan ile olan ilişkisini büyük oranda Anna Komnena'nın *Alexiad* adlı eserinden öğreniyoruz. Bir diğer Bizanslı tarihçi Zonaras'ın kitabında da Çaka hakkında birkaç cümleden oluşan bilgi kırıntıları bulunmaktadır. Ayrıca *Dânişmendnâme*'de de Çavuldur Çaka adlı bir şahsın bahsi geçmektedir.

Anna'nın kayıtlarına göre Çaka Bey, Anadolu'nun fethinde faal olarak bulunan ve bu topraklarda akınlar yapan genç bir Türk beyidir. Ancak o, muhtemelen girdiği bir savaş esnasında Bizans komutanı Alexander Kabalika'ya esir düşmüştür.[435]

---

[433] Diehl, **Bizans**, s. 109-110; Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 58; Claude Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, (çev. Mustafa Daş), İstanbul, Yeditepe Yay., 2016, s. 58; Kaleli, **a.g.e.**, s. 166-168.

[434] Birkenmeier, **Komnenian Army**, s. 70-71.

[435] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 236; Umar, s. 232. Krş. Akdes Nimet Kurat, **Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1966, s. 21; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 217.

Dânişmendnâme'de geçen bilgilere göre ise Çavuldur Çaka, Anadolu'da gazalar yapan bir Türk beyidir. O, Sultan Turasan, Kara Togan, Hasan b. Meşiyye, Eyyûb b. Yunus gibi gâzilerle beraber İstanbul'a doğru akınlar yapmıştır.[436] *Dânişmendnâme*'de onun bir seferde askerlerin komutanı [çeri mukaddemi] olduğu da yazmaktadır.[437] Buradan Çavuldur Çaka'nın önemli bir komutan olduğu sonucu da çıkarılabilir. Çaka Bey, *Alexiad*'da[438] "*Tzachas*", Dânişmendnâme'de [439] ise "*Çavuldur Çaka*" olarak geçmektedir ve adıyla ilgili farklı görüşler de ortaya atılmıştır.[440] Selçuklu tarihinin önemli kaynak yazarlarından birisi olan Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Çavuldur adlı bir beyin Maraş'ı fethettiğini de kaydetmektedir.[441] Bu şahsın Çaka Bey ile akraba olma ihtimali düşünülebilir. Zira Çaka da Malazgirt sonrası Anadolu'da çeşitli akınlarda bulunmuştur. İleride göreceğimiz üzere beyliğini kurduktan sonra akrabaları ile yeniden bağlantı kurmuş ve hatta kardeşine çeşitli görevler vermiştir.

Kabalika tarafından esir edilen Çaka Bey, İmparator Botaniates'e sunuldu. İmparatorun da dikkatini çeken bu genç Türkmen'e, *protonobilissimos*[442] unvanı bahşedildi.[443] İmparatorluk sarayında Grekçeyi ve Bizans kültürünü öğrenme fırsatı yakalayan Çaka, tahta Aleksios Komnenos'un oturması ile gözden düştü. Ancak Çaka, Bizans'ı yakından tanıyordu ve onların içinde bulunduğu sıkıntıları biliyordu. O, İmparatorluğun Peçenekler ve Normanlarla cedelleştiği bir sırada uygun fırsatı

---

[436] **Dânişmendnâme**, s. 64, 67. Krş. Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 217. Tuncer Baykara'ya göre Çaka, Sultan Alp Arslan'ın yanındaki beylerden birisidir ve Malazgirt sonrasında Anadolu'daki akınlarını yoğunlaştırmıştır. Bk. Tuncer Baykara, **İzmir Şehri ve Tarihi**, İzmir, Ege Üni. Matbaası, 1974, s. 71.

[437] **Dânişmendnâme**, s. 64.

[438] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 236, v.d.

[439] **Dânişmednâme**, s. 64, v.d.

[440] İsminin telaffuzu hakkında bk. İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Bey'inin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı?" **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Prof. Dr. M. C. Şehâbeddin Tekindağ Hatıra Sayısı, (İstanbul 1984), s. 55-60; Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", **DİA**, C. VIII, s. 187.

[441] Reşîdü'd-dîn, **a.g.e.**, trc., s. 84. Krş. Mehmet Şeker, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması Sürecinde Maraş Bölgesi ve Bölgeye Yerleşen Türk Boyları", **I. Kahramanmaraş Sempozyumu (Mayıs 2004)**, 2005 İstanbul, s. 440.

[442] Bir asalet unvanıdır. Bk. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 118.

[443] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 236, Umar, s. 232-233. Krş. Muharrem Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2018, s. 56; Mustafa Daş, "Türklerin Bizans ve Venedik'le Denizlerdeki İlişki ve Mücadeleleri (XI ve XIV Yüzyıllar)", **Türk Denizcilik Tarihi**, (ed. İdris Bostan, Salih Özbaran), İstanbul, Deniz Basımevi, 2009, s. 50.

yakalayıp kaçmayı başardı.[444] İstanbul'dan kaçan Çaka'yı bundan sonra İzmir şehrinde görmekteyiz. O, muhtemelen 1081 yılı civarlarında İzmir'de kendi adıyla bildiğimiz beyliğini kurdu ve ilk iş olarak gemi yapımından anlayan İzmirli bir Rum'un[445] yardımıyla kendi donanmasını meydana getirdi.[446] Bu sırada başka Türkmen beylerinin de Batı Anadolu'nun sahil kesimlerinde egemenlik kurduklarını görmekteyiz. Tanrıvermiş adlı Türkmen emîri de Çaka Bey'in hâkimiyet sahasının yakınlarında, Efes'te bir beylik kurmuştur.[447]

Esir düşmeden önce Selçuklulara bağlı olan Çaka Bey, daha sonrasında kendi hedefleri doğrultusunda bir politika izlemeyerek Süleyman Şah'ın ölümünün ardından ortaya çıkan otorite boşluğundan da faydalanmış ve daha özgür hareket etmeye başlamıştır. Çaka Bey'in kendisine denizi merkez edinmesi son derece önemlidir. Bizans'ı yakından tanıyan Çaka, ona galebe çalabilmek için denizlerde de güçlü olması gerektiğini biliyordu.[448] İstanbul, karadan gelecek saldırılara karşı döneminin en iyi denilebilecek surları, kuleleri ve diğer teçhizatları ile savunulmaktaydı. Ancak İstanbullular, Peter Frankopan'ın ifadesiyle "*denizden kuşatılma konusunda özel bir korku yaşıyorlardı. Haliç'in girişine çekilmiş olan devasa zincir pratikte pek etkili olmasa da onların korkularını bir nebze de olsa gideriyordu*".[449] İşte Çaka da bu durumun farkındaydı ve değerlendirmek istiyordu. Ayrıca Fernand Braudel'in de dediği gibi "*deniz bir taşıma ve ulaşma alanıdır. Denize sahip olan zenginliklere de*

---

[444] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 233, Umar, s. 229. Halil İnalcık, Çaka'nın kaçtıktan sonra kendi aşireti Çavuldurların yanına da gitmiş olabileceğini ifade eder. Bk. Halil İnalcık, "İzmir'i Fetheden Bizans'ı Titreten Türk Çaka Bey", **Ntv Tarih Dergisi**, Sy. 48, (İstanbul 2013), s. 52.

[445] Alptekin, Çaka'nın İstanbul'dan da ustalar getirttiğini ifade eder. Bk., Alptekin, "**İzmir Türk Beyliği**", C. II, s. 478.

[446] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, 233, Umar 229-230. Krş. Kurat, **Çaka**, s. 26; Beihammer, **Byzantium**, s. 273; Coşkun Alptekin, "İzmir Türk Beyliği (Çaka Beyliği)", **Tarihte Türk Devletleri**, C. II, Ankara 1987, s. 478; Angold, "**Belle époque**", s. 611; Ebru Altan, "Çaka Bey'in Peçeneklerle Beraber İstanbul'u Kuşatma Girişimi" **Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları**, (ed. Murat Arslan, Turhan Kaçar), İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2017, s. 300; Yusuf Ayönü, "İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C. IX, Sy. I, s. 3. Bu gemilerin dromon türü yapılar olması muhtemeldir. Dromonlar, 11. asırda hâlâ yaygın bir biçimde kullanılmaktaydılar. Bk. Daş, "**Türklerin Bizans**", s. 51. Dromon'un yüzyıllar içindeki kullanımı için bk. Pryor, Jeffreys, **a.g.e.**, s. 123-444.

[447] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 345, Umar, s. 336. Krş. Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri**, s. 530.

[448] Haşim Şahin, "Çaka Beyliği", **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yay., 2017, s. 133.

[449] Peter Frankopan, **The First Crusade**, s. 58.

sahip olur."[450] Hava ulaşımının olmadığı, kara yollarının ise çeşitli sebeplerden ötürü zor olduğu Ortaçağ'da, büyük zenginlikler deniz yoluyla elde edilmekteydi. İşte bu mantığı, istikbalini denizlerde gören Çaka'da da aramak faydalı olacaktır. Çaka, bu sebeplerden ötürü denizciliğe yönelmiş ve 40 gemiden oluşan bir filo kurarak İzmir'in çevresindeki adalara karşı taarruza geçmiştir.

Hızlı bir harekât sergileyen Çaka, sırasıyla Midilli ve Sakız adalarını ele geçirdi.[451] Onu durdurmak maksadıyla üzerine gelen Niketas Kastomonites idaresindeki imparatorluk donanmasını da mağlup etmeyi başardı.[452] Hatta Zonaras'ın[453] ifadelerine göre Rodos ve diğer birçok adayı da zapt etti. Çaka, bu galibiyetinin ardından bazı Bizans gemilerini de ele geçirerek gücünü artırdı. Ayrıca Çaka durmayıp, Bizans ile savaşmak için 8.000 Türk'ü asker olarak ordusuna katmıştı.[454] Bu da onun Türk kökünden kopmadığını ve Türkmenlerle bağını koruduğunu göstermektedir. Ayrıca bu durumun bir diğer kanıtı da onun Midilli Adası'nın savunmasını kardeşi Galabatzes'e (Yalvaç)[455] bırakmasıdır.[456]

Çaka Bey, Bizans ile mücadelesini kararlı bir şekilde sürdürüyordu. Çaka, bu mücadelede daha kesin başarılar elde edebilmek için Bizans'a Balkanlarda çok zor günler yaşatan Peçeneklere elçiler gönderdi. Onları Gelibolu yöresini talan etmeye ikna etmek istiyordu ve bu hedef doğrultusunda Peçeneklerle ittifak kurma çabasına girdi.[457] Bununla da yetinmeyip Anadolu topraklarından Bizans'a paralı asker olarak giden Türkmenleri de ikna edip kendi tarafına çekmeye çalışıyor eğer onunla birlik

[450] Fernand Braudel, "Tarih", **Akdeniz Mekân, Tarih, İnsanlar ve Miras**, (çev. Necati Erkut, Aykut Derman), İstanbul, Metis Yay., 2018, s. 109.
[451] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 233, Umar, s. 230; Zonaras, **a.g.e.**, trc. s. 165. Krş. Kesik, **Anadolu**, s. 57.
[452] Şahin, "**Çaka**", s. 133.
[453] **a.g.e.**, trc., s. 165.
[454] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 234; Umar, s. 231.
[455] Akdes Nimet Kurat'a göre bu ismin Türkçe karşılığı Yalvaçtır. Bk. Kurat, **Çaka Bey**, s. 44.
[456] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 270; Umar, s. 266. Krş. Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 219.
[457] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 251-252; Umar, s. 248. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 120; Kesik, **Anadolu**, s. 57; Cahen, "**Türklerin Anadolu'ya**", s. 1418; Altan, "**Çaka Bey**", s. 303. Vasiliev'in Vaslievsky'den naklettiği ifadelere göre Çaka, başıboş şekilde akınlar yapan Peçeneklere bir hedef vermek ve akınlarını bu istikamette yönetmek istiyordu. Bk. Vasiliev, **Bizans**, s. 440.

olurlarsa vergilerden elde ettiği gelirlerle onlara ödeme yapacağını vaat ediyordu.[458] Ayrıca Çaka, Ebu'l-Kâsım ile de anlaşma gayreti içinde olmuştur.[459] Zira Ebu'l-Kâsım da tıpkı Çaka gibi donanma kurma faaliyetlerine girişmiş ancak gemileri daha denize indirilmeden imparatorluk donanması tarafından yakılmıştır. Fakat Çaka'nın kurduğu ittifakta Ebu'l-Kâsım yer almamıştır. Bunun nedeni Büyük Selçukluların İznik üzerindeki baskısı olmalıdır.[460] Anna'ya göre[461] Çaka'nın amacı Bizans İmparatoru olabilmekti. Gerçekten de Çaka'nın faaliyetleri Anna'nın bu iddiasını adeta doğrular niteliktedir. Onun gözüne tamamen İstanbul'u kestirdiği açıkça görülmektedir.

Öte taraftan Çaka'nın ittifak teklifini kabul eden Peçenekler kalabalık bir ordu ile harekete geçtiler.[462] Bazı Peçenek birlikleri İstanbul önlerine kadar geldiler ve civar yerleşkeleri yağmaladılar.[463] Şehir adeta abluka altına alınmıştı ve bu durum Bizans toplumunda büyük bir endişeye sebebiyet veriyordu. İmparatorluk için 1090-1091 senesi çok zorlu geçiyordu.[464] Bizanslılar, uzun zamandır içine düştükleri en kötü durumlardan birini yaşıyorlardı. İmparator Aleksios, elinde kalan kuvvetlerle Peçeneklere karşı direnemeyeceğini biliyordu. Diplomatik ilişkilerde mâhir bir siyasetçi olan imparator, bu kâbustan uyanmak için son çare olarak gördüğü Kumanlarla iletişime geçti. Yapılan müzakereler neticesinde Kumanlar, Peçeneklere karşı Bizans'a yardım etmeyi kabul ettiler.[465] Çaka ile anlaşan Peçenek ordusu muhtemelen belirlenen tarihten daha erken harekete geçti.[466] Bu haberi alan Bizans ordusu da onları karşılamıştı lakin iki ordu arasında büyük bir güç farkı bulunuyordu.

---

[458] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 251-252, Umar, s. 248. Krş. Kurat, **Çaka Bey**, s. 40. Beihammer'ın yorumuna göre Çaka, Bizans ile barış hâlinde olan Ebu'l-Kâsım'ın askerlerine de bu tekliflerini iletiyor ve kendi yanına çekmek istiyordu. Bk. Beihammer, **Byztantium**, s. 274.

[459] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 120; Vasiliev, **Bizans**, s. 440. Charanis, Çaka ve Ebu'l-Kâsım'ın iş birliği yaptığını söylemektedir. Bk. Charanis, "**The Byzantine Empire in the Eleventh Century**", C. I, s. 215.

[460] Kesik, **Anadolu**, s. 56-57. Sultan Melikşah'ın İznik üzerine iki büyük ordu sevk etmesi Ebu'l-Kâsım'ın Bizans imparatorundan yardım istemesine ve onunla sulh içerisinde olmasına neden oldu. Detaylı bilgi için I. Bölüm'e bakınız.

[461] **a.g.e.**, Sewter, s. 269; Umar, s. 265. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 194; Vryonis, **Decline**, s. 115; Vasiliev, **Bizans**, s. 440; Mecit, **Anadolu**, s. 252.

[462] Angold, "**Belle Epoque**", s. 611.

[463] Ostrogorsky, **Bizans**, s. 332; Paul Lemerle, **Bizans Tarihi**, (çev. Galip Üstün), İstanbul İletişim Yay., 2019, s. 108-109.

[464] Levtchenko, **Bizans**, s. 230; Gregory, **Bizans**, s. 292.

[465] Kurat, **Peçenekler**, s. 255; a.mlf, **Çaka**, s. 41; Levtchenko, **Bizans**, s. 230; Gregory, **Bizans**, s. 292; Lemerle, **Bizans**, s. 109; Angold, "**Belle Epoque**", s. 611-612.

[466] Kurat, **Peçenekler**, s. 256.

Üstelik beklenen Kuman desteği de henüz gelmemişti. Bu durum imparatorluk için korku dolu bir neticeyi beraberinde getirebilirdi. Lâkin Peçenek ordusunun burada büyük bir hata yaptığını ve üç gün müddetle beklediği görülmektedir. Onlar, muhtemelen Çaka Bey'in gelmesini beklemişlerdi. Fakat Çaka, sebebini bilemediğimiz nedenlerden ötürü gelmemişti/gelememişti.[467] Bu üç günlük süre zarfında Kumanların da gelmesiyle birlikte 29 Nisan 1091 tarihinde Lebunium (Levunion) mevkiînde yapılan savaşta Peçenekler çok ağır bir mağlubiyet aldılar.[468]

Bu olaylar yaşanırken Kılıç Arslan henüz Anadolu topraklarına gelmemişti. Ancak Peçenekler gibi güçlü bir müttefiki kaybeden Çaka Bey 1093 yılının başlarında İznik'in genç sultanı ile irtibata geçti. I. Kılıç Arslan tahta oturduktan sonra Çaka ile iyi ilişkiler kurarak "*Güney Marmara Seferi*"ni başlatmıştır.

C. I. Kılıç Arslan'ın Güney Marmara Seferi

Kılıç Arslan'ın ilk icraatlarını Bizans'a karşı yapmasının sebeplerini sorgulamak gerekmektedir. 1093 yılı başlarında Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırları oldukça daralmıştı. Kılıç Arslan Anadolu'ya geldiğinde devleti ancak İznik ve çevresine hükmeder durumdaydı.[469] İznik'e gelen Kılıç Arslan, başkentinin Bizans tarafından sıkıştırıldığını görüyor ayrıca Ebu'l-Kâsım döneminden beri Bizans'ın Marmara sahillerine yerleşmesinden de rahatsız oluyordu. Güney Marmara toprakları, Kılıç Arslan için babasından kalma bir miras hükmündeydi ve genç sultanın yaklaşımı bu dayanak üzerine temellenmişti. Kılıç Arslan'ın hükümdarlığına baktığımızda onun asıl hedefinin Batı toprakları olmadığını görsek de devletini Doğu'da genişletebilmesi için Batı'da büyüyen tehlikeyi engellemesi gerekiyordu. Sadece İznik ve civarına sıkışıp kalmak da[470] genç sultanı rahatsız etmiş olmalıdır. Son derece cevval bir

[467] Ostrogorsky, Peçenekler ile savaşan Çaka'nın donanması ile İstanbul'a doğru hareket ettiğini söylese de bu konu hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamıştır. Zira Peçeneklerin Çaka Bey'i bekledikleri, üç gün boyunca harekete geçmeyişlerinden anlaşılmaktadır. Bk. Ostrogorsky, **Bizans**, s. 332.

[468] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 258, Umar, s. 254; Vardan, **a.g.e.**, trc. s. 46. Krş. Birkenmeier, **Komnenian**, s. 77; Lemerle, **Bizans**, s. 109.

[469] Merçil, "**Türkiye Selçukluları**", s. 157. Kılıç Arslan, Anadolu'ya gelince Konya gibi eskiden babası Süleyman Şah'a bağlı olan şehirler ona itaat etmiş olmalıdır. Ancak Ebu'l-Gâzi'nin elinde yalnızca başkent ve civarı kalmıştır. Bu konular hakkında detaylı bilgi için bk. I. ve II. Bölüm.

[470] Kesik, "**Selçuklu-Bizans**", s. 159.

karaktere sahip olan I. Kılıç Arslan, Çaka Bey ile kurduğu ilişkilerin de etkisiyle kendisine Bizans'ı ilk hedef olarak seçti. Bu hedef, bir toparlanma sürecine giren Türkiye Selçukluları için önemliydi. Zira İznik'te güçlenen bir Kılıç Arslan, Doğu'ya daha da güçlü dönebilirdi. Kılıç Arslan'ın ilk dönemlerinin öncelikli faaliyet sahası Güney Marmara toprakları oldu.

1. İlhan'ın Apollonia ve Kyzikos Seferi

Kılıç Arslan'ın Güney Marmara Seferi'ne bizzat katıldığına dair, bu konudaki tek kaynağımız olan, *Alexiad*'da bir bilgi yoktur. Kılıç Arslan bu askerî harekâta İlhan (Elkhanés) adlı komutanını göndermiştir. İlhan'ın tam olarak kimliğini aydınlatamamaktayız. Ancak onun, Kılıç Arslan'ın önde gelen komutanlarından birisi olduğu aşikârdır.

İlhan'ın bir isimden ziyade unvan olması daha muhtemeldir.[471] Zaten bazı tarihçiler de bunun bir unvan olduğunu söylemektedirler.[472] Bu konuda asıl kafa karışıklığı İlhan ile Kılıç Arslan'ın İznik'e yönetici olarak atadığı Emîr Muhammed'in aynı şahıs olarak yorumlanmasıdır. Güney Marmara seferinden bahseden tarihçiler ordunun başında Muhammed'in bulunduğunu söylemektedirler.[473] Anna Komnena eserinde, Emîr Muhammed'ten Baş Satrap[474] (archisatrap) yani başkomutan ya da önde gelen bir yönetici olarak bahsetmektedir.[475] Fakat müellifimiz, Emîr Muhammed'e değindikten hemen sonra İlhan adlı şahsı da Baş Satrap (archisatrap)

---

[471] İlhan kelimesi İlig+kan kökünden gelmektedir. Farsçada İlhan (الخان) şeklinde kullanılmıştır. Sözlük anlamı ise: Devletlerin başında bulunan yönetici, Büyük Moğol hanına bağlı olarak ülkenin belli bir kısmını yöneten kişidir. Bk. Yaşar Çağbayır, **Ötüken Türkçe Sözlük**, C. II, İstanbul, Ötüken Neş., 2007, s. 2142. Bu kelimenin Moğol öncesi döneme ait olduğu bilindiği için ilk anlamı uygun olacaktır. Burada İlhan'dan kasıt bir komutanlık payesi olmalıdır.

[472] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 126; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 18. Osman Turan'ın aktardığına göre Anadolu'da İlhan unvanını kullanıldığını gösteren başka bir kayıt yoktur. Bk. **Selçuklular Zamanında**, s. 127, dpn. 44.

[473] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 127; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 18; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 21; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 222.

[474] Pers İmparatorluğu'nda eyalet valilerine verilen unvan. Bk. Çağbayır, **Ötüken Sözlük**, C. IV, s. 4089. Anna, Türkleri İranlı bir kavim olarak gördüğü ve eserinin birçok yerinde onlardan Persliler, Horasanlılar olarak bahsettiği için bu unvanı kullanıyor olması normaldir. Ayrıca Bizanslılar, Antik Yunandan beri uzun yıllar mücadele edilen İranî kavimleri ve onların devlet teşkîlâtlarını yakından biliyor olmalıdırlar.

[475] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210; Umar, s. 206.

olarak tanıtır.[476] İlhan kelimesinin bir unvan olarak da kullanılabilmesi, tarihçileri bu unvanın Emîr Muhammed'in lakabı olduğu fikrine sevk etmiştir. Ancak Anna'nın eseri dikkatle takip edildiğinde onun çeşitli yerlerde İlhan ve Muhammed'den bahsettiği lâkin bu iki ismi hiçbir yerde birlikte kullanmadığı görülecektir. Ayrıca Anna, eserinin farklı yerlerinde İlhan unvanını başka özel isimlerin başında da niteleyici bir lakab olarak kullanmıştır.[477] Fakat müellif başka şahıslara da İlhan lakabını verirken Emîr Muhammed için bu unvanı hiç kullanmamıştır. Yani burada Anna'nın bu unvanı bilinçli bir şekilde kullandığı görülmektedir ve Emîr Muhammed'den hiçbir yerde bu şekilde bahsetmemesi önemlidir.

Alexiad adlı eserde İlhan'ın ismini keşiş Pierre'nin Haçlı seferine kadar takip edebilirken[478] Muhammed'in adını Kılıç Arslan'ın oğlu Şahinşah döneminde de görmekteyiz.[479] Bu durum da iki ismin farklı kişiler olabileceğinin bir diğer göstergesi olabilir. Ayrıca bu noktada iki isim için de Baş Satrap denmesi ayırt edici bir unsur olmayacaktır. Zira Anna'nın mâlum eseri yine dikkatle incelenirse onun başka yerlerde de birden fazla Baş Satrap'tan aynı anda bahsettiği görülecektir. Örnek olarak bakarsak, İlhan'ın Güney Marmara seferi esnasında yanında Skaliarios ve Anna'nın adını unuttuğu bir başka Baş Satrap da bulunmaktaydı. Anna bu konuyu, "…*Opos'la birlikte gitmek istemeyenler, o arada Skaliarios ile sonradan Hyperperilampros unvanı verilerek ödüllendirilen …*[480] [müellif ismi kaydetmemiş] *bunlar, en gözde Baş Satraplar idi.*"[481] diyerek anlatmıştır. *Alexiad*'da bahsedilen bir başka örnekte ise: Sultan Şahinşah döneminde Bizans'a karşı sefere çıkan Türk ordusunun komutanlığını "*en ileri gelen Baş Satraplar Kontogmén ve Emîr Muhammed'in*" yaptığı yazmaktadır.[482] Bir diğer Baş Satrap Skaliarios'un ismi *Alexiad*'da takip edildiğinde

[476] Anne Komnena, **a.g.e.**, Sewter, aynı yer, Umar, s. 207.
[477] Bu duruma örnek olarak İlhan Skaliarios verilebilir. Bk. Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 299; Umar, s. 291.
[478] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 312, Umar, s. 307.
[479] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 453, Umar, s. 458, v.d.
[480] Anna, bu ismi hatırlayamamış olmalıdır ki boş bırakmıştır.
[481] **a.g.e.**, Sewter, s. 211, Umar, s. 209.
[482] Sewter, aynı yer, Umar, aynı yer.

onun hizmetlerine Bizans İmparatorluğu'nda devam ettiği ve önemli bir komutan olduğu anlaşılacaktır.[483]

Buradan da anladığımız üzere Türkiye Selçuklularında birden fazla Baş Satrap[484] bulunabilmektedir. Bu durum Emîr Muhammed ve İlhan için de geçerlidir. Onları aynı kişiler olarak görmek için yeterli veri yoktur. İlhan unvanının hangi komutana ait olduğu tespit edilememiştir. İlhan ve Muhammed için Baş Satrap denmesi onların aynı kişi olduğuna bir delil olamaz. Zira Anna Komnena, bu iki ismi bir arada kullanmazken eserinin başka yerlerinde İlhan san'ını başka kumandanların adının önünde yazmıştır ancak Emîr Muhammed için yapmamıştır. Onun bu tavrı İlhan unvanlı komutan ile Muhammed'in farklı kişiler olduğuna dair inancımızı kuvvetlendirmektedir. İlhan, Kılıç Arslan'ın babasının gulâmlarından biri olmalıdır ya da Ebu'l-Kâsım ile Ebu'l-Gâzi dönemlerinde bölgede yaşamış olan Türkmen beylerinden birisidir. Kılıç Arslan'ın saltanatının hemen başında yaptığı bu sefere, bölgeyi tanıyan, coğrafyayı, Bizans'ı bilen ve bölgedeki Türkmenlerle bağı olan bir komutanını göndermiş olması kuvvetle muhtemeldir. Tüm bu sebeplerden ötürü Güney Marmara Seferi'ne katılan kişinin Emîr Muhammed değil, İlhan unvanlı bir Selçuklu beyi olduğu kanaatindeyiz.

Speros Vryonis, Anadolu'da bağımsız hareket eden beylerden bahsederken İlhan adlı bir beyi de saymıştır.[485] Bu ifade vahim bir hatayı teşkil etmektedir. Zira Anna Komnena, onun bir komutan olduğunu açıkça ifade etmiştir. İlhan unvanlı kumandanın Sultan Kılıç Arslan'dan izinsiz Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkentinin bu kadar yakınında bağımsız bir şekilde faaliyet göstermesi düşünülemez.

Sultan Kılıç Arslan'dan sefer emrini alan İlhan, topladığı orduyla beraber[486] İznik'in batısında yer alan ve yaklaşık olarak 120-130 km. mesafede[487] bulunan Ulubat Gölü yöresine doğru hareket etmiştir. İlhan'ın Ulubat yöresinde bulunan

[483] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 299, 409, Umar, s. 291, 404.
[484] Bu terimi burada ordu komutanı olarak kullanmaktayız. Selçuklu ordusundaki komutanlık yapısı ile ilgili daha detaylı bilgi için bk. Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 43-52; Göksu, **Ordu**, s. 253-278.
[485] Vryonis, **Decline**, s. 115.
[486] Bu ordunun sayısı hakkında tek kaynağımız olan Anna Komnena'da herhangi bir bilgi yoktur.
[487] Bu mesafe güncel verilere göre hesaplanmıştır.

Apollonia'yı[488] fethettikten sonra Kyzikos[489] kentini de ele geçirdiğini görmekteyiz. Anna Komnena her iki şehrinde birer kıyı kenti olduğunu söylemektedir.[490] Böylelikle İlhan, hem Güney Marmara'ya hâkim olan Kapıdağ Yarımadası'nı hem de Marmara'nın daha iç kesimlerini kontrol altına almıştır.

İlhan'ın faaliyetlerini sadece bu iki kentle sınırlamadığı ve tüm kıyı şeridini istila etmeyi sürdürdüğü görülür. O, muhtemelen kıyı şeridini kontrol altına alıp daha da Batı'da kalan kesimlere gitmeyi hedefliyordu. Zira güney yörelerde bulunan İzmir ve civarı diğer Türk beylerinin idaresindeydi ve Marmara'nın güneyinde kalan alanlar da adeta Türkiye Selçuklularının saldırısına açık bir konumdaydı. Ancak Peçeneklerin büyük bir yenilgiye uğratılmasının akabinde biraz olsun toparlanma fırsatı bulan Bizans, bu yeni akınlara karşı tepkisiz kalmak istemiyordu çünkü imparatorluk, Anadolu sahasında çok kısıtlı bir alanda sıkışmış durumdaydı ve her bir toprak ayrı bir öneme sahipti. Aleksios Komnenos, bu saldırıları haber alır almaz hızla harekete geçti. İmparator, ellerinde bulunan bütün irili-ufaklı tekne ve gemilerin hazırlanmasını emrederek küçük çapta bir filo meydana getirdi.[491] Çünkü Bizans'ın asıl donanması henüz kullanılır hâlde değildi.[492] Bu donanmanın başına tanınmış bir Bizanslı olan Alexander Euphorbenos getirildi.[493] İmparator, eldeki askerleri bu gemilere yüklemiş ve İlhan'ın faaliyetlerini durdurmak maksadıyla onları karşı bir sefere çıkarmıştır.

Bu konu hakkındaki tek kaynağımız olan *Alexiad* da Euphorbenos'un ilk olarak Apollonia'ya gittiği yazmaktadır.[494] Onun, Marmara kıyısında olan Kyzikos'tan evvel daha iç kesimde bulunan Apollonia'ya gitmesi ilginçtir. Halbuki Bizans donanmasının bir kıyı şehrine çıkarma yapıp arkasını sağlama alarak yani iki düşman ordusu arasında

[488] Ulubat Gölü civarındaki bir yarımada üzerinde bulunan antik kent. Bk. Umar, **Yer Adları**, s. 89; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 88.
[489] Marmara denizinin güney kıyısındaki Kapıdağ Yarımadası'nda bulunan bir antik kent. Bk. Umar, **Yer Adları**, s. 494; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 18.
[490] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 207.
[491] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 207. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 127.
[492] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 207. Bizans İmparatorluğu, Aleksios Komnenos zamanında da bir donanmaya sahipti. Bu donanma, Venediklilerle işbirliği yapıp Normanlara karşı savaşmış ayrıca Çaka Beyle de mücadele etmişti. Muhtemeldir ki bu savaşlar sonucunda hasar gören gemiler tamir altındaydı ve yenilenme sürecine girmişti. Bu yüzden İmparator eldeki diğer gemilerle ufak çaplı bir filo kurmuştur.
[493] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 207. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 18.
[494] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 207.

kalma riskinden kurtularak hareket edecek olması akla daha yatkın gelmektedir. Fakat onlar ırmaklar vasıtasıyla[495] Ulubat Gölü'ne ulaşıp önce burayı ele geçirmeye çalışmış olmalıdırlar. Belirttiğimiz üzere İlhan'ın emrindeki bazı Türkmenler de coğrafyanın diğer yerlerine saldırı hâlindeydiler ve Bizans'ın bu hamlesi üzerine İlhan'a yardıma gideceklerdir. İşte bu taktiksel hata ve sonucunda olanlar Bizans ordusu için işleri zora sokmuştur.

Euphorbenos, Apollonia kenti önüne gelir gelmez kuşatma hazırlıklarını başlayıp şehri abluka altına aldı. Bizans ordusu 6 gün boyunca gece-gündüz ara vermeden kente saldırdı ve nihayetinde şehrin dış surlarını ele geçirmeye muvaffak oldu. Bizans generali şehrin göle bakan liman kısmını ele geçirince İlhan da şehrin merkezine geri çekilmiştir.[496] Şehrin içinde şiddetli bir savunmaya başlayan İlhan Bey, başka Türkmen birliklerinin Apollonia'yı kurtarmak için yardıma gelmesini bekliyordu. İçinde bulundukları bu beklenti hâli müdâfilerin moralini artırmış olmalıdır ki yardım gelene kadar şehri başarı ile savunmuşlardı.

Türk birliklerinin İlhan'ın imdadına yetiştiği ve son derece kalabalık oldukları haberi Bizans karargâhına ulaşınca ordu komutanı Euphorbenos, kendi askerlerinin zikredilen Türklerle kıyaslanamayacak kadar az sayıda olduğunu düşünüp kuşatmayı kaldırmaya karar kıldı.[497] İmdada yetişen bu Türkmen kitleleri hakkında bir bilgimiz yoktur. Sayıları ya da kimin idaresinde olduklarını bilmiyoruz. Muhtemelen bu Türkmenler, Sultan I. Kılıç Arslan'ın ordusundan olup İlhan'ın emriyle Kapıdağ Yarımadası'na ve Ulubat Gölü'nün çevresine akınlar yapmaya giden askerlerdir. İlhan'a gelen bu destek cephedeki bütün dengeleri baştan sona değiştirdi ve bu defa olaylar Bizans ordusunun aleyhine döndü. Bizans ordusunun konumu son derece tehlikeli bir noktadaydı ve iki düşman arasında kalmaya çok müsaitti eğer burada bir savaş vukû bulursa İmparatorluk ordusunun imhâsı çok kolay olurdu. Komutan Euphorbenos da bu durumu fark edip birliklerini geri çekme kararı aldı. Bizanslı

[495] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 207. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 18; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 88. Ulubat Gölü'nü günümüzde de Marmara'ya bağlayan ırmaklar vardır. Donanmanın bunları kullanarak gelmiş olması tek seçenektir.
[496] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 207.
[497] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 207. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 18.

generalin plânı askerlerini gemilere bindirip ırmak vasıtasıyla Marmara Denizi'ne çıkmak ve muhtemel mağlubiyetten kurtulmaktı.[498] Fakat işler Euphorbenos'un beklediği gibi gitmeyecekti. İlhan, Bizanslıların ne yapmak istediklerini anladı ve onların amaçlarına ulaşmalarına engel olmak için bir pusu kurdu.[499] Türk birlikleri ırmağın kenarlarına ve orada bulunan köprüye saklanıp Bizans teknelerini beklemeye başladılar. Bu durumdan habersiz ilerleyen Bizans filosu bu pusu karşısında ne yapacağını şaşırdı. Çareyi askerlerini karaya çıkarmakta bulan Euphorbenos, böylece kendi mağlubiyetini de hazırlamış oldu. Zaten Bizans'tan sayıca üstün olan Türk askerleri pusunun getirdiği avantajdan da faydalanıp düşmanı mağlup etmeyi başardılar. Birçok Bizans askeri esir edildi, bir kısmı öldürüldü ve bazıları da ırmakta boğuldu.[500]

Bizans ordusunun aldığı bu ağır hezimet İmparator Aleksios'un endişelerini artırdı. İmparator, Türklerin bu ilerleyişini durdurmak için başka bir ordu daha hazırladı. Bu ordunun başında Opos adlı bir komutan bulunuyordu. Anna'nın ifadelerine göre bu ordu karadan hareket etmişti.[501] Ancak şahsi fikrimiz bu ordunun da denizden gitmiş olabileceğidir. Çünkü İstanbul'dan Güney Marmara kıyılarına giden kara yolunun büyük kısmı Türklerin elindeydi ve bu güzergâh üzerinde İznik gibi önemli bir Türk şehri bulunuyordu. Bir Bizans ordusunun bu istikametten rahat bir şekilde geçip yol alması olası görünmemektedir. Opos, Euphorbenos'un hatasına düşmeyip önce Kyzikos'a saldırdı. Bu kent Türkler tarafından yeteri kadar korunmuyor olacaktı ki Bizanslılar daha ilk saldırıda şehri ele geçirdiler.[502] İlhan'ın aynı bir önceki Bizans saldırısında olduğu gibi Apollonia'da olduğunu ve savunmasını burada hazırladığını görüyoruz. Bu sebepten Opos için Kyzikos'u almak zor olmadı. Opos, İlhan'a saldırmadan evvel taktiksel olarak üstünlüğünü korumak için çevrede akınlarda bulunan Türkmenlerin üzerine de bir ordu gönderdi. Opos tarafından seçilen

[498] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210, Umar, s. 207-208.
[499] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 210-211, Umar, s. 208.
[500] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 211, Umar, s. 208-209. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 127; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 21.
[501] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 211, Umar, s. 209. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 127.
[502] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 211, Umar, s. 209. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 60; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 88.

300 kişilik bir Bizans birliği Kyzikos'a 35 mil mesafede[503] bulunan Poimanenon[504] kentine saldırdı.[505] Bu hisar, yörenin en önemli[506] istihkâmlarından birisiydi ve Türkler tarafından ele geçirilmişti. Ancak buradaki Türkler, Bizans askerlerinin saldırısına dayanamadı ve onlardan bir kısmı öldürülürken diğerleri de Opos'a esir olarak götürüldüler.[507] Manyas'ın Türklerin eline geçmiş olması, Kılıç Arslan'ın Güney Marmara Seferi'nin çok kapsamlı olduğunun bir kanıtıdır. Türk askerlerinin Marmara kıyılarının yanı sıra iç kesimlerde de oldukça ilerlediği görülmektedir.

Opos, Apollonia'ya yapacağı sefer öncesinde arkadan gelebilecek Türk tehdidini ortadan kaldırıp önemli bir üstünlük elde etti. Bundan sonra asıl hedefi olan İlhan'ın üzerine doğru yürüdü ve Bizans birlikleri İlhan tarafından savunulan Apollonia kentini kuşattılar.[508] Bu kuşatma da deniz kuvvetlerinin bir desteği olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak Opos kendinden öncekilerin düştüğü hatayı tekrar etmeyip şehri daha etkili bir kuşatma altına almış olmalıdır. Zaten görüleceği üzere İlhan da bu kuşatma karşısında daha fazla mukavemet gösteremeyecektir. Anna, İlhan'ın direnecek yeterli güce sahip olmadığını ve bundan dolayı teslim olmayı tercih ettiğini kaydetmektedir.[509] İlhan'ın teslim olmasının asıl sebeplerinden biri Bizans ordusunun bu defa daha tecrübeli ve daha kalabalık gelmiş olmasıdır. Bir diğer neden ise Türklerin geniş bir alana saldırmaları sonucunda güçlerini bölmeleri ve bu ayrık birimlerin Opos tarafından rahatlıkla ekarte edilmesidir. Böylelikle İlhan'ın elindeki kuvvetler azalmış ve bu kez dışarıdan destek alamamıştır. Bizans'ın bu saldırıları karşısında Kılıç Arslan nasıl bir tutum izledi, olanlardan haberi var mıydı ya da neden destek göndermedi gibi soruların cevapları hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak sultanın, ordusunun başına gelenleri bildiğini varsaymaktayız. Fakat o, hem tahta yeni oturmuş olmanın getirdiği sorumluluklar ile uğraşmaktan hem de ordularına

[503] Umar, **Yer Adları**, s. 670.
[504] Günümüz Manyas kenti yakınları. Bk. Umar, **Yer Adları**, s. 670.
[505] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 211, Umar, s. 209. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 18.
[506] Umar, **Yer Adları**, s. 670.
[507] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 211, Umar, s. 209.
[508] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 211, Umar, s. 209. Krş. Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 88.
[509] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 211, Umar, s. 209. Krş. Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 88.

daha fazla kayıp verdirmek istemediğinden bu seferi devam ettirmek istememiş olmalıdır.

Bizans ordusuna esir düşen İlhan'ın akıbeti ise *Alexiad*'da kısaca anlatılmaktadır. Anna'nın[510] ifadelerine göre Opos'a teslim olan İlhan, İmparator Aleksios Komnenos'un yanına yani başkent İstanbul'a götürülmüştür. Türk komutanın burada Bizans İmparatoru'nun hizmetine girmeyi kabul ettiği ve din değiştirdiği bilgisi bulunmaktadır.[511] Ayrıca İlhan'ın hâricinde Skaliarios[512] ve Hyperperilampros[513] unvanlı ancak Anna'nın adını yazmadığı bir başka Türk komutanı da İlhan gibi imparatorun hizmetine girip din değiştirmişlerdir.[514]

İlhan ile ilgili değinmek istediğimiz son konu ise onun daha sonradan serbest kalıp yeniden Kılıç Arslan'ın hizmetine girmiş olmasıdır. İlhan'ın daha sonrasında Haçlı Seferi ordularına karşı Türkiye Selçuklu askerlerini komuta ettiğini göreceğiz. Ancak onun ne şartlar altında ve nasıl serbest kaldığı bilgisine sahip değiliz. İlerleyen dönemlerde savaştan ziyade daha ılımlı bir hâl alan Türkiye Selçuklu – Bizans ilişkilerinin neticesinde yani bir nevi esir mübadelesi sonucunda iyi niyet göstergesi olarak serbest bırakılmış olabilir. Onun kaçmış olma ihtimali de bulunmaktadır. Ancak din değiştirmiş ve Anna'nın ifadelerine göre gönüllü bir şekilde Bizans imparatorunun hizmetine girmiş bir komutanın yeniden Türkiye Selçuklu Devleti'nde önemli bir noktaya yükselmiş olması da dikkat çekicidir. Bu ilk olarak İlhan'ın gerçekten de son derece önemli bir komutan olduğunu ve çeşitli zamanlarda başkomutanlık yaptığını göstermektedir. Anna'nın ondan bu kadar bahsetmesi de gerçekten Bizans hafızasında bir yer edindiğini ortaya koyar. Bu, İlhan'ın Bizans için hizmet vermesinden kaynaklanabileceği gibi Bizans'ı son derece zor durumlara sokmasından da olabilir. Bu konu hakkında sahip olduğumuz bilgilerin azlığı bazı noktaların sadece

[510] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 211, Umar, s. 209. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 18; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 21.
[511] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 211, Umar, s. 209.
[512] Hakkında bk. III. Bölüm.
[513] Çevresine ışık saçanların en üstünü manasına gelen bir unvandır. Bk. **Alexiad**, Umar, s. 209.
[514] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 211, Umar, s. 209.

varsayımlardan ibaret kalmasına neden olmaktadır. Bildiğimiz en kesin şey İlhan'ın serbest kalıp yeniden komutanlık görevine döneceğidir.

D. Kılıç Arslan, I. Aleksios ve Çaka Bey Arasındaki Siyasî İlişkiler

Sultan I. Kılıç Arslan'ın saltanatının ilk yıllarında Çaka Bey ile iyi ilişkiler kurduğundan ve ona damat olduğundan bahsetmiştik. Bundan sonraki süreçte belli bir müddet ilişkilerin seyri hakkında bir bilgi kesintisi yaşamaktayız. Sultanın Güney Marmara Seferi esnasında Çaka Bey ile bir irtibat kurup kurmadığını bilmemekteyiz. Bu konuda elimizde sadece tek bir kaynağın olması bazı olayları gün yüzüne çıkarmaya engel olmaktadır. Ancak Güney Marmara Seferi sonrasında Anna Komnena, Çaka ve Kılıç Arslan ilişkileri hakkında kıymetli bilgiler vermeye devam edecektir.

Çaka Bey kurduğu donanma ile Bizans'a ait birçok adayı ele geçirmiş ve imparatorluk için büyük bir tehlike olmaya devam etmişti. Onun ilerleyişini engellemek için üzerine gönderilen Bizans donanmalarını da mağlup eden Çaka Bey, mücadelesini sürdürüyordu. Ancak Bizans imparatorunun, Dalassenos idaresinde yolladığı donanma ve Ioannes Doukas'ın emrinde sevk ettiği kara ordusu Çaka Bey'in taarruzlarını biraz olsun durdurabildi. Çaka Bey, Sakız adasını kaybettikten[515] sonra kardeşi Yalvaç'ın idaresine bıraktığı Midilli adasını da yitirdi.[516] Midilli adasını terk eden Çaka Bey, Bizanslı general ve amirallerin verdikleri sözlere uymamaları ve hile ile Türk donanmasına saldırmaları üzerine büyük bir mağlubiyet aldı. Bu savaşta Çaka Bey'in donanmasının büyük kısmı ya yok edildi ya da Bizans'ın eline geçti.[517] Bindiği hızlı bir gemi sayesinde bu kıyımdan kurtulan Çaka Bey, İzmir'e güçlükle dönebildi.

Yaşadığı mağlubiyetler Çaka'nın deniz gücünü zayıflatmış ve bu hırslı Türk beyinin hedeflerine ulaşmasını geciktirmişti. Ancak bütün olanlar Çaka'nın kısa vadede plânlarını ertelese de faaliyetlerini durdurmaya yetmedi. Çaka hayallerine

[515] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 237, Umar, s. 234.
[516] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 270; Umar, s. 266. Zonaras'ta Çaka'nın Bizans donanmasına mağlup olduktan sonra elinde bulundurduğu topraklardan geri çekildiğini yazmaktadır. Bk. Zonaras, **a.g.e.**, s. 165. Krş. Kurat, **Çaka**, s. 44-48.
[517] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 272, Umar, s. 267-268. Krş. Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 219.

ulaşmak gayesiyle yeni bir donanma inşasına girişti ve bu donanma hazır olana kadar beklemek yerine bir kara ordusu kurup Abydos üzerine yürüdü.[518] İmparator Aleksios, Çaka'nın her şeye rağmen yeniden harekete geçtiğini haber alınca, bu tehlikeyi artık ortadan kaldırmak ve nihaî darbeyi vurmak amacıyla Konstantin Dalassenos'u donanmayla beraber Çaka'nın üzerine gönderdi. Bu olayda bizim açımızdan önemli olan nokta ise İmparator Aleksios'un Sultan Kılıç Arslan'a da bir mektup yazmış olmasıdır. İmparator mektubunda: "*Ey yüce Sultan Kılıç Arslan! Bildiğin üzere sultanlık makamı sana babandan miras olarak kalmıştır. Oysa senin kayınbaban (akraban) Çaka, görünüşte Roma İmparatorluğu'na karşı silahlanıyor ve kendisine imparator dedirtiyor ama bu durum belli ki bir aldatmacadır. Aslında çok deneyimli ve bilgili birisi olan Çaka, kendisinin Roma İmparatoru olma gibi bir hakkı olmadığını ve böyle büyük bir imparatorluğun başına geçmesinin imkânsız olduğunu biliyor. Onun yaptığı bütün oyunlar aslında sana yöneliktir. Bu durum karşısında onu, kendi hâline bırakmamalı ve cesaretini yitirmemelisin. Yapman gereken şey hakkın olan saltanatını kaybetmemek için uyanık olmaktır. Bana gelince ben yüce Tanrı'nın da yardımıyla onun saldırılarını savuşturabilirim ama sen de kendi menfaatlerin için kendi ülkeni ve egemenlik haklarını açıkgözlü olup korumalı, mümkünse barışçıl yollardan eğer bu imkân dâhilinde değilse de silah zoruyla Çaka'yı kendi buyruğuna almaya seni davet ederim.*"[519] demiştir.

Bu mektubu değerlendirmeden önce, bu sözlerin Aleksios tarafından Sultan Kılıç Arslan'ın aklını çelmek ve Çaka'ya karşı bir müttefik edinmek için yazıldığını göz önüne almak gerekir. Ancak mektup her ne surette yazılırsa yazılsın burada geçen ifadeler İmparator Aleksios'un I. Kılıç Arslan'ın bölgedeki meşruiyetini tanıdığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca İmparator, Kılıç Arslan'ın Güney Marmara kıyılarındaki hedeflerinin de yeterince farkında olduğu için bu durumu kendi lehine bir fırsata çevirme girişiminde bulunmuştur. İmparator Aleksios, Çaka'nın Abydos'a

[518] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 274-275, Umar, s. 269-270. Krş. Kurat, **Çaka**, s. 49; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 19; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 219; İşipek, **Türklerin İlk Amirali**, s. 166.
[519] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 274-275, Umar, s. 270. Krş. Kurat, **Çaka**, s. 51-52; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 19-20; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 220; Emine Uyumaz, **XI. Yüzyılın Sonu – XIV. Yüzyılın Başları Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2011, s. 23.

yürümesinin, bu topraklarda hak iddia eden Kılıç Arslan için de bir tehlike oluşturabileceği ihtimalini sultana hatırlatıp onu uyarmıştır.[520] Ayrıca onun mesajlarından anladığımız üzere Çaka ile Kılıç Arslan arasında süregiden bir iletişim vardır. İmparatorun buradaki bir diğer korkusu Güney Marmara kıyılarına kadar çıkan Çaka ile Kılıç Arslan'ın daha güçlü bir ittifak yapması da olabilir. Çünkü bilhassa Abydos kenti çok önemli olup İstanbul'a giden Boğaz'ı tutmaktadır. Bu sebepten böyle kritik bir yerin birleşik Türk güçlerinin eline geçmesi hem de bu Türklerden birinin İstanbul'u hedefleyen Çaka olması Bizans imparatorunu son derece rahatsız etmiş olmalıdır. Aleksios, zamanında Peçeneklere karşı Kumanlarla iletişime geçmesi gibi bu sefer de Çaka'ya karşı Kılıç Arslan ile bir ittifak kurmuştur. Çünkü bu iki Türk hükümdarının yapacakları muhtemel bir ittifak zaten zor günler geçiren Bizans İmparatorluğu'nun durumunu daha da sıkıntıya sokacaktır. Ancak kadîm Bizans diplomasisinin bu durumda da son derece işe yaradığı ve imparatorluğu bir tehlikeden daha kurtardığı görülecektir.

İmparatorun gönderdiği mektubun I. Kılıç Arslan üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Mektubun da etkisiyle Sultan Kılıç Arslan hemen ordusunu toplayıp Çaka'nın bulunduğu Abydos'a doğru hareket etti. Çaka, Kılıç Arslan'ın kendisine doğru geldiğini öğrenince şaşırmış olmalıdır zira Çaka'nın Kılıç Arslan'a karşı herhangi bir düşmanca tutumu olmadığını ve mücadelesini tamamen Bizans ile yaptığını görmekteyiz. Sultanın geldiğini haber alan Çaka Bey, denizden gelen Bizans donanması ve Abydos müdâfîlerinin karşısında tek kalmamak için damadının yanına gitti.[521] Çaka'nın buraya düşmanca bir tavırla gitmediği bellidir hatta belki de sultanla yeni bir ittifak kurma isteğinin olduğu fikri de akıllara gelmektedir. Zaten Anna Komnena[522] bu konuya değinirken Çaka'nın imparatorun mektubu ve Kılıç Arslan'ın

---

[520] Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 195; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 219-220; Cahen, "**Türklerin Anadolu'ya**" s. 1418. Akdes Nimet Kurat, "*Kılıç Arslan Çaka'nın damadı olmasına rağmen, İzmir Beyi'nin Marmara kıyılarına kadar ilerlemesi karşısında kendi hâkimiyetinin tehlikeye düştüğü zanniyle, el altından Bizansla münasebete girişti ve böylece Çaka'ya karşı müşterek bir cephe teşekkül etmişti*" demektedir. Aslında bu konudaki bilinen tek kaynak yazarımız Anna Komnena, aradaki münasebeti başlatanın babası İmparator Aleksios olduğunu açıkça yazmaktadır. "*El altından*" kurulan münasebetleri başlatan Kılıç Arslan değil Bizans imparatorudur. Bk. Kurat, **Çaka**, s. 50-51.

[521] Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 20.

[522] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 275, Umar, s. 271.

düşüncelerinden habersiz olduğunu söylemektedir. Sırf bu cümle bile Çaka Bey'in Türkiye Selçukluları ile açıkça bir problemi olmadığının, bütün yaşananların Aleksios Komnenos'un aldatmacası olduğunun kanıtıdır. Türkiye Selçuklu ordusunun karargâhına giden Çaka Bey, burada I. Kılıç Arslan tarafından güler yüzle karşılandı. Kılıç Arslan, ordugâhta Çaka'nın şerefine bir ziyafet düzenlemiş ve ona bolca içki içirmiştir. Çaka'nın yeteri kadar sarhoş olduğunu gören Sultan Kılıç Arslan, hançerini çekerek mezkûr Türk beyini öldürmüştür.[523]

Çaka'nın ölümü konusunda farklı iddialar ortaya atılmış bazı araştırmacılar bu konu hakkında çelişkili görüşlerde bulunmuşlardır. Chalandon, Çaka'nın ölmediğini sadece bir suikasta uğradığını ve bundan sağ kurtulduğunu yazmaktadır.[524] Bu iddiaların en önemli nedeni Anna Komnena'nın Birinci Haçlı Seferi'nden sonra Çaka'nın İzmir'de olduğundan bahsetmesidir.[525] Ancak bu durumun bir yanlışlık olduğu Anna'nın orada bulunan Türk emîrlerini karıştırarak onlara Çaka dediği aşikârdır. Bu konuda bilgi veren tek müellifimiz Anna'nın *Alexiad*'ında çok önemli bir yere sahip olan Çaka ve onun ölümü hadisesi zaten bu eserde açıkça yazılmıştır. Fakat Çaka, Bizans hafızasında öyle bir yer edinmiştir ki ölümünden sonra bile İzmir'de bulunan Türkler sanki o hâlâ yaşıyormuş gibi onun adıyla anılmışlardır. Halbuki o hâlâ hayatta olsaydı mutlaka adı başka olaylarda da zikredilecektir. Ama ölümünden sonra sadece adının birkaç kez daha zikredilmesi onun yaşadığını göstermeye bir kanıt olamaz bilakis bu durum Anna Komnena'nın bir hatası olarak

[523] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 275, Umar, s. 271. Krş. Kurat, **Çaka**, s. 54; Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 60; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 20; Merçil, **Müslüman Türk**, s. 110; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 220; Charanis, "**The Byzantine Empire in the Eleventh Century**", C. I, s. 216. Çaka'nın ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bu olay I. Kılıç Arslan'ın Malatya Seferi'nden önce meydana gelmiştir ve muhtemelen 1095 yılında vukû bulmuştur. Bk. Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 220; İlgürel, "**Çaka**", C. VIII, s. 188. Ayrıca Çaka Bey'in öldürülme şekli de dikkat çekicidir. Onun, Ebu'l-Kâsım gibi yay kirişi ile boğulmak suretiyle ölmediği görülmektedir. Çaka her ne kadar saltanat kanı taşımasa da bölgenin önde gelen isimlerindendir ve önemli bir saygınlığa sahiptir. Ebu'l-Kâsım da muhtemelen saltanat kanı taşımıyordu ancak sahip olduğu konum onun ölüm şeklini belirlemişti. Bk. 1. Bölüm.

[524] Osman Turan'dan naklen. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 124, dpn. 37.

[525] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 346-347, Umar, s. 337.

yorumlanmalıdır. Birçok tarihçi de onun öldüğünü kaydetmiştir.[526] Osman Turan, Çaka diye bahsedilen bu kişinin aslında Çaka'nın oğlu olabileceğini söylemektedir.[527]

Çaka Bey, Türk tarihinde nadide bir yere sahip olan çok önemli bir şahsiyettir. O, kurduğu donanma ve yaptığı faaliyetler ile Türk denizcilik tarihine adını altın harflerle yazdırmıştır. Ancak Çaka, Bizans imparatorunun etkisinde kalan genç Kılıç Arslan tarafından öldürülmüştür. Onun kaybı, bölgedeki Türk birliğinin dağılmasına ve kısa süre sonra bu toprakların yeniden Bizans'ın eline geçmesine neden olmuştur. Anadolu topraklarında büyük etki bırakan Haçlı Seferleri esnasında Çaka Bey gibi güçlü bir müttefikin eksikliği kendini belli etmiştir. Onun öldürülmesi hem Türkiye Selçukluları hem de Anadolu coğrafyası için büyük bir hata olmuştur. Ege bölgesinde Türk hâkimiyetinin yeniden tesis edilmesi uzun yıllar almıştır. Türkler bu bölgelerde ancak Aydınoğulları zamanında yeniden güçlü bir hâle gelebilmişlerdir.[528]

E. Kılıç Arslan ve Bizans İmparatorluğu Arasında Yapılan Barış Antlaşması

Çaka Bey'in öldürülmesi hadisesinden sonra İmparator Aleksios Komnenos ile Sultan Kılıç Arslan arasında barış görüşmeleri yapılmaya başladı. Bu sırada her iki devletin de uğraşması gereken başka problemler bulunuyordu. Bizans İmparatorluğu, Batı topraklarında Kumanlar ile problemler yaşıyorken Türkiye Selçukluları da Doğu'da Dânişmendlilerin artan gücünden rahatsız oluyorlardı. Yapılacak bir antlaşma her iki devletin de diğer sorunlarını çözmesi için önemli bir fırsat olacaktı. Bu sebeple Sultan I. Kılıç Arslan'ın elçilik heyeti[529] Bizans İmparatoru'nun yanına gidip sulh görüşmelerine başladılar.[530] İmparator Aleksios bu elçilik heyetini iyi

[526] Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 195; Runciman, **Haçlı**, C. I, s. 60. Ancak müellif Çaka'nın İznik'te öldürüldüğünü söylemektedir. Levtchenko, **Bizans**, s. 231. Levtchenko Çaka'nın Kılıç Arslan'ın damadı olduğunu ve kayınpederi tarafından öldürüldüğünü söyleyerek bir hataya düşmüştür. Vasiliev, **Bizans**, s. 441; Cahen, "**Türklerin Anadolu'ya**", s. 1418; Alptekin, "**İzmir Türk Beyliği**", C. II, s. 480; "Tzachas", **The Oxford Dictionary of Byzantium**, C. III, s. 2134; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 119; Ersan, "**Türkiye Selçukluları**", C. X, s. 177.

[527] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 125. Coşkun Alptekin de Turan ile benzer görüşü savunmuştur. Bk. Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 224-225.

[528] Detaylı bilgi için bk. Erdoğan Merçil, "Aydınoğulları", **DİA**, C. IV, s. 239-241.

[529] Bu elçilik heyetinin kimlerden oluştuğunu bilmemekteyiz.

[530] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 275, Umar, s. 271.

karşıladı ve gerekli şartlar sağlanıp anlaşmaya varıldı.[531] Bu antlaşmada ne gibi şartlar olduğunu bilmiyoruz. Ancak Anna'nın yazdığı "*... barış antlaşması normal yollarla yapıldıktan sonra, kıyı bölgelerinde huzur yeniden yerleşti*" ifadesi bu antlaşmada Güney Marmara ve Bthynia kıyılarını kapsayan bir saldırmazlık maddesinin olduğunu göstermektedir.

Ancak yapılan bu antlaşmanın çok uzun vadeli olmadığı görülmektedir. Zira Haçlı Seferlerinin arifesinde Türklerin Bthynia'da akınlara devam ettikleri görülmektedir. Hatta Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos bu akınları durdurmak ve bölgeyi güven altına almak için bir hendek kazdırıp içini su ile doldurmayı plânlamış ve bunu uygulamaya geçirmiştir. Sakarya Irmakları ve Sapanca Gölü civarından başlayan bu hendek ile savunması artık zor hâle gelen Bthynia korunmak isteniyordu. Ancak yaklaşan Haçlı Orduları bu plânın tamamlanmasına mâni oldu.[532]

İmparatorun uygulamaya geçirdiği bu ilginç savunma sistemi bile bölgenin Türkler tarafından ne derecede zorlandığının güzel bir göstergesidir. Türk akınlarını insan gücüyle durduramayan imparator artık doğal yollardan medet ummaya başlamıştır. Aslında siyasî arenada bu kadar belirgin durumlar varken ve bunlar bizzat İmparatorun kızı Anna Komnena tarafından kayıt altına alınırken birtakım tarihçiler ilginç savlar ortaya koymaktadırlar. Timothy E. Gregory, "*Anadolu Selçuklu Devleti'nin emîrliklerinde yaşanan iç çatışmalar nedeniyle ortaya çıkan bölünmenin*

---

[531] Vasiliev, **Bizans**, s. 441. Ancak Vasiliev bu antlaşmanın 1091 yılında yapıldığını söyleyerek yanlışlık bir bilgi vermektedir. Zira I. Kılıç Arslan'ın 1091'de henüz Anadolu'ya gelmediğini ve Sultan Melikşah'ın yanında bulunduğunu biliyoruz. Bk. **a.g.e.**, aynı yer.
Bu konu hakkında tartışmalı bir yaklaşımı da Charles Diehl sergilemiştir. Müellife göre Bthynia topraklarını yeniden ele geçiren Bizans İmparatorluğu karşısında I. Kılıç Arslan sulh yapmaya mecbur kalmıştır. Ancak böyle bir yargıya dayanak göstermek mümkün değildir. Anna Komnena, sulh heyetinin Kılıç Arslan tarafından gönderildiğini söylese de burada "*mecbur kalma durumu*" tartışmaya açıktır. Dönemin siyasi ortamını incelediğimizde sahil bölgelerine Süleyman Şah döneminden beri Türk akınları olduğunu ve Haçlı Seferi'ne kadar Türklerin saldırı pozisyonunda bulunmaya devam ettiğini görmekteyiz. Hatta Kılıç Arslan ve Aleksios arasında yapılan sulhtan sonra dahi Türkmenlerin akınları İzmit bölgesinde devam edecektir. Yani bu şartlar altında Kılıç Arslan'ın aciz duruma düşüp, mecbur kalması düşünülemez. Her iki hükümdar da Çaka Bey'den dolayı başlattıkları iyi ilişkileri bu müzakereler ile devam ettirmişler ve kendi iç işlerine yönelmek için fırsat bulmuşlardır. Ayrıca söz konusu olan bu antlaşma, sadece Türkiye Selçuklu Devleti'nin faydasına olmayıp Batı topraklarına yönelmek zorunda olan Bizans'ın da işini kolaylaştırmıştır. Batılı bazı tarihçilerin objektif olmayan ve sadece Bizans perspektifli bakış açıları böyle kritik ama yanlış yaklaşımları doğurmaktadır. Bk. Diehl, **Bizans**, s. 107.

[532] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 307-308, Umar, s. 302.

de yardımıyla, Bizans'ın gücü Anadolu'da da Avrupa'daki gibi yükselmekteydi. Bizans'ın Anadolu'yu yeniden fethetmesi olasılık dışı değildi, hatta Malazgirt'ten önceki hâline bile dönebilirdi."[533] gibi bir yargıya varmıştır. Burada evvelâ Türkiye Selçuklu tarihine yeteri kadar bakılmadığı, Türklerin Süleyman Şah'dan itibaren bölgedeki varlıklarının gerektiği kadar incelenmediği görülmektedir. Haçlı Seferleri öncesinde Türkiye Selçukluları, Gregory'nin iddia ettiğinin aksine kargaşada değil bir toparlanma süreci içerisindeydiler. Kılıç Arslan'ın sultanlığını ilân edişi mevcut kargaşanın durulması adına önemli bir adımdı. Buna ilaveten Bizans'ın Malazgirt öncesi sınırları dikkatle incelendiği takdirde bu bölgelere sadece Türkiye Selçuklularının egemen olmadığı, Dânişmendliler, Saltuklular, Mengücükler ve hepsinden de öte Büyük Selçuklular gibi önemli siyasî yapıların buralarda hâkimiyet alanlarına sahip oldukları görülür. Bizans'ın elinde bulunan imkânlarla tüm bu güçleri ekarte etmesi şüphesiz bir hayalden öteye geçemez. Hatta örnekler incelendiğinde Kılıç Arslan ile kıyaslandığında daha zayıf durumda kalan Ebu'l-Kâsım zamanında dahi Bizans İmparatorluğu İznik'i almaya çalışmış lâkin buna muvaffak olamamıştır. Ayrıca Bizans'ın topraklarını savunmak için su kanalları yaptığı bir dönemde imparatorun Anadolu'yu yeniden fethedeceğini hatta Malazgirt öncesine döneceğini söylemek açıklanamaz bir iyimserlik ya da tarihi iyi okuyamamaktır. Zira Haçlı Seferlerinin kalabalık orduları bile Kılıç Arslan önderliğindeki Türkiye Selçuklularını sadece kısıtlı bir bölgeden uzaklaştırabilmiştir. Bütün bu olanlara rağmen böyle iddialarda bulunmanın mantığı anlaşılamamaktadır.

Kılıç Arslan'ın saltanatının başında savaş ile başlayan ilişkiler, Çaka Bey'in ortadan kaldırılma sürecinde karşılıklı bir ittifak hâlini almıştır. Hemen ertesinde başlayan Haçlı Seferleri bu ilişkileri son derece karmaşık bir düzleme sokmuştur. Aşağıda anlatılacağı gibi İznik şehrini Haçlılar yerine Bizans'a teslim eden Selçuklular daha iyi tanıdıkları Bizans İmparatorluğu ile irtibat kurmayı tercih etmişlerdir. Daha sonrasında iki devlet arasında fiili bir savaş olmadığı hatta ortak düşman olan Bohemund'a karşı birlikte hareket edildiği görülecektir. Burada saf bir iyimserlik içinde olup dâimi bir dostluk kurulduğunu söylemek yanlış olacaktır. Ancak bilhassa

[533] Gregory, **Bizans**, s. 294.

Haçlı Seferlerinden sonra gelişen ilişkilerde şiddetli bir karşıtlık olmadığı fark edilir. Hatta Kılıç Arslan'ın Aleksios'a gönderdiği askerler de iyi giden ilişkilerin sağlam bir kanıtı olma niteliğindedir.[534]

[534] Kılıç Arslan'ın Birinci Haçlı Seferi sırasında ve takip eden süreçte Bizans İmparatorluğu ile kurduğu ilişkiler için bk. Dördüncü Bölüm.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. KILIÇ ARSLAN'IN MALATYA KUŞATMASI VE BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ ORDULARI KARŞISINDA TÜRKİYE SELÇUKLULARI

A. Yeni Bir Fenomenin Doğuşu: Birinci Haçlı Seferi

İnsanlık, yaratıldığı günden itibaren bir arayış içinde olmuş ve karşılaştığı problemlere karşı çözümler üretmek istemiştir. Bu çözüm, kimi zaman savaşarak kimi zaman barış yaparak bazen de yeni şeyler icat ederek kendini göstermiştir. İşte asırlardır süregelen bu arayışların neticesinde insanlık birçok badire atlatmış ve dünya tarihine yavaş yavaş şekil vermeye başlamıştır. Tarih boyunca vukû bulan olaylardan bazıları yerel ölçekte bir etkiye sahip olmuşken diğerleri daha bölgesel ya da kıtasal bir kapsama alanı oluşturmuştur. Ancak çok az sayıdaki hadise küresel bir etki yaratmış ve bu etkiler yüzyıllar boyunca devam edip hafızlardaki yerini korumayı başarmıştır. İşte küresel boyutta olan bu olaylardan birisi de hiç şüphe yok ki *Haçlı Seferleri*dir. İnsanlığın kadim hafızasında yer edinen Haçlı Seferi fikrinin ateşi ilk yakıldığı günden itibaren sönmemiş, yüzyıllar boyunca etkisini kaybetmemiş ve günümüzde de hâlâ birçok kişi tarafından dillendirilmeye devam etmiştir. İşte bu olaylar silsilesinin ilk ayağı olan Birinci Haçlı Seferi'nin tezimizle de doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Bu seferlerin Müslüman dünyasındaki ilk muhatabının Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan olması bizim için çok önemlidir. Avrupa ile İslâm dünyası arasında gerçekleşen savaşlarda İslâm âlemi nâmına ilk savunmayı yapan Sultan I. Kılıç Arslan olmuştur.

Birinci Haçlı Seferi ordularının Türkiye Selçukluları ile olan karşılaşmasına değinmeden evvel bu seferlerin altında yatan sebepleri irdelemenin daha faydalı olacağı kanaatindeyiz. Haçlı Seferlerini, bir domino taşı sırasına benzetmek yanlış olmayacaktır. Zira domino misalinde olduğu gibi bütün olaylar adeta birbirinin tetikleyicisi olmuş ve sırasıyla birbirlerine dokunarak büyük bir hareketlenmenin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. "*Haçlı Seferleri neden gerçekleşti?*" sorusunu sorduğumuzda ise cevabını üç ana ayak üzerine temellendirmek doğru ve gerekli

olacaktır. Bu ayaklardan birincisi hiç şüphesiz Avrupa'daki siyasî ve sosyo-ekonomik şartlardır. Diğer ikincisi Bizans İmparatorluğu'nun içine düştüğü zor durum ve sonuncusu da Müslüman Türklerin durdurulamaz ilerleyişidir. Bu üç farklı sebep birbirinden ayrı olmasına rağmen aslında koparılamaz bir bağ ile birbiriyle ilişkilidir.

Kavimler göçü ile başlayan ve Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile sonuçlanan süreç Avrupa tarihi için önemli sonuçlar doğurmuştur. Avrupa'da bu tarihlerden itibaren uzun ömürlü ve güçlü imparatorluklar fazla görülmemiştir. Charlamagne'ın[535] idaresindeki Karalonjiyenler, kıta Avrupa'sının büyük bir kısmını yeniden tek elden yönetmişlerdir.[536] Ancak Charlagmane'ın ölümünden (814) sonra imparatorluk da dağılmaya yüz tutmuştur.[537] Merkezi yönetim eksikliği Avrupa'da başka problemlerin doğmasına sebebiyet vermiştir. 11. yüzyıla geldiğimizde kıtada güçlü krallıkların olmadığı, ülke topraklarının senyörlüklere bölündüğü, kontların ve diğer idarecilerin küçük ya da daha büyük toprak parçalarında hâkimiyetlerini sürdürdükleri görülmektedir.[538] Kıtanın siyasî yapısına bakıldığında nispeten diğer devletlerden daha güçlü olan[539] Alman İmparatorluğu'nun Almanya ve Kuzey-Orta İtalya'ya hükmettiği; Fransa'nın Normandiya, Akitanya, Toulouse-Provence gibi senyörlüklere bölündüğü görülür.[540] İngiltere'de ise Norman akınları sürmekte ve mevcut kargaşa devam etmektedir.[541] Kıtanın batı kısmını oluşturan İspanya'da da Müslüman hâkimiyeti gücünü korumakta ve ülkenin daha çok kuzey kesimlerinde bulunan Hristiyan devletler Müslüman komşuları ile mücadeleyi sürdürmektedirler.[542]

---

[535] Hakkında geniş bilgi için bk. Özlem Genç, **Birleşik Avrupa'nın Mimarı Şarlman ve Karolenj Rönesansı**, Ankara, Lotus Yay., 2013; Işın Demirkent, "Franklar", **DİA**, C. XIII, s. 173-176.

[536] Marcus Bull, "Origins", **The Oxford History Of The Crusades**, (ed. Jonathan Riley Smith), Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 21.

[537] Aydın Usta, **Müslüman-Haçlı Siyasî İttifakları Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2008, s. 36.

[538] Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri[4]**, İstanbul, Dünya Yay., 2013, s. 5-6; a.mlf., "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", **Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler – Bildiriler – İncelemeler[2]**, (Yay. Haz. Ebru Altan), İstanbul, Dünya Yay., 2012, s. 10; Thomas Asbridge, **Haçlı Seferleri**, (çev. Ekin Duru), İstanbul, Say Yay., 2014, s. 29.

[539] Chris Wickham, **Ortaçağ'da Avrupa Batı Roma İmparatorluğu'nun Dağılmasından Reformlara Kadar**, (çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul, Yeditepe Yay., 2019, s. 178.

[540] Cahen, **Doğu-Batı**, s. 56; Wickham, **a.g.e.**, s. 180-181.

[541] Cahen, **Doğu-Batı**, s. 56; Frankopan, **The First Crusade**, s. 13.

[542] İspanya'daki İslâm hâkimiyeti ve Hristiyanlarla olan savaşlar için bk. Marshall G. S. Hodgson, **İslâm'ın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih**, (Alp Eker, Birol Çetinkaya, v.d.) İstanbul, İz Yay., 1993, C. II, s. 30-34; K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, (çev. Salih Tuğ),

Siyasî tablodan da anlaşılacağı üzere Avrupa topraklarında, birlik ve beraberlik bahsedilmesi zor kavramlardı.[543] Güçlü bir otorite eksikliğinin getirdiği problemlerden bir tanesi de anarşiydi. Avrupa toplumunda 10-11. asırlar boyunca toplumun her kademesinde hüküm süren anarşi ve şiddet ortamı vardı.[544] Süregiden kan davaları, savaşlar, baronların çıkar çatışmaları toplumsal bir kaosun tetikçisi oluyorlardı. Bu şiddet ortamının teminatçılarından birisi de şövalyelerdi. Bu sınıf, profesyonel askerlerden oluşmaktaydı ve kan dökme konusunda çekinceleri yoktu.[545] Şövalyeler için kan dökmek ve savaşmak problemleri çözmek için en garanti yollardan birisiydi. Böylelikle topraklarını genişletip sahip oldukları mülkleri koruyabiliyorlardı.[546] İşte tüm bu şiddet ortamına karşı Katolik Kilisesi de bir arayış içerisindeydi.[547] Şiddet, toplumun büyük kesimini sarmış ve sosyal düzen bozulmuştu. İşte bu sorun karşısında kilisenin bulduğu çözümün adı "*Tanrı Barışı*" idi.[548] Bu barış hareketinin başlangıç noktası Fransa'da bulunan Akitanya bölgesiydi ve 989 yılında toplanan *Charroux Konsili* ile başlayan süreç barış ortamını temin etmek istiyordu.[549] Bu barış hareketleri halk tarafından da destekleniyordu ve savaşların kısıtlanması, kilise mallarına dokunulmazlık gibi hedefleri vardı.[550] Din adamları İsa Mesih'i görmenin şartının barışa riayet etmek olduğunu iletiyorlardı.[551] Bu çabalar bazı zamanlarda başarıya ulaşıyordu ancak Steven Runciman'ın da dediği gibi "*Batı'nın savaş isteğini ve askerî şan ve şeref açlığını kolayca gidermek mümkün değildi.*"[552]

İstanbul, İFAV, 2011, s. 687-762; Adem Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi**, İstanbul, Ensar Yay., 2016, C. III, s. 180-187; Hugh Kennedy, "Muslim Spain and Portugal: al-Andalus and its neighbours", **The New Cambridge Medieaval History**, (ed. David Luscombe, Jonathan Riley Smith), Cambridge, Cambridge University Press, 2004, C. IV, s. 599-622.

[543] Jonathan Harris, **Byzantium and the Crusades**, London, Bloomsbury Puplishing, 2014, s. 59.

[544] Marc Bloch, **Feodal Toplum**, (trc. Melek Fırat), İstanbul, Islık Yay, 2019, s. 615-617; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 29; Demirkent, "**Haçlı Seferleri Düşüncesi**", s. 10; Harris, **a.g.e.**, s. 59; Marcus Bull, "**Origins**", s. 17.

[545] Jacques Le Goff, **Avrupa'nın Doğuşu**, (çev. Timuçin Binder), İstanbul, Literatür Yay., 2008, s. 64.

[546] Harris, **a.g.e.**, s. 59.

[547] Richard W. Kaeuper, **Chivalry and Violence in Medieval Europe**, Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 63.

[548] Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 6; Clifford R. Backman, **The Worlds of Medieval Europe**, New York, Oxford University Press, 2003, s. 210; Kaleli, **a.g.e.**, s. 53.

[549] Bloch, **Feodal Toplum**, s. 618; Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 66-67; Demirkent, "**Haçlı Seferleri Düşüncesi**", s. 10.

[550] Backman, **Medieval Europe**, s. 210; Wickham, **a.g.e.**, s. 194.

[551] Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 66.

[552] Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 68. Marc Bloch da barış hareketlerinin Avrupa'nın bazı noktalarında etki gösterirken bazılarında gösteremediğini söylemektedir. Bk., **Feodal Toplum**, s. 619.

Avrupa'da ortaya çıkan önemli bir diğer olay ise papa VII. Gregorius ile yükselişe geçen "*Reform Hareketi*"idi.[553] Bu hareketten önce reformlar genelde kralların kontrolünde yapılıyordu ancak piskoposlar ve din adamları daha bağımsız şekilde hareket etmek, dinî makamların para ile satılmasını engellemek[554] ve Latin Hristiyanlığını yeniden yükseltmek istiyorlardı.[555] Bu harekete en büyük desteklerden birisini 910 yılında Akitanya hâkimi William'ın kurdurduğu ve Burgonya yakınlarında bulunan Clunny Manastırı veriyordu.[556] Clunny Manastırı ve onun desteklediği reform hareketi Avrupa'daki şiddetin başka yönlere kanalize edilmesine katkı sağlıyor ve kendi zeminini de kuvvetlendiriyordu.[557] Şiddetin kanalize edilmesi maksadıyla Clunny Manastırı'nın sırasıyla başrahipliğini yapan Odilo ve Hugue, İspanya'daki Müslümanlara karşı yapılan seferlere büyük bir destek verdiler.[558] İşte İspanya'ya olan bu yöneliş, Haçlı Seferlerinde sıkça gördüğümüz "*Kutsal Savaş*" fikrini de yeniden gün yüzüne çıkarıyordu. Birinci Haçlı Seferi'nden çok daha önce Hristiyan din adamları, İspanya'da Müslümanlara karşı savaşan dindaşlarının günahlarının af olacağını söylüyorlardı.[559] Avrupa'da baş gösteren bu reform hareketi, kilisenin gücünü artırmış ve Haçlı Seferlerine uygun zemini de ortaya çıkarmaya başlamıştır.

---

[553] Reform hareketi ile Papalık sahip olduğu gücü artırmak istiyordu ve bu hareket Papa VII. Gregorius ile en üst noktaya ulaştı. Papa'nın fikrine göre kilise en üstün otorite olmalıydı lakin bu fikir Alman İmparatoru IV. Heinrich ile çatıştı ve siyasî erk ile dini otoriteyi karşı karşıya getirdi. Bu mücadelenin kaybedeni Papa Gregorius olsa da fikirleri ardılı olan II. Urbanus devrinde uygulanmaya konuldu ve kilisenin çağrısı üzerine harekete geçen binlerce Avrupalı *Haçlı Seferleri*ni başlattı. Reform hakkında geniş bilgi için bk. I. S. Robinson, "Reform and the Church", **The New Cambridge Medieaval History**, (ed. David Luscombe, Jonathan Riley Smith), Cambridge, Cambridge University Press, 2004, C. IV, s. 268-334.

[554] Frankopan, **The First Crusade**, s. 14-15.

[555] Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 31-32; Wickham, **a.g.e.**, s. 191.

[556] Backman, **Medieval Europe**, s. 210; J. M. Roberts, **Avrupa Tarihi**, İstanbul, İnkılâp Yay., 2015, s. 182-183; Usta, **Çıkarların Gölgesinde**, s. 37; Wickham, **a.g.e.**, s. 192.

[557] Avrupa'da Clunny Manastırı'nı temsil eden yaklaşık 2.000 adet yerleşke vardı. Bk. Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 33.

[558] Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 70.

[559] Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s.71; Cecile Morrisson, **Haçlılar**, (trc. Nermin Acar), Ankara, Dost Yay., 2005, s. 15-16. Aslında Kutal Savaş tabiri sadece Müslümanlara karşı da kullanılmıyordu. Avrupa topraklarında yaşayan Pagan ve kâfirlere karşı yapılan savaşlara da bu adın verildiği ve bu savaşların hayırlı bir mücadele olarak lanse edildiği görülmektedir. Ancak reform hareketlerinin başlamasıyla beraber şiddet ve savaşın başka gruplar üzerine sevk edilmesi yükselen bir ivme kazanmıştır. Bk. Kaeuper, **Chivalry**, s. 64; Nicholas Morton, **Encountering Islam on the First Crusade**, Cambridge, Cambridge University Press, 2017, s. 50; Jonahtan Riley Smith, "The Crusading Movement and Historians", **The Oxford History Of The Crusades**, (ed. Jonathan Riley Smith), Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 9-10; Kaleli, **a.g.e.**, s. 57.

Avrupa'daki sıkıntılar bununla da bitmiyordu. Toplum, ekonomik ve sosyal sıkıntılar ile boğuşmaya devam ediyordu. Tarım yeteri kadar ilerlememişti, yol sıkıntısı mevcuttu, endüstri gelişmemişti ve ticaret düşük düzeyde seyrediyordu.[560] Salgın hastalıklar ve kıtlıklar insanlara büyük zorluklar yaşatıyordu.[561] Ayrıca artan nüfus, problemin bir diğer yüzünü teşkil ediyordu ve eldeki imkânlar kalabalıklaşan insan sayısına yeterli gelmiyordu.[562] Avrupa'da bozulan düzen Clermont'ta konuşan Papa II. Urbanus'un da bizzat sözlerine yansımıştır. Papa: "*... Uzun zamandır dünyada ve ülkelerimizde düzen bozuldu. Birisi yolculuğa çıkarken emniyeti nedeniyle güçlükle karar veriyor, gündüzleri haydutlara, geceleri içeride ya da dışarıda olsun, zorla, kötü niyetli insanlara yakalanmaktan korkuyorsa belki de bu bizlerin adil yönetimiyle ilgili sıkıntılardandır...*"[563] diyerek aslında var olan durumu gözler önüne sermiştir.

Haçlı Seferinin ikinci ve üçüncü ayaklarının birbiri ile ilişkisi çok daha kuvvetlidir. Malazgirt Zaferi'nden sonra daha da hızlı bir ivme kazanan Türklerin Anadolu'daki ilerleyişleri Bizans İmparatorluğu'nun gerilemesine neden oluyordu. Türkiye Selçukluları İznik merkezli kurulmuş ve Marmara kıyılarına kadar hâkim olmuşlardı.[564] Bu durum, imparatorluğu Batı'dan paralı askerler istemeye sevk ediyordu. Ancak Papalık ve İmparatorluk arasındaki ilişki de inişli-çıkışlı bir seyir izliyordu. Roma Kilisesi ve İstanbul Patrikliği arasında yaşanan ayrılıklar 1054 yılında vukû bulan "*Schisma*" krizi ile zirve yaptı.[565] Fakat bu durum dahi ilişkileri tamamen koparmaya yetmedi. İmparator Mikhail Dukas döneminde Latin Kilisesi ve Bizans İmparatorluğu arasındaki mevcut husumet daha iyi yönde seyretti.[566] Hatta İmparator

---

[560] Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 29; Sidney Painter, "Western Europe on the Eve of the Crusades", **A History of the Crusades**, (ed. Kenneth M. Setton, Marshall W. Baldwin), London, The University of Wisconsin Press, 1969, C. I, s. 9.

[561] Haçlı Seferlerinin görgü tanıklarından olan Hristiyan müellif Ekkehardus, yıllardır Galya halkının sivil çatışmalar, açlık ve hastalıklardan dolayı son derece bitap düştüğünü kaydetmektedir. Bk., **a.g.e.**, s. 47. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 1, 8.

[562] Tarihçi Jacques Le Goff da Avrupa'da artan nüfusa değinmekte ve Haçlı Seferlerinin başlamasında demografik etkenlerin büyük paya sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bk. Jacques Le Goff, **Ortaçağ Batı Uygarlığı**, (çev. Hanife Güven, Uğur Güven), Ankara, Doğu Batı Yay, 2015, s. 76.

[563] Fulcherius, **a.g.e.**, Barlas, s. 49.

[564] Anadolu'daki Türk akınları ile ilgili daha detaylı bilgi için Giriş Bölümü'ne bakınız.

[565] Diehl, **Bizans**, s. 100; Ostrogorsky, **Bizans**, s. 311-312; Cheynet, **Bizans**, s. 93; P. M. Holt, **Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu**, İstanbul, Islık Yay., 2020, s. 41; Demirkent, "**Haçlı Seferleri Düşüncesi**", s. 4-5; Ebru Altan, "Selçuklu Haçlı İlişkileri", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti**, İstanbul 2018, C. X, s. 292.

[566] Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 53; Cahen, **Doğu-Batı**, s. 92; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 42.

VII. Mikhail Dukas, Papa VII. Gregorius'tan paralı asker temini noktasında yardım istiyordu.[567] Papa Gregorius, bu talebe karşı müsbet bir tavır içinde olduysa da düşüncelerini gerçeğe dökemedi. Papa ile iyi ilişkilere sahip olan Mikhail Dukas'tan sonra tahta çıkan İmparator Botaniates Roma Kilisesi tarafından aforoz edildi.[568] Lakin Botaniates'in imparatorluğu kısa sürdü ve ondan sonra hükümdar olan Aleksios Komnenos da hükümdarlığının başlarında Papa tarafından aforoz edildiyse de bu durum 1089'da sona erdi.[569] Aleksios hükümdarlığının ilk yıllarında ülkesini dört bir yandan saran kargaşalarla boğuştu fakat hepsini bir şekilde atlatıp rahat bir nefes alacak vakti buldu.[570] Hedefi Anadolu'da kaybedilen bazı toprakları geri kazanabilmekti. Büyük Selçuklu Devleti'nde bir belirsizlik hâkimdi ve taht mücadeleleri başlamıştı, devlet kargaşa içerisindeydi.[571] Türkiye Selçukluları da Sultan I. Kılıç Arslan'ın idaresinde bir toparlanma sürecine girmişler ve dikkatlerini doğuya çevirmişlerdi. Selçuklu dünyasındaki bu belirsizlik imparatora bazı kazanımlar sağlayabilirdi. Ancak karşı bir saldırı başlatacak ordusu bulunmuyordu. Aleksios çözümü Avrupa'da buldu[572]; bu topraklardan gelecek paralı askerler Bizans'a mahrum olduğu askerî gücü verebilirdi.[573] İmparator Aleksios, bu nedenle Papalık'a başvurdu; 1095 yılında Piacenza Konsili'ne katılan elçileri Türklerin Anadolu'da ilerlediklerini, onları durduramadıklarını ve din kardeşlerinin zorluklar içerisinde bulunduğunu, Hristiyanlık'ın doğudaki sınırının Türk tehdidi altında olduğunu anlattılar.[574] Bizans'ın talebi ortadaydı ancak bu talep Papa tarafından daha farklı yorumlanacaktı.

---

[567] Vasiliev, **a.g.e.**, s. 452; Altan, **Antakya**, s. 23; Şerif Baştav, "Bizans ve Haçlı Seferleri", **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, Ankara, TTK, 1999, s. 58.

[568] Frederic Duncalf, "The Counsils of Piacenza and Clermont", **A History of the Crusades**, (ed. Keneth M. Setton, Marshall W. Baldwin), London, The University of Wisconsin Press, 1969, C. I, s. 224.

[569] Norwich, **Bizans**, C. III, s. 54.

[570] Bilgi için III. Bölüm'e bakınız.

[571] Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 19. Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bk. Erdoğan Merçil, "Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti'nin Durumu", **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, Ankara, TTK, 1999, s. 83-89.

[572] Cheynet, **Bizans**, s. 94; Herrin, **Bizans**, s. 342; Stathakopoulos, **Bizans**, s. 157; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 18-19.

[573] Halihazırda imparatorluk kuvvetlerinde Batı'dan gelen paralı askerler ve diğer bazı şövalyeler bulunuyordu. Flandre Kontu Robert'in 500 şövalyesi Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un emrinde bulunuyordu. Herrin, **Bizans**, s. 342; Jonathan Riley-Smith, "The Crusades 1095-1198", **The New Cambridge Medieaval History**, (ed. David Luscombe, Jonathan Riley Smith), Cambridge, Cambridge University Press, 2004, C. IV, s. 534.

[574] Norwich, **Bizans**, C. III, s. 55; Jonathan Riley Smith, **Haçlılar Kimlerdi?**, (Berna Kılınçer), İstanbul, Bileşim Yay., 2004, s. 27; Altan, **Antakya**, s. 23.

Bizans'ın paralı asker talebine Papa'nın cevabı "*kum tanelerinden ve yıldızlardan daha çok sayıda insanın*"[575] katıldığı Haçlı Seferleri oldu.[576] Avrupa'daki kötü gidişatı "*Kutsal Savaş*" kisvesi altında Doğu'ya kanalize etmek tam da Katolik Kilisesi'nin istediği bir şeydi. Ayrıca Papalık, reform hareketinin de temel düşüncesi olan Katolik Kilisesi'ni Hristiyanlık'ın tek ve gerçek hâkimi hâline getirme fikrini böylece gerçekleştirebilirdi.[577] İşte bu sebeplerden dolayı Papa II. Urbanus, Bizans'ın paralı asker talebini büyük bir sevinç ile kabul etti.

Papa II. Urbanus 18-28 Kasım 1095 tarihinde Fransa'nın Auvergne bölgesinde bulunan Clermont'ta düzenlediği konsilde tarihî bir konuşma yaptı.[578] Papa Urban, Clermont'ta etkileyici bir konuşma gerçekleştirdi ve Türkler tarafından mağlup edilen doğudaki din kardeşlerinin yardımına koşma çağrısında bulundu.[579] Bu konuşmasında Kudüs'teki Hristiyanların ve hacıların da zulüm altında olduklarını söylüyordu.[580] Hristiyan kaynakların birçoğunda Kudüs'teki Hristiyan hacıların eziyet gördüğü ve büyük zorluklar çektiği anlatılmaktadır.[581]

---

[575] Birinci Haçlı Seferi'nin görgü tanığı olan Anna Komnena Haçlı ordularının kalabalıklığını bu şekilde ifade etmiştir. Bk. Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 309, Umar, s. 304. Benzer bir ifadeyi de Ekkehardus kullanmakta ve Haçlı ordularının kalabalıklığını yıldızlardan daha fazlaydılar diyerek açıklamaktadır. Bk. **a.g.e.**, s. 56.

[576] Vasiliev, **a.g.e.**, s. 451; Cameron, **Bizanslılar**, s. 56; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 43.

[577] Ostrogorsky, **Bizans**, s. 334; Lemerle, **Bizans**, s. 111.

[578] Altan, "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 292. Clermont Konsili hakkında daha fazla bilgi için bk. Duncalf, "**The Counsils of Piacenza and Clermont**", C. I, s. 220-252.

[579] Fulcherius, **a.g.e.**, Mcginty, s. 15-16, Barlas, s. 50. Krş. Norwich, **Bizans**, s. 56; Frankopan, **The First Crusade**, s. 103; Altan, **Antakya**, s. 24. Akdes Nimet Kurat, Haçlı seferlerindeki öncelikli amaçlardan bir tanesinin de Bizans'ı Peçenek tehdidinden kurtarmak olabileceğini söylemektedir. Bk. Kurat, **Peçenekler**, s. 267. Baldericus Dolensis'e (**a.g.e.**, s. 45) göre Papa Türklere karşı hakarete varan sözler sarfetmektedir ve din kardeşlerinin onların zulmü altında yönetildiğini ifade etmektedir.

[580] Hacıların durumu Haçlı Seferleri kaynaklarında da sık sık görülmektedir. Bk. Albertus, **a.g.e.**, s. 5; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 39; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 50-53, v.d.; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, C. II, trc., s. 339; Müverrih Vardan, **a.g.e.**, trc., s. 50. Ayrıca Clermont Konsili'nde bulunanlardan birisi olan Baldericus Dolensis (**a.g.e.**, s. 45), Papa Urban'ın Antakya'daki Hristiyanların durumlarından da bahsettiğini söylemektedir. Böylece seferin tek hedefinin Kudüs olmadığı, Antakya'nın da ilk günden itibaren papanın plânları arasında olduğu varsayılabilir. Bk., **a.g.e.**, s. 45.

[581] Baldericus, **a.g.e.**, s. 45; Guibertus, **a.g.e.**, s. 44-45; Albertus, **a.g.e.**, s. 5; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, s. 39; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 44-53. Haçlı kaynakları Hristiyan hacıların kutsal ziyaretleri esnasında eziyet çektiklerini anlatsa da Hazreti Ömer devrinden beri Müslümanlara ait olan Kudüs'te Hristiyan hacıların ıstırap çektiği söylenemez. Fâtımî Halifesi el-Hâkim devrinde yaşanan bazı olumsuz hadiseler dışında önemli bir probleme denk gelmek mümkün değildir. Baldericus'un söylediği gibi kutsal mabedlerin ahıra dönüştürülmesi söz konusu bile değildir. Mabedlere zarar vermek İslâm kültüründe olmayan bir davranıştır ve gayrimüslimler o dönemde Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altında refah içinde yaşamışlardır. Baldericus, **a.g.e.**, s. 45. Krş. Vasiliev, **a.g.e.**, s. 454; Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 38-39; Morrisson, **Haçlılar**, s. 13; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", s. 119-120. Halife Hâkim

Papa Urbanus Haçlı Seferi'ne katılan herkesin günahlarının af olacağını da vaat ediyordu.[582] Burada dinî bir motivasyon oluşturma çabası ortadadır. Zaten Papa'nın konuşması takip edildiğinde dini motifleri daima ön plâna çıkardığı görülür. Ancak bu çağrının asıl tetikleyicisinin din olmadığı Papa'nın daha ilk sözlerinden bellidir. Birinci Haçlı Seferi'nin görgü tanığı Hristiyan müellif Fulcherius Carnotensis eserinde Papa'nın konuşmasına yer vermektedir. Bu eserde geçen bilgiye göre Papa II. Urbanus "*… Uzun yıllardır haydut olanların şimdi İsa için askerlik yapmasına, birbiriyle savaşan kardeşlerin şimdi bu sefere katılmasına ve paraya tamah eden insanların bu sonsuz kurtuluşa ulaşmalarına izin verin*"[583] demiştir. Papa, suçluların, günahkârların ve zararlı insanların sefere katılıp kurtuluşa ermelerini isterken sâfî bir dindarlık ile konuşmuş olamaz. Bilakis Papa Urbanus, kaynamakta olan ve taşan damlaları ile her geçen gün çevreye zarar veren bir toplumun ıslah edilmesi zor bireylerini doğu topraklarındaki bir belirsizliğe göndermek istemektedir.[584] Zira bu şahıslar, seferde ölürlerse bir kayıp olmayacak ve zaten ıslah edilmeyen ruhları bu dünyadan uzaklaşacaktır. Ancak olur da seferler başarıya ulaşırsa kilisenin âli hedefleri için hizmet etmiş olacaklardır. Oluşabilecek her iki netice de kilisenin faydasına olacaktır. Haçlı seferlerinde din olgusunun motivasyon olarak çok güzel şekilde kullanıldığı ve diğer sebepleri perdelediği görülmektedir.[585] Bugünün aksine Haçlı seferleri zamanında reform hareketlerinin de etkisiyle son derece mütedeyyin bir toplum olan Avrupa'da[586] dinin coşturucu yönünün kullanılması oldukça mantıklıdır. Hatta

devri için ayrıca bkz. Çelik, **Fâtımîler**, s. 251-291. Selçuklular döneminde gayrimüslimler hakkında bk. Muharrem Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2020, s. 343-344.

[582] Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 5; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 58; Altan, **Antakya**, s. 24-25; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", s. 120.

[583] Fulcherius, **a.g.e.**, Barlas, s. 51.

[584] Papanın Clermont'taki sözlerinde Avrupa toplumunda yaşanan kötülükler, dökülen kanlar, yenilen haklar açıkça ifade edilmektedir. Papa bu tavır ve hareketlerin yanlış olduğunu; asıl gayenin kutsal toprakları kurtarmak olması gerektiğini ifade etmektedir. Baldericus'un ifadelerine göre papa: "*Kardeş katlinden uzak durun, kendi aranızda savaşmayın ve kafirlere karşı mücadele edin; …. Türklere saldırın ve onları mağlubiyete uğratın.*" demektedir. İşte sorunlu insanların doğuya taşınması, ortak bir amaç uğruna biraraya gelenlerin kendi aralarında savaşmayı bırakmaları Avrupa'daki kötü gidişatı durdurabilecektir. Bk. Baldericus, **a.g.e.**, s. 47-48. Ayrıca Guibertus da Haçlı seferleri öncesinde Avrupa'da kargaşanın ve şiddetli savaşların olduğunu, insanların çok yaygın olan hırsızlıktan yakındıklarını, ufak sebeplerden dolayı savaşlar çıktığını ve bitmeyen bir ateşin her yeri yaktığını kaydeder. Bk. **a.g.e.**, s. 47.

[585] Lemerle, **Bizans**, s. 111.

[586] Ostrogorsky, **Bizans**, s. 334.

Clermont'ta sıkça vurgulanan doğudaki din kardeşlerine yardım sözlerinin de lafta kaldığı seferin başlamasıyla görülecektir. Çünkü Haçlı orduları, "*doğudaki din kardeşleri olan*" Bizanslıların arazisine girmelerinden itibaren yağma ve tahrip kültürlerini sürdürmeye devam etmişlerdir.[587] Bizzat İstanbul şehrine yani Doğu Hristiyanlığının kalbine zarar verme girişiminde bulunmuşlardır. Seferlerin din ile bağdaşmadığının bir diğer göstergesi de hiç şüphesiz Avrupa'daki Yahudilere karşı yapılan acımasız saldırılardır.[588] Haçlılar, Birinci Haçlı Seferi boyunca adeta yaptıkları her hareketle dindar olmaktan uzak bir tavır sergilemişlerdir.[589] İşte dinden alakasız bu hareketler, Haçlı Seferlerinin ardında yatan tahrip kültürünü, yağma ve zengin olma isteğini ve dindirilemeyen şiddetin başka topraklara aktarılmak istenişini göstermek için yeterlidir.

Urbanus'un Clermont'ta 27 Kasım'da yaptığı bu konuşma Avrupa toplumunda büyük bir şok dalgası yarattı.[590] Orada bulunanlar bu daveti coşku içinde karşıladılar. Kilise mensubu papazlar ve vaizler kıtanın dört bir yanında papanın davetini yineleyen konuşmalar yapmaya başladı.[591] Vaizlerin bu çabası da sefere olan ilgiyi daha da artırdı ve toplumun her kademesinden insan seferlere katılmak için hazırlanmaya başladı.[592] Oluşan bu şok dalgası ilk olarak Türkiye Selçuklularının sınırlarını vuracaktı.

---

[587] Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 8; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 44.

[588] Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 53-54; Albertus, **a.g.e.**, s. 51. Krş., Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 44; Frankopan, **The First Crusade**, s. 119-120; Riley Smith, "**The Crusades**", s. 539; a.mlf, "Early Crusaders to the East and the Costs of Crusading 1095-1130", **The Crusades**, (ed. by, Thomas F. Madden), Oxford, Blackwell Publishing, 2002, s. 162. Ayrıca bu konu hakkında bk. Emrullah Kaleli, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XIII/1, s. 21-35.

[589] Avrupalı bazı Haçlı Seferi kaynakları da bu hareketlerin doğru olmadığını fark etmiş olmalıdır. 12. asır müelliflerinden Ekkehardus, Haçlı Seferine katılan ve Macaristan'da büyük taşkınlıklar yapan Gottschalk için o kesinlikle tanrının gerçek bir hizmetkârı değildi demektedir. Bk. Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 53.

[590] Baldericus, **a.g.e.**, s. 49-50; Guibertus, **a.g.e.**, s. 46; Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 46. Krş. Frankopan, **The First Crusade**, s. 104; Harris, **a.g.e.**, s. 59; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 19.

[591] Baldericus, **a.g.e.**, s. 50-51; Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 46; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 54. Krş. Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 43.

[592] Baldericus, **a.g.e.**, s. 50-51; Guibertus, **a.g.e.**, s. 45-46; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 54. Krş. Altan, **Antakya**, s. 25.

B. Haçlı Seferi'nin Birinci Dalgası: Pierre l'Ermite ve Halkın Seferi

Pierre l'Ermite isminden Birinci Haçlı Seferi kaynaklarında sıkça bahsedilmektedir. , Haçlı Seferi'nin öncülerinden biri olan Pierre başlattığı hareket ile birçok insanı etkilemiştir. O, Fransa Krallığı'nın Batı topraklarında bulunan Amiens şehrinde doğmuş bir keşiştir ve hitâbet gücünün kuvvetliliği ile bilinmektedir.[593] Dış görünüşü itibariyle çirkin bir yapıya sahip olsa da sözlerindeki ateş, insanların kalplerinin derinliklerine işler ve onları etkilemeyi başarırdı.[594] Bu özelliğinin farkında olan Pierre l'Ermite, Birinci Haçlı Seferi çağrısı için Avrupa'yı dolaştı ve bilhassa asker olmayan fakir insanlara vaazlar vererek onları Kudüs yolculuğuna davet etti.[595]

Pierre ile ilgili önemli bir diğer husus; bazı Haçlı kroniklerinin ona ilahî bir bakış açısıyla bakmalarıdır. Bazı kroniklerde geçen bilgilere göre Pierre l'Ermite, Kudüs'e gider ve buradaki kutsal mekânları gezer hatta Kudüs'teki dindaşlarının çektiği acılara şahitlik eder.[596] Bu sırada Kudüs Patriği Simeon ile de bir görüşme gerçekleştirir ve patrik, Pierre'den yardım isteyip tanıklık ettiği şeyleri Avrupa'daki dindaşlarına anlatmasını söyler. Hatta Pierre, o gece rüyasında Hz. İsa'yı görür; Mesih ona acele etmesini ve hızlı bir şekilde Avrupa'ya dönüp olanları anlatmasını tembihler.[597] Hızla Roma'ya dönen Pierre, Papa Urbanus ile görüşüp olanları anlatır. Bu olanları işiten Papa da Haçlı Seferi çağrısıyla Doğu'daki kardeşlerinin yardımlarına koşulmasını organize eder. Ayrıca Pierre l'Ermite, görüp işittiklerini yalnızca Papa'ya anlatmakla yetinmez ve tüm bu olayları Avrupalılara bizzat anlatmayı kendisine vazife edinir.[598] Bu bakış açısına göre Pierre l'Ermite, Haçlı Seferleri'nin fikir babası ve

---

[593] Baldericus, **a.g.e.**, s. 53; Guibertus, **a.g.e.**, s. 47; Albertus, **a.g.e.**, s. 3. Krş. Edward Gibbon, **Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi**, (çev. Asım Baltacıgil), İstanbul, İndie, 2020, s. 11; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 11; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 61. Pierre hareketleri ile fanatik bir dindar görüntüsü sergiliyordu. Çıplak ayakla dolaşıyor, et ve ekmek tüketmiyordu. O, balık ve şarapla besleniyordu. Guibertus, **a.g.e.**, s. 48. Krş. Frankopan, **The First Crusade**, s. 118.

[594] Pierre l'Hermitte'i tanıyan ve eserinde bu durumdan bahseden Birinci Haçlı Seferi kaynak yazarlarından Guibertus Novigenti: "*Pierre her ne dese ya da ne yapsa bu insanlar tarafından adeta ilahî bir hareket olarak görülüyordu*" diye kayıt düşmektedir. Bk. Guibertus, **a.g.e.**, s. 47-48. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 11; Norwich, **Bizans**, C. III, s. 57.

[595] Guibertus, **a.g.e.**, s. 47-48; Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 309, Umar, s. 303-304.

[596] Albertus, **a.g.e.**, s. 5; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 44-45; **Mora Kroniği**, s. 67. Krş. Gibbon, **a.g.e.**, C. VII, s. 11.

[597] Albertus, **a.g.e.**, s. 7; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 46.

[598] Albertus, **a.g.e.**, s. 7,9; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 48; **Mora Kroniği**, s. 67-68. Krş. Gibbon, **a.g.e.**, C. VII, s. 11-12.

tetikleyicisi konumuna gelir. Bu da tarihi gerçekliklerle çelişmektedir ve Haçlı Seferlerinin gerçekleşmesinin Pierre ile ilgisi bulunmamaktadır.[599] Haçlı seferleri, sosyo-ekonomik nedenlerin büyük pay sahip olduğu bir harekettir. Haçlı Seferlerini oluşturan sosyo-ekonomik sebepler çok daha eski bir tarihlere dayanmaktadır ve kilisenin yönettiği Reform fikirleri ile yakından alakalıdır. Ancak halkın Pierre'ye duyduğu aşırı saygı ve ona addettiği kutsallık böyle hikâyelerin oluşmasına sebebiyet vermiş olabilir.[600] 12. yüzyıl haçlı müelliflerinden Willermus'un aktardığına göre Clermont Konsili'nde de bulunan[601] Pierre l'Ermite, burada duyduğu kutsal daveti Avrupa'da vaaz etmeye başladı. Pierre'i dinleyen pek çok kişi onun takipçisi olup yolculuğa hazırlanıyor, yeminlerini ediyor ve kıyafetlerine haç işaretlerini dikip yola çıkıyordu.

Bu takipçilerden birisi de bir müddet Pierre'in yanında bulunan ve Köln şehrinde ondan ayrılıp farklı bir ordu kuran Fransız Gautier (Walter) Sans Avoir'di.[602] Gautier, ilan edilen hareket tarihini beklemeden Nisan 1096'da beraberinde bulunan birkaç bin kişilik Fransız grubuyla[603] yola koyuldu ve Macaristan topraklarına ulaştı.[604] Burada Macar Kralı Koloman (1095-1116) tarafından iyi karşılandı ve çıktığı yolculuk takdir edildi.[605] Ancak Macar kralının iyi niyetine rağmen Haçlılardan bazıları Semlin şehrinde yerel halka saldırıp onları katlettiler.[606] Semlin'den sonra Belgrad istikametini takip eden ordu, taşkınlıklarını sürdürdüğü için Gautier, itaat

[599] Haçlı Seferlerinin nedenleri IV. Bölümde anlatılmıştır.
[600] İnsanların Pierre l'Ermite'e olan saygısı fanatizm derecesindeydi, onun bindiği katırın kılları bile takipçileri tarafından kutsal olarak görülüyordu. Bk. Guibertus, **a.g.e.**, s. 48. Krş. Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 61.
[601] Işın Demirkent'e göre Pierre l'Ermite, büyük bir ihtimalle Clermont'ta yoktu. Bk. **Haçlı Seferleri**, s. 11.
[602] Albertus, **a.g.e.**, s. 9. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 95-96; Usta, **Çıkarların Gölgesinde**, s. 43. Meşhur bir asker olarak bilinen Gautier, Haçlı Seferi'nin ilk harekete geçen isimlerindendir. Bazı tarihçiler Sansavoir isminin fakir manasına geldiğini söylerken bazıları da Walter'ın ailesinin Fransa'nın Boissy Sans-Avoir bölgesinden geldiğini ifade etmektedirler. Bk. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 11; Jonathan Riley Smith, **The First Crusaders 1095-1131**, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, s. 93, 100. Ayrıca soyadını Penniles olarak veren kaynaklar da vardır. Bk. Baldericusus, **a.g.e.**, s. 55.
[603] Albertus bu orduda sekiz şövalye ve biraz da piyade asker bulunduğunu söyler. Bk. **a.g.e.**, s. 9.
[604] Albertus, **a.g.e.**, s. 9; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 58. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 12.
[605] Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 76.
[606] Haçlı Seferlerinin ilk adımını teşkil eden bu ordunun henüz Müslümanlarla karşılaşmadan din kardeşlerini katlemesi dikkate şayandır. Daha önce bahsettiğimiz gibi Haçlı Seferlerinin safiyâne dinî duygular barındırmadığının bir kanıtıdır. Diğer Haçlı orduları da tıpkı Gautier'nin askerleri gibi dindâşları ile savaşıp onları acımasızca katledeceklerdir.

etmeyenleri geride bırakıp Sofya'ya doğru ilerledi. Burada alışveriş yapma imkânı bulan Gautier Sans Avoir, ordusuyla beraber 1096 yılının Temmuz ayı ortalarında başkent İstanbul'a ulaştı ve İmparator Aleksios Komnenos'un müsaadesiyle Pierre l'Ermite'in gelişini beklemek için şehir dışında kamp kurdu.[607]

Gautier'nin yolculuğa başlamasından sonra Pierre l'Ermite de beraberindeki orduyla 20 Mayıs 1096'da İstanbul istikametine doğru harekete geçti. Pierre'in ordu mevcûdunun kalabalık olduğu kaynakların mutâbık kaldığı bir husustur.[608] Ancak bu kalabalığın büyük çoğunluğu profesyonel asker değildir; daha ziyade savaş sanatında usta olmayan köylüler, kadınlar, yaşlılar ve çocuklardan oluşmaktadır.[609] Pierre, beraberinde tüm bu insanlar olduğu hâlde Macar topraklarına girdi ve Kral Koloman tarafından hoşgörü ile karşılandı. Kral'dan aldığı izinle Macaristan'dan geçen ordu 20 Haziran'da Semlin şehrine ulaştı.[610] Daha önce bu şehrin önünde Gautier Sans Avaoir'in askerleri mağlup edilmişti ve kale duvarlarında onların silahları hâlâ asılı duruyordu. Bu durum, Pierre'in ordusunun içindeki intikam duygusunu körüklemeye yetti; ayrıca şehir halkı ile Haçlılar arasında ayakkabı pazarlığından dolayı yaşanan bir kavga, bardağı taşıran son damla oldu. Haçlılar intikam hırsı ile şehre saldırdılar ve

---

[607] Albertus, **a.g.e.**, s. 9-13; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 76; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 58-59. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, c. I, s. 96-97; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 12-13; Conor Kostick, **The Social Structure of the Firs Crusade**, Leiden, Brill, 2008, s. 95. Ordericus Vitalis, Gautier'nin Kapadokya'ya ulaştığını ve Pierre'i burada beklediğini söylemektedir. Ancak bu bilgi doğru değildir. Bk. **a.g.e.**, C. III, s. 76.

[608] Anna Komnena; Pierre'in ordusunu "*kum tanelerinden ve yıldızlardan daha kalabalık*" olarak tanımlar. Ayrıca Anna, eserinin ilerleyen kısımlarında Pierre'in ordusunun 80.000 piyade ve 100.000 süvariden oluştuğunu söyler. Bk. **a.g.e.**, Sewter, s. 311, Umar, s. 306. Guibertus Novigenti, Pierre'in oldukça kalabalık bir ordusu olduğuna değinir. Bk. **a.g.e.**, s. 48. Ekkehardus, Pierre'in ordusunda yaklaşık olarak 15.000 kişi bulunduğunu yazar. Bk. **a.g.e.**, s. 35. Albertus bu orduyu "*denizdeki kum kadar çok*" olarak nitelemektedir. Bk. **a.g.e.**, s. 13. Willermus, Pierre'in 40.000 kişilik bir orduya sahip olduğunu belirtir. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 60. Ayrıca bu orduda Fransızlar, Almanlar ve İtalyanlar çoğunluktaydı. Krş. Usta, **Çıkarların Gölgesinde**, s. 43; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 61.

[609] Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 61; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 20; Simon Lloyd, "The Crusading Movement 1096-1274", **The Oxford History Of The Crusade**, (ed. Jonathan Riley Smith), Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 36. Pierre'in harekâtı Köylülerin Haçlı Seferi olarak da adlandırılmaktadır. Bu kavram hakkında bk. Frederic Duncalf, "The Peasants' Crusade", **American Historical Review**, Vol. 26, s. 440-453; Walter Porges, "The Clergy, The Poor and The Noncombatants on the First Crusade", **A Journal of Medieval Studies**, Vol. XXI, (1946), s. 1-23.

[610] Albertus, **a.g.e.**, s. 13; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 19. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 97. Albertus'a göre bu şehrin başında Guz adlı bir yönetici bulunmaktadır. Runciman ise şehrin valisinin aslen Oğuz Türklerinden olduğunu söylemektedir. Bk. Albertus, **a.g.e.**, s. 13. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 97.

büyük bir kıyım yaptılar. Yaklaşık olarak 4.000 Hristiyan Macar öldürüldü.[611] Bu olay Yahudilerin katledilmesi dışında Haçlı Seferi'nin ilk büyük kıyımıydı ve Doğu'daki din kardeşlerine yardım kisvesi altında yürütülen harekât, ilk darbesini bizzat aynı dinden olan kardeşlerine karşı vurmuştu.

Yaşanan tüm bu hadiselerden sonra Macar Kralı Koloman'ın intikam için asker topladığı haberi yayılmaya başladı. Bu söylenti Haçlıları telaşa düşürmeye yetti; hızlıca toparlanan Pierre ve ordusu Save Nehri'ni geçmeye koyuldu.[612] Belgrad'ın Bizans valisi Niketas, Semlin'de olanları duyunca endişeye kapıldı; bu kadar kalabalık bir orduyu kontrol edemeyeceğini anlayınca da bölgenin diğer bir önemli şehri olan Niş'e çekilmeye karar verdi. Niketas'ın şehri terk etmesinden sonra Belgrad halkı da dağlara ve ormanlara kaçarak şehri boşalttı. 26 Haziran'da Belgrad'a ulaşan Pierre ve ordusu, terk edilmiş hayalet bir kent ile karşılaştı.[613] Haçlılar bulabildikleri her şeyi yağmalayıp şehri de ateşe verdikten sonra Niş'e doğru hareket ettiler. 3 Temmuz'da mezkûr kente varan Pierre, Vali Niketas ile iaşe temini hakkında bir anlaşmaya vardı ve Haçlılar eksiklerini temin etme imkânı buldular. Pierre ve ordusu eksiklerini tamamlayıp Sofya'ya doğru yola çıksa da önceki gün Niş halkı ile problem yaşayan bazı Almanlar, şehrin dışındaki değirmenleri ateşe verdiler. Bu duruma öfkelenen Vali Niketas ise askerleriyle beraber Pierre'in artçılarına saldırdı. Olaylardan habersiz ilerleyen Pierre l'Ermite, 37 yaşlarında bir asker olan Lambert'in hadiseleri anlatması ile geri dönme kararı aldı. Pierre l'Ermite, Vali Niketas ile bir anlaşma zemini bulmaya çalışsa da ordusundakileri kontrol altında tutmak kolay olmuyordu. Arkadaşlarının katledilmesini kabullenemeyen Haçlılar var güçleriyle Niş şehrine saldırdılar. Ancak şehrin tahkimatı iyiydi ve içeride kuvvetli bir ordu bulunuyordu; bu avantajı iyi kullanan Niketas, Haçlıları ağır bir mağlubiyete uğrattı. Pierre l'Ermite'in askerlerinin

[611] Guibertus, **a.g.e.**, s. 48; Albertus, **a.g.e.**, s. 15,17; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 60. Ayrıca Willermus, 40.000 Macar'ın öldürüldüğünü söyler. Bk. aynı yer. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 97-98; Norwich, **Bizans**, C. III, s. 57; Usta, **Çıkarların Gölgesinde**, s. 44.
[612] Albertus, **a.g.e.**, s. 17,19; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 60-61. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 98.
[613] Albertus, **a.g.e.**, s. 19; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 61. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 98; Usta, **Çıkarların Gölgesinde**, s. 44.

çoğu katledildi, bazıları esir alındı bir kısmı ise kaçmaya muvaffak oldu. Pierre'in bütün hazineleri de valinin eline geçti; bu da Haçlılar için ayrı bir kayıp oldu.[614]

Kurtulanlar Pierre'in etrafında birleşip mecburen yola devam ettiler ve 12 Temmuz 1096'da Bulgaristan'ın önemli şehirlerinden Sof ya'ya vardılar. Burada İmparator Aleksios Komnenos'un görevlendirdiği memurlar Haçlıları karşıladı ve onlara İmparator'un mektubunu ilettiler. Aleksios, yaşananlardan haberdar olduğunu ve bu durumu tasvip etmediğini söylüyordu ayrıca Haçlıların bundan sonraki yolculuklarında hiçbir Bizans yerleşkesinde üç günü aşacak şekilde kalmamalarını tembihliyordu. Bizanslılar tarafından karşılanan Haçlılar bundan sonra daha rahat bir yolculuk geçirdiler ve Sofya, Filibe, Edirne istikametini takip edip 1 Ağustos 1096'da İstanbul'a geldiler.[615]

Haçlıların dönemin en büyük şehirlerinden birisi olan İstanbul[616] dışında kamp kurmalarına izin verildi. Şehrin önlerine gelen Pierre'in ordusu daha önceden buraya ulaşmış olan Gautier'nin adamlarıyla birleşti. Sonrasında İmparator Aleksios, Pierre'i yanına çağırttı ve ona henüz gelmemiş olan asıl orduları beklemesini tavsiye etti.[617] Bu sırada surların dışında kamp kurmuş olan diğer Haçlılar da şehrin güzelliği karşısında şaşkınlık içinde kalıyor ve çevreye zarar vermekten geri durmuyorlardı.[618] Gruplar hâlinde İstanbul'un kutsal yerlerini ziyaret etme izni alan Haçlılar, bir süre

[614] Albertus, **a.g.e.**, s. 19-27; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 61-65. Albertus, Niş önünde yaşanan hadiseleri ince ayrıntılarına kadar anlatmakta, savaşta öne çıkan karakterlere değinmektedir. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 98-99; Norwich, **Bizans**, C. III, s. 57; Usta, **Çıkarların Gölgesinde**, s. 44.

[615] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 311, Umar, s. 306; **Gesta**, trc., s. 52; Baldericus, **a.g.e.**, s. 53; Guibertus, **a.g.e.**, s. 48; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 78; Albertus, **a.g.e.**, s. 27, 29; Tudebodus, **a.g.e.**, trc., s. 60; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 65. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 100; Ostrogorsky, **Bizans**, s. 335; Riley Smith, "**The Crusades**", s. 540; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 20; Altan, "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 292.

[616] Birinci Haçlı Seferi esnasında İstanbul'un gelişmişliği hakkında bk. Paul Magdalino, **Ortaçağda İstanbul Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında Konstantinopolis'in Kentsel Gelişimi**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yay., 2017, s. 69-70, v.d.

[617] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 311, Umar, s. 306; **Gesta**, trc., s. 52; Guibertus, **a.g.e.**, s. 48-49; Tudebodus, **a.g.e.**, trc., s. 60-61. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 100.

[618] Latin müellif Fulcherius Carnotensis, İstanbul'a olan hayranlığını ve şaşakınlığını yazmaktan geri durmamıştır. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 63.

sonra evleri soymaya, halkın mallarına zarar vermeye ve hatta kiliselerdeki kaplamaları dahi çalmaya başladılar.[619]

Yaşanan bu kötü hadiseler Bizanslılar arasında endişe ve korkuya sebebiyet verince İmparator Aleksios Komnenos, Haçlı birliklerini hızlıca Anadolu yakasına geçirme kararı aldı. 6 Ağustos'ta[620] gemilere bindirilen Haçlılar, Anadolu topraklarına geçirildiler ve eski bir Bizans karargâhı olan Kibotos'a[621] yerleştirildiler.[622] Haçlı askerlerinin zulüm ve aşırılıklarına burada da devam ettiği görülmektedir. Karşılarındakinin kendi dindaşları olması dahi onları bu kötülüklerden alıkoyamıyordu. Haçlılar önlerine çıkan Hristiyan köylerine saldırıyor, insanları öldürüyor hatta kiliseleri yakıyorlardı.[623]

Anadolu yakasına geçen Haçlılar arasındaki bütünlük zamanla bozulmaya başladı. İtalyanlar ve Almanlar, Fransızlardan ayrılıp Rainaldus adlı birini kendilerine lider seçtiler.[624] Pierre'in Haçlılar üzerindeki otoritesi giderek sarsılıyordu.[625] Fransız Haçlılar ise Türkiye Selçuklularının başkenti İznik yakınlarına kadar sokulup burada talan ve yağmaya devam ettiler. Dönemin görgü tanıklarından olan Anna Komnena'nın ifadeleri dikkate şayandır: "*İznik yakınlarını talan ediyorlardı hatta ana kucağındaki bebekleri sakatlıyorlar ya da onları şişlere takıp ateşte kızartıyorlardı. Yaşlılara karşı acımasızca işkenceler yapıyorlardı.*"[626] Hiç şüphesiz Sultan Kılıç

---

[619] **Gesta**, trc., s. 52; Baldericus, **a.g.e.**, s. 53; Guibertus, **a.g.e.**, s. 49; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 79; Tudebodus, **a.g.e.**, s. 61. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 100; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 15. Haçlıların kötü tutumları Avrupalı kaynak yazarlarının eserlerine de yansıtmıştır. Albertus, Haçlı gruplarından bahsederken onların hukuksuz işler yaptıklarını ve kötü hasletlerini terketmediklerini söyler. Bk. **a.g.e.**, s. 49.

[620] Albertus, Haçlıların yalnız beş (5) gün İstanbul önlerinde kaldığını söylemektedir. Bk. **a.g.e.**, s. 31. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 100.

[621] Haçlı kaynakları bu bölgenin İznik şehrine yakın olduğunu kaydederler. **Gesta**, trc., s. 54; Baldericus, **a.g.e.**, s. 55; Guibertus, **a.g.e.**, s. 51. Ayrıca bk. Ebru Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", **Belleten**, LXV, Sy. 243 (2001), s. 571.

[622] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s., Umar, s. 306; Albertus, **a.g.e.**, s. 31; **Anonim Süryani**, trc., s. 10. Krş. Ostrogorsky, **Bizans**, s. 335; Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 100; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 20.

[623] **Gesta**, trc., s. 52; Baldericus, **a.g.e.**, s. 53; Guibertus, **a.g.e.**, s. 49; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, s. 79. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 100; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 20.

[624] Gesta, **a.g.e.**, trc., s. 53; Baldericus, **a.g.e.**, s. 53; Guibertus, **a.g.e.** s. 49; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, s. 79; Tudebodus, **a.g.e.**, trc., 62. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 100.

[625] Albertus, **a.g.e.**, s. 33. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 100.

[626] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s.311-312, Umar, s. 306. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 101; Norwich, **Bizans**, C. III, s. 58.

Arslan tüm bu olanları haber alıyordu ve askerlerinden bir grubu bu istilacılar üzerine gönderdi. İki taraf arasında patlak veren muharebede Haçlılar galip çıkınca Türk birlikleri İznik'e geri çekildi.[627]

Fransızların yaptıkları baskınlardan elde ettikleri ganimetler Haçlılar arasında kıskançlığa sebebiyet verdi ve Rainaldus idaresindeki Alman ve İtalyanlar yeni bir istila hareketine başlamaya karar verdi.[628] Bu birlikler Kibotos'tan ayrılıp ileriye doğru[629] hareket etti ve önüne çıkan her şeyi yağmaladı. Yollarına devam eden Haçlılar İznik yakınlarında bulunan ve Türklere ait olan Kserigordon[630] adlı kaleyi ele geçirdiler.[631]

Kale Haçlılar için son derece cazipti; içinde yeteri kadar erzak bulunuyordu ve bu durum Almanlarla İtalyanların çok hoşuna gitmişti çünkü bu mekânı, yapacakları diğer akınlar için bir üs hâline getirebilirlerdi. Ancak Sultan Kılıç Arslan olanları yakından takip ediyordu ve bu kaleyi Haçlılara bırakmaya niyetli değildi. Sultan, güvendiği komutanlarından İlhan'ı güçlü bir garnizon ile birlikte Kserigordon'u geri almaya gönderdi.[632] Kaleye girdiklerinde burada buluanan tüm Müslüman ahaliyi öldüren Haçlılar[633], Türklerin üzerlerine gelmesini bekliyor olmalıydılar ya da bundan

---

[627] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 312, Umar, s. 306. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 101.

[628] Albertus'a göre bu sefer 3.000 kişi katılmıştır. Bk. **a.g.e.**, s. 33. Willermus da Albertus ile aynı görüşü belirtmektedir. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 66. Ancak Runciman ve Demirkent bu orduda 6.000 kişi olduğunu söyler. Bk. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 101; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 16. Bu olaya değinen Anna Komnena, Gesta Francorum, Baldericus Dolensis, Ordericus Vitalis ve Peter Tudebodus birliğin sayısı hakkında bir bilgi vermemektedir.

[629] Bazı Haçlı kaynakları bu birliklerin Kibotos'tan 4 günlük bir mesafeye kadar gittiklerini söyler. Bk. **Gesta**, trc., s. 53; Baldericus, **a.g.e.**, s. 53; Guibertus, **a.g.e.**, s. 49; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 79; Tudebodus, **a.g.e.**, s. 62.

[630] Albertus, bu kalenin İznik şehrine 3 k.m. uzakta olduğunu kaydetmektedir. Bk. **a.g.e.**, s. 33. Willermus ise bu kalenin bir tepe üzerinde kurulu olduğunu ve İznik şehrine yaklaşık olarak 4 k.m. mesafede bulunduğunu yazmaktadır. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 66. 1 mil yaklaşık olarak 1.6 k.m.dir. Bu hesaba göre kale İznik şehrinden 6-6.5 k.m. uzakta olmalıdır.

[631] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 312, Umar, s. 306; **Gesta**, trc., s. 53; Baldericus, **a.g.e.**, s. 53-54; Guibertus **a.g.e.**, s. 49; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 79-80; Albertus, **a.g.e.**, s. 33,35; Tudebodus, **a.g.e.**, s. 62. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 101; Norwich, **Bizans**, C. III, s. 58; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 21.

[632] Willermus, Kılıç Arslan'ın Kserigordon'a bizzat gittiğini söyler. Bu bilgi de ihtimal dâhilindedir ancak bölgeye çok yakın olan ve olaylarla dönemdaş olan Anna Komnena'nın verdiği bilgiler daha tutarlı gelmektedir. Bk. Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 67. Ayrıca bkz. Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 21.

[633] Albertus, **a.g.e.**, s. 33, 35. Guibertus, burada yaşayan halkın kaleyi terk ettiğini söyler. Bk. **a.g.e.**, s. 49. Baldericus de halkın korkudan ya da başka bir amaç için kaleyi boşalttığını söyler. Bk. **a.g.e.**, s. 53.

haberdarlardı bu yüzden Selçuklu askerlerine kale dışında pusu kurdular.[634] Ancak İlhan ve askerleri kurulan bu pusudan muvaffakiyetle çıkıp Haçlıları geri püskürtmeyi başardı. Kserigordon Kalesi zaptetmesi kolay olmayan bir yerdi, bulunduğu tepe ona doğal bir savunma sağlasa da bir eksiği vardı; o da içerisinde su kaynağının olmayışıydı. Kalenin su ihtiyacı surların dışında bulunan bir kuyu vasıtasıyla gideriliyordu. Kendi egemenliklerinde olan bölgeyi çok iyi tanıyan Türk kuvvetleri de en mantıklı olanı yaptı ve kuyuyu tutup Haçlıların suya erişimini engellediler. İlhan'ın 29 Eylül 1096[635] tarihinde başlattığı kuşatma sekiz gün boyunca devam etti. Haçlılar için bu bekleyiş kullanabilecekleri hiç suları olmadığından dolayı çok zordu. Din adamları, Haçlı askerlerini motive etmeye çalışsa da nafileydi; zaten karınları tokken dahi dindarlıktan uzak tavırlar sergileyen bu insanları ciddi bir susuzluk hâlinde dinle motive etmeye çalışmak boş bir uğraştan fazlası olamazdı. Haçlılar susuzluklarını giderme maksadıyla binek hayvanlarını kesip damarlarında akan kanları içiyorlardı. Kimileri elbiselerini lağıma batırıp kumaşta biriken suyu ağzına sıkıyor kimileri de soğuk bir zemin bulup üzerine yatıyor ve böyle ferahlamaya çalışıyordu.[636] Ama bu çabaların hiçbiri sonuç vermedi ve sekiz günlük sıkıntıdan sonra Haçlı lideri Rainaldus teslim olmaya karar verdi. Dinini değiştirip Müslüman olmayı kabul edenler affedildi, savaşmayı tercih edenler ise öldürüldü.[637] Esir edilenler[638] de çeşitli İslâm ülkelerine götürüldüler.

Sultan Kılıç Arslan, plânının ilk aşamasında başarılı oldu, sırada ikinci adım vardı. Bu doğrultuda Selçuklu ajanları Haçlı karargâhına gidip birtakım söylentiler yaydılar; Almanların İznik şehrini ele geçirdiğini, büyük ganimetler elde ettiklerini söylüyorlardı.[639] Bu diğer Haçlı grupları içinde kıskançlığa neden oldu; bilhassa Fransızlar kendilerinin geri kaldığını düşünüyor ve ganimetten pay almak istiyorlardı.

---

[634] **Gesta**, trc., s. 53; Baldericus, **a.g.e.**, s. 54; Guibertus, **a.g.e.**, s. 49-50; Tudebodus, **a.g.e.**, trc., s. 62. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 101.
[635] **Gesta**, trc., s. 53; Tudebodus, **a.g.e.**, s. 62. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 101.
[636] **Gesta**, trc., s. 53; Baldericus, **a.g.e.**, s. 54; Guibertus, **a.g.e.**, s. 50; Tudebodus, **a.g.e.**, trc., s. 62-63. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 101.
[637] Baldericus, **a.g.e.**, s. 54-55; Guibertus, **a.g.e.**, s. 50; Tudebodus, **a.g.e.**, trc., s. 63. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 101; Kesik, **a.g.e.**, s. 21. Altan, "**Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar**", s. 571-572.
[638] Albertus, esirlerin sayısını 200 kişi olarak verir. Bk. **a.g.e.**, s. 37.
[639] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 312, Umar, s. 307; Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 101; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 21.

Ancak bu kargaşa ortamı kısa süre sonra yerini savaş çığlıklarına bıraktı çünkü Kserigordon'daki Haçlılarının başına gelenleri anlatan gerçek haberler kampa ulaşmıştı. Haçlılar şimdi de öldürülen arkadaşlarının intikamını almak istiyorlardı ve her kafadan başka bir ses çıkıyordu ayrıca Pierre l'Ermite'in o esnada İstanbul'da olması kargaşayı daha da artırıyordu. Tecrübeli Haçlı liderleri, ordunun karargâhta kalmasını ve Pierre'in dönüşünü beklemeyi tavsiye ediyordu ancak büyük çoğunluk savaşılmasını istiyordu.[640]

Nitekim savaş isteyenlerin dediği oldu ve Godefroi Burel gibi bazı komutanların da ısrarıyla 25.000 kadar Haçlı askeri, 21 Ekim 1096 tarihinde ordugâhtan ayrılıp intikam çığlıkları atarak Türklerin üzerine doğru harekete geçti.[641] Avrupalılar ordularını 6 bölüğe ayırmış bir şekilde ilerliyorlardı ancak tam bir düzen içinde oldukları söylenemezdi. Onlar henüz karargâhtan çok uzaklaşmamıştı ki[642] Drakon deresi yakınındaki ormanlık alanda Türklerin pususuna düştüler.[643] İlk olarak atlı şövalyeler saldırıya geçti ancak Selçuklular düşman ordusunu ok yağmuruna tutmaya başladı. Atları vurulan Haçlı askerleri yayan kalıyor ve her yerden gelen Türk okları altında can veriyorlardı.[644] Türklerin savaşırken çıkardığı sesler Haçlı ordusunu dehşete düşürüyordu. Avrupalılar büyük bir kargaşa içine düştüler. İki ordu arasında zorlu bir savaş vukû buldu. Haçlılar cesurca mukavemet gösterdiler ancak zafer Türk ordusunun oldu ve kalabalık düşman büyük bir mağlubiyete uğratıldı.[645] Haçlı ordusunun zayiatı çok fazlaydı; Bizanslı tarihçi Anna Komnena buradaki kıyım hakkında şu çarpıcı ifadeleri kullanmaktadır: "*Türkler o kadar çok Frank askerini öldürmüştü ki etrafta yatan cesetler toplanınca ölü bedenlerden yüksek bir dağ*

[640] Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 101.
[641] Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 102; Norwich, **a.g.e.**, C. III, s. 58.
[642] Willermus'a göre ordugâhtan üç mil uzaklıkta Türkler pusu kurmuştur. Üç mil yaklaşık olarak 4.8 kilometredir. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 68.
[643] Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 22. Bu savaşta Türk ordusunun başında kim olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklarımız, Kılıç Arslan'ın kardeşi Davud Kulan Arslan'ın da Haçlılara karşı savaştığını söylemektedir ancak bu savaşların hangi mücadeleler olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bk. İbn Kalânisi, **a.g.e.**, s. 134, trc., s. 24, Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s.4 Osman Turan'da bu konunun açık olmadığını kaynakların bazısında İlhan isminin bazısında ise Davud isminin geçtiğini söylemektedir. Bk. **Selçuklular Zamanında**, s. 12.
[644] Albertus, **a.g.e.**, s. 41. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 102.
[645] **Anonim Süryani**, trc., s. 10. Krş. Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 22.

oluşuyordu."[646] Ayrıca ilerleyen dönemde İznik'i kuşatmaya giden büyük haçlı orduları da yol üzerinde Pierre'in birliklerinden kalma birçok cesete rastlamışlardır.[647] Ancak Türkiye Selçuklu ordusu düşman tehlikesini tamamen bertaraf etmek ve Haçlı karargâhını ortadan kaldırmak istiyordu bu sebepten kaçanların peşinden gidildi. Haçlıları 5 km. boyunca takip eden Selçuklular nihayetinde Kibotos'ta bulunan düşman ordugâhına da saldırdı.[648] Burada sadece kadınlar, yaşlılar ve çocuklar vardı. Drakon köyünden kaçmayı başaranlar karargâha ulaşmıştı ama hepsi nafileydi; Kılıç Arslan'ın ordusu kalan düşmanı da burada yok etti.[649] Gautier Sans Avoir,[650] Broyesli Reinold, Orleanslı Fulcher gibi önemli Hristiyan liderler Kibotos'taki karargâha düzenlenen Türk saldırısı esnasında öldürüldü.[651] O sırada İstanbul'da olan Pierre l'Ermite canını kurtardı ancak ordusu ortadan kaldırıldı.[652] Çok az sayıda Haçlı askeri hayatta kaldı[653] ve onlar da deniz kıyısındaki bir harabeye saklanarak burada savunmaya geçtiler.[654]

Durumdan haberdar olan İmparator Aleksios Komnenos[655], Konstantin Euphorbenos Katakalon idaresindeki Bizans gemilerini sağ kalan Haçlıları kurtarmak için gönderdi. Bizanslıların gelmesi üzerine Türkler geri çekildiler ve az sayıdaki Haçlı askeri kurtulabildi.[656] Bu savaşta öldürülenlerin yanı sıra birçok kişi de tutsak edildi

---

[646] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 312-313, Umar, s. 307.
[647] Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 65. Krş. Turan 60.000 Haçlı'nın öldürüldüğünü söylemektedir. Bk. **Selçuklular Zamanında**, s. 129.
[648] **Gesta**, trc., s. 54;
[649] Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 102; Ebru Altan, "Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi", **USAD**, 2020 (12), s. 38; a.mlf, "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 292. Drakon istikametinde giden Haçlılar Kibotos'ta yalnızca kadın-çocuk, yaşlı ve din adamlarını bırakmışlardı. Bir anda Hristiyan askerlerin karargâha kaçarak geri dönmesi ve hemen ardından Türk askerlerinin ortaya çıkması burada bir kargaşa ortamı meydana getirdi. Türkler bu fırsattan istifade edip düşmanlarının toparlanmasına izin vermediler ve önlerine çıkanları ortadan kaldırdılar. Haçlı kaynaklarından bazıları ayin yapmakla meşgul olan bazı din adamlarının ani Türk saldırısı sırasında öldürüldüğünü ve bu baskının yarattığı şok etkisini kaydederler. Bk. **Gesta**, trc., s. 54; Baldericus, **a.g.e.**, s. 55; Guibertus, **a.g.e.**, s.
[650] Albertus, onun yedi tane okla birden vurulduğunu kaydeder. Bk. **a.g.e.**, s. 41.
[651] Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 57; Albertus, **a.g.e.**, s. 41; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 68.
[652] Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 61.
[653] Kaynaklarımız 3.000 kişinin hayatta kaldığını söylemektedir. Bk. Albertus, **a.g.e.**, s. 43; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 68. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 102.
[654] Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 62. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 102.
[655] Yaşananları gören yerli Rumlardan bir şahıs o gece denizi aşarak olayları İstanbul'da bulunan Pierre ve İmparator Aleksios'a iletmiştir. Bk. Albertus, **a.g.e.**, s. 43,45.
[656] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 313, Umar, s. 307. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 103; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 22. Pierre ve ordusundan arta kalan az sayıdaki insan daha sonrasında

ve onlar da kendilerinden öncekiler gibi çeşitli İslâm ülkerine esir olarak götürüldüler.[657] Bu büyük zafer Türk ordusunun moralini yükseltmişti ve civardaki komşularına elde ettikleri başarıları anlatan mektuplar gönderdiler.[658] Böylece Haçlı Seferi'nin ilk ayağını oluşturan bu faaliyet, Türkiye Selçukluları karşısında başarısızlığa uğradı.

C. Sultan I. Kılıç Arslan'ın Malatya Kuşatması

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın hayatı incelendiğinde onun en fazla odaklandığı noktalardan birisinin Malatya şehri olduğu hemen fark edilecektir. Malatya şehri, devletini doğu istikametinde genişletmek isteyen Kılıç Arslan için anahtar bir role sahipti. Sultan bu şehri doğuya giden yolun kapısı olarak görüyor ve yine doğu seferleri için bir üs olarak düşünüyordu. Malatya şehri sahip olduğu stratejik konumu ve zenginlikleri ile de ayrı bir öneme sahipti.[659] Şehir Ortodoksluk'u benimsemiş olan Ermeni Gabriel'in idaresinde bulunuyordu. Bu kişi şehri Türklerin baskılarına karşı korumak ve kendisini emniyete almak için Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'tan da şehirdeki hâkimiyetine onay veren bir ferman almıştı.[660]

Çaka Bey'i bertaraf eden ve Bizans İmparatorluğu ile sulhu sağlayan Sultan Kılıç Arslan, Pierre l'Ermite'in ordusunu da perişan etmenin verdiği moralle yönünü doğuya çevirerek ilk hedefi olan Malatya şehrine doğru ordusuyla beraber hareket etti. Malatya, sadece Türkiye Selçukluları tarafından yoklanmıyordu ve diğer bir Türk hanedanı olan Dânişmendliler de mezkûr şehri ele geçirmeyi hedefliyorlardı.[661] Şehrin hâkimiyeti her iki Türk hanedanının da Anadolu'da elde etmek istediği üstünlük için önemli bir avantajdı.

Raymond Saint Gilles ve Le Puy Psikoposu Adhemar'ın ordusuna katılacaklardır. Bk. Albertus, **a.g.e.**, s. 93. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 199.

[657] **Gesta**, trc., s. 54; Albertus, **a.g.e.**, s. 43; Tudebodus, **a.g.e.**, s. 64. Krş. Alan V. Murray, "From The Bosphorus To Khurasan: The Turkish Domination Of Asia In The Perception Of The Chroniclers Of The First Crusade", **USAD**, 2018 (8), s. 89.

[658] Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 62-63.

[659] Zekeriyya Kazvinî, **Asarü'l-Bilâd ve Ahbârü'l İbâd**, Daru's-Sadr, Beyrut 1960, s. 564; Ebü'l-Fidâ, **Takvimü'l-Büldan**, trc., s. 306. Krş. Göknur Göğebakan, "Malatya", **DİA**, C. XXVII, s. 468-469.

[660] Süryani Mihail, **a.g.e.**, trc., s. 37. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 127-128; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 63; Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler", **DGBİT**, C. VIII, s. 124.

[661] Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 28; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 61.

1096 yılının sonları ya da 1097 yılının başlarında[662] şehrin önlerine gelen Sultan Kılıç Arslan, ilk olarak diplomasiyi devreye soktu ve veziri aracılığıyla şehre haber gönderdi.[663] Gabriel nâmına görüşmeye şehrin başpsikoposu Mar John (Sabuni oğlu Said) katıldı. Sultan Kılıç Arslan şehrin savaşmadan teslimini istiyor aksi hâlde bunu kılıç zoru ile yapacağını söylüyordu. Mar John, sultanın gücünün ve kendi şehrinin içinde bulunduğu zorluğun farkındaydı ancak Türk elçiye durumu belli etmedi ve direnecek güçleri olduğunu söyledi. Fakat şehrin hâkimi Gabriel ile görüşürken sultanın teklifinin kabul edilmesi gerektiğini söylediyse de Gabriel bunu kabul etmedi. Hatta psikoposun bu teklifine son derece sinirlenen Gabriel, halkın da desteğini almış olan bu din adamını öldürdü.[664] Bunun üzerine şehirde de bir ayaklanma oldu ve Gabriel korkuya kapıldı ayrıca Türk kuşatması da başlamıştı. Sultan Kılıç Arslan şehrin duvarlarını mancınıklar ile dövüyordu. Ancak bu sırada Malatya şehrini Türklerin eline geçmekten kurtaran bir gelişme yaşandı. Birinci Haçlı Seferi'nin ana ordularının Türkiye Selçuklu başkenti İznik'i kuşatmaya başladığı haberleri Sultan Kılıç Arslan'a ulaştı. Bunun üzerine sultan, kuşatmayı kaldırdı; askerlerinin bir kısmını önden İznik'e gönderdi ve kendisi de hızlı bir şekilde başkentine doğru harekete geçti.[665]

---

[662] Ebu'l-Ferec bu seferin tarihi için 1095 yılını, Süryani Mikhael 1096 senesini, Vardan Vardapet ise 1093'ü vermektedir. Urfalı Mateos ise bu seferin 1096-197 yılları arasında gerçekleştiğini söylemektedir. Ancak bu kuşatma Pierre l'Ermite'in ordusunun 21 Ekim 1096 tarihinde mağlup edilmesinden sonra olduğu için Ebu'l-Ferec ve Vardan'ın verdiği tarihler hatalıdır. Süryani Mikhael'in verdiği tarihin doğruluk payı zannımızca daha yüksek olsa da en makul görünen Urfalı Mateos'un tarihidir. Ancak Pierre'in ordusunun mağlup edilme tarihi göz önüne alındığında ve sonrasında yeni bir seferin hazırlık süresi ile İznik-Malatya arası mesafeler düşünüldüğünde bu seferin 1097 yılının başında da gerçekleşmiş olacağı düşünülebilir. Bkz. Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 187; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. I, s. 335; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 42; Vardan, **a.g.e.**, trc., s. 186. Krş. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 61, dpn., 246. Ayrıca Osman Turan bu seferin tarihi için 1096 yılını verirken Işın Demirkent ise 1097 tarihini söylemektedir. Bk. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 28.

[663] Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. I, s. 335; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 42. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 128; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 29; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 61.

[664] Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. I, s. 335; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 43. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 128; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 29; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 62.

[665] Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. I, s. 335; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 46. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 128; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 29; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 62. Müellif Vardan Vardapet, Gabriel'in Sultan Kılıç Arslan'ı mağlup ve perişan ettiğini söylese de bu durum doğru değildir. Diğer kaynaklar bu konu hakkında tutarlı bilgiler vermektedir ve ayrıca Haçlı Seferlerinin seyri de Vardan'ın bu sözlerini yalanlamaktadır. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 186.

D. Birinci Haçlı Seferi'nin Büyük Orduları

Papa Urban'ın Clermont'taki çağrısına iştirak eden sadece sıradan halk ve din adamları değildi. Avrupa'nın şöhret sahibi ve ileri gelen asilzadeleri ile şövalyeleri de bu yolculuğa dâhil oldular. Bu kontlar ve şövalyeler sefer ilânından sonra yolculuğa çıkmak için çeşitli hazırlıklara giriştiler. Sefere katılanlar arasında Hugue de Vermandois, Robert Guiscard'ın oğlu Bohemund, Godefroi de Bouillon ve kardeşi Baudouin, Toulouse Kontu Raymond Saint-Gilles, İngiltere'nin meşhur kralı Fatih William'ın oğlu Normandiya Dükü Robert, Blois Kontu Etienne ve Flandre Kontu Robert gibi çok önemli isimler yer alıyordu.[666]

Avrupalı liderler arasından Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'a ilk gelen Fransa kralının kardeşi Hugue de Vermandois oldu. Hugue karayoluyla İtalya'nın Bari bölgesine kadar gelip buradan gemilerle Dyrrhakhion'a geçmek istediyse de filosu Adriyatik denizinde battı. Ordusundan çok az kişi sağ olarak kurtulabildi ve Hugue talihinin ona gülmesiyle hayatta kalmayı başardı. Dyrrhakhion şehrinin Bizanslı Valisi Ioannes Komnenos tarafından iyi bir şekilde ağırlanan Fransız lider, Bizans birliklerinin gözetiminde hayatta kalan az sayıdaki askeriyle birlikte İstanbul'a hareket etti ve Kasım 1096 tarihinde başkente ulaştı.[667]

Hugue de Vermandois'in İstanbul'a ulaşması ile birlikte Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos vasallik yemini politikasını devreye soktu. İmparator, Avrupa'dan yardım istemişti ancak niyeti böyle büyük bir hareketlenme ile karşılaşmak değildi ve Avrupa'dan gelen bu sayısız kalabalıklar[668] Bizans'ı endişeye

---

[666] Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 110; Ebru Altan, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş", **Tarih Dergisi**, Sy. 47, İstanbul 2009, s. 77.

[667] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 315, Umar, s. 309; Guibertus, **a.g.e.**, s. 55. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 111; a.mlf, "The First Crusade: Constantinople to Antioch", **A History of the Crusades**, (ed. Keneth M. Setton, Marshall W. Baldwin), London, The University of Wisconsin Press, 1969, C. I, s. 284; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 21; Harris, **a.g.e.**, s. 63; Holt, **Haçlılar**, s. 45; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş**", s. 77, a.mlf, "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 293.

[668] Haçlı ordularının sayısı hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Ekkehardus bu orduları *yıldızlardan daha kalabalıklardı* diyerek tanımlar ve 300.000 askerin İstanbul önlerine geldiğini söyler. Bk. **a.g.e.**, s. 56-57. Fulcherius (**a.g.e.**, trc., s. 66.) ise 600.000 Haçlı askeri olduğunu söyler. Radulfus (**a.g.e.**, s. 30.) ise sadece Bohemund'un ordusundaki askerlerin bütün ovaları kapladığını ve Adriyatik'in ötesinde onun ordusuna yetecek ekmek kalmadığını abartılı bir dille anlatır. Müslüman kaynak yazarlarımızdan Azimî de (**a.g.e.**, s. 358, trc., s. 36.) Haçlı ordularının sayısını 300.000 olarak kaydetmektedir. Krş. Yinanç sadece Raymond'un ordusunda 100.000 kişi olduğunu söyler. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz.

sürükledi. Aleksios Komnenos, Batılıların çok güvenilir olmadığını biliyordu[669]; o da Papalık'ın asıl hedeflerinin farkındaydı ve bu kalabalık grupları idare etmeliydi. Avrupalıları kontrol etmek ve gelecekte imparatorluğun karşılaşması muhtemel tehditleri önlemek için imparator Aleksios, Haçlı liderleri ve şövalyelerinden bağlılık yemini almaya karar verdi. Bu yemine göre Haçlılar, Müslümanlardan alacakları ve eskiden de Bizans'a ait olan arazileri imparatorluğa bırakacak ve doğu topraklarında kuracakları herhangi bir siyasî yapı, Bizans Devleti'nin üstünlüğünü kabul edecekti.[670] İstanbul'a gelen ilk haçlı lideri olan Hugue de Vermandois imparatora vasallik yemini etme konusunda zorluk çıkarmadığı gibi bunu memnuniyetle kabul etti.[671]

İstanbul'a ulaşan ikinci ordu ise Aşağı Lorraine Dükü Godefroi de Bouillon ve beraberindeki Fransızlardı.[672] Bu ordu, Aralık ayının sonlarında başkente ulaştı. İmparator Aleksios Komnenos, Hugue de Vermandois'e karşı uyguladığı bağlılık yemini politikasını Godefroi'ye karşı da tatbik etti. Lakin Godefroi, bu teklifi Hugue

---

Refet Yinanç), C. I, s. 199. Turan (**Selçuklular Zamanında**, s. 129.) Haçlı kroniklerinde 600.000 kişiden bahsedildiğini söylemektedir. Frankopan (**The First Crusade**, s. 138;) on binlerce Haçlı askeri olduğundan bahsederken Asbridge (**Haçlı Seferleri**, s. 72.), Haçlı ordusunun nüfusunun 75.000 kişi olduğunu söyler.

669 Prenses Anna Komnena, *Alexiad* adlı eserinin çeşitli yerlerinde babasının Haçlılara bakış açısını gayet açık bir şekilde ifade etmiştir. Anna "*Haçlılar Kudüs'ü ele geçirmek için bir sefer yapıyor gibi gözükseler de onların asıl amacı İmparatoru mağlup edip İstanbul'u zapt etmekti. İmparator onların nasıl kötü insanlar olduklarını çok iyi biliyordu*", "*Bu insanların tutumlarındaki değişkenlik güvenilmezlik onlarda çeşitli aşırılıklar yapabiliyordu. Bunlar mal ve mülk için kendi karılarını ve çoccuklarını satabilirlerdi*" ifadeleriyle Bizans'ın Haçlılara karşı bakışını göstermiştir. Bk. **a.g.e.**, Sewter, s. 319, Umar, s. 311-312. Krş. Barber, **Crusader States**, s. 8. Latin tarihçi Willermus Tyrensis de imparatorun asıl niyetinin Haçlıları şehirden uzak tutmak olduğunu ve onlardan gelecek tehlikelerden korktuğunu söylemektedir. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 93. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 111; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 21; Norwich, **Bizans**, C. III, s. 58; Jonathan Shepard, "Cross-purposes: Alexius Comnenus and the First Crusade", **The First Crusade Origins and İmpact**, (ed. by., Jonahtan Philips) Manchester, Manchester University Press, 1997, s. 108.

670 Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 189; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 228. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 111-112; Cahen, **Doğu-Batı**, s. 89; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 21; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 533; Holt, **Haçlılar**, s. 46; Norwich, **Bizans**, C. III, s. 58-59; Stathakopoulos, **Bizans**, s. 158; Herrin, **Bizans**, s. 344; Malcolm Barber, **The Crusader States**, London, Yale University Press, 2012, s. 7; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 25; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş**", s. 77-78, a.mlf., "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 293. Haçlı liderleri imparatora vasallik yemini etse de her iki taraf arasındaki karşılıklı güvensizlik devam etmiştir. Bk. Beihammer, **a.g.e.**, s. 309.

671 Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 315, Umar, s. 309. Krş. Norwich, **Bizans**, C. III, s. 59; Morrisson, **Haçlılar**, s. 29; Runciman, "**First Crusade**", s. 284.

672 Godefroi ve ordusu hakkında daha detaylı bilgi için: Alan V. Murray, "The Army of Godefrey de Bouillon: Structure and Dynamics of a Contingent on the First Crusade", **d'Historie**, 70/2, 1992, s. 301-329.

gibi kolayca kabul etmedi.[673] İmparator, bu kalabalık orduların kendisinden bağımsız bir şekilde hareket etmesini istemiyordu ve Fransızların yemin etmesini sağlamak için onlara verdiği iaşeyi kesti.[674] Ancak Godefroi'nin buna tepkisi sert oldu ve kardeşi Baudouin, İstanbul'un dış bölgelerine saldırdı.[675] Bu durum imparatora geri adım attırdı ise de Fransızların bağlılık yemini etmemesi üzerine bir kez daha verdiği desteği kesti ve onlarla ticaret yapılmasını yasakladı. Baudouin bu sefer daha da ileri giderek doğrudan şehre saldırdı ancak bu saldırı Bizans güçleri tarafından savuşturuldu.[676] Bu durum Godefroi'nin direncini kırdı ve zor da olsa imparatora yemin ettiler. Diğer birçok Haçlı grubunun İstanbul'a gelmekte olduğunu öğrenen İmparator Aleksios, şehirde bulunan Fransızları gemilerle boğazın diğer yakasına taşıdı.[677]

İstanbul'a gelen üçüncü Haçlı birliğinin başında ise Bizans'ın en büyük düşmanlarından birisi olan Bohemund bulunuyordu. Güney İtalya'dan gelen Normanlar, Robert Guiscard zamanında Bizans İmparatorluğu için büyük bir tehdit oluşturmuşlardı.[678] Onun ölümünün ardından oğulları Roger ve Bohemund arasında problemler başladı ve Bohemund yeni bir fırsat[679] olarak gördüğü Haçlı Seferi'ne katılıp İstanbul önlerine geldi. Norman lider Bizans başkentine gelince imparatora

---

673 Albertus, **a.g.e.**, s. 75. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 114-115; a.mlf, "**First Crusade**", s. 285; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 22; Norwich, **Bizans**, C. III, s. 59; Barber, **Crusader States**, s. 7.

674 Albertus, **a.g.e.**, s. 77; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 84. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 115.

675 **Gesta**, trc., s. 57; Guibertus, **a.g.e.**, s. 53; Albertus, **a.g.e.**, s. 77; **Anonim Süryani**, trc., s. 56-57. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 115; Norwich, **Bizans**, C. III, s. 59.

676 Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 320-323, Umar, s. 314-316; Albertus, **a.g.e.**, s. 79, 81; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 87-88; **Anonim Süryani**, trc., s. 57. Krş. Runciman, "**First Crusade**", s. 285-286. Süryani Mikhael ve Ebu'l-Ferec, Haçlıların İstanbul şehrini yedi yıl kuşattığını yazarak abartılı ve doğru olmayan bilgiler vermektedirler. Zannımızca Haçlıların İstanbul'a karşı yaptıkları ufak saldırılar onların bu bilgilerine kaynaklık etmiştir. Bk. Ebu'l-Ferec, **a.g.e.** C. II, trc., s. 339; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 39.

677 **Gesta**, trc., s. 57; Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 64; Guibertus, **a.g.e.**, s. 53; Albertus, **a.g.e.**, s. 89; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 90-93. Albertus, Godefroi ve ordusunun Kapadokya'ya geçirildiğini söylese de bunun doğru olması mümkün değildir. Willermus, Godefroi ve ordusunun Kalkedon (Kadıköy)a geçtiğini ve burada kamp kurduğunu yazar. Olayların görgü tanığı olan Anna Komnena ise Haçlı ordularının Pelekanon'daki Bizans arazisine geçirildiğini kaydeder. Bk. Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 92; Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 323, Umar, s. 317. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 117; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 23.

678 Bu konu hakkında bk. III. Bölüm.

679 Anna Komnena'ya göre Bohemund'un kendi ülkesinde bir mülkü yoktu ve o Doğu topraklarına gidip yeni topraklar elde etmek istiyor, hatta fırsat bulursa Bizans İmparatorluğu'nu ele geçirmeyi hedefliyordu. Bk. **a.g.e.**, Sewter, s. 329, Umar, s. 323. Krş. Norwich, **Bizans**, C. III, s. 60.

sadakat yeminini etti; çeşitli hediyelerle ödüllendirildi ve Türklere karşı dikkatli olması konusunda uyarıldı.[680]

Haçlı Seferi'nin en kalabalık ordusuna sahip olan Toulouse Kontu Raymond Saint-Gilles, Bohemund'un ardından İstanbul'a ulaştı. Onun ordusunda sefere papalığın temsilcisi olarak katılan Le Puy Psikoposu Adhemar da[681] vardı. İlk başta vasallik yemini etmeye karşı çıkan Raymond, daha sonrasında diğer liderlerin ettiğinden daha farklı bir yemin ederek yolculuğuna devam etti.[682]

İstanbul'a gelen son Haçlı liderleri ise Normandiya Dükü Robert, Blois Kontu Etienne[683] ve Flandre Kontu Robert idi. Kara yoluyla İtalya'ya kadar gelen bu ordular gemilerle Adriyatik kıyılarına geçip oradan da İstanbul'a ulaştılar.[684] 14 gün süreyle İstanbul önlerinde ikamet ettikten sonra onlar da karşı kıyıya geçirildiler.[685]

1. Haçlıların İznik Kuşatması ve Şehrin Bizans'a Teslimi

Haçlı Seferi'nin ilk büyük hedefi belirlenmişti; Türkiye Selçuklularının başkenti olan İznik şehri alınmalıydı. Stratejik bir öneme sahip olan İznik, evvelki yıllarda Bizans İmparatoru Aleksios tarafından zapt edilmeye çalışılmış ancak Ebu'l-Kâsım ve kardeşi Ebu'l-Gâzi buna mâni olmuştu.[686] Haçlıların İznik'e yönelme sebeplerinin başında şehrin Bizans başkenti İstanbul ile olan bağlantısı vardı. Eğer Haçlılar zikredilen bu şehri almadan sefere devam ederlerse iki ateş arasında

[680] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 329, Umar, s. 323; Guibertus, **a.g.e.**, s. 60; Albertus, **a.g.e.**, s. 89, 91. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 122; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 26.
[681] Hakkında detaylı bilgi için bk. James A. Brundage, "Adhemar of Puy: The Bishop and His Critics" **Speculum**, The University of Chicago Press, Vol. 34, Num. 2, 1959, s., 201-212.
[682] Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 57-58; Albertus, **a.g.e.**,s. 93; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 108-109. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 126.
[683] Etienne, karısı Adela'ya yazdığı mektupta; İmparator Aleksios'un kendisinin çok iyi karşıladığından ve sanki ona kendi oğluymuş gibi muamele ettiğinden bahsedip İstanbul'da olmaktan büyük mutluluk duyduğunu yazar. Etienne de Blois imparatordan çok etkilenmiş ve karısının babası olan Fatih William'ın da çok önemli biri olduğunu ama kimsenin İmparator Aleksios ile kıyaslanamayacağını ifade etmiştir. **Letters from the East**, (trc. Malcolm Barber, Keith Bate), New York, Routledge, 2016, s. 15-16.
[684] Fulcherius, **a.g.e.**, Barlas, s. 61; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 100. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 27.
[685] Albertus, **a.g.e.**, s. 93; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 100. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 27
[686] Bk. I. Bölüm.

kalabilirlerdi ve arkalarında önemli bir düşmanı bırakırlardı.[687] Anadolu'nun iç kesimlerinde ciddi bir Türk yerleşimi vardı ve Haçlıların önüne set olmaları muhtemeldi; bir de buna arkadan gelebilecek İznik Türklerinin tehdidi eklenirse işler felaket boyutuna sürüklenebilirdi bu sebepten de şehrin zaptı elzemdi. Ayrıca sefere maddi destek veren ve Haçlı liderlerinden bağlılık yemini alan Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos da buranın ele geçirilmesini arzuluyordu.[688] İstanbul'a son derece yakın bir yeri kendilerine başkent edinen Türkiye Selçukluları, imparatorluk için büyük tehlike teşkil ettiklerini yıllardır göstermekteydiler.

Pelekanon'da bir süre kalan Haçlılar, burada yiyecek sıkıntısı çekmeye başladılar ve daha fazla oyalanmak istemedikleri için İznik şehrine doğru yol aldılar. Şehrin önüne ilk gelen Godefroi de Bouillion idi.[689] İznik'i karşılarına alan Haçlıların fark ettiği ilk şey işlerinin çok zor olduğuydu. Çünkü şehir son derece korunaklıydı ve buranın savunmasını yapan Türk garnizonu da hafife alınacak gibi değildi. İznik şehri daha önce de Araplar tarafından kuşatılmış ancak surlar bu kuşatmanın muvaffakiyete ermesine izin vermemişti.[690] Türkiye Selçukluları ise şehri savaşmadan fethetmişlerdi.[691] Şehrin dört bir yanı surlarla çevriliydi[692] ve giriş çıkışı sağlayan dört tane kapı[693] bulunmaktaydı. İznik surlarının savunmasını güçlendiren 144 adet kule vardı; bu kulelerin yükseklikleri 11 ila 17 metre arasında değişmekteydi.[694] Ayrıca

---

[687] Beihammer, **a.g.e.**, s. 309; Kaleli, **a.g.e.**, s. 228-229; Runciman, "**First Crusade**", s. 288-289; Işın Demirkent, "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması (6 Mayıs – 19 Haziran 1097)", **Haçlı Seferleri Tarihi: Makaleler, Bildiriler, İncelemeler**, (yay. haz. Ebru Altan), İstanbul, Dünya Yay., 2012, s. 27.

[688] Beihammer, **a.g.e.**, s. 309; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 72; Demirkent, "**İznik'in Kuşatılması**", s. 27. Baldericusus (**a.g.e.**, s. 63), İznik'in bütün Rum diyarının başkenti olduğunu söylerken Guibertus (**a.g.e.**, s. 62) ise şehrin bütün Ermenistan'ın başkenti, Bthynia'nın en önemli şehri ve Kutsal Konsil'in yapıldığı yer olduğunu aktarır.

[689] **Gesta**, trc., s. 66; Guibertus, **a.g.e.**, s. 61; Radulfus, **Gesta Tancredi**, s. 37. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 29.

[690] Eyice, **İznik Tarihçesi**, s. 11; a.mlf, "İznik", **DİA**, C. XXIII, s. 543.

[691] Bk. Giriş Bölümü.

[692] Haçlı Seferlerinin Hristiyan kronik yazarı Baldericus, İznik surlarının göğe doğru yükseldiğini hayranlıkla kaydeder. Bk. **a.g.e.**, s. 63. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 129; Frankopan, **The First Crusade**, s. 139; Robert Payne, **The Dream And The Tomb A History of the Crusade**, Chelsea, Scarborough Publishers, 1984, s. 67.

[693] Bu kapıların isimleri şöyledir: Kuzeydeki İstanbul Kapısı, doğudaki Lefke Kapısı, güneydeki Yenişehir Kapısı ve son olarak batıdaki de Göl Kapısıdır. Bk. Eyice, **İznik Tarihçesi**, s. 15; Demirkent, "**İznik'in Kuşatılması**", s. 29.

[694] Eyice, **İznik Tarihçesi**, s. 16; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 29; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 26; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 81. Clive Foss ise 13 metrelik 80 tane kule olduğunu söylemektedir. Bk. Clive Foss, "İznik'in Bizans Surları 260-1330" **Tarih Boyunca İznik**, İstanbul,

şehirde bulunan 4 kapı da kulelerin arasına alınmış ve zapt edilmesi daha da zor hâle getirilmişti. Surların uzunluğu yaklaşık olarak 5 kilometreyi[695] buluyordu. Bu da savunanların elini güçlendirirken saldıranların ordularını bölmesine ve güç kaybı yaşamasına sebebiyet veriyordu. Ayrıca kule ve surlara yaklaşılmasını zorlaştıran hendekler de mevcuttu.[696] Şehrin İznik Gölü'ne bakan kapısı ise iaşe eksiğinin giderilmesi ve herhangi bir kuşatma durumunda dışarıdan yardım alınması için iyi bir fırsattı. Haçlı müellifi Raimundus şehrin savunmasını şöyle anlatmaktadır: "*Şehre doğal bir savunma yapan göl ve civardaki pınarlardan beslenen savunma hendeği vardı. Mâhir ustalar tarafından İznik'e yapılan muhteşem surlar herhangi bir saldırıdan ya da savaş aletinden etkilenmezdi. Savunma kulelerinde bulunan mancınıklar şehre saldırılabilecek her açıyı tutuyordu. Şehre saldırmak isteyen kimse buraya bir zarar veremez çünkü surların tepesinden vurulurdu.*"[697]

Haçlı kuvvetlerinin işi zor olsa da müdâfilerin de dezavantajı Sultan Kılıç Arslan ve asıl ordunun şehirde değil Malatya kuşatmasında olmasıydı. Haçlıların Pelekanon'da toplandığını gören garnizon, Sultan Kılıç Arslan'a ivedilikle haber gönderdiyse de henüz gelen kimse yoktu.[698] Şehre ilk gelen Godefroi kuzeyde bulunan İstanbul Kapısı tarafına yerleşti, Bohemund'un idaresindeki Güney İtalya Normanları da doğudaki Lefke Kapısı'nın hizasına yerleştiler. İznik'in güney surları ise henüz İznik'e ulaşamamış olan Raymond Saint-Gilles ve ordusuna bırakıldı. İznik'in yalnızca göle bakan batı tarafı Haçlı ablukasında değildi.[699]

2003, s. 250; Altan, "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 293. Etienne de Blois, mektubunda İznik'te 300'den fazla kulenin bulunduğunu karısına yazmaktadır. Bk. **Letters**, s. 16.

[695] Surların uzunluğu 4970 metreydi. Bk. Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 26; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 72.

[696] Gibbon, **a.g.e.**, C. VII, s. 58; Foss, "**İznik**", s. 250.

[697] Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 59. Benzer anlatımlar başka Haçlı kaynaklarında da görülmektedir. Bk. Albertus, **a.g.e.**, s. 95; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 115. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 200; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 72. Etienne de Blois karısına yazdığı mektupta İznik surlarına olan hayranlığını dile getirmiştir. Bk. **Letters**, s. 16.

[698] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 333, Umar, s. 325. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 129; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 30; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 26; Altan, "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 293. Guibertus, İznik'teki Türklerin civar şehirlere de mektuplar gönderdiğini ve yardım talep ettiğini bildirir. Bk. **a.g.e.**, s. 62.

[699] Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 59; Baldericus, **a.g.e.**, s. 64, 65; Guibertus, **a.g.e.**, s. 62; Radulfus, **Gesta Tancredi**, s. 39. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 29; Runciman, "**First Crusade**", s. 289; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 81; İsmet Burak Batır, "Selçuklu Başkenti İznik", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul 2014, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 94-95.

Haçlılar, şehri kuşattığında Sultan Kılıç Arslan henüz gelememiş ve hamle yapmakta gecikmişti. İznik, Türkiye Selçuklularının başkenti konumundaydı ve devlet için büyük bir önem taşıyordu. İlk gelen düzensiz Haçlı grupları henüz yeni bertaraf edildiyse de yeni ve daha büyük bir düşman tehdidi yaklaşmaktaydı. Lakin tüm bu olanlara rağmen Sultan Kılıç Arslan, Malatya'yı kuşatmaya giderek başkentini riske atmıştı. Bunun çeşitli nedenleri olduğu düşünülebilir; muhtemeldir ki Sultan Kılıç Arslan'ın Pierre l'Ermite ve ordusuna karşı kazandığı ezici zafer özgüvenini artırmış; düşmanı hafife almasına neden olmuştur. Bazı tarihçiler[700] Kılıç Arslan'ın eksik bilgiye sahip olduğunu söylemektedir ama bu durumu yalnızca sultanın istihbarat eksikliği ile açıklamak doğru olmayabilir. Çünkü Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti olan İznik, Bizans'ın doğu sınırlarına ve hatta başkent İstanbul'a çok yakındır. Ayrıca bölge Rumları ile Türkler arasında da süregelen bir iletişim mevcuttur. Bütün bu şartlar altında Türkiye Selçuklularının Bizans dünyası ve etrafında gelişen hadiselerden bihaber olduğu düşünülemez. İlaveten Haçlı orduları gibi kalabalık kitlelerin gözden kaçması, fark edilememesi ya da onlardan habersiz kalınması da mümkün değildir. Zaten Birinci Haçlı Seferi'nin seyri incelendiğinde Haçlıların faaliyetlerini bir gizliliğe dayandırmadığı, her şeyi belirgin bir şekilde yaptığı görülmektedir. Bu noktada ilginç bir kayıt da vardır. İslâm tarihçisi Azimî, İmparator Aleksios'un gelen Haçlı kuvvetleri hakkında Sultan Kılıç Arslan'a bilgi verdiğini ve olanlardan onu haberdar ettiğini yazmaktadır.[701] Bu kaydın güvenilirliği çok yüksek gelmese de Bizans ve Selçukluların birbirinden habersiz olmadığını ve yaşanan önemli hadiselerden haberdar olduklarını hatta kimi zaman istihbarî bilgileri birbirleriyle paylaşabildikleri fikrini de bir noktadan destekleyebilir.[702] Tüm bu ihtimaller dâhilinde problemin istihbarat eksikliğinden ziyade özgüven fazlalığından kaynaklanması daha mümkün gözükmektedir. Sultan, açık bir şekilde Haçlı ordularını küçümsemektedir. Hatta Sultan Kılıç Arslan, kuşatma altındaki İznik'e yardıma giderken şehir halkına mektup yazıp korkmamalarını ve Pierre'in ordusunu bir günde

[700] Işın Demirkent, Kılıç Arslan'ın Haçlı ordularının sayısı ve nitelikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını söylemektedir. Bk. **Haçlı Seferleri**, s. 29.
[701] Azimî, **a.g.e.**, trc., s. 35.
[702] Bu bilginin asıl dayanak noktası Haçlıların Bizans İmparatoru Aleksios'u hain olarak görmesi olmalıdır. İslâm tarihçisi Azimî de bu görüşlerden etkilenmiş olmalıdır.

nasıl imha ettiklerini hatırlamalarını söylemiştir.[703] Sultan Kılıç Arslan gelişmelerden haberdar olsa da düşmanı küçümsemiş muhtemelen komutanı İlhan'ı başkent İznik'te bırakarak Malatya üzerine yürümüştür. Bunlardan daha da önemlisi Kılıç Arslan, başkentinde karısı, kız kardeşi ve çocuklarını da bırakmıştır. Onun bu tehlikeyi hafife aldığı ailesini geride bırakmasından ve onlara bir şey olmayacağını düşünmesinden de anlaşılmaktadır. Sultanın İznik'te güçlü bir garnizon bırakması ihtiyat payı olarak düşünülse de Haçlı tehlikesinin onun aklında büyük bir sorun oluşturmadığı anlaşılmaktadır. Buna ilaveten şehrin kudretli surları da Sultan Kılıç Arslan'a güven hissi vermekteydi. Bu hatanın bir nedeni de sultanın tecrübesizliğidir. Akıllara onun yanında kendisine yol gösterecek kişilerin az olduğu fikri de gelebilir lakin sultanın yanında İlhan ve Muhammed gibi güvenilir komutanların olduğu da bilinmektedir. Ayrıca Humartaş es-Süleymanî'nin[704] de Sultan Kılıç Arslan'ın atabeği olduğu düşünülünce sultanın tecrübesizce ve başına buyruk bir tavır sergilediği öngörülebilir. Kılıç Arslan'ın Çaka Bey'i öldürtmekten sonra ikinci kritik hatayı İznik'te kalmayarak yaptığı açıktır.

Haçlı kaynakları Kılıç Arslan'ın İznik şehrinde birtakım savunma hazırlıkları yaptığını yazsa da bu kayıtlarda tarihsel bilgi hataları[705] vardır. Şehri savunmaya hazırlayan Kılıç Arslan değildir. Tahminimizce burada İlhan[706] bulunmaktadır; zira ordu başkomutanı olan Muhammed'in Malatya seferinde olması muhtemeldir. Sultanın kardeşi Davud Kulan Arslan ise ülkenin bir başka yerinde yöneticilik yapmaktadır.[707] Davud'un Haçlılara karşı emrindeki Türkmenlerle beraber savaştığı kaynaklara yansımıştır. İbnü'l-Kalânisî[708] Davud'un Haçlılara karşı savaştığını aktarmakta hatta Haçlılarla olan savaşın başrolüne onu koymaktadır. Ayrıca Cenâbî Mustafa Efendi *el-'Aylemü'z-Zâhir*[709] adlı eserinde Müneccimbaşı ise *Câmiu'd-*

[703] Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 115. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 130.
[704] İbnü'l-Ezrâk, **a.g.e.**, s. 272; Sıbt, **a.g.e.**, C. XIX, s. 535; Şeddâd, **el A'laku'l-Hatîre**, C. I, s. 178. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 136.
[705] Kaynaklar Türk sultanından Süleyman olarak bahsetmektedirler. Süleyman Şah, Kılıç Arslan'ın babasıdır ve henüz o yıllarda şöhretinin, genç oğlundan fazla olması mümkündür. Ancak Süleyman Şah, Büyük Selçuklularla girdiği savaşta ölmüştür ve olayların geçtiği tarihte yaşamamaktadır. Bk. **Letters**, s. 16-17; Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 58; Albertus, **a.g.e.**, s. 95.
[706] Hakkındaki görüşlerimiz için bk. III. Bölüm.
[707] Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 23.
[708] İbnü'l-Kalânisî, **a.g.e.**, s. 134, trc., s. 24.
[709] Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 4.

Düvel'inde[710] Sultan Kılıç Arslan'ın kardeşi Davud'dan askerî destek aldığını yazmaktadır. Yani Davud'un kendisine bağlı olan bir ordusu bulunmaktadır ve başka bir yerde görevlendirilmiş durumdadır.[711] Aynı kaynak Davud'un yaşının küçüklüğünden de bahsetmektedir.[712] Bu bilgilerin ışığında Davud'un İznik'te olmadığı fikri kuvvetlenir. Zira o, şehrin içinde olsaydı sultanın ondan haricen yardım istemesi mümkün olmazdı. Bunlara ilaveten Sultan Kılıç Arslan'ın saltanat şehrinde kardeşini tutması ya da onu kendine vekil olarak bırakması da zayıf bir ihtimaldir ve bunun bir benzerine Türk siyasî tarihinde rastlamak pek mümkün değildir. Ayrıca Müneccimbaşı da Davud'un ülkenin bir başka şehrinde valilik görevini sürdürdüğünü kaydederek bu fikrimizi desteklemektedir.[713] Cenâbî[714] eserinin devamında Sultan Kılıç Arslan'ın kardeşi Davud'un ordusundan çekindiğini ve ondan ayrıldığını yazarak bu düşüncelerimizi desteklemektedir. Bu durum Davud'un sultanı tedirgin edecek ölçüde bir güce sahip olduğunu gösterir ki böyle bir kişi Sultan Kılıç Arslan'ın başkentinde olamayacaktır. Öyleyse şehirde Türkiye Selçukluları adına savunmayı İlhan ve Çaka Bey'in kızı olan Kılıç Arslan'ın karısı yapmış olmalıdır. Haçlıların gelişini bilen ve savaş hazırlıkları yapan İznik garnizonu kaleye erzak depolayıp askerî tahkimatı artırmış ve kapıda bekleyen bu savaşa karşı savunmasını güçlendirmiştir.[715]

Haçlı kuvvetleri 6 Mayıs tarihinde ulaştıkları İznik'i sıkı bir kuşatmaya aldılar. Yakındaki ormanlardan elde edilen ağaçlarla yapılan mancınıklar ile surları dövmeye başlayan Haçlılar, kuleler ve merdivenler vasıtasıyla surları aşmaya çalıştılarsa da Türk askerleri oklar, taşlar ve döktükleri kızgın yağlar ile saldırganları uzak tutmayı başarıyordu.[716] Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos da kuşatmayı yakından takip etmek için en güvendiği adamlarından birisi olan Manuel Butumites'i küçük bir birlik

[710] Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 23.
[711] Davud'un Konya'da idarecilik yaptığına dair görüşlere de çalışmamızın önceki bölümlerinde değinmiştik.
[712] Cenâbi, **a.g.e.**, trc., s. 4.
[713] Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., s. 23.
[714] Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 4.
[715] Albertus, **a.g.e.**, s. 103; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 116-118. Krş. Frankopan, **The First Crusade**, s. 140. Albertus Türk ordusunun mevcudiyetinin 500.000, Haçlıların ise 400.000 kişi olduğunu söyleyerek abartılı bir rakam vermiştir. Bk. **a.g.e.**, aynı yer.
[716] Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 60; Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 66; Baldericus, **a.g.e.**, s. 63; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 120. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 129; Frankopan, **The First Crusade**, s. 139-140; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 26.

ile İznik önlerine gönderdi.[717] Bizans taburunun görevi, Türklerle görüşerek şehrin imparatora teslim edilmesini sağlamaktı. Sultan Kılıç Arslan'ın henüz gelmemiş olması da Türk savunmacıların direncini baltalıyordu. Bu psikolojik koşullar altında garnizon teslim olmayı daha uygun buldu ancak teslimiyeti hiç tanımadıkları Frank askerlerine değil yıllardır sınır komşusu oldukları kimi zaman savaşıp bazen de anlaştıkları Bizanslılara yapacaklardı. Çünkü İznik garnizonunda Franklara karşı bir güvensizlik hâkimdi. Pierre l'Ermite'in askerlerinin bebeklere dahi neler yaptıklarını tecrübe etmişlerdi. Türkler, Bizans ile görüşmelere başlamak için Butumites'i şehre davet ettiler ve İznik'e gelen Butumistes de savunmacılara, imparatora teslim olmaları hâlinde güvende olacaklarını anlattı.[718] Ancak bu sırada Sultan Kılıç Arslan, casusları vasıtasıyla İznik garnizonuna haber yolladı; sultan yakında olduğunu söylüyor ve adamlarına direnmelerini emredip dirayetli davranmalarını tembihliyordu. Sultandan gelen bu haberi sevinç içerisinde karşılayan Türk garnizonu, Butumites'i geri gönderip savunmaya var güçleriyle devam etti. [719]

Sultanın plânı basit ve uygulanabilirdi; önden gönderdiği öncü birlikler henüz Haçlılar tarafından kapatılmamış olan güney kapısından şehre girecek, arkadan gelen Kılıç Arslan da şehirdeki kuvvetlerle birleşip düşmanı bozguna uğratacaktı.[720] Ancak plânları bozan şey Türklerin İznik önlerine gelmelerinden çok kısa süre önce güney kapısının, Haçlı Seferi'nin en kalabalık ordusunu teşkil eden güneyli Fransızlar tarafından tutulması oldu.[721] Raymond Saint-Gilles ve ordusu Godefroi'ya göre daha

---

[717] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 330-331, Umar, s. 324. Krş. Runciman, "**First Crusade**", s. 288-289.

[718] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 333-334, Umar, s. 325. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 200; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 30; Beihammer, **a.g.e.**, s. 310; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 94; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 121.

[719] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 334, Umar, s. 326; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 117. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 30; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 94; Runciman, "**First Crusade"**, s. 289; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 121; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 226; Altan, "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 294.

[720] Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 59-60; Radulfus, **Gesta Tancredi**, s. 39. İznik önlerine giden Türk ordusunda sadece Kılıç Arslan'a bağlı askerler yoktu. Kardeşi Davud'un adamları da bu orduda yer alıyordu. Ancak Davud'un yaşının küçüklüğü sebebiyle ordunun başında Kılıç Arslan'ın yakın arkadaşı Emir Hasan'ın olduğu bilgisi bir kaynağımızda geçmektedir. Bk. Cenâbi, **a.g.e.**, trc., s. 4. Emir Hasan ve onun kimliği konusunda çeşitli görüşler vardır. Bunun için bk. I. Bölüm.

[721] Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 59; Baldericus, **a.g.e.**, s. 64; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 118-119. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 200; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 81-82.

geç gelse de zamanlaması iyiydi ve Türklerin şehre rahatça girmesine mani oldu. Haçlılara karşı hızlı bir taarruz başlatan Türk öncüleri istedikleri başarıyı elde edemediler. Öncüler, Haçlıların zırhtan duvarlarını aşmayı başaramamıştı.[722] Ancak öncülerin mağlubiyeti Kılıç Arslan'ın durması için bir bahane değildi; genç sultan plânına sadık kaldı ve 21 Mayıs günü öğle vakti saat 3 sıralarında İznik'in çevresindeki dağlardan inerek Haçlıların üzerine doğru akın etti.[723] Çok şiddetli bir savaş yaşanmaya başladı ve Raymond'un orduları tek başına Türkler karşısında dayanamayınca diğer Haçlı birlikleri desteğe geldi.[724] Kanlı ve sert bir çatışma vuku buluyordu ama iki taraf da birbirine üstün gelemiyordu. Hristiyan rahipler, askerlere moral vermeye çalışıyorlardı. Sultan Kılıç Arslan ise bizzat askerlerini cesaretlendiriyor, bozulan safları toparlamaya gayret ediyordu.[725] Her iki ordunun da kayıpları oldukça ağırdı ancak Haçlı askerlerinin sayısı Türklere nazaran daha fazlaydı ve düşman adeta tükenmiyordu. Aslında Türk ordusu savaştan önce kendisinden çok emindi; zafer kazanacaklarına olan inançları tamdı. Öldürülen Türk askerlerinin üzerinden düşman esirleri bağlamak için getirilen ipler çıkıyordu ama işler beklenildiği gibi olmadı.[726] Sultan Kılıç Arslan daha fazla savaşmanın beyhude olduğunu ve artık İznik için geç kaldığını anlamış olacaktı ki ordusunu geri çekti.[727]

---

[722] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s.334, Umar, s. 326; **Gesta**, trc., s. 67-68; Guibertus, **a.g.e.**, s. 62. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 30; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 93; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 82, a.mlf., "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 294.

[723] Albertus, **a.g.e.**, s. 107; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 118-119. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 200; Runciman, "**First Crusade**", s. 290; Holt, **Haçlılar**, s. 46; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 26; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 73. Albertus'a göre (Bk. **aynı yer**.) Kılıç Arslan'ın emrindeki asker sayısı 10.000'dir. Onun tasvirine göre Türk ordusundaki askerlerin herbiri güçlü kişilerdi ve ağır zırhlar kuşanmış, altın kalkanlar taşıyorlardı ve kudretli sancaklara sahiplerdi. Yinanç 50.000 rakamını vererek abartılı bir yaklaşım sergilemiştir. Bk. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 200.

[724] Radulfus, **Gesta Tancredi**, s. 39; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 119. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 32; a.mlf, "**İznik Kuşatması**", s. 32.

[725] Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 119.

[726] **Gesta**, trc., s. 68; Guibertus, **a.g.e.**, s. 62; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 78. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 32.

[727] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 334, Umar, s. 326; **Gesta**, trc., s. 68; Guibertus, **a.g.e.**, s. 62; Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 60; Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 65-66; Radulfus, **Gesta Tancredi**, s. 39; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 77; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 119; Cenâbi, **a.g.e.**, trc., s. 4-5. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 200; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 130; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 533; Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 110; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 32; Morrisson, **Haçlılar**, s. 31; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 26; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 94; Runciman, "**First Crusade**", s. 290; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 121; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 82; a.mlf., "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 294; Batır, **a.g.t.**, s. 97-98. Willermus (Bk. **a.g.e.**, trc., s. 119.), Türk ordusunun bu savaşta 4.000 kayıp verdiğini kaydetmiştir.

Bu şiddetli savaşı Urfalı Mateos şu sözlerle tasvir etmiştir: "*Sultan, büyük bir orduyla beraber İznik bölgesindeki Franklara karşı yürüdü ve iki taraf arasında şiddetli bir savaş oldu. Müslüman askerleri miğferlerin parıltısı, zırhların çatırtısı ve yayların gıcırtısı ile saflarını sıkıştırdılar. Yeryüzü muhariplerin gürültüsü altında titriyor ve ok sesleri atları ürkütüyordu. En cesur askerler birbirlerine aslan yavruları gibi saldırıyor ve merhametsizce birbirlerine vuruyorlardı. Savaşın ilk günü çok şiddetli geçti. Sultanın 600.000 askeri vardı ama Franklar onu mağlup edip kaçmaya mecbur bıraktılar. Ova cesetlerle doldu ve Frankla sayısız esir ile ganimet elde ettiler*".[728] Urfalı Mateos'un burada verdiği 600.000 rakamı son derece abartılıdır fakat bu ifade diğer kaynaklarda da görülmektedir. Dikkat çekici husus ise savaşın şiddeti ve acımasızlığının ne derecede olduğudur. Her iki tarafta can-hıraş bir şekilde savaşıp üstün gelmeye gayret etmiştir.

Kaynak yazarımız Cenâbi[729], İznik önlerindeki savaşın başlangıçta Türklerin üstünlüğünde gittiğini ancak sonrasında Kılıç Arslan ve Davud arasında çıkan ihtilafın ve sultanın, kardeşinin askerlerinden çekinmesinin Selçukluların yenilgisine sebebiyet verdiğini söyler. Cenâbi'nin bu iddiası başka kaynaklarda rastlamadığımız bir bilgidir. Doğruluk payı olabileceğini düşünerek değerlendirdiğimiz bu bilgi son derece kıymetlidir. Bu durum Davud Kulan Arslan'ın yaşça küçük[730] de olsa abisi üzerinde belli bir etkisi olduğunu gösterir. Belki de Sultan Kılıç Arslan, kardeşinin ordusunun savaşta gösterdiği başarının ve buna bağlı olarak onun artabilecek prestijinin kendi saltanatına bir risk teşkil edebileceğini de düşünmüş olabilir. Ama bu düşünceler sadece ihtimallerden ibarettir. Kesin olarak bildiğimiz şey ise Türkiye Selçuklu hanedanının ve civar Türkmenlerin birleşerek İznik önlerinde Haçlılara saldırdığı ancak zafer elde edemedikleridir.

Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 200. Fulcherius (bk. **aynı yer**) ise 200 Türk'ün öldüğünü söyler. Coşkun Alptekin, Kılıç Arslan'ın asker kaybını önlemek için meydan savaşı yapmaktan vazgeçtiğini yazmaktadır. Bk. Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 226.

[728] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 190. Krş. Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 82; Batır, **a.g.t.**, s . 98.

[729] Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 4.

[730] Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 4.

Sultanın bu geri çekilişini bir mağlubiyet olarak yorumlamak mümkünse de bizim fikrimizce bu tamamen stratejik bir adımdı. Bu savaşın kesin bir galibi yoktu. Kılıç Arslan'ın Haçlılarla olan mücadelesi satranç oyunu gibiydi. O, bütün Haçlı Seferi boyunca nihaî sonuca varabilmek için bazı şeyleri feda etmeye razı bir profil çizmiştir. Sultan Kılıç Arslan, Haçlılarla Anadolu'nun içlerinde mücadele edebilmek gayesiyle ordusunu geri çekmiş ve askerlerinin tamamen dağılmasına müsaade etmemiştir.[731] İznik önlerinden çekilmek zorunda kalan Kılıç Arslan, başkentindeki tebasına yazdığı mektupta *bundan sonra kendileri için hayırlı gördükleri şeyi yapmalarını* söylemiştir.

Arkadan gelebilecek Türk tehdidinin savuşturulduğunu gören Haçlılar artık tek hedefleri olan İznik Kalesi'ne vargüçleriyle saldırmaya başladılar. Haçlı askerleri savaşta öldürülen Türk askerlerinin başlarını kestiler ve bunlardan bazılarını mancınıklarla İznik surlarına fırlatıp bazılarını da mızraklara geçirip karargâhlarının önüne diktiler.[732] Onlar böyle yaparak Türk savunmacıları korkutmak, arkadaşlarının akıbetlerini gösterip dirençlerini kırmak istiyorlardı. Ancak Türk garnizonu direnmeye devam ediyordu. Fakat tek kaybı Türkler vermemişti; Gentli Baudouin, Flander'dan Walo, Boudouin Calderun, Possesseli Guy gibi önemli Haçlı askerleri bu kuşatma sırasında hayatlarını kaybettiler.[733]

Haçlıların uğraşmak zorunda kaldığı bir diğer sorun ise İznik'in göl tarafından kuşatılamıyor oluşuydu. Şehrin göl tarafı Türklerin dış dünyaya açılan kapısıydı ve başta gıda olmak üzere her türlü desteği buradan alabilmekteydiler. Haçlı liderler bu soruna bir çözüm bulması için İmparator Aleksios'a danıştılar. Haçlıların bu talebini olumlu karşılayan Aleksios, Bizans donanmasına ait olan küçük kayıkları kara yoluyla İznik'e gönderdi ve bu kayıklar göle aktarıldı. Kayıkların içine konulan Haçlı askerleri Türklerin göl vasıtasıyla aldıkları yardımları engellemeyi başardı.[734] Bu, kuşatmanın

---

[731] Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 32.

[732] Anna Komnena, **a.g.e**, Sewter, s. 334, Umar, s. 326; **Gesta**, trc., s. 68; Baldericus, **a.g.e.**, s. 64; Guibertus, **a.g.e.**, s. 62; Radulfus, **Gesta Tancredi**, s. 40; Albertus, **a.g.e.**, s. 109; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 119. Krş. Frankopan, **The First Crusade**, s. 140; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 73; Runciman, **First Crusade**, s. 290; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 83. Türk askerlerinin kesilen başlarından 1.000 tanesi Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'a gönderilmiştir (Bk. Albertus, **a.g.e.**, s. 109).

[733] Albertus, **a.g.e.**, s. 113. Krş. Runciman, **First Crusade**, s. 290; Frankopan, **The First Crusade**, s. 139.

[734] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 337, Umar, s. 328; **Gesta**, s. 69; Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 67; Guibertus, **a.g.e.**, s. 65; Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 60; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 121. Krş. Gibbon, **a.g.e.**,

seyri için çok önemliydi; zira aşılması güç surlara sahip olan İznik şehri bir de dışarıdan destek alınca adeta ele geçirilemez bir hâle geliyordu. Bu gelişmeyle moralleri düzelen Avrupalılar yaptıkları kuleler ve kaplumbağayı andıran aletler ile şehrin kulelerine saldırmaya devam ettiler. Gonatas[735] adlı bir kulede uzun uğraşlar sonucu gedikler açan Haçlılar şehre girmeye muvaffak olamadı.[736] Türkler, kulenin zarar görmesinden çok kısa bir süre sonra gerekli tamiratı yaptılar ve Haçlı askerlerinin umutlarını boşa çıkardılar.

Türklerin cesurca ve kararlılıkla sürdürdükleri savunma bazı Haçlı kaynaklarının da dikkatini çekmiştir. Haçlı kaynakları Türklerin cesaretleriyle ilgili olağan dışı sahneler anlatmışlardır. Albertus Aquensis'in anlatımına göre surlardaki Türklerden birisi Haçlılara karşı çok iyi savaşmakta ve onlardan birçoğunu öldürmektedir. Bu Türk attığı oklar ile birçok Haçlı askerinin canını aldıysa da savaş esnasında göğsünden bir okla vurulmuştur. Ancak zırhını çıkaran ve savaşmaya devam eden bu Türk askeri, 20 tane ok yemesine rağmen savaşmayı sürdürmüş, en son Godefroi de Bouillion'un attığı bir ok darbesi ile ölmüştür.[737] Tabiki Albertus'un eserindeki birçok olağanüstü anlatım göze alındığında buradaki her söze inanmak mümkün olmayacaktır. Ancak eserini tamamen taraflı gözle yazan bir müellifin Türklerin cesaretini bu şekilde anlatması İznik garnizonunun ne kadar mahirâne bir şekilde savaştığının göstergesidir.

Türkler şehri her ne kadar iyi savunsa da Haçlı orduları da bir o kadar ısrarla saldırıyorlardı. İznik'in büyük kulelerinden birisine saldırı düzenleyen Raymond Saint-Gilles, burada bir yangın çıkmasına sebebiyet verdi ve Haçlı kuvvetleri bu

C. VII, s. 59; Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 201; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 129; Payne, **a.g.e.**, s. 69; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 32-33; Beihammer, **a.g.e.**, s. 310; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 27; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 94; Runciman, **First Crusade**, s. 290; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 83-84.

[735] Bu kule hakkında daha detaylı bilgi için bk. Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 335, Umar, s. 326-327.

[736] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 335, Umar, s. 326-327; **Gesta**, trc., s. 68; Guibertus, **a.g.e.**, s. 62-63; Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 60; Radulfus, **Gesta Tancredi**, s. 40; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 78. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 32; Frankopan, **The First Crusade**, s. 141; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 73-74; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 83.

[737] Albertus, **a.g.e.**, s. 119; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 123. Başka Haçlı kaynaklarında da Türklerin cesurca savaştıkları bilgisi vardır. Bk. Baldericus, **a.g.e.**, s. 63.

noktaya odaklanıp saldırılarını gerçekleştirdiler.[738] Buradaki önemli husus ise Sultan Kılıç Arslan'ın eşi olan hatunun ikametgâhının bu kuleye yakın olmasıdır. Haçlı müellifi Willermus'un[739] cesaretini ve böyle bir kuşatmadaki sebâtını övdüğü bu hatun, evinin yakınlarında gerçekleşen saldırıdan korkmuş ve çocuklarını da alarak oradan farklı bir yere gitmiştir. Haçlı müellifi Albertus ve Willermus bu hatunun artık daha güvenli bir yere gitmek istediğini ve bunun için göl yolu ile şehirden kaçmaya çalıştığını fakat devriye gezen Haçlı askerleri tarafından tutsak edildiğini yazar.[740] Albertus'un kaydına göre[741] bu hatunun yanında iki tane küçük oğlu, Willermus'a göre[742] ise bir tane oğlu bulunmaktadır. Sultanın eşinin Haçlılara esir düştüğü kaydına başka kaynaklarda rastlamadık. Bu konuyla ilgili olarak bir başka bilgiyi Anna Komnena verir; onun belirttiğine göre bu hatun İznik şehri kaybedilince Bizans İmparatorluğu güçleri tarafından yakalanmıştır.[743] Ancak aile efradının gölden kaçarken mi yoksa İznik teslim olduktan sonra Bizans tarafından mı esir edildiği tam olarak bilinemiyor ve Haçlı kaynakları ile Anna Komnena farklı şeyler söylemektedirler. Şahsi fikrimiz ise aile ferdlerinin Haçlıların eline geçmediği imparatorluk güçleri tarafından tutsak edildiğidir. Zira İznik'in Bizanslılar tarafından ele geçirilmesine son derece öfkelenen Haçlılar, şehrin içindeki önemli insanları esir edemediklerine sinirlenmişler ve onlardan gelebilecek fidye-i necatlardan mahrum kalmaları sebebiyle imparatora kin beslemişlerdir.[744] Ayrıca Anna Komnena[745] sultanın eşi ve kız kardeşinin İmparator tarafından saygı ile karşılandığını, ilerleyen süreçte ise İzmir şehrinin Türklerden alınması olayında bu hatundan faydalanıldığını kaleme almaktadır. Bu da Anna'nın kayıtlarına olan inancımızı artırmaktadır.

Göl yolunun kapanması ve Haçlı saldırılarının artması ile müdâfilerin savunma gücü azalmaktaydı. Ayrıca Bizans imparatoru da yaptırdığı savaş aletlerini Haçlılara

---

[738] Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 60; Baldericus, **a.g.e.**, s. 64-65; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 122. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 201.
[739] Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 125.
[740] Albertus, **.a.g.e.**, s. 125, Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 125. Krş. Beihammer, **a.g.e.**, s. 310.
[741] Albertus, **a.g.e.**, s. 125.
[742] Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 125.
[743] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 337, Umar, s. 328.
[744] **Gesta**, trc., s. 69-70. Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 127-128. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 140.
[745] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 337, Umar, s. 328. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 140; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 33.

gönderiyordu. İmparator şehri Haçlılardan önce almak istediği için güvenilir komutanlarından Tatikios ve Tzitas'ı da İznik önlerine gönderdi.[746] Bizanslılar kaledeki Türkler ile yeniden irtibata geçtiler ve imparatorluğa teslim olmaları hâlinde mükafatlandırılıcaklarını söylediler. Türk garnizonu Sultan Kılıç Arslan'dan da bir destek gelmeyeceğini bildiği için Manuel Butumites ile gizlice anlaştı ve 18 Haziran 1097 tarihinde yaklaşık 20 yıldır Türkiye Selçuklularına başkentlik yapan İznik şehri imparatorluk kuvvetlerine teslim edildi.[747] İznik kuşatması 6 hafta boyunca sürdü ve bu savaşta iki taraf da ağır kayıplar verdi. Savaşın en kârlı tarafı adam zayiatına uğramadan çok önemli bir şehri elde eden Bizans İmparatorluğu oldu.

2. Dorylaion Savaşı ve Kılıç Arslan'ın Mağlubiyeti (1 Temmuz 1097)

İznik'in ele geçirilmesi Haçlıların moralini yükseltmişti; sefere olan inançları perçinlenen Avrupalılar artık yollarına devam etmeliydiler. Kudüs'e ulaşabilmek için Anadolu topraklarını geçmeleri gerekiyordu ve bu diyarlar hâlâ yeteri kadar tekin değildi. Kılıç Arslan'ın İznik önünde mağlup olması Anadolu'dan güvenli geçiş sağlanabileceği manasına gelmiyordu. Özellikle Franklara nazaran Türkleri daha iyi tanıyan Bizanslılar bunun farkındaydılar ve bu sebepten seçilecek yol için Haçlı liderleriyle görüşmeler yapıyorlardı. Yaklaşık olarak bir hafta İznik önlerinde dinlenen ve güç toplayan Haçlılar yeniden yola koyuldular.[748] Hedef Anadolu platosunu aşıp

---

[746] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s.337, Umar, s. 328; Albertus, **a.g.e.**, s. 95, 97. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 130; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 33; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, s. 74.

[747] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 337-340, Umar, s. 327-331; **Letters**, s., 17; **Gesta**, trc., s. 70; Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 67; Raimundus, **a.g.e.**, trc., 60; Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 58; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 78-79; Zonaras, **a.g.e.**, trc., s. 169. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 201; Diehl, **Bizans**, s. 112; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 130; Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 110; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 33; Holt, **Haçlılar**, s. 46; Frankopan, **The First Crusade**, s. 142; Harris, **a.g.e.**, s. 67; Herrin, **Bizans**, s. 344; Beihammer, **a.g.e.**, s. 310-311; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 27; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 95; Peter Lock, **The Routledge Companion to the Crusades**, London, Routledge Group, 2006, s. 140; Runciman, "**First Crusade**", s. 290-291; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 121; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 78, a.mlf, "**Haçlı Seferleri ve Anadolu**", s. 39. Buradaki Türk birliğinin teslim olma sebebi gelebilecek yardımın olmayışıdır. Anna Komnena İznik şehrindeki asker sayısının Bizanslılardan daha kalabalık olduğunu ve bu duruma güvenmeyen Butumites'in acele ile şehrin anahtarlarını alıp işleri hızlandırdığını yazmaktadır. Türkler sayıca az değillerdiyse de gölün kapanması ve sultandan gelen mektup onlara daha fazla direnmek için bir sebep olmadığı fikrini vermiş olmalıdır. Zorlu şartlar altında savunma yapmaktansa Bizans'ın sunduğu kurtuluş seçeneği daha cazip gelmiştir. Bk. Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 337, Umar, s. 329. Turan (bk. aynı yer) şehrin 26 Haziran tarihinde teslim edildiğini söylemektedir.

[748] **Gesta**, trc., s. 71; Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 68; Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 63; Baldericus, **a.g.e.**, s. 71; Guibertus, **a.g.e.**, s. 65; Albertus, **a.g.e.**, s. 123; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 98. Krş. Turan,

Antakya'ya ulaşmak oradan da Suriye istikametinde ilerleyip Kudüs'e varmaktı. Sakarya Nehri civarına ulaşan Haçlı orduları burada iki gruba ayrılma kararı aldılar.[749] Bununla kalabalık olan ordunun işlerinin kolaylaştırılması amaçlanmıştı. Bu ordunun içinde Tatikios'un liderliğinde olan Bizanslılar da vardı. Onların görevi bu topraklara tamamen yabancı olan Haçlılara yol rehberliği etmekti.[750]

İznik'in kaybı Türkiye Selçukluları için çok önemli bir gelişmeydi, Kılıç Arslan bu elim hadiseden önemli tecrübeler elde etti. Haçlıların küçümsenemeyecek kadar ciddi bir rakip olduğunu çok iyi anladı. Onlarla savaşmak için müttefiklere ihtiyacı vardı. Muhtemelen ilk başvurduğu adres Dânişmendliler oldu. Sultan Kılıç Arslan ve Dânişmend Gazi uzun yıllar boyunca rekabet yaşadılar ama bu iki Türk lideri de aralarındaki her şeye rağmen düşmana karşı birleşmekten geri durmadılar. Birinci Haçlı Seferi ve ardından vuku bulan 1101 Yılı Haçlı Seferleri Türkiye Selçukluları ve Dânişmendlilerin omuz omuza savaştığı olaylarla örülüdür. Dânişmend Gazi, Selçuklu akrabalarından gelen teklifi geri çevirmedi.[751] Ancak, Haçlıların gücünü tecrübe eden Sultan Kılıç Arslan daha fazla desteğe ihtiyacı olduğunu biliyordu ve bu sebepten dolayı Suriye'nin Müslüman liderlerinden de yardım istedi.[752] Ayrıca Emîr Karaca gibi bazı Türkmen emîrleri, sultanın kardeşi Davud ve Hasan Bey gibi mühim isimler de birleşik Müslüman-Türk ordusuna

---

Selçuklular Zamanında, s. 131; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 34; Usta, **Çıkarların Gölgesinde**, s. 49; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 84.

[749] **Gesta**, trc., s. 71; Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 69; Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 63; Baldericus, **a.g.e.**, s. 71; Guibertus, **a.g.e.**, s. 65; Albertus, **a.g.e.**, s. 123; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 98; Radulfus, **Gesta Tancredi**, s. 44-45. Krş. Gibbon, **a.g.e.**, C. VII, s. 60; Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 141; Payne, **a.g.e.**, s. 70; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 34; Frankopan, **The First Crusade**, s. 147; Usta, **Çıkarların Gölgesinde**, s. 49; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 28; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 84.

[750] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 341, Umar, s. 332. Krş. Payne, **a.g.e.**, s. 70; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 34.

[751] Azimî, **a.g.e.**, s. 358, trc., s. 36. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 141; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 130; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 533; Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 115; Merçil, **Müslüman Türk**, s. 111; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 34; Carole Hillenbrand, **Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri**, (trc. Nureddin Elhüseyni) İstanbul, Alfa Yay., 2015, s.67; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 62; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 96; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 122.

[752] **Gesta**, trc., s. 72; Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 68-69. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 34. Fulcherius (Bk. **a.g.e.**, aynı yer), Kılıç Arslan'ın ordusunda 30 günlük mesafeden gelen Türklerin olduğunu kaydeder. Albertus da (**a.g.e.**, s. 131) benzer şekilde sultanın ordusunda Antakya, Tarsus, Halep ve diğer başka şehirlerden gelen askerlerin bulunduğunu yazar.

katılmayı kabul etti.[753] Ancak Haçlılar İznik'te çok oyalanmadılar bu da Türkiye Selçuklularını daha da hızlı hareket etmeye zorladı; Suriye'den gelecek olan destekleri bekleyecek vakit yoktu, eldeki birlikler ile hareket edilmeliydi.

Sultan Kılıç Arslan ve müttefik İslâm ordusu 30 Haziran 1097 tarihinde Eskişehir yakınlarında bulunan Dorylaion Ovası'na[754] ordugâh kurdu amaç düşmanı pusuya düşürmekti. İki kola ayrılan Haçlıların önde giden grubunda Güney İtalya Normanlarının lideri Bohemund, Normandiya Kontu Robert, Kont Etienne ve rehberlik görevini üstlenen Bizanslılar bulunuyordu. 1 günlük mesafeden takip eden ikinci ordu ise Raymond Saint Gilles, Hugh de Vermandois ve Godefroi de Bouillion'dan oluşuyordu.[755] 1 Temmuz 1097 tarihinde Türkiye Selçuklu ordusunun pusu kurduğu Dorylaion'a gelen Haçlılar, her taraftan Türklerin kurt gibi uluduklarını ve savaş naraları attıklarını işittiler.[756] Etrafları bir anda Türk askerleriyle doldu; Haçlılar şaşkınlık içindeydi çünkü hiçbiri İznik mağlubiyetinden sonra Türkleri bir daha böyle kalabalık ve güçlü görmeyi beklemiyordu. Bohemund çabuk toparlandı ve ordusunu savaş nizamına soktu. Herbiri mâhir okçular olan Türk askerleri düşmana attıkları ok ve mızraklarla saldırıyordu. İznik önlerindeki meydan savaşı Sultan Kılıç Arslan'a bir ders vermişti; baştan aşağıya zırhlarla örülü olan Haçlıları meydan savaşında yenmek oldukça zordu bu sebepten okçuları vasıtasıyla uzaktan saldırıyordu. Ancak Haçlılar da büyük bir dirayetle savunma yapıyor, saflarının düzenini korumaya gayret ediyordu.[757] Savaş çok şiddetliydi ve Haçlıların birinci

---

[753] Fulcherius Carnotensis (Bk. **a.g.e.**, trc., s. 69.), Türk ordusunda Karaca ve Atsız beylerin de bulunduğunu söyler. Cenâbi (Bk. **a.g.e.**, trc., s. 4.) ise Davud ve Hasan Bey'in Kılıç Arslan'a destek olduğunu onların da Haçlılar ile savaştığını söyler. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 141; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 131; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 533; Merçil, **Müslüman Türk**, s. 111; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 62; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 96; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 122.

[754] Eskişehir yakınlarındadır. Bk. Umar, **Yer Adları**, s. 223.

[755] **Gesta**, trc., s. 71; Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 69; Baldericus, **a.g.e.**, s. 71; Guibertus, **a.g.e.**, s. 65; Albertus, **a.g.e.**, s. 129; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 98. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 141; Payne, **a.g.e.**, s. 70; Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 115; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 34; Frankopan, **The First Crusade**, s. 147; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 84.

[756] **Gesta**, trc., s. 71; Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 69; Guibertus, **a.g.e.**, s. 65. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 142; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 131; Payne, **a.g.e.**, s. 71; Frankopan, **The First Crusade**, s. 147; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 28; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 85.

[757] **Gesta**, trc., s. 72; Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 69; Baldericus, **a.g.e.**, s. 73; Guibertus, **a.g.e.**, s. 66; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 100. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 142; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 131; Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 115; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 34.

grubu gafil avlandı. Onların içine düştükleri bu zorluklar çeşitli Haçlı kaynaklarına da sirayet etmiştir. Fulcherius[758] bu olanların sebebinin günahları olduğunu, Türkler karşısında çaresiz kaldıklarını ve korku içindeki koyun sürüleri gibi birbirlerine yapıştıklarını anlatıyordu. Baldericus[759], Türklerin intikam hissine sahip olduklarının ve İznik'in kaybına çok öfkelendiklerini bu yüzden de var güçleriyle saldırdıklarını söylemektedir. Caenli Ralp ise *Gesta Tancredi*[760] adlı eserinde "*Müslümanların okları nişan alıyor, kılıçları parçalıyor, mızrakları canlar alıyordu; onlardan bir kısmı oklarını atınca geri çekiliyor yerlerine yeni ve dinlenmiş kuvvetler geliyordu. Hydra'nın*[761] *başı gibiydiler bir tanesi ölse yerine yenisi geliyordu. Daha önce hiçbir yerde aklımıza gelmeyen bir şey şu anki tek düşüncemizdi: Kaçmak!*" sözleriyle savaşın şiddetini ve Türklerin savaşçılıklarını anlatıyordu.

Bohemund işlerin kötüye doğru gittiğini görünce bazı habercileri geriden gelmekte olan ikinci orduya gönderdi.[762] Acil yardım lazımdı; Türk hücumu etkisini artırmıştı ve ayrıca yükselen Temmuz güneşi demir zırhlar içinde olan Haçlı askerlerini iyice zorluyordu. Raymond Saint Gilles'in liderliğinde belli bir mesafeden gelen ikinci Haçlı ordusu, gelen habercilerin söylediklerine şaşırdı.[763] Türklerin böyle bir saldırıya kalkışması olağan bir durum değildi ancak bu şaşkınlık hızlıca atıldı. Öğlen vakitlerinde ikinci Haçlı ordusu geldiğinde Türkler ne olduğunu anlayamadılar; yeni bir ordu daha ortaya çıkmıştı. Sultan I. Kılıç Arslan, Haçlıların birinci grubunun ordunun tamamı olduğunu sanıyordu. Yeni gelen taze destekse mücadeleyi kaybetme

[758] Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 69. Krş. Frankopan, **The First Crusade**, s. 147; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 86.
[759] Baldericus (Bk. **a.g.e.**, s. 71.), Türklerin intikam hissine sahip olduklarının ve İznik'in kaybına çok öfkelendiklerini bu yüzden de var güçleriyle saldırdıklarını söylemektedir.
[760] Radulfus, **a.g.e.**, s. 45-46.
[761] Yunan mitolojisindeki efsanevî yaratık bir başı kesilince yerine yenisi çıkmaktadır. Müellif dönüşümlü olarak durmadan ok atan Türklere bu efsânevî varlığa benzetmektedir.
[762] **Gesta**, trc., s. 72; Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 65; Baldericus, **a.g.e.**, s. 72; Guibertus, **a.g.e.**, s. 66; Albertus, **a.g.e.**, s. 131, 133; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 100. Krş. Payne, **a.g.e.**, s. 71; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 34; Frankopan, **The First Crusade**, s. 147; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 85.
[763] Baldericus, **a.g.e.**, s. 72; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 81. Birinci Haçlı Seferi'nin kronik yazarlarından Baldericus'un sözleri Haçlıların şakınlığını anlatmaya yeterlidir. "*Arkadan gelmekte olan diğer ordumuz Bohemund'un elçilerinin getirdiği bu habere* [Türklerin saldırdığı haberi] *inanmadılar. Çünkü Türklerin bir daha bizimle savaşmaya cesaret edebileceklerini düşünmüyorduk.*" **a.g.e.**, trc., s. 81.

noktasına gelen Haçlıları yeniden savaşa ortak etti.[764] Türkler bu iki orduyu birbirinden ayrı tutamadı. Birleşen Haçlılar yeni bir savaş düzeni aldı. Ordunun sağ kanadına Hugue ve Godefroi, merkeze Raymond ile Flandre Kontu Robert sol cenahına ise Bohemund, Normandiyalı Robert ve Etienne geçti.[765] Sayısı ve gücü artan Haçlılar, yorgun düşmüş ve sayıca kendilerinden az olan müttefik Türk ordusuna karşı saldırıya geçti. Türklerin bu saldırıyı kaldıracak gücü kalmadıysa da onlar cesurca savaşmaya devam ettiler. Ancak Le Puy Psikoposu Adhemar'ın Türk ordusunun arkasına sarkıp buradan saldırması savaşın kırılma anı oldu. Arkalarından beklenmedik bir saldırı yiyen Türkler dağılmaya yüz tuttular; Sultan Kılıç Arslan daha fazla savaşmanın fayda getirmeyeceğini bir kez daha anlayarak geri çekilme emri verdi.[766] Türk ordusu verdiği onca kaybın yanı sıra beraberinde getirdiği bütün emtiayı ve hazineleri de savaş meydanında bıraktı. Haçlılar büyük ganimetlerle süsledikleri mühim bir zafer kazanmışlardı.[767]

1 Temmuz tarihinde Dorylaion'da çok kanlı bir savaş gerçekleşti iki tarafında ağır kayıpları vardı. Haçlıların meşhur liderlerinden olan Tancred'in kardeşi William,

---

[764] **Gesta**, trc., s. 72; Baldericus, **a.g.e.**, s. 73; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 81. Krş. Gibbon, **a.g.e.**, C. VII, s. 60; Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 142; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 34-35; Frankopan, **The First Crusade**, s. 148; Usta, **Çıkarların Gölgesinde**, s. 49; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 28; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 86.

[765] **Gesta**, trc., s. 72; Baldericus, **a.g.e.**, s. 73; Guibertus, **a.g.e.**, s. 67; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 101; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 81.

[766] **Gesta**, trc., s. 73; Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 70; İbn Kalânisi, **a.g.e.**, s. 134, trc., s. 24; Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 65; Baldericus, **a.g.e.**, s. 73; Guibertus, **a.g.e.**, s. 67; Azimî, **a.g.e.**, s. 359, trc., s. 37; Albertus, **a.g.e.**, s. 137; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 82; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 132; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, C. X, trc., s. 228; Ebu'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. II, s. 210. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 142-143; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 131; Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 115; Merçil, **Müslüman Türk**, s. 111; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 35; Holt, **Haçlılar**, s. 46; Frankopan, **The First Crusade**, s. 148; Usta, **Çıkarların Gölgesinde**, s. 49; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 28-29; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 96; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 122; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 78, a.mlf., "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 295. Makrizî, Dorylaion Savaşı'ndan doğrudan bahsetmese de Haçlıların İstanbul'dan geçtikten sonra Müslümanların elinden şehirleri aldıklarını ve sonrasında Antakya'ya vardıklarını söyleyerek dolaylı yoldan da olsa değinmiştir. Bk. **İtti'zü'l-Hunefa**, C. III, s. 20.

[767] **Gesta**, trc., s. 73; Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 70-71; Raimundus, **a.g.e.**, trc., s. 65; Baldericus, **a.g.e.**, s. 74; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 102; Albertus, **a.g.e.**, s. 137; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 132-133. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 143; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 131; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 35; Altan, "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 295.

Parisli Robert ve diğer birçok Avrupalı hayatından oldu.[768] Albertus'un[769] söylediğine göreyse savaşta 3.000 Türk askeri can verdi. Bu savaş Türkler ve Frankların birbirlerini daha yakından tanımasına da sebep oldu. Türklerin savaşçı özellikleri, her fırsatta Müslümanlara ve Türklere hakaret eden Haçlı müelliflerinin övgüsünü alıyordu. *Gesta Francorum*[770] ve diğer bazı kroniklerde geçen benzer ifadeler kayda değerdir. Bu eserlerde yazan: "*Yaylarının tehdidi Araplar, Süryaniler, Grekler ve Ermeniler arasında bilinen Türklerin atılganlık, cesaret ve becerisini, Franklar arasında korku yaratmaya sebep olsa da hangi tecrübeli ve bilgili kimse tasvir edebilir. Tanrı onları asla bizimkiler kadar iyi yapmasın. Onlar da Franklarla aynı kökenden gelmektedirler. Şayet Türkler Hristiyan olsalardı yeryüzünde onlardan daha güçlü askerler olmayacağını ve bizim tarafımızdan yenilmeyeceklerini kimse inkâr edemez*"[771] ifadeleri çok çarpıcıdır. Her şeyden evvel Haçlı müellifler Türkleri kendileriyle aynı köke dayandırarak aslında onlara olan hayranlıklarını dile getiriyorlardı. Ayrıca Türk askerlerinin şecaati ve gücü onların zihinlerinde derin etkiler oluşturmuş olmalı ki onların Hristiyan oldukları takdirde yenilmez olabileceklerini söylüyorlardı. Türkler, Haçlı ordularına telafisi zor kayıplar verdirerek belki de İslâm dünyasını daha büyük tehlikelerden kurtarmışlardı. Her ne kadar İznik ve Dorylaion önlerinde galip olan taraf Haçlılar olsa da Türklerin pes etmeden yaptığı saldırılar düşmanın gücünün kırılmasına ve büyük kayıplar vermesine sebep oldu. Bu konuda Carole Hillenbrand'ın değerlendirmesi çok güzeldir: "*Anadolu Türkleri sert ve etkili savaşçılar olmakla birlikte sayıca azdılar. Sayısal dengelerin önemli olduğu mücadelelerde ağır basmaları zordu. Fakat at sırtından ok atarak düşmanı bıktıracak kuvvetteydiler ve gelen Haçlı ordularına epeyce zorluk çıkardılar.*"[772]

[768] **Gesta**, trc., s. 73; Baldericus, **a.g.e.**, s. 73; Guibertus, **a.g.e.**, s. 68; Albertus, **a.g.e.**, s. 131, 133; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 102; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 83; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 131-132. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 143; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 86.
[769] Albertus, **a.g.e.**, s. 137. Krş. Gibbon, **a.g.e.**, C. VII, s. 61.
[770] **Gesta**, trc., s. 73-74. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 143.
[771] **Gesta**, trc., s. 73-74; Baldericus, **a.g.e.**, s. 73-74; Guibertus, **a.g.e.**, s. 68; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 83. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 131; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 36; Frankopan, **The First Crusade**, s. 148; Usta, **Çıkarların Gölgesinde**, s. 51; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 29; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 87.
[772] Hillenbrand, **a.g.e.**, s. 67.

Ordusu mağlup olan Kılıç Arslan geri çekilirken desteğe gelen Suriye birlikleri ile karşılaşmış olmalıdır. Zira Haçlı kaynakları onun yolda iken desteğe gelen askerlerle[773] karşılaştığını ve bu kişilerin sultana neden kaçtığını sorduklarını yazarlar. Bu sorular üzerine Kılıç Arslan, Haçlıların kalabalıklığından ve yetenekli savaşçılar olduğundan bahsedip onları yenmenin zor olduğunu söylemiştir.[774] Bu hususa ancak Latin kaynaklarında rastlamaktayız fakat İslâm kaynaklarının, Haçlı Seferinin Anadolu ayağına olan ilgisizliği[775] göz önüne alındığın da bu çok doğaldır. Bu kaynakların verdiği bilgilerde doğruluk payı vardır. Zira Haçlı müellifleri nasıl Türklerin iyi savaşçılar olduğunu kabul ediyorsa Sultan Kılıç Arslan'ın da kendisini iki defa mağlup eden Haçlı askerlerinin iyi savaşçılar olduğunu söylemesi gayet mümkündür.

3. Haçlıların Konya'ya Ulaşması ve Ereğli Savaşı

Dorylaion'da bir süre dinlenen Haçlı orduları yollarına devam ettiler ve Tuz Gölü'nün kurak arazisinden geçmeye mecbur kaldılar. Hava ve iklim şartlarının yanı sıra geri çekilen Türkler de kullanılabilir bütün kaynakları tahrip ediyorlardı. Haçlıların tek mücadelesi doğayla değildi açlık ve susuzluk canlar alıyordu.[776] Sıcak güneş altında aç ve susuz yük taşıyan binek hayvanları ölüyor artık yükleri koyun ve köpekler taşıyordu. Haçlılar bu yolculuk sırasında çok kayıp verseler de Türkiye Selçuklularının yeni başkenti konumuna gelen Konya şehrine ulaştılar.[777] Ancak

---

[773] Kaynaklar bu askerler için Arap demektedir. Bu birliklerin Suriye'den geliyor olma ihtimali yüksektir. Bk. **Gesta**, trc., s. 75; Baldericus, **a.g.e.**, s. 74; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 102; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 84.

[774] **Gesta**, trc., s. 75; Baldericus, **a.g.e.**, s. 74-75; Guibertus, **a.g.e.**, s. 68-69; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 102; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 84. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 131-132; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 36; Frankopan, **The First Crusade**, s. 148; Usta, **Çıkarların Gölgesinde**, s. 50.

[775] Hillenbrand, **a.g.e.**, s. 81-82.

[776] **Gesta**, trc., s. 76; Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 71; Baldericus, **a.g.e.**, s. 75; Guibertus, **a.g.e.**, s. 69; Azimî, **a.g.e.**, s. 358, trc., s. 36; Albertus, **a.g.e.**, s. 139, 141; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 102-103; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 85. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 144; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 132; Payne, **a.g.e.**, s. 71-72; Merçil, **Müslüman Türk**, s. 111; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 36; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 29; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 96; Altan, "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 296. Selçukluların Haçlı ordularına karşı uyguladığı savaş taktikleri hakkında bk. Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**".

[777] Haçlıların Konya'ya ulaşması İslâm kaynaklarına da yansımıştır. Bk. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, trc., C. X, s. 228; Ebu'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. II, s. 210. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 145; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 122; Altan, "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 296.

şehrin Türk halkı dağlara çekilmiş ve mezkûr yerde Haçlıların kullanabileceği hiçbir şey bırakılmamıştı. Haçlılar Konya'da aradığını bulamadıysa da şehre çok yakın olan Meram beldesi son derece yeşillik ve sulaktı. Türk ordusu herhalde burayı imha etmeye vakit bulamamıştı ama sonuç Haçlılara yaradı. Uzun ve zorlu yolculuklarının en sıkıntılı günlerinde yeşillikler ve sular içinde dinlenme fırsatı buldular.[778] Bu istirahat Haçlıların güçlerini toplamasına yetti; artık Antakya'ya doğru ilerleyeceklerdi ancak böylesine büyük bir ordunun Toros Dağlarını aşması olanaksızdı. Etrafından dolaşılması gerekiyordu ve bu istikamette ilerlediler.

Ereğli yakınlarına gelen Haçlılar burada bir kez daha şaşırdılar çünkü Türk ordusu yeniden karşılarına çıktı. Kılıç Arslan, Dânişmend Gazi ve Hasan Bey'in birliklerinden oluşan Türkler[779], Haçlılara karşı üçüncü büyük hücumlarını yaptılar. Türklerin saldırısını gören Bohemund da karşı bir hücum başlattı ve doğrudan Sultan Kılıç Arslan'ın birlikleri üzerine saldırdı. Bir müddet devam eden savaşı İznik ve Dorylaion önlerinde iyice yıpranmış olan Türkler kaybettiler.[780] Buradan sonra yollarına devam eden Haçlılar Ermeni topraklarına girdiler sonrasında ise Antakya[781],

[778] **Gesta**, trc., s. 76; Fulcherius, **a.g.e.**, Barlas, s. 72; Baldericus, **a.g.e.**, s. 75; Guibertus, **a.g.e.**, s. 69; Albertus, **a.g.e.**, trc., s. 141; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 85. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 145; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 36; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 29; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 122.

[779] Savaşa katılan Türk liderlerinin isimlerini sayan Anna Komnena, bu ordunnu mevcudunun 80.000 kişi olduğunu söyler. Ayrıca onun ifadelerine göre bu ordu yayalardan oluşmaktadır. Anna'nın bu ifadeleri doğru gözükmemektedir. Türklerin Haçlı Seferinin ilk safhasında dahi 80.000 kişi olduğunu söylemek mümkün değilken bu kadar yorgun ve kayıplara uğramış bir orduda bu kadar asker bulunduğunu düşünmek hatalıdır. Buna ilaveten Türklerin ordu nizamı yayalardan çok atlı birliklere dayanmaktadır. Haçlılarla mücadele boyunca da Türklerin vurucu gücü atlılar olmuştur. Bk. Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 342, Umar, s. 332. Türkiye Selçuklularının savaş taktikleri ve usulleri hakkın bk. Kesik, **At Üstünde Selçuklular**.

[780] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 342, Umar, s. 332; **Gesta**, trc., s. 76-77; Baldericus, **a.g.e.**, s. 75-76; Guibertus, **a.g.e.**, s. 69; Tudobedus, **a.g.e.**, trc., s. 85-86. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. I, s. 145; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 132; Payne, **a.g.e.**, s. 72; Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 115; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 533; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 37; Holt, **Haçlılar**, s. 46; Frankopan, **The First Crusade**, s. 149; Kesik, **Selçuklular-Haçlılar**, s. 29; Ayönü, **Selçuklu-Bizans**, s. 96; Altan, "**Haçlı Seferleri ve Anadolu**", s. 39.

[781] Hakkında bk. Altan, **Antakya**.

Urfa[782], Kudüs[783] gibi büyük şehirleri ele geçirip buralarda devletler kurdular ve yaklaşık 2 asır boyunca Ortadoğu'da varlıklarını sürdürdüler.

E. Danimarka Haçlıları ve Sultan Kılıç Arslan

Haçlı Seferi çağrısının Avrupa'da uyandırdığı heyecan binlerce insanın Kutsal topraklara akın etmesine sebebiyet verdi ve bu kişilerin çoğu da Anadolu toraklarından geçti. Danimarka Kralı'nın oğlu Svend Svensson Papa Urbanus'un Haçlı davetini kabul edip 15.000 kişilik ordusuyla 1099 yılında İstanbul'a geldi.[784] Burada bir süre Bizans İmparatorluğu tarafından ağırlanan Svend sonrasında Anadolu topraklarına yöneldi amacı kendinden önceki büyük ordunun yolunu takip ederek kutsal topraklara ulaşmaktı. Ancak Haçlı tehlikesinin ciddiyetinin farkında olan Türkler Anadolu topraklarında olup biten her şeyi yakından takip ediyorlardı. Svend'in kendi sınırlarına geldiğini öğrenen Sultan Kılıç Arslan, düşmanı bertaraf etmek için en uygun anı bekliyordu.[785] Danimarka Haçlıları Akşehir yakınlarına geldiklerinde geceyi o bölgede geçirmeye karar verdiler ve kamplarını kurdular. Ancak düşmanı takipte olan Kılıç Arslan ve ordusu doğru vaktin geldiğine karar verip Kuzeyli düşmanlarına saldırdılar. Haçlılar, Türk saldırısını fark ettiğinde artık her şey için çok geçti; toparlanmaya vakit yoktu birçoğu silahlarını zorlukla kuşanmıştı. Türkler dalga dalga yolladıkları okları ile Kuzeyin güçlü askerlerini yok ettiler. Ölenler arasında Prens Svend'de bulunuyordu.[786] Ancak karısı olan Florine de Bourgogne hayatını zorlukla kurtarabildi.[787] Türkler verdikleri onca kayba rağmen pes etmiyorlardı. İznik ve Dorylaion'un ardından yeni bir Haçlı ordusu ile savaşmayı göze alıyorlar ve katiyen bu Haçlıların rahatça ilerlemesine izin vermiyorlardı.

---

[782] Urfa Haçlı Kontluğu hakkında daha detaylı bilgi için bk. Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. I-II, Ankara, TTK, 2013.
[783] Daha fazla bilgi için bk. Sevtap Gölgesiz Karaca, **Kudüs Haçlı Krallığı Siyasî Tarih (1099-1187)**, Ankara, TTK, 2020.
[784] Albertus, **a.g.e.**, s. 223; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 182. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 37.
[785] Albertus, Danimarkalıların yerini Türklere söyleyenlerin Rum Hristiyanlar olduğunu kaydetmektedir. Bk. **a.g.e.**, s. 223.
[786] Albertus, **a.g.e.**, s. 223, 225; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 182. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 37; Altan, "**Haçlı Seferleri ve Anadolu**", s. 40.
[787] Albertus, **a.g.e.**, s. 225.

F. Birinci Haçlı Seferi'nin Sonrasında Kılıç Arslan ve Bizans İmparatorluğu İlişkileri

1. Birinci Haçlı Seferi Sonrasında Bizans'ın Batı Anadolu'daki Faaliyetleri

Birinci Haçlı Seferinin mühim sonuçlarından birisi de Anadolu'nun batısında bulunan Türklerin, daha iç kesimlere gitmesine sebebiyet vermesidir. Haçlı seferinin getirdiği yıkım ve kargaşadan istifa etmek isteyen Bizans İmparatorluğu da yıllar içerisinde Türklere kaptırdığı bölgeleri geri alma gayretine girişmiştir. Bu bölgelerin başında da Güney Marmara kıyıları ve Batı Anadolu bölgesi bulunmaktadır. O dönemde İzmir şehrinde Çaka Bey'in varisleri hâkimken, Efes'te Tanrıvermiş adlı Türkmen Beyi hüküm sürüyordu. Haricen Sakız ve Rodos gibi mühim adalar da Türklerin hükmü altında bulunuyordu. Bahse konu olan Türkler bölgede denizcilik faaliyetleriyle uğraşmakta ve Bizans İmparatorluğu için tehlike olmaya devam etmekteydiler.[788]

Bütün bu tehditleri ortadan kaldırmak isteyen İmparator Aleksios Komnenos, eşi İrene'nin erkek kardeşi olan Ioannes Doukas'ı Batı Anadolu seferine çıkacak ordunun başına komutan olarak atadı. Bizans'ın sefer için hazırladığı askerî güç kara birlikleri ve donanmadan oluşuyordu. Aleksios, ordu henüz yola çıkmadan Doukas'a önemli uyarılarda bulundu. İmparator, Doukas'ın bütün kıyı kentlerine İznik'in düştüğünü duyurmasını istiyor ama buna inanılmama ihtimalini de göz önüne alıp İznik'in kaybı esnasında Bizans'a esir düşen Sultan Kılıç Arslan'ın hanımı ve aynı zamanda Çaka Bey'in de kızı olan hatunun da ordu ile beraber götürülmesini emrediyordu. Eğer müdâfiler bu duruma inanmaz iseler bu hatun onlara gösterilecek ve gerçeği kabullenmeleri söylenecekti.[789]

Abydos'a kadar gelen Doukas burada donanma komutanlığına Kaspax adlı kişiyi atadı. Kendisi ise kara ordusu ile İzmir'e doğru yol aldı. İzmir şehri hem karadan

---

[788] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 345-346, Umar, s. 336. Krş. Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 227.

[789] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 346, Umar, s. 337. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 124; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 227.

hem de denizden kuşatıldı. Onların İznik şehrinin düşmüş olduğunu zaten biliyor olmaları da durumu etkilemiş ve motivasyonları düşen savunmacılar şehri direnmeden teslim etmeye razı olmuşlardır. İki taraf arasında kan dökmemek üzerine varılan anlaşmadan sonra İzmir şehri Bizans güçlerine teslim edildi.[790]

Aslında bu noktada Türkiye Selçukluları ile ilgili önemli bir husus da İznik'in çok önemli bir figür oluşudur. Aleksios Komnenos'un Batı Anadolu'daki Türkmenlerin şevkini kırmak ve direnme azîmlerini gevşetmek için İznik motifine son derece önem verdiği anlaşılmaktadır. Hatta Aleksios'un düşünceleri bu noktada doğru çıkmış İznik'in kaybedildiğini bilen İzmirliler motivasyon olarak iyice düşüp şehri savaşmadan teslim etmişlerdir. Bu Türkiye Selçuklu Devleti'nin bölgedeki etkisini gösteren güzel bir örnektir. Bölgede yaşayan bu Türkmenler bilhassa Çaka'nın vefatından sonra Kılıç Arslan'a olan bağlılıklarını artırmış olmalıdırlar. Kendilerine metbû' tanıdıkları devletin başkentini kaybetmiş ve iç kesimlere doğru geri çekilmiş olması da bu Türkmenlerde yalnız kaldıkları veyahut destek almalarının zor olduğu fikrini uyandırmıştır. İşte bu sebeple İzmir'in zaptı Bizans İmparatorluğu için zor olmamıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Birinci Haçlı Seferi esnasındaki sınırlarını çizmek tam mümkün değildir ancak devletin etkisinin Batı Anadolu toraklarında da hissedildiğini söylemek zor olmayacaktır.

İzmir şehrinin teslimi esnasında Suriyeli bir Müslüman ile yerli halk arasında yaşanan bir anlaşmazlık büyümüş ve Amiral Kaspax bu Suriyeli tarafından öldürülmüştür. Tüm bu olanlar Bizans ordusunu da galeyana getirmiş ve kan dökülmeyeceğine dair sözler verilen İzmir'de 10.000 kişi katledilmiştir.[791]

Şehirde kontrolü sağlayan Ioannes, donanma birliklerini, limanı ve şehri koruması için İzmir'de bıraktı ve kara birlikleriyle beraber Efes'e doğru hareket etti. Efes ve dolaylarına hâkim olan Tanrıvermiş ve Manak adlı beyler beraberlerindeki Türkmenlerle birlikte Bizans ordusunun karşısına çıktı. Gün boyu süren savaş henüz

[790] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 346-347, Umar, s. 337. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 125; Ostrogorsky, **Bizans**, s. 336; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 36-37; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 227; Ayönü, "**İzmir'de Türk**", s. 5; Altan, "**Haçlı Seferleri ve Anadolu**", s. 40.
[791] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 347, Umar, s. 338. Krş. Ayönü, "**İzmir'de Türk**", s. 5.

bir neticeye ulaşmamış iken, Türk birlikleri geri çekilmeye başladı. Savaşın neticesinde birçok ölü vardı ve 2.000 kadar Türk askeri esir edildi.[792] Kaçabilen Türkler ise Menderes'i aşıp Polybotos'a[793] gittiler ancak Doukas'ın da durmaya niyeti yoktu ve kaçanları takibe koyuldu. Bizans ordusu, bu takip esnasında Sardeis,[794] Philadelphia,[795] Laodikeia[796] gibi kentleri de hâkimiyeti altına aldı.[797] Daha sonra Bolvadin'de bulunan Türklere ani bir baskın yapan imparatorluk kuvvetleri burada da üstünlük kurdular ve birçok Türkmen'i öldürüp büyük bir ganimete sahip oldular.[798]

Bizans'ın Batı Anadolu'ya yaptığı bu askerî seferler bölgede bulunan Türklerin hâkimiyetini sarstı ve imparatorluğun bu topraklarda yeniden hâkim olmasını sağladı.[799] Türkmenler bölgenin Bizans egemenliğine girmesi üzerine Anadolu'nun daha içte bulunan kesimlerine doğru geri çekilmeye mecbur kaldılar. Türkiye Selçuklularının da İznik'i kaybıyla beraber devletin sınırları iyice Orta Anadolu'ya doğru geriledi.[800]

2. Kılıç Arslan – Aleksios Komnenos İttifakı ve Normanlarla Avrupa'da Savaş

Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin lideri Bohemund, Ortadoğu'daki hâkimiyetinin zayıfladığını biliyor ve bu duruma bir çözüm arıyordu. İçinde bulunduğu zor durumlardan kurtulmak amacıyla Avrupa'ya dönmek ve burada yeni güçler toplamak kararı alan Bohemund, Süveydiye Limanı'ndan ayrılan gemilerle birlikte İtalya'ya doğru yol aldı. Bohemund İtalya'ya vardıktan bir süre sonra Roma'ya gidip Papa II.

---

[792] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 347, Umar, s. 338. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 125; Ostrogorsky, **Bizans**, s. 336; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 227-228.
[793] Günümüzdeki Afyon şehrinin bir ilçesi olan Bolvadin kenti. Bk. Umar, **Yer Adları**, s. 672.
[794] Günümüzde Manisa ilinde bulunan Salihli ilçesinin 8 km batısında konumlu antik kent. Bk. Umar, **Yer Adları**, s. 708.
[795] Manisa ilinin Alaşehir ilçesinin tarihi adıdır. Bk. Umar, **Yer Adları**, s. 660.
[796] Denizli yakınlarında bulunan ve günümüzde Lâdik olarak anılan antik kenttir. Bk. Umar, **Yer Adları**, s. 505.
[797] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 125; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 37; Ostrogorsky, **Bizans**, s. 336; Levtchenko, **Bizans**, s. 233.
[798] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 348, Umar, s. 338-339.
[799] Stathakopoulos, **Bizans**, s. 158.
[800] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 125; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 36; Levtchenko, **Bizans**, s. 233; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 228.

Pascalis ile yeni bir Haçlı Seferi hakkında görüştü. Ancak bu seferin diğerlerinden farkı İslâm dünyası üzerine değil de Bizans İmparatorluğu'na düzenlenmek istenmesiydi. Bazı Avrupalılar çeşitli vesilelerle hâin olarak andıkları İmparator Aleksios Komnenos'a karşı düzenlenecek bir sefere katılmaya gönüllü oldular. Avrupa'yı dolaşıp büyük miktarda destek toplayan ve hatta Fransa Kralı I. Philippe'nin kızı Constance ile evlenen Bohemund, sonunda Bizans'a karşı plânladığı sefere başlayabildi. Ordusu ile beraber Bizans topraklarına giren Bohemund, Dyrrakhion şehrini kuşatma altına aldı.[801]

Bu olayın konumuz çerçevesinde bizi ilgilendiren kısmı ise Bizans İmparatoru'nun savunma hazırlıkları kapsamında Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'dan da yardım istemiş olmasıdır. Bu yardımın nasıl ve ne şartlar altında istendiği tam olarak bilinmemektedir. Zira bu seferi detayları ile anlatan Anna Komnena da buna değinmemiştir. Ancak bazı İslâm kaynakları Kılıç Arslan'ın imparatora yardım ettiğinden açık bir şekilde bahsetmişlerdir.[802] Anna Komnena, imparatorun ciddi hazırlıklar yaptığını, bazı devletlere haberciler gönderdiğini yazmaktadır. Müellif, bu elçileri anlatırken Türklerden bahsetmese de bu devletlerden birisinin Türkiye Selçukluları olmasına hiçbir mâni yoktur. Bizans İmparatorluğu zamanında benzer şekilde Süleyman Şah'tan da yardım istemiş ve Selçuklu askerleri Bizans saflarında savaşmışlardır. Ayrıca ilerleyen bölümlerde daha detaylı inceleyeceğimiz Kılıç Arslan'ın ölümü hadisesinde sultanın ordusunun tam mevcudiyetinde olmadığı ve eksikler bulunduğu görülecektir. Bu durum bizlere sultanın ordusunun bir kısmının yanında olmadığını açıkça gösterecektir. Hatta XIV. asır müelliflerinden İbn Haldûn, *Târihû İbn Haldûn* adlı eserinde "[Çavlı'ya karşı sefere çıkan ve ordusunda eksikler bulunan Sultan Kılıç Arslan] *memleketine seferberlik çağrısında bulunduğu mektuplar gönderdi*"[803] diyerek sultanın kendi askerlerini yanına çağırdığını ifade etmiştir. Ayrıca diğer bazı kaynakların ifadeleri de

[801] Ebru Altan, **Antakya**, s. 123-128; Kaleli, **a.g.e.**, s. 281, 282, v.d. Bohemund'un bu seferi hakkında daha geniş bilgi için bk. Ebru Altan, "Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması", **Mehmet İpşirli Armağanı**, (haz. Feridun M. Emecen, v.d.), İstanbul, Timaş Yay., 2013, s. 107-117.
[802] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 158, trc., s. 41; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, trc., C. X, s. 341-342; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 15.
[803] İbn Haldûn, C. V, s. 45.

Türk askerlerinin Bizans ordusu ile beraber Latinlere karşı savaşmaya gittiğini açıkça ortaya koymaktadır.[804] Bu olaylar gerçekleşirken Doğu'daki meselelerle uğraşan Kılıç Arslan'ın her şeye rağmen önemli bir yardımı imparatorun emrine vermesi aradaki ilişkilerin iyi gittiğinin bir göstergesi olabilir. Bu destek kuvvetleri evvelen Anadolu topraklarında Bizans ordusuna katılmış daha sonra Adriyatik kıyılarına doğru hareket etmişlerdir.

Dyrrakhion önlerinde Bohemund'un Haçlılarına karşı zafer elde eden ve büyük tehlikeyi savuşturan Aleksios'un emrindeki Türkler de şüphesiz büyük fayda sağlamışlardır. Hatta imparator bu Türk askerlerine büyük ihsanlarda bulunmuştur. Bu konu hakkında İslâm kaynaklarının aktardıkları birbirine benzer ifadelerdir. Haçlı Seferleri tarihine değinen önemli İslâm müelliflerinden İbnü'l-Kalânisî, "*Bizans İmparatoru Sultan Kılıç Arslan'ın Türk askerlerine hil'atler verdi ve ele geçirilen ganimetlerden onlara da dağıttıktan sonra kendi memleketlerine gönderdi.*" demektedir. Keza XII. asrın meşhur İslâm tarihçilerinden Sıbt İbnü'l-Cevzî de *Mir'âtü'z-Zamân* adlı eserinde: "*… Rumlar, Franklara karşı zafer kazandılar ve onların* [mallarını] *yağmaladılar, ve onlar* [Kılıç Arslan'ın askerleri] *Rum Meliki'nin* [Aleksios Komnenos] *kendilerine iyilikler yapması ve hediyeler vermesinden sonra memleketlerine geri döndüler.*"[805] demektedir. Zaferin kazanılmasına katkı sağlayan Selçuklu askerleri mükâfatlarını aldıktan sonra Bizans topraklarından ayrılıp ülkelerine doğru hareket etmişlerdir.

Bu hadise I. Kılıç Arslan dönemindeki Türkiye Selçuklu Devleti – Bizans İmparatorluğu ilişkilerinin son olayıdır. Bu iki devlet arasında I. Kılıç Arslan döneminde vukû bulan ilişkileri son birkaç cümle ile toparlamak gerekirse hem savaşın hem de ittifakların görüldüğünü söylememiz gerekir. Ne tam savaş ne de tam bir barış dönemi olarak adlandırabileceğimiz bu dönemde her iki devlet de elindekiler ölçüsünde hareket etmiştir.

[804] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 158, trc., s. 41; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, trc., C. X, s. 342; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 15.
[805] Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 15.

G. Sultan I. Kılıç Arslan ve Birinci Haçlı Seferi'nin Sonuçları

Birinci Haçlı Seferi'nin Sultan Kılıç Arslan açısından sonuçları ağır oldu. O, en başta başkenti İznik'i kaybetti ve Marmara kıyılarına kadar genişlemiş olan devleti Anadolu'nun içlerine kadar geriledi. Türkiye Selçuklularının yeni başkenti artık Konya oldu ve İznik birdaha ele geçirilemedi. Anadolu'nun ve Selçuklu şehirlerinin imarı da bu yıkıcı savaşlar sonunda duraksamak zorunda kaldı. Devlet uzunca bir süre sadece savaş durumuna odaklanabildi. Kültürel ve sanatsal faaliyetler yaygınlaşmadı çünkü etrafta büyük bir tehlike vardı ve gerektiğinde şehirler dahi boşaltılıyor halk dağlara çekiliyordu. Haçlı Seferleri tüm İslâm dünyasında düzensizlik sebebiyet verip güvensiz bir ortam oluşturdu. Yollar ve geçitler eskisi kadar güvenli olmayacaktı zira Haçlılar birçok Müslüman beldesine akınlar düzenleyip yağmalar yapıyorlardı.

Böyle kalabalık orduların gücüne nispetle kaybedilen topraklar çok büyük olmasa da yaşananlar, genç sultan için acı bir tecrübe oldu. Artık Haçlıların küçümsenmeyecek bir düşman olduğu çok iyi anlaşıldı ve bundan sonraki Haçlı tehditlerine karşı daha iyi hazırlıklar yapıldı. İznik, Dorylaion ve Ereğli'de yapılan savaşlar esnasında sultanın yüklü miktarda hazinesi düşmanın eline geçtiği için Türkiye Selçuklu Devleti'nin ekonomisi büyük zarara uğradı. Savaşlar esnasında çok sayıda asker can verdi; hâsıl olan bu durum da fetihlerin bir süre duraksamasına sebebiyet verdi. Duraksayacak fetihler ise devletin gelir kalemlerine bir darbe olacaktı. Bozulan ekonomi, kaybedilen canlar ve diğer tüm zayiatlar sosyal düzenin temini noktasında problem doğurdu bunun neticesinde de Türkiye Selçukluları bir süre içine kapanıp sadece kendi iç problemlerini çözmeye çalıştı. Haçlı Seferi silsileler hâlinde zorluklar getirdiyse de sultanın adı İslâm âleminde duyuldu. Kaybettiği maddi emtia oldukça fazla olsa da kazandığı prestij ve şöhret ona başka kapıları açacaktı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

I. KILIÇ ARSLAN'IN DÂNİŞMENDLİLERLE OLAN İLİŞKİLERİ VE 1101 YILI HAÇLI SEFERİ ORDULARINA KARŞI MÜCADELESİ

Kılıç Arslan'ın Dânişmendlilerle giriştiği rekabet ve onlara karşı verdiği mücadele hayatının önemli safhalarından birisini oluşturmaktadır. Bu ilişkiler kimi zaman dostluk çerçevesinde yürürken kimi zaman da çatışmaya dönmüştür. Ayrıca Birinci Haçlı Seferi'nden kısa bir süre sonra meydana gelen 1101 yılı Haçlı Seferi de gelişimi ve sonuçları itibarıyla son derece önemlidir.

A. Bohemund'un Esir Düşmesi

Birinci Haçlı Seferi Türkiye Selçukluları için yıkıcı etkiler doğurdu ve devlet duraksama sürecine girdi. Dânişmend Gazi de Kılıç Arslan'ın Birinci Haçlı Seferi'nden dolayı içerisine düştüğü zor durumu bir fırsat bilerek üç yıl boyunca Malatya şehrini kuşattı.[806] Şehrin valisi Gabriel, her ne kadar Malatya'yı savunsa da Dânişmendlilerin baskılarına karşı daha fazla direnmenin zor olduğunu biliyordu. Gabriel, Türk muhasarasını tek başına kıramadığı için yardıma ihtiyacı vardı ve o da çareyi Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin lideri Bohemund'a başvurmakta buldu. Gabriel, Dânişmendli tehdidini ortadan kaldırması hâlinde Malatya'yı Bohemund'a bırakmayı teklif etti ve bu durum topraklarını genişletme hırsı taşıyan Haçlı kontu için iyi bir fırsattı.[807] Askerlerini hazırlayıp yola çıkan Bohemund, Malatya'ya doğru harekete geçtiyse de Dânişmend Gâzi tüm bu gelişmelerden haberdâr olmuştu. Dânişmend,

---

[806] Albertus, **a.g.e.**, s. 525; Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s .204-205; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 46; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc. C. II, s. 341-342; Vardan, **a.g.e.**, trc., s. 52. Krş. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 62-63; Altan, **Antakya**, s. 102; Işın Demirkent, "Antakya Prinkepsi Bohemund'un Esir Alınması, Niksar'da Hapsedilmesi ve Serbets Bırakılması (1100-1103)", ", **Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, (yay. haz. Ebru Altan), İstanbul, Dünya Yay., 2012, s. 114. İbn Kalânisî (Bk. **a.g.e.**, s. 138, trc., s. 27), Malatya'ya yönelen Dânişmend Gâzi'nin yanında Kılıç Arslan'ın askerlerinin de olduğunu söyler ancak bu bilgi güvenilir gelmemektedir ve başka kaynaklarca da tasdik edilememektedir. Kılıç Arslan ve Dânişmend Gâzi arasındaki en büyük rekabetin Malatya şehri olduğu ve bu ikilinin ilişkilerinin temel odak noktasının bu şehir üzerine kurulduğu düşünülürse bu bilginin doğru olmama ihtimali güçlenir.

[807] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s .205; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 47; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc. C. II, s. 342; **Anonim Süryani**, trc., s. 14. Krş. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 63. Altan, **Antakya**, s. 102; Demirkent, "**Bohemund**", s. 114.

eline geçen büyük fırsatı hemen fark edip Haçlılara karşı bir pusu hazırladı. Her şeyden habersiz olarak Malatya'ya giden Haçlılar ise Aksu Ovası'nda Türklerin pususuna düştüler ve gerçekleşen savaşta Dânişmendliler, onları mağlup etmeyi başarıp liderleri Bohemund ile kuzeni Richard'ı esir aldılar.[808] Bohemund'un başına gelenlerden haberdar olan ve onu kurtarmak için hızla harekete geçen Urfa Haçlıları Türklere yetişmeye çalıştılarsa da geç kaldılar. Tutsak edilen Bohemund önce Sivas'a götürüldü sonrasında ise Niksar'da hapse atıldı.

B. 1101 Yılı Haçlı Seferleri

Haçlı Seferleri oluşumu ve neticeleri itibariyle yüksek bir tarihî ehemmiyete sahiptir ve detaylıca ele alınması şarttır. Özellikle 1. Haçlı Seferi bu olayların ilk adımı olmasından dolayı ayrı bir kıymete hâizdir. Lakin birinci seferin Haçlılar açısından başarıya ulaşmasının hemen akabinde meydana gelen, sebepleri itibariyle birinci seferin devamı gibi görünen ama kendi içinde başka bir yapıya sahip olan 1101 yılı Haçlı Seferi de en az kendinden önceki ve sonraki Haçlı hareketleri kadar önemlidir. Yalnız bu konunun tarihçiler açısından zor tarafı; kaynaklara yansıyan bilgilerin az ve karışık olmasıdır. Bu olayla ilgili sahip olduğumuz bilgilerin çoğunu Albertus Aquensis'in *Historia Ierosolimitana* adlı eserinin VIII. kitabındaki anlatısına borçluyuz. Bunun yanı sıra Anna Komnena, Urfalı Mateos, Ordericus Vitalis, Willermus Tyrensis gibi Hristiyan müellifler de bu sefere kısaca değinmektedirler. Fakat İslâm kaynakları bu mühim olayla alakalı birkaç cümle yazmaktan öteye gitmezler. Bunun sebebi de Haçlıların tamamen Anadolu içlerinde yok edilmeleri, Bilâdü'ş-Şâm'da yaşayan Müslümanların 1101 yılı ordularından hiçbir şekilde etkilenmemeleridir. Onlar, kendilerini etkilemeyen bu Haçlı Seferi'ne karşı genellikle sessiz kalmakla yetinmişlerdir. Ancak 1101 yılı Haçlı Seferi'nin başarılı olması durumunda İslâm dünyasının içine düşeceği sıkıntılar göz önüne alınırsa kendilerini

[808] Albertus, **a.g.e.**, s. 525; Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s .205; İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 138, trc., s. 27; Azimî, **a.g.e.**, s. 360, trc., s. 38; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 307; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 47; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc. C. II, s. 342; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 247; Vardan, **a.g.e.**, trc., s. 52. Krş. Ostrogorsky, **Bizans**, s. 337; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 64-65; Altan, **Antakya**, s. 102; Merçil, "**Türkiye Selçukluları**", s. 158; Demirkent, "**Bohemund**", s. 114-115; Özaydın, "Danişmendliler", **DGBİT**, s. "124; Mükrimin Halil Yinanç, "Dânişmendliler", **İA**, C. III, s. 469.

böyle büyük bir tehlikeden kurtaran Anadolu Türklerine ve mücadelelerine değinmemek dönemin Müslüman müelliflerinin eleştirilecek bir yönüdür.

Urfa, Antakya ve Kudüs'ü zapt ederek hedeflerine ulaşmak Haçlılar için önemli bir gelişmeydi ve bunun yankıları kısa süre içinde Avrupa'da da duyuldu. Tüm kıtada büyük coşku vardı; kutsal yolculuğun Tanrı'nın desteğiyle başarıya ulaştığına inanılıyordu.[809] Ancak Avrupa'daki hemşehrilerinin aksine Ortadoğu'daki Haçlılar arasında bir bekleyiş durumu söz konusuydu. Haçlılar, Avrupa'dan yeni orduların ve destek birliklerinin gelmesine ihtiyaç duyuyorlardı çünkü Anadolu platosundan geçerken Türkiye Selçukluları karşısında çok fazla kayba uğramışlardı bu sebepten ötürü de insan gücü eksikliği yaşamaktaydılar. Haçlılar, her ne kadar devletler kurmuş olsalar da etrafları Müslüman düşmanları ile çevriliydi ve onlarla savaşmak için taze güçler lazımdı. İtalyan denizci devletlerinin[810] donanmaları ile Suriye ve Filistin sahil şeridine insanlar getiriliyordu ama Müslüman gücü karşısında bu kadarı yeterli değildi. Gerçekten de Haçlıların Ortadoğu'da tam bir hâkimiyet sağlaması için gereken ilk şart güçlü ve kalabalık ordulardı.[811] Bu da ancak Avrupa'daki akraba ve dostlarının girişimleri ile olabilirdi.

Robert de Flander'ın Birinci Haçlı Seferiyle ilgili raporunu okuyan Papa II. Pascalis (1099-1118) de bu durumun farkına varıp yeni bir Haçlı Seferi çağrısında bulundu.[812] Papa, Doğu topraklarında tutunmaya çalışan din kardeşleri için Avrupalılardan destek istiyordu ve kıtada ikamet eden din adamları bu çağrının en büyük teminatçılarıydı.[813] Artık Avrupa'da Haçlı Seferi çağrısı yapmanın alt yapısı

[809] Jonathan Riley Smith, **The First Crusade And The Idea Of Crusading**, New York, Continuum, 2003, s. 125-126; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 38.
[810] İtalyan Denizci Devletlerinin Birinci Haçlı Seferi'ndeki Rolü İçin Bk. Mike Carr, "Between Byzantium, Egypt, and the Holy Land: The Italian Maritime Republics and the First Crusade", **Jerusalem the Golden: The Origins and Impact of the First Crusade**, (ed. S.B. Edgington, L. García-Guijarro) 2014, s., 75-87. Ayrıca İtalyan deniz gücünün 11. asırda artan gücü ile ilgili bk. Murat Öztürk, "Fâtımîlerin Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012, s. 130-160.
[811] Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 15; James Lea Cate, "The Crusade of 1101", **A History of the Crusades**, (ed. Keneth M. Setton, Marshall W. Baldwin), London, The University of Wisconsin Press, 1969, C. I, s.
[812] Cate, "**1101**", s. 345.
[813] 1101 Yılı Haçlı Seferlerinin oluşmasında din adamlarının gayretleri ve yaptıkları çağrılar hakkında bk. Cate, "**1101**", s. 346-349.

hazırdı; insanlar önlerindeki şeyin ne olduğunu daha iyi biliyordu ve gelen zafer haberleri de toplumsal şevki artırıyordu.[814] Özellikle ilk sefere katılmayanlar ve Kudüs'ün zaptından önce Avrupa'ya geri dönenler hem kendilerini manevi bir borç[815] altında hissettikleri için hem de zengin olma heveslerinden dolayı yeni bir Haçlı Seferi düzenlemeye sıcak baktılar.[816] Bu seferde de tıpkı ilkinde olduğu gibi Avrupa'nın önde gelen ve tanınan liderleri vardı.[817] 1101 yılı Haçlı Seferi olarak adlandırılan bu yeni silsile üç büyük ordudan vücuda geliyordu ve bu ordular sırasıyla Anadolu topraklarına girecekti.

1. 1101 Yılında Anadolu'ya Gelen İlk Haçlı Ordusu ve Merzifon Savaşı

Birinci Haçlı Seferi'ne katılmayan Lombardlar, 1101 Yılı Haçlı Seferleri'nin ilk ordusunu teşkil ediyorlardı. İtalya'da yaşayan bu kavim, Kudüs'ün zaptının verdiği coşku ve Doğu topraklarında zengin olma fikirleriyle 13 Eylül 1100 tarihinde Haçlı Seferi yolculuğuna başladı.[818] 30.000 kişiden oluşan Lombard ordusunda Milano şehrinin başpiskoposu Anselm de Buis, Montbeel'li Hugo, Biandrate Kontu Albert, Parma kontu Guibert gibi önemli isimler bulunuyordu.[819] İtalya'dan yola çıkan Lombardlar, kara yolunu tercih etti ve Macaristan Krallığı topraklarından geçerek imparatorluk arazisine ulaştı. Ancak tıpkı kendilerinden önce bu topraklardan geçen Birinci Haçlı Seferi orduları gibi çapulculuk ve yağmaya girişerek Bizans arazisine ve

---

[814] Albertus Aquensis (Bk. **a.g.e.**, s. 587), Lombardların 1101 yılı seferine katılmasında Kudüs'teki başarıyı duymalarının etkili olduğunu söyler. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 15; Cate, "**1101**", s. 346.

[815] Burada toplumsal baskı faktörü de önemlidir. Sefer tamama ermeden geri dönenler korkaklıkla suçlanarak aşağılanmışlardır. Etienne de Blois, eşinin de baskıları sonucunda yeminini tamamlamak adına 1101 Yılı Haçlı Seferi'ne katılmıştır. Haçlı Seferlerinde korkaklık algısı ve bu durumun toplumsal yansımaları ile ilgili bk. Conor Kostick, "Courage and Cowardice on the First Crusade, 1096-1099", **War in History**, 20, (I), 2013, s. 32-49. Etienne Blois hakkında detaylı bilgi için bk. Edmund King, "Stephen of Blois Count of Mortain and Boulogne", **The English Historical Review**, Vol. 115, (Nisan 2000), s. 271-296; John H. Pryor, "Etienne Blois: Sensitive New-Age Crusader or Victim of History", **The Journal of the Sydney University Arts Association**, s. 26-74.

[816] Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 72.

[817] Riley Smith, **İdea**, s. 126; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 123.

[818] Cate, "**1101**", s. 352.

[819] Albertus, **a.g.e.**, s. 587. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 15; Işın Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", **Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, (yay. haz. Ebru Altan), İstanbul, Dünya Yay., 2012, s. 136; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 123.

insanlarına zarar vermeye başladılar. Haçlılar, bir kez daha gerçek niyetlerini gösteriyorlardı ve içlerinde barındırdıkları kin-nefret duygularını kendileriyle aynı dine mensup olan dindaşlarına saldırıyorlardı. Aslında Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, Lombardlara alışveriş izni veriyor ve ihtiyaçlarını gidermeleri için pazarlar kurduruyordu lakin kural tanımayan bu şahıslar etraflarındaki her şeyi yağmalıyorlardı.[820] Duruma tepki gösteren Aleksios'un baskısı üzerine Haçlılar, İstanbul'a geldiler ve bir süre boyunca arkadan gelen orduları başkentin önünde beklediler ancak burada da taşkınlıklarını devam ettirdiler. Lombardların bu tutumları karşısında imparator, daha önce uyguladığı stratejiye döndü ve onları bir an önce başkentinden uzaklaştırmak istedi ama çabaları nafileydi. Lombard Haçlıları, kendilerine denileni yapmadıkları gibi İstanbul şehrine dahi saldırmaya cüret ettiler ancak muvaffakiyet sağlayamadılar.[821] Onlardan hızlıca kurtulmak isteyen Aleksios Komnenos, Lombardlarla barış temin etmek istedi ve çeşitli hediyeler vererek daha fazla problem çıkarmalarının önüne geçti.[822] Lombardların sakinleşmesinin bir diğer sebebi de Haçlı Seferi'nin en bilinen simâlarından birisi olan ve o sırada İstanbul'da bulunan Raymond Saint-Gilles'in aracılık yapmasıydı.[823] Anadolu toprakları ve Türkler hakkında tecrübe sahibi olan Raymond, Aleksios Komnenos'un teklifi ile Lombardlara rehberlik etmeyi kabul etti ve bu ordular gemilerle Boğaz'ın öteki yakasına taşındı. Ayrıca imparator, iyi niyet göstergesi olarak 500 Bizans askerini komutan Tzitas ile beraber Raymond'un yanında gönderdi.[824]

---

[820] Albertus, **a.g.e.**, s. 587, 589. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 16; Cate, "**1101**", s. 353; Demirkent**,** "**1101 Yılı**", s. 136-137.

[821] Albertus, **a.g.e.**, s. 589-593; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 292-293. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 16; Cate, "**1101**", s. 353.

[822] Albertus, **a.g.e.**, s. 593. Krş. Cate, "**1101**", s. 353.

[823] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 355-356, Umar, s. 346; Albertus, **a.g.e.**, s. 593; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 82. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 16; Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 137-138; Cate, "**1101**", s. 353. Fulcherius da Raymond'un bu sefere katıldığını bizlere bildirmekte ancak aracılık yapması ile ilgili bir şey söylememektedir. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 147.

[824] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 356, Umar, s. 346; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 295. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 40; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 67; Cate, "**1101**", s. 354. Albertus, Tzitas'ın adını vermese de İmparatorun Peçenek birlikleri gönderdiğini kaydeder. Bk. **a.g.e.**, s. 609. Ekkerhadus ise yalnızca Lombardların boğazın öteki yakasına taşındığını aktarır. Bk. **a.g.e.**, s. 73. Willermus ise Raymond'un önderliğindeki Haçlıların Çanakkale boğazını geçerek Anadolu topraklarına geçtiğini söyler. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 82.

Lombardlardan sonra İstanbul'a varan ikinci ordu, Alman İmparatoru Heinrich'in komutanlarından olan Konrad ve beraberindeki Almanlardan oluşuyordu. Ancak Konrad ve ordusu, Lombardlar gibi taşkınlık çıkarmadılar ve imparatorla iyi geçindiler; imparatorun verdiği hediyeleri de alıp Lombardların yanına gitmek üzere boğazı geçtiler.[825]

Konrad'ın ardından Bizans topraklarına Etienne de Blois, Bourgogne Dükü Etienne, Bray'li Miles, kırmızı saçlı Guy, Hugue de Broyes, Mount Laon piskoposu Engelrand gibi meşhur isimlerden oluşan Batı Fransızları geldiler. Onlar da imparatorluk arazisinde bir sorun çıkarmadılar ve kendilerinden öncekiler gibi hızlı bir şekilde Anadolu kıyılarına taşınıp büyük Haçlı ordusuna dâhil oldular.[826]

Birinci Haçlı Seferi'ni tecrübe eden ve Anadolu toprakları hakkında daha çok bilgisi bulunan Raymond ve Etienne, Haçlıların 1097'de kullandığı yolun tercih edilmesi gerektiğini, burasının hem daha güvenli hem de daha rahat olduğunu söylediler ancak Lombardlar'ın kafasında başka plânlar vardı.[827] Lombardlar, herhalde Türk mukavemeti hakkında bilgi sahibi değillerdi ve kendilerinden önceki Haçlıların yaşadığı zorluklardan haberleri yoktu. Çünkü onlar, Horasan'a kadar gidip burayı istila etmeyi ardından da Abbâsî Halifeliği'nin başkenti Bağdat'ı zapt etmeyi hedefliyorlardı.[828] Lombardların bu kadar özgüvenli olmasının bir sebebi de sayılarının kalabalık oluşuydu. Lombard ordusunun bir diğer amacı da Dânişmendli

[825] Albertus, **a.g.e.**, s. 593. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 17; Demirkent, **1101 Yılı**, s. 138; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 67; Cate, "**1101**", s. 354; Muhammed Salih Tayyib Zibarî, "Tasdi es-Selcukî fî Asya es-Sağri lil-Hamleti's-Sâlibiyyeti'l-Evveli 489/494/1101-1096" **I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu: Selçuklu Tarihi Bilim ve Sanat (Arapça – Farsça Makaleler)**, 2014, TTK, Ankara, s. 300; Altan, "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 301.

[826] Albertus, **a.g.e.**, s. 593, 595. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 17; Demirkent, **1101 Yılı**, s. 138-139; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 67. Albertus Aquensis (Bk. **a.g.e.**, s. 595), Kibotos'ta toplanan ordunun mevcudunu 260.000 olarak vermektedir. Fulcherius Carnotensis de (Bk. **a.g.e.**, trc., s. 147) savaşa katılan bazı Fransızları saymaktadır.

[827] Albertus, **a.g.e.**, s. 595. Krş. Cate, "**1101**", s. 354; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 123; Zibarî, "**lil-Hamleti's-Sâlibiyye**", s. 300.

[828] Albertus, **a.g.e.**, s. 595. Anna da (Bk. **a.g.e.**, Sewter, s. 356, Umar, s. 346) Lombardların Horasan'a gitme isteğinden kısaca bahsetmektedir. Krş. Altan, "**Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar**", s. 576.

Türklere esir düşen ve Niksar'da hapiste tutulan Norman lider Bohemund'u kurtarmaktı.[829]

3 Haziran'da İzmit'ten Niksar'a gitmek üzere harekete geçen Haçlılar, İznik-Gölpazarı-Nallıhan-Ayaş üzerinden Ankara'ya ilerledi.[830] Haçlı orduları, Bizans topraklarında zorlanmadan gitseler de Paphlagonia bölgesine geldiklerinde dağlık araziler ile derin vadiler yüzünden zorluklar başladı. Bu arazi, kalabalık Haçlı ordusunun ilerlemesini ve ikmâlini zorlaştırıyordu. Üç haftalık bir yolculuk sonucunda Ankara'ya ulaşan müttefik Haçlı ordusu, Türk hâkimiyetindeki şehri kısa bir kuşatmadan sonra ele geçirdi ve önceden varılan anlaşmaya göre şehri Bizans'a teslim etti.[831] Albertus'un kaydına göre[832] şehirde bu sırada 200 kişi vardı ve bunlardan sadece altı tanesi kıyımdan kurtulup hayatta kalmayı başarmıştı.

Şehirde yalnızca 200 kişinin bulunuyor olması çok ilginçtir. Albertus'un verdiği bu mâlumat, akıllara Türklerin şehri boşalttığı fikrini getirmektedir. Bu durum da gösterir ki Türkler, Haçlıların ilerleyişinden haberdardı ve onlar gelmeden önce stratejik hamleler yaparak hareket ediyorlardı. Kaynakların verdiği bilgiler ışığında müttefik bir Türk ordusunun Haçlılar karşısında hareket ettiğini ve bu orduda Sultan Kılıç Arslan, Dânişmend Gazi, Emîr Karaca, Belek Gazi ve Halep Selçuklu Meliki Rıdvan'ın adamlarının olduğunu bilmekteyiz.[833] Bu ittifakın oluşum şekli de

---

[829] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 356, Umar, s. 346; Albertus, **a.g.e.**, s. 595, 597. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 17-18; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 39; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 67; Cate, "**1101**", s. 354; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 123-124; Zibarî, "**lil-Hamleti's-Sâlibiyye**", s. 300; Altan, "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 301, a.mlf., "**Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar**", s. 576. Albertus, Raymond ve Etienne'nin Lombardları ikna etmek için çok uğraştıklarını ancak onların kararlarında ısrarcı olduklarını ve hiçbir şekilde fikirlerinden dönmediklerini söylemektedir. Bk. **a.g.e.**, 597.

[830] Altan, "**Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar**", s. 576.

[831] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 356, Umar, s. 346; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc. C. X, s. 248. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 18; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 41; Cate, "**1101**", s. 354; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 124; Zibarî, "**lil-Hamleti's-Sâlibiyye**", s. 300; Altan, "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 301. Abdülkerim Özaydın, Ankara şehrinin Kılıç Arslan'a ait olduğunu söylemektedir fakat bu olayın tarihi için 1102 yılını vermektedir. Bk. **aynı yer**. Aksarâyi ise Lombard ordusunu yenen Kılıç Arslan'ın Ankarayı tekrar ele geçirdiği bilgisini yazmaktadır. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 22. Aksarayî ile aynı kayıt için bk. Nigedî, **a.g.e.**, trc., C. I, s. 438.

[832] **a.g.e.**, s. 597.

[833] Albertus eserinde müttefik Türk ordusu içinde Kılıç Arslan, Dânişmend Gâzi, Karaca, Belek Gâzi ve Halep Selçuklu Meliki Rıdvan'ın olduğunu söylemektedir. Ancak Rıdvan bizzat savaşa katıldı mı bundan emin olmak mümkün değildir. Onun kendisi gelmek yerine asker göndermiş olması daha muhtemeldir. Bk. Albertus, **a.g.e.**, s. 603, 617. Krş. Demirkent, **1101 Yılı**, s. 142-143; Cate, "**1101**", s. 356; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 124; Zibarî, "**lil-Hamleti's-Sâlibiyye**", s. 300.

önemlidir ve Urfalı Mateos[834], yaklaşan Haçlı tehlikesine karşılık Kılıç Arslan'ın Dânişmend'e mektup yazıp yardım istediğini söylemektedir. Kerîmüddin Aksarayî ise *Müsâmeretü'l-Ahbâr*'ında[835] Haçlıların Niksar, Sivas ve Tokat istikâmetine yönelmesinden dolayı ilk yardım teklifinin Dânişmend Gâzi'den geldiğini aktarır. Aksarayî'nin[836] anlatımına göre Dânişmend Gâzi, Kılıç Arslan'a teklifi kabul etmesi hâlinde 100.000 dinar ödeyeceğini, kızını ona verip Elbistan'ı da çeyiz olarak vermeyi teklif etmiştir. İki kaynağımızın da birbirinden farklı şeyler söylüyor oluşu yardım talebinin kimden geldiği konusunu muallakta bırakır. Işın Demirkent[837] ve Abdülkerim Özaydın[838] yardım talebinin Kılıç Arslan'dan geldiğini söylerken Steven Runciman[839] ile Muharrem Kesik[840] teklifin Dânişmendliler tarafından yapıldığını belirtirler. Şahsi fikrimiz ise yardım çağrısını yapan kişinin Dânişmend Gâzi olduğudur. Zira Aksarayî, eserinin devamında Dânişmend'in Kılıç Arslan'a Elbistan'ı vermediğini ve bu durumun iki hükümdar arasında sorun oluşturduğunu sonrasında ise Kılıç Arslan'ın bu şehri bizzat zapt ettiğini kaydeder.[841] Elbistan üzerindeki Dânişmendli-Türkiye Selçuklu çatışmasını Ortaçağ İslâm tarihçiliğinin güvenilir isimlerinden İbn Kalânisî[842] ve Sıbt İbnü'l-Cevzî[843] de aktarmakta ve bu da Aksarayî'nin kaydını teyit etmektedir. Bunlara ilaveten Haçlı tehdidinin doğrudan Dânişmendli ülkesine yöneldiği bir durumda Dânişmend Gâzi'nin yardım istemesi çok normaldir. Benzeri bir durum Birinci Haçlı Seferi sırasında da görülmüştür ve başkent

---

Urfalı Mateos (Bk. **a.g.e.**, trc., s. 218) sadece Kılıç Arslan ve Dânişmend'in adını verip diğer emîrler ifadesini kullanarak muhtemelen Karaca ve Belek'e işaret eder. Aksarayî ise (Bk. **a.g.e.**, trc., s. 20) Dânişmend Gâzi'nin ve Kılıç Arslan'ın adını verip Mardin, Meyyâfârikîn, Âmid, Harput, Erzincan ve Divriği emîrlerinden de yardım istendiğini söyler. Krş. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 68; Özaydın, "Danişmendliler", **DGBİT**, s. 125.

[834] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 218.

[835] Aksarâyî, **a.g.e.**, trc. s. 20-21. Krş. Zibarî, "**lil-Hamleti's-Sâlibiyye**", s. 300.

[836] Aksarâyî, **a.g.e.**, trc. s. 21. Krş. Zibarî, "**lil-Hamleti's-Sâlibiyye**", s. 300.

[837] Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 64-65.

[838] Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 124. Müellif, bir başka yazısında ittifak yapanın Dânişmend olduğunu söylemektedir. Bk. "Danişmendliler", **DGBİT**, s. 125.

[839] Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 18.

[840] Kesik, **Dânişmendliler**, s. 68.

[841] Aksarâyî, **a.g.e.**, trc., s. 21.

[842] İbnü'l-Kalânisî, **a.g.e.**, s. 143, trc., s. 30.

[843] Sıbt, **a.g.e.**, C. XIX, s. 524.

İznik ve sonrasında Konya şehri tehlikeye düşünce Sultan Kılıç Arslan da diğer Müslüman liderlerden yardım talep etmiştir.[844]

Ankara'yı ele geçirdikten sonra Bizans'a teslim eden Haçlılar, 25 Haziran'da buradan ayrılıp yola devam ettiler ve Çankırı yönünde ilerlediler. Ancak Türkler, yol boyunca var olan bütün yaşam kaynaklarına zarar veriyorlardı. Su kuyularını kurutuyor, tarlaları ve yenilebilecek bütün ekinleri ateşe veriyor, köyleri boşaltıyor ve Haçlıların yaşamsal maddelerden yoksun kalmalarını sağlıyorlardı.[845] Çankırı kalesi önüne gelen Haçlılar, hem doğal konumu itibariyle hem de güçlü garnizonuyla iyi savunulan kaleyi ele geçiremeyip yollarına devam ettiler.[846] Haçlı orduları artık Türk topraklarındaydı ve işler Bizans arazisinde olduğu gibi kolay gitmiyordu; zira müttefik Türk ordusu Haçlıların geçeceği yol üzerindeki bütün yaşam malzemelerini yok edip düşmanın artçılarına saldırıyor, yorgun düşüp geride kalanları kolayca yok ediyorlardı.[847] Türklerin pusuları dayanılacak gibi değildi; ordunun zayiatı çok fazla olduğu için Haçlılar buna bir çözüm bulmaya gayret ediyorlardı ve nihayetinde ordunun önüyle arkasına 700 kişiden oluşan birlikler koymaya karar verdiler. Artçı olarak seyredecek şövalyeler, yorgun düşüp geride kalanları koruyacak ön taraftakiler de yol üstündeki muhtemel pusulara karşı tedbir alacaktı. Ordunun arkasına ilk olarak 700 kişilik Lombard birliği geçti ancak Türkler de buna cevap vermekte gecikmediler ve 500 kişilik bir okçu-süvari grubu ile Haçlılara saldırdılar. Türk saldırısı, Lombardları dağıttı ve arkalarında din kardeşlerini bırakmaktan hiç çekinmeyerek asıl ordunun yanına kaçtılar; geride kalanlar ise Türkler için kolay hedef oldular.[848] Lombardların bu tavrı onlara karşı güvensizlik oluşturdu ve ikinci gün artçıların başındaki nöbeti Bourgogne Dükü Etienne ve adamları aldı ancak Türkler bu sefer

---

[844] Bk. IV. Bölüm.

[845] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 356, Umar, s. 347; Albertus, **a.g.e.**, s. 597. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 18; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 41; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 69; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 95, a.mlf., "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 301.

[846] Albertus, **a.g.e.**, s. 597. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 18; Cate, "**1101**", s. 355. Çankırı kalesi muhtemelen o dönemde Dânişmendlilere aitti. İbnü'l-Esîr, Ankara'yı zapt eden Haçlıların daha sonra Dânişmendlilere ait bir kaleyi daha zapt ettiğini belirtir. Bk. **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 248. Krş. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 69.

[847] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 356, Umar, s. 347; Albertus, **a.g.e.**, s. 597-598. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 42.

[848] Albertus, **a.g.e.**, s. 599. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 19; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 70; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 124; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 95.

saldırmadılar[849]. Olaysız geçen ikinci günden sonra görevi Raymond Saint-Gilles ve güneyli Fransızlar üstlendi ama onlar da şiddetli bir Türk saldırısı ile yüzleştiler ve dağılmak üzereyken desteğe gelen 10.000 Haçlı sayesinde son anda kurtulabildiler. Türklerin durdurulamayan bu ataklarından sonra ordu yeniden bir bütün hâlinde ilerleme kararı aldı ve yola bu şekilde devam edildi.[850]

15 gün boyunca aç ve susuz yollarına devam eden Haçlılar tükenme noktasına gelmişti ve orduda ancak küçük bir kesim karnını doyurabiliyordu onlarda erzak teminini Kibotos'ta yapmış olanlardı ve ellerinde kalanla yetiniyorlardı. Ordudan ayrılan yaklaşık 1.000 kişi, bir miktar yiyecek bulduysa da yaktıkları ateş Türkler tarafından fark edildi ve bu Haçlı grubu uğradığı baskın sonucunda ortadan kaldırıldı.[851] 6 günlük yürüyüş sonunda Merzifon yakınlarına gelen Haçlılar çok zor durumdaydı ve Türkler de artık savaşmak için doğru vaktin geldiğine karar kılmışlardı. 20.000 kişiden oluşan Türk ordusu 2 Ağustos Cuma günü Haçlı ordusuna karşı saldırı başlattı. Haçlı kampına her yerden oklar yağıyordu ve bu durum büyük bir kargaşa oluşturdu. Savunma pozisyonuna geçen Haçlılar da ellerinden geldiğince güçlü bir müdafaa hattı kurmaya çalıştılar.[852] Savaşın ilk gününde bir galip yoktu, düşmanı yoklayan müttefik Türk ordusu da geri çekildi.

Etrafları Türklerle sarılı olan Haçlı ordusunun bir diğer problemi de haftalardır olduğu gibi açlık ve susuzluktu. Haçlı liderleri bu umutsuz durumdan kurtulmak için çareler arıyorlardı ve Almanların lideri Konrad cumartesi günü beraberinde kız kardeşinin oğlu Bruno olduğu hâlde erzak aramaya çıktı. Yanındaki 3.000 adamıyla beraber Merzifon yakınlarında olan ve Türkler tarafından terkedilmiş vaziyette bulunan bir kaleye ulaşan Konrad, burada bulduğu çok sayıdaki gıda maddesini yanına alarak Haçlı ordugâhına doğru yola çıktı ancak tüm bu yaşananların Türklerin bir pususu olabileceğini düşünemedi. Konrad ve adamlarının bu hareketlerini yakından takip eden Sultan Kılıç Arslan ve adamları uygun bir mevkide Haçlıları pusuya

[849] Albertus, **a.g.e.**, s. 599.
[850] Albertus, **a.g.e.**, s. 599, 601. Krş. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 70.
[851] Albertus, **a.g.e.**, s. 601. Krş. Cate, "**1101**", s. 355.
[852] Albertus, **a.g.e.**, s. 603. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 66-67; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 70; Cate, "**1101**", s. 356; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 124; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 97-98.

düşürdü ve onlardan 700 tanesini burada öldürdü. Sağ kalanlar ise aldıkları erzakları geride bırakarak canlarını kurtarma gayretiyle kaçtılar ve morallerin zaten düşük olduğu ordugâhlarına yeni kötü haberlerle beraber döndüler.[853]

Kurduğu pusuda 700 Haçlı şövalyesini öldüren Kılıç Arslan ve diğer Türk beyleri pazar günü herhangi bir saldırı düzenlemediler ve büyük hücum için ertesi günü beklediler.[854] Savaşın yeriyle zamanına Türkler karar veriyordu ve bütün olaylar onların kontrolü altındayken Haçlılar sadece sıkışıp kaldıkları ovada hayatta kalmaya gayret ediyorlardı. 5 Ağustos 1101 Pazartesi sabahı büyük Türk hücumu başladı ve Haçlılar da savunmaya geçtiler. Anselm ve Raymond, şövalyeleri kutsadıktan sonra ordularını beşe böldüler.[855] Birinci hattı kalabalık Lombardlar oluşturdu ancak Türk saldırısı onları dağıtmakta zorlanmadı. Türkler, Haçlıların atlarına da saldırıyor böylece zaten zor durumda olan ve açlıkla baş eden Lombardlar daha fazla direnemiyorlardı. Bu yüzden de liderleri Albert geri çekilme kararı verdi ve birlikleri de hemen dağılmaya yüz tuttu.[856] Albert ve Lombardlarının geri çekildiğini gören Konrad, onların yerine geçtiyse de dalga dalga gelen Selçuklu hücumları, Alman Haçlılarını da geri çekilmeye mecbur bıraktı.[857] Fakat Türkler ne kadar şecaatle saldırsalar da Haçlılar iyi direniyorlardı ve henüz mağlup duruma düşmemişlerdi. Kılıç Arslan'ın sevk ve idaresinde olan Türk ordusu, bazı zamanlarda oklarla saldırmayıp kılıçlarla birebir vuruşuyor ve kendinden kalabalık düşmana bu kadar yaklaşmaktan korku duymuyordu.[858] Konrad'ın ardından ön saflara geçme sırası Bourgogne'li Etienne ve Fransızlarındaydı lakin onlar da yorgunluk ve düşman saldırısının şiddeti karşısında fazla dayanamadılar.[859] Dostlarının zor durumunu gören Etienne de Blois, ordusunu Türklere karşı sürdü ve akşama kadar düşmanıyla cesurca mücadele etti ama onun da çabaları nafileydi; kendisinden önceki üç lider gibi geri çekilmeye mecbur

---

[853] Albertus, **a.g.e.**, s. 605. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 19; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 67; Cate, "**1101**", s. 356; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 124.
[854] Albertus, **a.g.e.**, s. 605. Krş. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 67.
[855] Albertus, **a.g.e.**, s. 605, 607. Krş. Cate, "**1101**", s. 356; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 98.
[856] Albertus, **a.g.e.**, s. 607. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 20; Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 152; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 71; Cate, "**1101**", s. 356; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 98.
[857] Albertus, **a.g.e.**, s. 607. Krş. Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 152; Cate, "**1101**", s. 356; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 98.
[858] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 356, Umar, s. 347.
[859] Albertus, **a.g.e.**, s. 607; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 71; Cate, "**1101**", s. 356.

kaldı.[860] Artık Haçlıların son umudu Raymond Saint-Gilles ve onun emrinde olan 500 Bizanslı ile güneyli Fransızlardı. Fakat Türklerin oklarla ve kılıçlarla giriştikleri bu saldırı son umutların da hızla tükenmesine sebebiyet verdi. Şiddetli Türk hücumu karşısında Raymond'un ordusu dağılmaya yüz tuttu.[861] Hatta Raymond, ölümün kıyısına kadar geldi; o, bir tepede yanındaki on adamıyla beraber mahsur kaldı ve etrafı da Türklerle çevrildi. Onu, bu mutlak ölümden kurtaran 200 kişiyle beraber desteğe gelen Konrad ve Etienne oldu.[862]

Savaş, o gün için bitmişti lakin Haçlılar henüz mağlup olmamışlardı ve Türkler de kendi ordugâhlarına çekilmişlerdi. İki tarafın da kayıpları vardı ve Haçlılar Grandpré'li Baudouin, Clermontlu Dodo, Mount Laon'lu Wibert gibi önemli isimleri kaybederken Türk ordusu da 3.000 neferini yitirmişti.[863] Ancak Albertus'un[864] kaydına göre Haçlı ordusunun verdiği zayiat 160.000 kişiydi. Haçlılar verdikleri kayıplar ve içinde bulundukları şartlar altında daha fazla savaşamayacaklarını düşünüyorlardı. Bu düşünceler altında ordudan ilk firarlar başladı ve ordunun dağıldığını gören diğerleri de arkalarına dahi bakmadan bulundukları yerleri terke koyuldular böylece de zafer Türklerin oldu.[865] Kaynaklar[866] ilk kaçanın Raymond mu Lombardlar mı olduğu konusunda ihtilafa düşseler de nihayetinde Haçlı ordusu var gücüyle ordugâhı terk etmiştir. Bunlardan bir kısmı Bafra'ya doğru kaçarken diğerleri

[860] Albertus, **a.g.e.**, s. 607, 609. Krş. Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 152-153; Cate, "**1101**", s. 356; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 98.
[861] Albertus, **a.g.e.**, s. 609. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 20; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 71; Cate, "**1101**", s. 356; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 98.
[862] Albertus, **a.g.e.**, s. 609. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 20; Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 153.
[863] Albertus, **a.g.e.**, s. 609, 611. Krş. Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 154.
[864] **a.g.e.**, s. 615. Anna Komnena'nın kaydına göre bu sayı doğru olamaz çünkü Anna, Haçlı ordusunun tamamının 150.000 kişiden oluştuğunu söylüyor. Bk. **a.g.e.**, Sewter, s. 356, Umar, s. 346. İbnü'l-Esîr ise Haçlı ordularının 300.000 kişi olduğunu belirtmiştir. Bk. **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 248.
[865] Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 356-357, Umar, s. 347; Albertus, **a.g.e.**, s. 611; Azimî, **a.g.e.**, s. 361, trc., s. 39; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 296. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 20; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 71; Merçil, "**Türkiye Selçukluları**", s. 158; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 124-125; Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 155; Cate, "**1101**", s. 357; Zibarî, "**lil-Hamleti's-Sâlibiyye**", s. 300; Altan, "**Selçuklu – Haçlı İlişkileri**", s. 301.
[866] Anna Komnena, Lombardların ilk firar edenler olduğunu söylerken Albertus Aquensis, Raymond ve Bizanslıların adını verir. Ordericus da Raymond ve adamlarının diğer liderlere haber vermeden kaçtığını söyler. Bk. Anna Komnena, **a.g.e.**, Sewter, s. 356-357, Umar, s. 347; Albertus, **a.g.e.**, s. 611; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 296. Krş. Cate, "**1101**", s. 357. Urfalı Mateos ise sadece Raiomond'un kaçtığını ve Antakya'ya iltica ettiğini kaydeder. Bk. **a.g.e.**, trc., s .216. Krş. Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 153.

de Sinop istikametine yöneldiler. Bu iki şehir de Bizans İmparatorluğu'na aitti ve Haçlıların sığınabileceği en yakın mekân konumundaydılar.

Bu sırada olup bitenden habersiz olan Türkler ise dinlenmeye çekilmiş durumdaydılar ancak yaşanan hadiseleri öğrendikten sonra hızlıca toparlanıp Haçlı ordugâhına saldırdılar.[867] Ordugâhta daha çok savunmasız yaşlılarla kadınlar kalmıştı ve bunlar Türklerin eline esir olarak düştüler. Sultan Kılıç Arslan, Dorylaion'da kaybettiği hazinelerinin telafisini adeta Merzifon'da sağladı çünkü karargâhı terk edip kaçan Haçlılar tüm hazinelerini orada bırakmışlardı ve bunların hepsi de Türklerin eline geçti.[868] Daha sonra Kılıç Arslan, Dânişmend Gâzi ve Belek Gâzi'nin idaresindeki müttefik Müslüman ordusu Haçlıları takibe koyuldu ve onlardan birçoklarını yoldayken öldürdü. 1101 yılı Haçlı Seferi'nin birinci ordusundan çok az sayıda kişi Sinop ile Bafra'ya ulaşabilecek kadar şanslıydı ve bunlar daha sonra gemilerle İstanbul'a gönderildiler.[869] Türk ordusu Merzifon'da büyük bir zafer kazanınca ulaşılması güç hayallere sahip olan Lombardların bu düşünceleri hayal olarak kaldı.

2. Nevers Kontu II. Guillaume'un İdaresindeki Haçlı Ordusu

Papa II. Pascalis'in Haçlı Seferi çağrısına dâhil olan bir diğer isimse Nevers kontu II. Guillaume idi. O ve idaresindeki 15.000 kişilik Fransız ordusu, İtalya üzerinden Selanik'e doğru gidip oradan da İstanbul önlerine geldi.[870] Burada, Aleksios Komnenos tarafından iyi karşılanan Guillaume, daha sonrasında imparatorluğa ait gemilerle Anadolu kıyılarına taşındı ve kendisinden önce hareket eden Lombard ordusunu yakalamak gayesiyle Ankara'ya doğru gitme kararı aldı. Ancak William,

---

867 Albertus, **a.g.e.**, s. 611; Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 216. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 20; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 134; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 71-72; Cate, "**1101**", s. 357; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 125; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 98.

868 Albertus Aquensis (Bk. **a.g.e.**, s. 613), Türklerin Haçlı karargâhına olan saldırısını ve elde ettikleri ganimetleri detaylıca anlatmaktadır. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 20; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 98. Cate (Bk. "**1101**", s. 351), Haçlıların Anadolu'daki mağlubiyetleri esnasında dahi hâlâ zengin hazineleri olduğunu söylemektedir.

869 Albertus, **a.g.e.**, s. 615; Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 297. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 20; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 125; Zibarî, "**lil-Hamleti's-Sâlibiyye**", s. 300-301.

870 Albertus, **a.g.e.**, s. 619. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 21; Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 157; Cate, "**1101**", s. 358.

Ankara'ya ulaştığında Lombardlar hakkında bir bilgi edinemedi; orada bulunan kimse Haçlıların akıbetini bilmiyordu.[871] Lombardların durumunu bilmeyen William, ordusunu bir tehlike içine sürüklemek istemediğinden daha güvenli olan yolu takip etti ve Türkiye Selçuklularının yeni başkenti konumuna gelen Konya'ya doğru yöneldi.[872]

Sultan Kılıç Arslan, Fransız ordusunun ilerleyişinden haberdârdı ve Dânişmend Gâzi ile beraber düşmanı durdurmak için harekete geçti. Türk ordusu, 13 Ağustos tarihinde Fransız Haçlıları, Konya yolu üzerinde yakaladı ve üç gün boyunca William'ın ordusuna saldırılar düzenledi ancak bir başarı elde edilemedi. Türkler, daha yakın zamanda büyük bir Haçlı ordusuyla savaşmanın yorgunluğunu üzerlerinde hissettikleri için geri çekildiler.[873] Türk baskınlarının durmasıyla rahat bir nefes alan ve Konya önlerine gelen William'ın ordusu, Selçuklu başkentine karşı bir saldırı başlattı. Lakin şehirdeki Selçuklu birlikleri güçlüydü ve mukavemet edebilecek durumdaydılar; Kılıç Arslan daha önce yaptığı gibi Konya şehrini boşaltmamıştı. Zira terk edilmiş bir Konya, Türk baskısı ve zorlu yol şartlarından bunalmış olan Haçlı ordusu için iyi bir dinlenme fırsatı olabilirdi. William, Konya'ya saldırdı ise de bir başarı elde edemedi ve vukû bulan savaşta her iki taraf da kayıplar yaşadı. Sonuç olarak Haçlılar geri çekilip esas yollarına devam etmek zorunda kaldılar.[874] Onlar da kendilerinden önce bu yolları kullanmış olan Birinci Haçlı Seferi ordularının izinden gidip Antakya'ya ulaşacaklardı.

Konya'dan ayrılan ordu, Ereğli'ye doğru yöneldi ancak Kılıç Arslan daha önce uyguladığı stratejiye dönmüş ve Haçlıların yolu üzerindeki bütün gıda maddelerini ve su kaynaklarını kullanılamaz hâle getirmişti. Ereğli'ye doğru giden Haçlılar, üç gün boyunca şiddetli bir susuzluk yaşadı ve yol üzerinde 300 kişi acı çekerek can verdi.[875]

---

[871] Albertus, **a.g.e.**, s. 619, 621. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 21; Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 159; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 72; Cate, "**1101**", s. 358-359; Altan, "**Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar**", s. 577.
[872] Albertus, **a.g.e.**, s. 621. Krş. Cate, "**1101**", s. 359; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 99.
[873] Albertus, **a.g.e.**, s. 621. Krş. Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 159-161; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 72; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 99.
[874] Albertus, **a.g.e.**, s. 621. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 21; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 70; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 72-73; Cate, "**1101**", s. 359; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 125; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 99.
[875] Albertus, **a.g.e.**, s. 621. Krş. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 73; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 125.

Düşmanlarının iyice yorulduğunu ve tükenmenin eşiğine geldiğini fark eden Kılıç Arslan'la Dânişmend Gâzi, nihaî hücuma başladılar. Ağustos sıcağında üç günlük susuzluk altında kilometrelerce yol gelmiş olan Haçlıların direnecek gücü kalmamıştı ve bu sebeplerden ötürü Türk ordusu karşısında mağlup olmaktan kaçamadılar. Haçlı ordusunun büyük kısmı imha edildi, çok az kimse kaçmayı başardı ve bu durum Albertus Aquensis'in[876] kalemine şu şekilde yansıdı: "*O geniş ova, Türkler tarafından öldürülen adamlarımız ve kadınlarımızın cesetleriyle doluydu*". Tüm gün süren savaşı Türkler kazandı ve Kont William beraberindeki az sayıda adamıyla beraber kurtulmayı başarıp Ermenek şehrine ulaştı.[877]

3. 1101 Yılında Anadolu'ya Gelen Üçüncü Haçlı Ordusu

1101 yılı Haçlı seferinin üçüncü ordusunun esas gücünü Aquitania Dükü IX. Guillaume ve emrindeki Fransızlar oluşturuyordu. Birinci Haçlı Seferine katılan fakat Kudüs'ün zaptından önce ülkesine dönen Hugue de Vermandois de bu orduyla beraberdi. Ayrıca yol üzerindeyken Bavyera dükü Welf ve birlikleri de Fransızlara katıldılar. Welf'in maiyetinde Avrupa'nın tanınan simalarından Kontes Ida da bulunuyordu ve Haçlı ordusunun mevcudu oldukça kalabalıktı.[878] Ekkehardus[879] Haçlı ordusunda 100.000 kişi bulunduğundan bahsederken Albertus[880] bu rakamı 160.000 olarak verir.

Macaristan üzerinden geçip Bizans sınırına ulaşan Haçlılar, imparatorluk güçleri ile çatışmalar yaşayarak İstanbul önlerine kadar geldiler.[881] 1101 yılının üçüncü Haçlı ordusunun İstanbul'da sorunlar yaşadığı ve bilhassa da Aleksios Komnenos hakkında çok olumsuz düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Haçlı

[876] Albertus, **a.g.e.**, s. 623.
[877] Albertus, **a.g.e.**, s. 623. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 22; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 70-71; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 73; Cate, "**1101**", s. 359; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 99.
[878] Albertus, **a.g.e.**, s. 625, 627. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 22-23; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 71.
[879] Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 74.
[880] Albertus, **a.g.e.**, s. 627. Urfalı Mateos (Bk. **a.g.e.**, trc., s . 216), Haçlı ordusunun 300.000 kişi olduğunu söylemektedir.
[881] Albertus, **a.g.e.** s. 627; Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 217. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 23; Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 164-165; Cate, "**1101**", s. 360.

ordularıyla beraber İstanbul'a gelen ve oradan da deniz yoluyla Kudüs'e giden Ekkehardus, eserinde imparatoru sayfalarca kötülemekten geri durmamıştır. O, imparatoru Türklere yardım etmekle suçlamaktan Haçlıların can ve mallarına göz dikmeye kadar birçok şeyle itham etmektedir. Aleksios'un gemilerle boğazı geçen Haçlılara denizde dahi tuzaklar kurduğunu, Haçlıları kandırdığını ve babaları oğullarından ayırıp her birini farklı yerlerde ölüme sürüklediğini söylemektedir.[882] Ekkehardus,[883] Aleksios Komnenos hakkında "*Onun* [İmparatorun] *gözünde Franklar birbirlerini ısıran köpekler kadar değerliydi…*" diyerek Bizans'a olan kin ve öfkesini göstermektedir.

Bir süre İstanbul önünde konaklayan Haçlılar, sonrasında Anadolu yakasına geçip yola koyuldular ve Selçuklu arazisine yöneldiler. Ancak Türk topraklarına giren Haçlılar açlık ve susuzluğun sert çehresi ile karşı karşıya kaldılar; Sultan Kılıç Arslan, o esnada Nevers ordusuyla savaşıyor olsa da arkadan gelen yeni düşmandan haberdardı ve ona göre tedbirini almıştı.[884] Ekkehardus[885] en fazla 4.000 kişiden oluştuğunu tahmin ettiği bir Türk birliğinin Haçlılara sürekli pusular kurduğunu, artçılara saldırdığını söylemektedir. Bu Türkler, Avrupalı askerleri ormanlara doğru sürüklüyor ve oraları ateşe vererek Haçlı askerlerin zarar görmelerini sağlıyorlardı. Ekkehardus'un bahsettiği bu birlikler muhtemelen Kılıç Arslan'ın öncüleri olmalıdır çünkü henüz Neverslilerle savaşan sultan, bu yeni orduların üzerine gidecek durumda değildi. Ama o, yeni gelen düşmanı yıpratması için evvelden öncü birliklerini göndermiş olmalıdır. Türklerin bu saldırılarından bıkıp usanan ve çok kayıp veren

[882] Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 75-76. Bu kayıtlar için ayrıca bk. Cate, "**1101**", s. 360-361. Urfalı Mateos (Bk. Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 217), Müverrih Vardan (Vardan, **a.g.e.**, trc., s. 53) ve Anonim Süryani (trc., s. 15) de benzer şekilde imparatoru kötülemektedir. Ayrıca bk. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 73; Usta, **Çıkarların Gölgesinde**, s. 137.

[883] Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 75.

[884] Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 148; Albertus, **a.g.e.**, s. 629; **Anonim Süryani**, trc., s. 15; Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 7. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 23; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 71; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 74; Cate, "**1101**", s. 361; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 125.

[885] Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 77-78. Ekkehardus ayrıca Türk savaş taktiğinin Fransız ve Alman askerlerini bıktırdığını düşmanın asla yüz yüze dövüşmediğini ve saldırıp geri çekildiğini kaydeder. Gerçekten de 1101 yılının kalabalık ordularına karşı Selçuklular yakın teması en az seviyede tutup okçu süvarileri aracılığıyla savaşmışlardır. Bu da bizlere Sultan Kılıç Arslan'ın İznik ve Dorylaion'dan ders aldığını göstermektedir. Zira o, bu iki savaşta da Haçlılarla meydan harbine tutuşmuş lakin sayıca kalabalık olmanın yanı sıra baştan aşağıya zırhlarla örülü düşmanları karşısında mağlup olmaktan kurtulamamıştır. Bk. **a.g.e.**, s. 78.

Haçlılar da misilleme yapmak gayesiyle Philomelium[886] ve Salamia[887] şehirlerine saldırılar düzenleyip buraları tahrip ettiler.[888] Ancak esas Türk ordusu henüz karşılarına çıkmadığı için yollarına devam eden Haçlıların içlerindeki huzursuzluk da büyüdü. Zenginlerin parası bu kurak topraklarda bir işe yaramıyordu, ayrıca Ekkehardus'un da ifade ettiği gibi bu ıssız diyarlar düşman tarafından çok iyi bilinse de Haçlılara tamamen yabancıydı.[889]

Türkler, Haçlı ordusunu yavaşlatıp zor bir duruma düşürdüyse de onları durdurmayı başaramadılar ve Konya'yı geçen Haçlı ordusu Eylül başlarında Ereğli'ye ulaştı. Haçlılar Olos Ovası'na[890] geldiklerinde susuzlukları dayanılacak gibi değildi ve burada gördükleri dere yatağına akın ettiler. Nevers ordusunu yok ettikten sonra Ereğli'ye çekilen ve desteğe gelen Müslüman emîrleri beklemeye koyulan Kılıç Arslan ve Dânişmend Gâzi, müttefiklerinin gelmesi ve düşmanın da artık güçsüz düşmesinden faydalanarak hücuma geçti. Müttefik Türk ordusunda Kılıç Arslan, Dânişmend Gâzi, Emîr Karaca ve Agimith[891] Bey bulunuyordu.[892] Türkler, yeni gelen destek kuvvetleriyle daha da güçlü hâle gelmişti ve yorgun düşen düşman onlara bir başka avantaj daha sağlıyordu. Haçlıların su kaynağına odaklanmalarından faydalanan Türkler, başlattıkları şiddetli saldırı ile düşman saflarını hızla yarmayı başardı. Okların menzil alanına giren Haçlı kuvvetleri hazırlıksız yakalanmıştı ve yapacak çok bir şeyleri yoktu. Gün boyu devam eden savaşı Türkler kazandılar.[893] O sırada bir tepede olan Kont William olanları büyük bir hüzünle izlediyse de adamlarının düştüğü mâkûs kaderden kurtulmak için kaçmaya başladı ve Tarsus şehrine ulaşmaya muvaffak

[886] Günümüzde Konya'nın Akşehir ilçesi. Bk. Umar, **Yer Adları**, s. 661.
[887] İsmil beldesinin eski adı. Bk. Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 167.
[888] Albertus, **a.g.e.**, s. 629. Krş. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 74; Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 167; Cate, "**1101**", s. 361.
[889] Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 78; Albertus, **a.g.e.**, s. 629.
[890] Savaş mevkînin Olos Ovası olduğu bilgisi sadece Urfalı Mateos'ta geçmektedir. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 218.
[891] Bu ismin Türkçe şeklini tespit edemedik.
[892] Albertus, **a.g.e.**, s. 629. Krş. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 74; Demirkent, "**1101 Yılı**", s. 169.
[893] Fulcherius, **a.g.e.**, trc., s. 148; Albertus, **a.g.e.**, s. 629, 631; **Anonim Süryani**, trc., s. 15; Willermus, **a.g.e.**, trc., s. 83; Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 7. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 24; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 134; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 71; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 74; Cate, "**1101**", s. 361; Özaydın, "**Anadolu Selçukluları**", C. VIII, s. 125; Altan, "**Anadolu'da Haçlılara Karşı**", s. 100.

oldu.[894] Türkler çok büyük ganimetler elde etmişlerdi, Haçlıların kaybı ağırdı adamların çoğu ölmüş kalanlar ise esir edilmişti. Albertus'un[895] kaydına göre Kontes Ida da esir düşmüştü hatta Ekkehardus[896] onun ölenler arasında olduğunu söylemekteydi. Kont Welf ise dönüş yolunda hayatını kaybetti ayrıca esir düşenler arasında Salzburg başpiskoposu Thiemo[897] da vardı ve bütün bu hengâmeden yalnızca 1.000 kişi kurtulabildi.[898]

Kazanılan bu büyük zaferle beraber 1101 senesinin Haçlı silsilesi de son bulmuş oldu. 1101 yılında kazanılan zaferler Türk-İslâm dünyası için önemli sonuçları ihtiva etmektedir. Birinci Haçlı Seferi, Anadolu'daki Türkler ve Suriye-Filistin bölgesinde ikâmet eden tüm Müslümanlar için yıkıcı sonuçlar doğurmuştu. Bunun üstüne 1101 yılında yaşanabilecek olası bir hezimet telafisi zor olan durumları meydana getirebilirdi. Lakin Türkiye Selçukluları ve Dânişmendlilerin önderliğindeki müttefik kuvvetler üç büyük Haçlı ordusunu mağlup ederek Türklerin Anadolu'dan atılamayacaklarını gösterdiler. 1101'de elde edilen başarı Malazgirt Zaferi'nin kazanımlarının sürdürülebilmesini temin etti. Olası bir Haçlı galibiyeti Türklerin Anadolu'daki iskânını sonlandırabilir ve bu topraklardan çıkarılmalarına neden olabilirdi. Lakin bu ihtimallerin hiçbiri gerçekleşmedi ve Anadolu'daki Türk hâkimiyeti kesilmeden devam etti. Ayrıca bu zaferle İslâm dünyası da rahat bir nefes alıyordu çünkü Kudüs, Antakya ve Urfa'da kurulan Haçlı Devletleri, bekledikleri insan desteğinden mahrum kalmıştı. Böylece Haçlıların Ortadoğu'da güçlenmesi engellendi ve Müslümanlar üzerlerindeki olumsuz havayı ve moral-motivasyon bozukluğunu atarak Haçlılara karşı yeni bir saldırı seferberliğine başladılar.

[894] Albertus, **a.g.e.**, s. 631. Krş. Cate, "**1101**", s. 362. Mateos, Kont William'ın 400 adamıyla beraber bir tepede bulunduğunu ve hayatını kurtardığını ama geri kalan 300.000 askerinin öldüğünü belirtir. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 218-219.
[895] Albertus, **a.g.e.**, s. 631. Krş. Cate, "**1101**", s. 362.
[896] Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 79. Krş. Runciman, **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 24.
[897] Runciman, onun dininden dönmediği için öldürüldüğünü söyler. Bk. **Haçlı Seferleri**, C. II, s. 24.
[898] Ekkehardus, **a.g.e.**, s. 79. Vardan ise ancak 30 kişinin kurtulabildiğini belirtir. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 53.

C. Kılıç Arslan İle Dânişmend Gâzi'nin Arasının Bozulması ve Aralarındaki Savaş

Dânişmend Gâzi tarafından Malatya civarında tutsak edilen Bohemund, bir süre esarette kalsa da Mayıs 1103 tarihinde serbest bırakıldı. Bohemund'un yakınları kurtuluş fidyesi olarak 100.000 altın ödemeyi kabul ettiler ve Dânişmend de bunu uygun bularak Antakya hâkimini özgürlüğüne kavuşturdu.[899] Bu olayın gelişimi ve diğer bazı hadiseler Sultan Kılıç Arslan ile Dânişmend Gâzi'nin arasının açılmasına hatta iki lider arasında savaş çıkmasına sebebiyet verdi.

Bohemund'un Niksar'daki esaretinden rahatsız olan Haçlılar ve diğer bazı Hristiyan liderler Bohemund'u kurtarmak için Dânişmendlilerle müzakereler yapıyor ve belli bir fiyat karşılığında onun serbest bırakılmasını talep ediyorlardı. Albertus Aquensis, bu konuya eserinde değinmekte ve Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un Bohemund için Dânişmend'e 260.000 bezant[900] ödeme yapmayı teklif ettiğini ancak Dânişmend Gâzi'nin bu teklife sıcak bakmadığını yazmaktadır.[901] Yine Albertus'un[902] anlatımına göre imparatorun para teklifini öğrenen Kılıç Arslan, Dânişmend Gâzi'ye yazdığı mektupta o parada kendi hakkının da olduğunu söyleyip nice savaşlarda omuz omuza çarpıştıklarını hatırlatmıştır. Albertus, Dânişmend'in bu isteğe olumlu bir yanıt vermediğini ve iki Türk hükümdarı arasında başlayan savaştan Kılıç Arslan'ın galip geldiğini aktarmaktadır.[903] Bir diğer Latin müellif Ordericus Vitalis de İmparator Aleksios Komnenos'un Bohemund'u kendisine teslim etmesi

[899] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 221; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 48; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc. C. X, s. 281; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 343. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 172; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 77. Dânişmend, Haçlılardan esir durumunda olan eski Antakya Valisi Yağısıyan'ın kızının serbest bırakılmasını da talep etmiştir. Bk. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc. C. X, s. 281. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 172; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 77; Özaydın, "Danişmendliler", **DGBİT**, s. 127.

[900] Bizans'ın kullandığı para biriminin bir diğer adıdır ve 11. asırda değer kaybına uğramıştır. Bunun hakkında bk. Ph. Grierson, "The Debasement of the Bezant in the Eleventh Century", **Byzantinische Zeitschrift**, 47/2, 1954, s. 379-394.

[901] Albertus, **a.g.e.**, s. 681. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 171; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 77; Özaydın, "Danişmendliler", **DGBİT**, s. 126-127.

[902] **a.g.e.**, s. 681, 683. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 135-136.

[903] Albertus, **a.g.e.**, s. 683.

karşılığında Dânişmend Gâzi'ye 100.000 altın vermeyi teklif ettiğini ancak Türk beyinin bunu kabule yanaşmadığını aktarır.[904]

Kılıç Arslan ile Dânişmend Gâzi arasındaki gerginliğin sebeplerinden bir diğeri Dânişmendli beyinin, 1101 yılında istediği desteğe karşılık teklif ettiği şeyleri yerine getirmemiş olmasıydı. 1101 yılı Haçlı Seferi'nin birinci ordusu Niksar'a doğru yöneldiğinde Dânişmend Gâzi, Sultan Kılıç Arslan'dan destek istemişti ve karşılığında da ona 100 bin dinar altın verip kızıyla evlendirmeyi ayrıca çeyiz olarak da Elbistan şehrini bırakmayı teklif etmişti. Bunun üzerine Dânişmend'den gelen yardım çağrısını kabul eden I. Kılıç Arslan, verdiği destekle Haçlıların Merzifon yakınlarında mağlup edilmesini sağladı. Lâkin 1101 yılı seferinden sonra Türkler galibiyet sevincini yaşadılarsa da Dânişmend Gâzi verdiği vaatlerin hepsini yerine getirmedi. O, yalnızca söz verdiği üzere 100 bin dirhemlik ödeneği gönderip kızı için evlilik hazırlıkları yaptığını ve ilerleyen sürede de Elbistan'ı vereceğini iletti. Ancak Aksarayî[905], sultanın bu altınları "*Ben ücret için değil İslâm'ı korumak için geldim. Benim, onun dirhemine ve dinarına ihtiyacım yok*" diyerek reddettiğini aktarmaktadır. Sultan Kılıç Arslan, Dânişmend Gâzi'nin kendini oyaladığını düşünüyordu ve bu da ilişkileri gerginleştiriyordu. Ayrıca Dânişmend Gâzi, üç yıldır kuşatmakta olduğu Malatya şehrini de 18 Eylül 1102 tarihinde fethederek[906] hem stratejik öneme sahip bir araziye sahip olmuş hem de Türkiye Selçuklularının bir adım önüne geçmişti. Sultan Kılıç Arslan, daha önce kuşattığı ama Birinci Haçlı Seferi'nden dolayı alamadığı Malatya şehrinin Dânişmendlilerin eline geçmesinden memnun değildi zira yanı başındaki bu Türk beyliği kendi devletinin doğu ile olan bağlantısını gün geçtikte daha çok kesiyor

[904] Ordericus Vitalis, **a.g.e.**, C. III, s. 307-308. Ordericus, Bohemund'un kurtulmasıyla ilgili bilimsel değeri olmayan bir hikâye anlatmaktadır. Buna göre Bohemund'u Dânişmen Gâzi'nin kızı Melaz vasıtasıyla kurtarmıştır. Bölgeye yakın kaynakların anlatımları dikkate alındığında böyle bir olayın olamayacağı rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bk. Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 221; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 48.

[905] **a.g.e.**, trc., s. 21. Benzer bir kayıt Nigedî'de de geçmektedir. Bk. **a.g.e.**, trc., C. I, s. 438. Krş. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 79.

[906] Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 47; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 342. Krş. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 76; Yinanç, "Dânişmendliler", **İA**, s. 469; Özaydın, "Dânişmendliler", **DİA**, s. 470; a.mlf, "Danişmendliler", **DGBİT**, s. 126.

ve Türkiye Selçukluları, Orta Anadolu'da sıkışıp kalıyordu.[907] Ayrıca siyasî üstünlüğü Dânişmendlilerin eline geçiyor olması Kılıç Arslan'ın razı olacağı bir durum değildi.

İki hükümdar arasındaki gerginliğin son noktasını ise Bohemund'un serbest bırakılma hadisesi teşkil etti. Zira esaretten kurtulan Bohemund, Müslüman arazisine saldırılar başlattı ve adeta tutsaklığının intikamını aldı. O, birçok Müslüman'ı katledip mallarını yağma ederek büyük zararlar verdi. Ortaçağ'ın en güvenilir tarihçilerinden birisi olan İbnü'l-Esîr, *el-Kâmîl fî't-Târîh* [908] adlı eserinde "*Müslümanların başına gelen felaketler Dânişmend'in onlara yaptığı iyilikleri silip yok etti*" diyerek Dânişmend Gâzi'nin yaptığı işi sert bir dille eleştirmiştir. Aynı şekilde bu hareket Sultan Kılıç Arslan'ın da Dânişmend'e karşı cephe almasında etkili olmuş ve

[907] Kılıç Arslan'ın Malatya politikası hakkında görüşlerini belirten Songül Mecit, asıl meselenin Doğu Anadolu'da hâkimiyet kurmak olduğunu ve dinî gayelerin bunun arkasında kaldığını kaydetmektedir. Yazar cümlelerinin devamında Bohemund'un serbest bırakılması olayını ele alarak "*gerektiğinde tüm tarafların siyasal amaçlar uğruna dinsel ve ideolojik ayrımları görmezden geldiği ortaya konur...*" demektedir. Buradaki genelleme durumunun doğru bir tutum olmadığı kanaatindeyiz çünkü Dânişmend'in yaptığı bir hatanın tüm taraflara yıkılması haksızlık olacaktır. Dânişmend Gâzi'nin Bohemund'u serbest bırakmasında dinî bir gayenin olmadığı ve tamamen siyasî nitelikte bir hareket olduğu ortadadır fakat bu durumun Kılıç Arslan için genellenmesi doğru değildir. Zira Kılıç Arslan, nesebinden ötürü kendini diğer Anadolu beylerinin üstünde görüyordu ve mücadelesini Selçuk Bey'in torunu olma vasfıyla sürdürüyordu. Türkiye Selçukluları da tıpkı Büyük Selçuklular gibi İslâm dünyası üzerinde hak iddia ediyorlardı bilhassa Süleyman Şah ve oğlu Kılıç Arslan'ın Suriye ve Irak topraklarına yaptıkları seferler de bunun bir neticesiydi. Kılıç Arslan'ın İslâm kaynaklarınca da "*sultan*" olarak anılması onun meşruiyetini atası Selçuk ve Arslan'a kadar dayandırmasının bir tezahürüydü. Onun iktidar anlayışını göz önüne alınıp Anadolu'daki mücadelesi yorumlandığında her şeyi siyasete bağlamak hata olur. Kılıç Arslan'ın Anadolu topraklarına gelen Haçlılara karşı bilinçli bir savunma yaptığı, gerçek bir Selçuklu sultanı olarak ülkesini ve hâkimiyet fikri güttüğü İslâm âlemini koruma gayretinde olduğu fark edilmektedir. Dinî gayesi olmayan bir sultanın Haçlı ordularına karşı beş büyük savaş vermesi ilaveten Antakya'ya sefer hazırlığı yapması sonrasında ise Urfa'yı kuşatması sadece siyasî temellere oturtulamaz. Zira Kılıç Arslan, Haçlı Seferleri esnasında ülkesinin önemli şehirlerini boşaltmış ve halkını dağlara çekmiştir yani topraklarının güvenliğini mümkün olduğunca sağlamıştır fakat buna rağmen Haçlılarla savaşmaktan da geri durmamıştır. Amacı Filistin topraklarına gitmek olan Haçlılarla savaşmak mecburiyetinde olmayan Kılıç Arslan, kalelerine kapanıp savunma yapabilir ya da düşman ile anlaşarak ülkesinden geçiş izni verebilirdi ve hatta bunları yapsaydı devletinin güç kaybetmemesini de sağlayabilirdi. Ancak onun, bu saydıklarımızdan hiçbirini yapmadığını aksine ülkesindeki her tarlayı ateşe verip şehirlerini kaybetmeyi göze aldığını, su kaynaklarını kuruttuğunu, Anadolu platosunu adeta ateşler içine verdiğini görmekteyiz. Bu kadar ciddi kayıpları göze alıp düşmanı ile savaşan bir şahsiyetin mücadelesini basitleştirmek doğru gelmemektedir. Zira Kuzey Suriye ve Filistin'deki birçok Müslüman emîr, zamanla Haçlılarla ittifak yapmış ya da düşmanın önünden kaçmıştır. Lakin bunların her birini yapma imkânı olmasına rağmen tercih etmeyen birini diğer şahıslarla aynı terazide yargılamak doğru olmayacaktır. Ayrıca bu eleştirileri neredeyse tamamen Aksarayî'nin eserine dayandırarak yapmak da başka bir hatadır. Kılıç Arslan hakkında bilgi veren diğer kaynaklar da ele alınarak bir profil çizmek zannımızca daha doğrudur. Bk. Mecit, **a.g.e.**, s. 106.

[908] trc. C. X, s. 281. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 172; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 78; Özaydın, "Danişmendliler", **DGBİT**, s. 127.

zamanında Haçlılara karşı ittifak yapan iki Türk hükümdarı birbirine düşman kesilmiştir.

Birinci Haçlı Seferi'nden sonra toparlanan ve ardından gelen 1101 yılı seferiyle yeniden sarsılsa da ayakta kalabilen Kılıç Arslan, ülkesini yeniden kalkındırma gayretine girdi. Sultanın ne gibi faaliyetler yaptığı hakkında maalesef bir bilgiye sahip değiliz lâkin onun dikkatini yeniden doğu topraklarına çevirmesi, gücünü topladığına işaret etmektedir. Kılıç Arslan, 1097 yılından sonra Haçlılarla yapılan savaşların en önde gelen isimlerinden olmuştu ve İslâm dünyasındaki saygınlığı artıyordu.[909] Haçlılara büyük bir darbe vurmak isteyen sultan, Bohemund da esaret altındayken Antakya üzerine sefere çıkmayı planladı. Antakya şehri, zamanında babası Süleyman Şah tarafından fethedilmişti ve Melikşah'ın bölgeye gelip şehri elde etmesine kadar Türkiye Selçuklularının hâkimiyetinde kalmıştı. Kılıç Arslan, muhtemelen bu sebepten ötürü şehri babasının mirası olarak görüyordu ve Antakya'yı ele geçirmek istiyordu. Bu doğrultuda Zilkâde 496 (Ağustos Eylül 1103) tarihinde Antakya Haçlı Prinkepsliği topraklarına doğru hareket etti ve Maraş şehrine ulaştı.[910] Ancak Maraş'a gelen Kılıç Arslan'ın burada fikir değiştirip Dânişmendlilerin üzerine gitmeye karar verdiği görülmektedir. Hedef değişikliğindeki en önemli sebeplerden birisi Kılıç Arslan'ın Dânişmendli tehdidini daha da büyümeden bertaraf etmek istemesidir. Haçlı arazisi yerine Dânişmendli topraklarına yönelen sultan, Elbistan ve Zibatra[911] şehirlerini zapt etti.[912] İki mühim yere de hâkim olan Kılıç Arslan, sonrasında Malatya'ya yöneldi[913] ve burada bulunan Dânişmend Gâzi ile savaşıp onu mağlup etti.[914] Kılıç Arslan karşısında tutunamayan Dânişmend Gâzi ise hem adamlarını kaybetti hem de geri çekilmeye mecbur kaldı. Kılıç Arslan, Dânişmend'i mağlup ettikten sonra Malatya'dan ayrılıp[915] Antakya Seferi'ne devam etme kararı aldı ve

[909] Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 115.
[910] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 143, trc., s. 30; Sıbt, **a.g.e.**, C. XIX, s. 524.
[911] Günümüzde Malatya'nın Doğanşehir ilçesi. Bk. Umar, **Yer Adları**, s. 824.
[912] Aksarayî, **a.g.e.**, trc., s. 21.
[913] Sıbt, **a.g.e.**, C. XIX, s. 524; Aksarayî, **a.g.e.**, trc., s. 21.
[914] Sıbt, **a.g.e.**, C. XIX, s. 524; Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 6. Krş. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 78; Merçil, "**Türkiye Selçukluları**", s. 158; Özaydın, "Danişmendliler", **DGBİT**, s. 127.
[915] Cenâbî, Kılıç Arslan'ın Dânişmend'i yendikten sonra bir süre Malatya şehrini kuşattığını söyler. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 6.

Dânişmendlilerle mücadeleyi sürdürmedi.[916] Sultan, Antakya üzerine düzenleyeceği sefer için Haleb şehri idarecilerine mektuplar yazıp askeri için yiyecek temin edilmesini ve lojistik destek verilmesini talep etti. Sultanın bu hareketi halk arasında büyük sevince sebep oldu.[917] Sıbt İbnü'l-Cevzî[918], insanların bu haberi birbirlerine müjdelediklerini kaydetmektedir. Kılıç Arslan, böyle girişimlerde bulunsa da Bohemund'un serbest bırakılması üzerine Antakya seferinden vazgeçti. Görüldüğü üzere Kılıç Arslan ile Dânişmend Gâzi arasında bir savaş meydana gelmiştir ancak bu olay Latin kaynaklarının söylediği gibi altın hadisesinden dolayı değildir zaten Kılıç Arslan'ın öncelikli hedefinin Antakya olduğu ama Maraş dolaylarına geldiğinde fikrini değiştirdiği anlaşılmaktadır.[919]

Kılıç Arslan'ın Maraş bölgesine hâkim olması, Malatya'ya kadar gidip Dânişmend Gâzi'yi yenmesi saygınlığını daha da artırdı. Zaten Bohemund'un serbest bırakılmasından dolayı Müslümanların kalbindeki değeri azalan Dânişmend Gâzi, aldığı mağlubiyetle de iyice zor duruma düştü ve 1104 yılında da Sivas'ta hayatını kaybetti.[920]

D. Malatya'nın Türkiye Selçukluları Tarafından Zaptı (1104)

Dânişmend Gâzi'yi mağlup eden Kılıç Arslan, ele geçirmeyi çok istediği Malatya şehrini kuşattı. Kılıç Arslan beraberinde ordusu olduğu hâlde 28 Haziran

---

[916] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 143, trc., s. 30; Sıbt, **a.g.e.**, C. XIX, s. 524. Aksarayî ve Kadı Ahmed Nigedî'nin kaydına göre Dânişmend Gâzi geri çekildikten sonra ordusunu toparlamış ve Kılıç Arslan üzerine yürüyerek onun geri çekilmesini sağlamıştır. Ancak bu bilginin doğruluğunu teyit etmek mümkün değildir. Zira bölgeye yakın olup olayları anlatan daha erken dönem kaynaklarımızın hiçbirinde böyle bir bilgiye rastlamadık. Hatta Kılıç Arslan'ın Dânişmend'i mağlup ettikten sonra gücünü artırdığı kısa süre sonra Malatya'yı fethettiği ve Doğu Anadolu'daki birçok yerel Türkmen beyine iktidarını kabul ettirdiği ortadadır. 1101 yılı Haçlı ordularından sonraki sürecin Kılıç Arslan'ın "*Yükseliş Devri*" olduğu kanısındayız ve bu sebepten onun Dânişmend'e karşı herhangi bir yenilgiye uğrayıp güç kaybettiği düşüncesinde değiliz. Bu konudaki en büyük kanıtımızda Sultan Kılıç Arslan'ın hiç durmadan ilerleyişi ve Konya'dan Musul'a kadar olan hâkimiyetidir. Bk. Aksarayî, **a.g.e.**, trc., s. 21; Nigedî, **a.g.e.**, trc., C. I, s. 438.

[917] Sıbt, **a.g.e.**, C. XIX, s. 524. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 173; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 78-79.

[918] **a.g.e.**, C. XIX, s. 524.

[919] Merçil, altın mevzusunun "*görünürdeki sebep*" olabileceğini belirtir. Bk. "**Türkiye Selçukluları**", s. 158.

[920] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 325; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 345. Krş. Kesik, **Dânişmendliler**, s. 79; Özaydın, "Danişmendliler", **DGBİT**, s. 127-128.

tarihinde Malatya'ya ulaştı ve kuşatma hazırlıklarına başladı.[921] O, şehrin kuzey doğu tarafına saldırarak burayı yoğun bir baskı altına aldı. Türkiye Selçuklularının yaklaşık üç ay süren saldırıları karşısında daha fazla direnemeyen Dânişmendliler ise şehri Kılıç Arslan'a teslim etmeyi uygun buldular ve 2 Eylül tarihinde Malatya, Türkiye Selçuklularının hâkimiyetine girdi.[922] Sultan, şehir halkına herhangi bir zarar vermedi ve onlara iyilikle muamele etti.

Türkiye Selçukluları, Malatya şehrini ele geçirse de bu olayın hangi yıl vukû bulduğu konusu hâlâ belirsizliğini korumaktadır. Ebu'l-Ferec[923] ve Süryani Mikhail[924] bu olayın 1106 yılında gerçekleştiği bilgisini verseler de bunun doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü 1106 yılında Sultan Kılıç Arslan'ın Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da çok başka faaliyetler içinde olduğunu ve Malatya'nın zaptının zaten gerçekleşmiş olduğunu biliyoruz. Kaynaklarımızın[925] verdiği bilgiler doğrultusunda Kılıç Arslan'ın 1105-1106 yılı arasında Urfa'yı kuşatmakla meşgul olduğu ancak bu esnada hastalanan sultanın tedavi için Malatya'ya döndüğünü bilmekteyiz. Bu da Malatya'nın 1106'dan önce Selçukluların eline geçtiğini göstermektedir. 1106 tarihinin hükmünü kaybetmesi, olayın 1104 ya da 1105 yılında gerçekleşmiş olabileceğini gösterir. Lakin İbnü'l-Ezrâk'ın[926] kayıtlarına dikkatle bakıldığında Sultan Kılıç Arslan'ın 27 Cemaziye'l-Evvel 498 (14 Şubat 1105) tarihinde Meyyâfârikîn şehrini ele geçirdiği ve bir süre orada ikamet ettiği bilgisi görülecektir. Aynı kaynak,[927] sultanın Meyyâfârikîn'den ayrıldıktan sonra Malatya'ya gidip orada bulunan askerlerini topladığını da ifade etmekte ve Malatya'nın zaptının 14 Şubat 1105 tarihinden önce olduğunu açıkça göstermektedir. Sıbt İbnü'l-Cevzî,[928] İbn Şeddâd[929] ve İbn Tağrıberdî[930] de Sultan Kılıç Arslan'ın 498 (1105) tarihinde

[921] Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, C. II, s. 345; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 51.
[922] Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, C. II, s. 345; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 51. Krş. Muharrem Kesik, "Türkiye Selçukluları ile Dânişmendliler Arasındaki İlişkiler", **Türkiye Selçukluları Makaleler**, İstanbul, Kriter Yay., 2015, s. 211-212.
[923] Aynı yer.
[924] Aynı yer.
[925] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 150, trc., s. 35-36; Sıbt, **a.g.e.**, C. IX, s. 541.
[926] **a.g.e.**, s. 272.
[927] s. 273.
[928] **a.g.e.**, C. XIX, s. 435.
[929] **el A'laku'l-Hatîre**, C. I, s. 178.
[930] **en-Nücûm**, C. V, s. 190.

Meyyâfârikîn'e gittiğini söyleyerek bunu desteklemektedirler. Bu bilgiler Malatya'nın zaptı olayının çok daha erken bir tarihte yani 1104 senesinde olabileceği sonucunu akıllara getirmektedir.[931] Tarihçiler[932] genel olarak 1105 ve 1106 yılları arasını işaret etmektedirler ancak Kılıç Arslan'ın doğudaki diğer faaliyetleri bu tarihin sanılandan farklı olabileceğini göstermektedir.

[931] Ayrıca Dânişmend Gâzi'nin ölüm tarihi bu noktada başka bir ihtimali düşündürmektedir. Urfalı Mateos,[931] Dânişmend Gâzi'nin 23 Şubat 1104 – 21 Şubat 1105 arasında öldüğünü kaydetmekte, Ebu'l-Ferec[931] 1105-1106 tarihini vermekte Vardan[931] ise 1104'ü işaret etmektedir. Bu kayıtların hepsi dikkate alındığında Kılıç Arslan'ın Malatya fethini Dânişmend Gâzi henüz hayatta iken yapmış olması ihtimali de düşünülebilir. Bk. Mateos, **a.g.e.**, trc. s. 225; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, C. II, s. 345; Vardan, **a.g.e.**, trc., s. 53.

[932] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 136; Merçil, "**Türkiye Selçukluları**", s. 158; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 58; Özaydın, "Dânişmendliler", **DİA**, s. 470; Kesik, "**Türkiye Selçukluları ile Dânişmendliler Arasındaki İlişkiler**", s. 211-212.

ALTINCI BÖLÜM

I. KILIÇ ARSLAN'IN DOĞU'DAKİ FAALİYETLERİ, BÜYÜK SELÇUKLULAR İLE MÜCADELESİ, ÖLÜMÜ VE KİŞİLİĞİ

Kılıç Arslan, sultanlığının ilk anından itibaren babasının yolunu takip edip doğu topraklarına yönelmek istiyordu. O, saltanatının ilk yıllarında Bizans ile mücadeleye girişse de bu durumu çok uzatmadı ve imparatorlukla anlaşarak hemen Malatya kuşatmasına girişti. Lakin tüm İslâm âlemini derinden sarsan Haçlı Seferleri, Kılıç Arslan'ın doğu politikalarını uzun süre ertelemesine neden oldu. Haçlı Seferlerinin etkisini üzerinden atmayı başaran Türkiye Selçuklu sultanı, uzun yıllardır ele geçirme hayalini kurduğu Malatya'yı Dânişmendlilerin elinden alarak önemli bir adım attı ve el-Cezire sınırlarına dayandı.

A. Kılıç Arslan'ın Meyyâfârikîn'e Hâkim Olması ve Bazı Anadolu Beylerinin Tâbiyeti

Malatya'yı ele geçiren ve bir süredir burada ikâmet eden Kılıç Arslan, yeni fetihler için plânlar yaptığı esnada Meyyâfârikîn Emîri Ziyâeddin Muhammed'den bir mektup aldı; Ziyâeddin, sultanı Meyyâfârikîn'e davet ettiğini ve şehri ona teslim edeceğini yazıyordu.[933] Bu durum, Kılıç Arslan'ı son derece memnun etmişti zaten Ziyâeddin'in talebi sultanın hedefleri ile paralel doğrultudaydı. Mektubu aldıktan sonra yola çıkan Kılıç Arslan, Meyyâfârikîn'e gitti ve 27 Cemâziye'l-Evvel 498 (14 Şubat 1105) tarihinde buraya hâkim oldu.[934] Ziyâeddin'in Sultan Kılıç Arslan'ı bölgeye davet etmesi Selçuklu dünyasının içinde bulunduğu belirsizlik hâliyle ilgili olmalıdır. Berkyaruk ve Muhammed Tapar arasında yıllardır devam eden mücadeleler, Selçuklu coğrafyasındaki düzenin bozulmasına sebep olmuştu. Büyük Selçuklu Devleti'nin istikbâli, belirsizlikler içerisindeyken Kılıç Arslan'ın gücünü artırması

[933] İbnü'l-Ezrâk, **a.g.e.**, s. 272; Sıbt, **a.g.e.**, C. IX, s. 435, 535; Şeddâd, **el A'laku'l-Hatîre**, C. I, s. 178; Tağrıberdî, **en-Nücûm**, C. V, s. 190. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 136; Ali Üremiş, **Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası**, Ankara, Babil Yay., 2005, s. 70.

[934] 27 Cemaziye'l-Evvel tarihi İbnü'l-Ezrâk'ta geçmektedir. Bk. **a.g.e.**, s. 272. Diğer kaynaklarımızda 498 yılı bilgisi vardır. Bk. Sıbt, **a.g.e.**, C. IX, s. 435, 535; Şeddâd, **el A'laku'l-Hatîre**, C. I, s. 178; Tağrıberdî, **en-Nücûm**, C. V, s. 190. Krş. Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 535; Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 117; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 70; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 230.

ardından da Malatya'yı ele geçirmesi dikkatleri üzerine çekmesine sebebiyet veriyordu. Haçlılarla verdiği mücadelenin insanların kalbinde güzel izler bırakması da bu durumu perçinliyordu. Ziyâeddin de bu kargaşa ortamında, yukarıda bahsettiğimiz durumları fark ederek istikrarlı ve güçlü bir görünüm çizen Kılıç Arslan'ın himayesine girmeyi daha mantıklı bulmuş olmalıdır.

Meyyâfârikîn'i ele geçiren Kılıç Arslan, böylece kudretini daha da arttırmış oldu. O, artık İslâm dünyasında liderlik iddiasında bulunuyordu. Bu yüzden Doğu Anadolu'da bulunan diğer Türk beylerinin de kendisine itaat etmesini istiyordu. Kılıç Arslan'ın bu yükselişini fark eden birçok Türkmen beyi de Meyyâfârikîn'e gelerek sultana bağlılık arz ettiler. Bu Türkmen Beyleri arasında Âmid Sahibi İbrahim, Siirt Beyi Kızıl Arslan, Hani Hâkimi Şâruh, Sökmen b. Artuk, Çubukoğlu Muhammed ve Bitlis Emîri Hüsameddîn bulunuyordu.[935] Bölgede üstünlüğünü kabul ettiren Kılıç Arslan, bazı bölgelere atamalar yapıp atabeği olan Humartaş es-Süleymânî'yi Meyyâfârikîn şehri yöneticiliğine getirdi. Kendisini buraya davet eden Ziyêddin Muhammed'e ise hem vezirlik payesini verdi hem de Elbistan şehrini ikta etti.[936]

B. Urfa Kuşatması ve Harran'ın Ele Geçirilmesi

Meyyâfârikîn'e hâkim olup gerekli atama ve düzenlemeleri yapan Kılıç Arslan, sonrasında Malatya'ya döndü.[937] Ancak sultanın kafasında bir yandan Haçlılarla olan mücadeleyi sürdürme fikri de vardı. O, İslâm âleminin üzerine çöken bu tehdidi ortadan kaldırmak istiyor ayrıca Haçlılarla mücadelenin kendisine sağladığı şöhret yeni kazanımlar elde etmesine vesile oluyordu. Sultan daha önce Antakya'yı kuşatma girişiminde bulunduysa da o zamanki şartlar bu seferin tamama ermesine mâni olmuştu lâkin Doğu – Güneydoğu Anadolu beylerini itaat altına alan Kılıç Arslan, onların da desteği ile bir diğer Haçlı şehri Urfa'yı kuşatabilirdi. 499 (1105-1106)

---

[935] İbnü'l-Ezrâk, **a.g.e.**, s. 272; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 343; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 51-52; Sıbt, **a.g.e.**, C. IX, s. 535. Krş. Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 116-117; Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Târihi**, İstanbul, Boğaziçi Yay., 2001, s. 144-145; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 60; Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, s. 108.

[936] İbnü'l-Ezrâk, **a.g.e.**, s. 272-273; Sıbt, **a.g.e.**, C. IX, s. 535. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 136; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 535; Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 117; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 70; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 230.

[937] İbnü'l-Ezrâk, **a.g.e.**, s. 273.

senesinde Malatya'dan hareket eden Kılıç Arslan, Haçlı Kontluğu'nun topraklarına girdi ve Urfa şehrini muhasara altına aldı.[938] Sultan, şiddetli hücumlarla şehre saldırdı lâkin Urfa şehri de iyi savunuluyordu ve Haçlılar kolay vazgeçmiyorlardı.[939] Kuşatma sürerken Kılıç Arslan'a bir haber geldi ve bu haber, sultanın hedefini değiştirmesine sebep oldu. Musul Valisi Çökürmüş'ün adamları, Harran şehrini Sultan Kılıç Arslan'a vermeyi teklif ediyorlardı.[940] Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Sultan Kılıç Arslan, Urfa kuşatmasını kaldırarak Harran'a yöneldi ve buraya hâkim oldu.[941] Şehir halkı, sultanın bölgeye gelmesini büyük bir sevinç ile karşıladı. Çünkü onun, Haçlılarla mücadelesi Müslümanlar tarafından takdir ediliyordu.[942] Ancak sultan, Harran'da fazla kalamadı; yakalandığı şiddetli hastalık[943] Malatya'ya geri dönmesine sebebiyet verdi. O, Malatya'ya dönerken adamlarını Harran'da bıraktı[944]. Kılıç Arslan'ın böyle yapması iyileştiği anda faaliyetlerine kaldığı yerden devam etme hedefinin bir göstergesiydi.

Kılıç Arslan, Harran'ı da ele geçirerek ülkesinin sınırlarını Eskişehir dolaylarından Urfa sınırlarına kadar genişletti ve Anadolu'nun en kudretli hükümdarı hâline geldi. Onun her geçen gün güçlenmesi hedeflerinin de büyümesine sebebiyet

---

938 İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 150, trc., s. 35; Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 231; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 333; Şeddâd, **el A'laku'l-Hatîre**, C. I, s. 121. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 116; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 535; Demirkent, **Urfa**, C. I, s. 109-112, a.mlf, **Kılıç Arslan**, s. 60; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 70; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 230.

939 Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 231. Krş. Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 71.

940 İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 150, trc., s. 35; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 333; Şeddâd, **el A'laku'l-Hatîre**, C. I, s. 121. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 116; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 535; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 60; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 71; Mevlevi Fadıl Senaullah, **Selçuklu İmparatorluğu'nun Düşüşü**, (çev. İlhan Arslan), İstanbul, Post Yay., 2020, s. 106.

941 İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 150, trc., s. 35; Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 231; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 333; Şeddâd, **el A'laku'l-Hatîre**, C. I, s. 121. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 116; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 535; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 230; Ramazan Şeşen, "Harran", **DİA**, C. XVI, s. 239.

942 İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 150, trc., s. 35-36; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 333. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 116; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 230.

943 Bu hastalığın ne olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur.

944 İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 150, trc., s. 36; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 333. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 535; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 60; Senaullah, **a.g.e.**, s. 106.

veriyordu. Kılıç Arslan, artık Haçlılar için olduğu kadar Suriye ve Irak'ın Müslüman emîrlerine de büyük bir tehdit teşkil ediyordu.

C. Emîr Çavlı'nın el-Cezire'ye Gelmesi ve Kılıç Arslan'ın Musul'a Hâkim Oluşu

Büyük Selçuklu Devleti, Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra zorlu bir sürece girdi ve ülkede hâkim olan düzen yerini kargaşaya bıraktı. Sultanın vefatından sonra hânedân mensupları arasında taht kavgaları başladı ve saltanatı elde etme hevesi ülkeyi zor günlere sürükledi. Sultan Melikşah'ın hanımı olan Terken Hatun, henüz küçük yaşta olan oğlu Mahmud'un sultanlığını ilân etti ancak en büyük melik konumunda bulunan Berkyaruk da hâkimiyet iddiasında bulunuyordu.[945] İki taraf arasında ortaya çıkan mücadelede çok kan aktı fakat olaylar henüz bir neticeye varmadan Terken Hatun, bir müddet sonra da oğlu Mahmud hayatlarını kaybettiler.[946] Böylelikle Berkyaruk'un en önemli rakiplerinden biri ortadan kalkmış oldu ve diğer bir taht iddiacısı olan amcası Tâcü'd-devle Tutuş'a daha iyi odaklanabildi. Suriye Selçuklu Melikliği'nin kurucusu olan Tutuş, Melikşah'ın ölümünden sonra sultanlık iddiasında bulunup Halep, Urfa, Antakya, Rahbe, Musul ve Nusaybin gibi yerleri ele geçirerek yeğeninin üzerine yürüdü. İkili arasında meydana gelen savaştan galip çıkan taraf Berkyaruk oldu ve Tâcü'd-devle mücadele esnasında öldürüldü.[947]

Terken Hatun, Mahmud ve Tutuş'un ortadan kaldırılmasından sonra Selçuklu Devleti, hasret kaldığı huzur ortamını yakalama fırsatı elde etmişti lakin bu ümitler boşa çıktı ve yeni bir savaş süreci vukû buldu. Sultan Melikşah'ın bir diğer oğlu olan Gence Meliki Muhammed Tapar, ağabeyi Berkyaruk'a isyan edip sultanlık iddiasına girişti. Gerçekten de Berkyaruk – Muhammed Tapar mücadelesi Selçuklu Devleti için ağır sonuçlar meydana getirdi. İki kardeş arasında gerçekleşen beş savaştan sonra bir sonuç elde edilemeyince taraflar antlaşma yapmaya karar verdiler. Bu antlaşmaya göre

[945] Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 66; Özgüdenli, **Selçuklular**, s. 193-194; Cihan Piyadeoğlu, **Büyük Selçuklular Yeni Bir Devrin Başlangıcı**, İstanbul, Kronik Yay., 2020, s. 233-235.
[946] Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 66-67; Özgüdenli, **Selçuklular**, s.193-197; Piyadeoğlu, **Büyük Selçuklular**, s. 238-241; Abdülkerim Özaydın, "Berkyaruk", **DİA**, C. V, s. 515.
[947] Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 67; Özgüdenli, **Selçuklular**, s. 197-201; Piyadeoğlu, **Büyük Selçuklular**, s. 241-242; Abdülkerim Özaydın, "Tutuş", **DİA**, XLI, s. 448.

Muhammed Tapar, Azerbaycan, Diyarbakır, el-Cezire bölgelerine Berkyaruk da Fars, İsfahan, Cibal, Bağdad ve diğer bazı yerlere hâkim oldu. Devlet ikiye taksim edilse de Berkyaruk bu olaydan sonra çok yaşamadı ve 2 Rebîülâhir 498 (22 Aralık 1104) tarihinde vefat etti.[948]

Berkyaruk'un ölümünden sonra tahta Muhammed Tapar geçti ve tüm Selçuklu ülkesi bir kez daha tek elden yönetilmeye başlandı. Ancak Muhammed Tapar'ın saltanatının ilk zamanlarında Selçuklu coğrafyasında yolunda gitmeyen başka hadiseler de vardı. Haçlıların Suriye ve Filistin'e yerleşmeleri engellenememişti ve gün geçtikçe daha çok yeri ele geçiriyorlardı. Ayrıca devletin iç problemleri de bulunuyordu ve bazı emîrler isyana yöneliyorlardı. İsyankâr tutum takınan emîrlerden birisi de Hûzistân ile Fars bölgesinde hâkimiyet süren Çavlı Sakavu idi.[949] Sultan Tapar, Mevdud b. Altuntekin'i Çavlı üzerine göndererek onu itaat altına almaya çalıştıysa da Çavlı sekiz ay boyunca direniş gösterdi. Sonrasında bu isyanı sonlandıran ve sultana itaatini bildiren Çavlı'ya Haçlılara karşı mücadele etmesi maksadıyla Musul, el-Cezire ve Diyarbakır bölgeleri iktâ edildi.[950]

Esasen bu bölgelerin hâkimiyeti bir diğer Selçuklu emîri olan Çökürmüş'ün elindeydi lakin o, gerekli vergileri ödemiyor, itaatsiz bir tavır takınıyordu.[951] Yeni iktâsını ele geçirmek için yola çıkan Çavlı Sakavu, önce Bağdad'a geldi ve bir süre burada konakladıktan sonra Musul'a yöneldi ve yol üzerindeki Bevâzic şehrini de zapt edip burayı yağmalattı.[952] Çavlı'nın geldiğinden haberdâr olan Çökürmüş ise

---

[948] Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 12-42; Özgüdenli, **Selçuklular**, s. 212-217; Özaydın, "Berkyaruk", **DİA**, s. 515-516. Daha geniş bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın, **Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)**, İstanbul 2001.

[949] Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlı Sakavu", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sy. 38, s. 42.

[950] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 156, trc., s. 40; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc. C. X, s. 339; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 221; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 345; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 14; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 44; Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 8. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 220; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 60; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 37; Senaullah, **a.g.e.**, s. 44; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 230; Piyadeoğlu, "**Çavlı**", s. 43. Köymen, Çavlı'nın tayini meselesinde Türkiye Selçuklularının doğuya doğru genişlemesinin de etkili olduğunu, Muhammed Tapar'ın Çavlı'ya Kılıç Arslan'ı durdurması talimatını verdiğini söyler. Bk. **Selçuklu Devri**, s. 116.

[951] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc. C. X, s. 339; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 345. Krş. Piyadeoğlu, "**Çavlı**", s. 43.

[952] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc. C. X, s. 339; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 44. Krş. Senaullah, **a.g.e.**, s. 44; Piyadeoğlu, "**Çavlı**", s. 43.

topraklarını kolayca teslim etmeye niyetli değildi ve rakibine karşı mücadele etme konusunda kararlıydı. Çökürmüş, civar emîrlerden aldığı destekle beraber 2.000 kişilik bir ordu topladı ve Çavlı'nın üzerine yöneldi. Çavlı'nın ordusunda 1.000 kişi olduğunu görünce onu mağlup edeceğinden emîn olan Çökürmüş, savaşa başladıysa da kendi merkez kuvvetlerinin dağılması üzerine mağlup oldu. Çökürmüş, felçli olduğu için savaş meydanından kaçamadı ve Çavlı'ya esir düştü.[953]

Çavlı, ilk hedefine ulaşıp Çökürmüş'ü mağlup etti ancak ikinci hedefi olan Musul şehri ile arasında büyük surlar ve onları koruyan Çökürmüş'ün askerleri vardı. Musullular şehri Çavlı'ya vermek istemiyorlardı ancak liderleri Çökürmüş'ün esir düşmesi de onları başka bir çare aramaya itiyordu. Bu esnada Musul'u kuşatan Çavlı, Çökürmüş'ü şehrin önünde küçük düşürücü şekilde bir katıra bindirtip dolaştırıyordu[954]. Ayrıca Çavlı, esir ettiği düşmanını kazdırdığı bir çukura koyup orada bekletiyordu lakin yaşlı bir kişi olan Çökürmüş bu yaşadıklarına daha fazla dayanamayarak can verdi.[955] Onun ölümünden sonra Musul'un hâkimiyeti 11 yaşındaki oğlu Zengî'ye geçti fakat o, genç ve tecrübesizdi. Musul'un kurtulması içinse daha güçlü bir isme ihtiyaç vardı; bu doğrultuda şehrin ileri gelenleri Hille Emîri Seyfü'd-Devle Sadaka'ya, Sultan I. Kılıç Arslan'a ve Bağdat Şahnesi Aksungur el-Porsukî'ye birer mektup yazıp şehre davet ettiler.[956]

---

[953] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 156, trc., s. 40; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc. C. X, s. 340; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 221-222; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 345, a.mlf., **Muhtasar**, s. 172; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 63; Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 8. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 60; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 37; Senaullah, **a.g.e.**, s. 44; Piyadeoğlu, "**Çavlı**", s. 44.

[954] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc. C. X, s. 341; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 222; Ebu'l-Ferec, **Muhtasar**, s. 172; Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 8. Krş. Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 37; Piyadeoğlu, "**Çavlı**", s. 44.

[955] İbn Kalânisî, Çökürmüş'ün ölümünden Çavlı'yı sorumlu tutup başını kesmek suretiyle idam ettirdiğini söyler. Sıbt da İbn Kalânisî'den aldığı bu bilgiyi aynen aktarmaktadır. Bk. İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 156, trc., s. 40; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 14. Çökürmüş'ün yaşlılıktan ve yaşadıklarının üzüntüsünden öldüğünü söyleyen kaynaklar da mevcuttur. Bk. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc. C. X, s. 341; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 222; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 345, a.mlf., **Muhtasar**, s. 172; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 63; Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 8. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 221; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 535; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 60-61; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 37; Piyadeoğlu, "**Çavlı**", s. 45.

[956] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc. C. X, s. 342; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 222; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 14; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 63-64; Zehebî, **el-İber**, C. II, s. 383; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 44. Krş. Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 60; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 37; Senaullah, **a.g.e.**, s. 44-45; Piyadeoğlu, "**Çavlı**", s. 44.

Musul'dan gelen elçiler Türkiye Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'ın huzuruna Malatya'da çıktılar.[957] Harran'da hastalandıktan sonra Malatya'ya gelen Kılıç Arslan, tedavisini burada olup sağlığına kavuştu. O, Bizansla sulh yapmış ve yönünü tamamen doğuya çevirmişti; Harran'ın zaptı artık Irak ve Suriye'ye giden yolları daha da açıyordu. Bu sırada Musul'dan gelen haberler Kılıç Arslan'ın dikkatini celb etti çünkü o, yayılma siyasetini devam ettirmek istiyordu ve gönlünde atalarının hakkı olduğunu düşündüğü Büyük Selçuklu tahtı vardı.[958] Gerçekten de Kılıç Arslan'ın ömrü boyunca beklediği fırsat sonunda gelmiş gibiydi. Mikail Bey ve Arslan Yabgu'nun çocukları arasında sürmekte olan rekabet, Kutalmış'tan beri giderek şiddetleniyordu.[959] Zira Büyük Selçukluların kuruluş safhasında büyük katkılar sağlayıp sonrasında da Tuğrul Bey'e hizmet eden Kutalmış, gerekli iltifatı görmeyince isyan edip saltanat iddiasında bulunmuştu. Alp Arslan tarafından isyanı bastırılan Kutalmış, bu uğurda canını verince akrabalar arasına kan girmişti. Kutalmış'ın oğlu Süleyman Şah ise geleceğini Anadolu topraklarında görerek bu diyara gitti ve İznik merkezli kurduğu Türkiye Selçuklu devletini doğu yönünde genişletmeye gayret etti. Süleyman Şah, Bizansla anlaşarak yönünü Antakya'ya çevirdi ve bu şehri fethetti. Ancak durmaya niyeti olmayan Türkiye Selçuklu sultanı, gözünü Kuzey Suriye'ye dikerek Selçuklu akrabalarıyla da savaşı göze aldı. Süleyman Şah'ın hedefi olan Halep, Büyük

---

[957] Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 51. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 535; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 60; Piyadeoğlu, "**Çavlı**", s. 45. Aksarâyî, Sultan Kılıç Arslan'a davetin Musullulardan değil de Abbâsî halifesinden geldiğini söylemektedir. Anlatıya göre Büyük Selçuklu ülkesinde işlerin yolunda gitmemesi Abbâsî halifesini endişelendirmiştir ve o da Kılıç Arslan'ı davet ederek İran saltanatını ona teklif etmiştir. Bunu kabul eden Kılıç Arslan da Bağdad'a doğru yola çıkmıştır. Nigedî de bu anlatıyı desteklemekte hatta halifenin Kılıç Arslan'a hil'at, alem, tabl ve saltanat menşûru gönderdiğini eklemektedir. Aksarâyî ile Nigedî'nin bu anlatılarının doğru olmadığı kanaatindeyiz. Kılıç Arslan'ı Abbâsî halifesinin davet ettiğini söylemek Büyük Selçuklulara karşı verdiği iktidar mücadelesini yüceltip ona üstünlük atfetmek içindir ve bu bilgiler başka kaynaklarımız tarafından teyit edilememektedir. Bölgeye ve döneme daha yakın kaynaklar gerçek olayları birbiriyle uyumlu şekilde aktarmaktadırlar. Bk. Aksarâyî, **a.g.e.**, trc., s. 22; Nigedî, **a.g.e.**, trc., C. I, s. 438.

[958] Mükrimin Halil Yinanç ve Mehmet Altay Köymen'e göre Kılıç Arslan'ın asıl hedefi Muhammed Tapar'ı mağlup ederek Büyük Selçuklu Devleti tahtına oturabilmektir. Bk. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 221-22; Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 117. Merçil'e göre de iki Selçuklu devletini karşı karşıya getiren sebep Kılıç Arslan'ın yayılma politikasıdır. Bk. **Müslüman Türk Devletleri**, s. 112.

[959] Gülay Öğün Bezer'e göre Türkiye Selçuklularının Güneydoğu politikasının belirleyicisi olan ilk sebep Kutalmış'tan beri gelen mücadeleydi. Bk. Gülay Öğün Bezer, "Türkiye Selçuklularının Güneydoğu Siyaseti ve Birinci Haçlı Seferinin Bunun Üzerindeki Etkileri" **Türklük Araştırmaları Dergisi**, 12 (Eylül 2002), s. 83.

Selçuklulara tâbiydi ve bu da hanedanın kendi içerisinde bir çatışmaya sürüklenmesine sebep oldu. Halep üzerinde emelleri olan Tutuş b. Alp Arslan, Süleyman Şah'ı mağlup etti. O da babası Kutalmış gibi akrabalarıyla verdiği mücadele neticesinde hayatını kaybetmişti.[960] Kılıç Arslan, tüm bu yaşananları çok iyi biliyordu; babası ve dedesinin ne uğrunda öldüğünün farkındaydı bu yüzden o da harekete geçmek istiyordu.[961] Kılıç Arslan başarılı bir askerdi, halk tarafından da seviliyordu; birçok yerden kendisine davetler geliyor ve insanlar şehirlerini ona teslim etmek istiyorlardı. Ayrıca Haçlılar gibi çetin bir düşmana karşı verdiği mücadeleler destekçilerini artırıyor, Büyük Selçukluların Haçlı orduları karşısında zorlandığı bir dönemde[962] o, zaferler yaşıyordu. Kılıç Arslan da tıpkı babası ve dedesi gibi Büyük Selçuklu tahtında hak iddia ediyordu zira Melikşah'ın ölümünden sonra devletin içine düştüğü durumun farkındaydı.[963] Kılıç Arslan, kendi gücünün arttığı bir dönemde Muhammed Tapar ile girişeceği mücadeleyi bir fırsat olarak görüyordu[964] ve Irak-Suriye hattındaki hâkimiyetin anahtarlarından birinin Musul olduğunu da çok iyi biliyordu.

Ordusunu hazırladıktan sonra yola çıkan Kılıç Arslan, ilk olarak Nusaybin'e ulaştı ve kendisine tâbiyet bildiren beyler de ona katıldılar.[965] Burada bir süre askerlerinin gelmesini bekledi fakat ordusu hâlâ tam mevcuda ulaşmış değildi. Çünkü Kılıç Arslan, Musul seferi öncesinde büyük bir hata yaparak askerlerinin bir kısmını Bizans İmparatoruna destek olmak için göndermişti.[966] Bu da Büyük Selçuklulara karşı başlatacağı mücadelede elini zayıflatan bir hamleydi. Kılıç Arslan'ın şehre girmesiyle Nusaybin de Türkiye Selçuklularının egemenlik sahasına dâhil oldu ve devletin Mardin bölgesindeki nüfuzu arttı. Çavlı ise Kılıç Arslan'ın Nusaybin'e

---

[960] Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 139; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 231. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bk. Giriş Bölümü.
[961] Cahen, **Osmanlılardan Önce**, s. 16.
[962] Büyük Selçuklu Emîri Kürboğa'nın Antakya önünde yaşadıkları bunun en önemli örneklerindendir. Bunun için bk. Altan, **Antakya**, s. 71-81.
[963] Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 115.
[964] Cahen, **Osmanlılardan Önce**, s. 16; Bezer, "**Türkiye Selçuklularının Güneydoğu Siyaseti**", s. 93.
[965] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 158, trc., s. 41; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 342, Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, s. 222, Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 14; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 44. Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 116-117; Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 117; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 72.
[966] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 156, 158, trc., s. 40, 41; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 341-342; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 15. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137-138; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 230.

ulaştığını öğrenince Musul kuşatmasını kaldırıp Sincar bölgesine çekildi.[967] Ancak bu noktada bazı kaynaklarımız[968] Kılıç Arslan ve Çavlı Sakavu'nun öncü kuvvetlerinin savaştığını ve Türkiye Selçuklu sultanının galip geldiğini söylemekte ve Çavlı'nın ancak bu olaydan sonra Musul önlerinden geri çekildiğini aktarmaktadır. Çavlı, muhtemelen aldığı istihbarata göre Kılıç Arslan karşısında dayanamayacağını anlamış ve öncülerinin mağlup olması da gücünün o an yetersiz olduğu hususunda ikna olmasına sebebiyet vermişti. Kılıç Arslan'ın yanında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Türk beylerinin de olması Çavlı'yı kendisine müttefikler bulmaya mecbur bıraktı.

Çavlı'nın Musul önünden çekilmesinden kısa bir süre sonra davet mektubu alan bir diğer isim Aksungur el-Porsukî de şehrin önüne geldi. Ancak kuşatmanın kalkmasıyla rahatlamış olan Musullular Aksungur'a gerekli ilgiyi göstermediler ve bir süre şehir dışında konaklayan Bağdat şahnesi bir sonuç elde edemeyeceğini anlayıp aynı gün içerisinde geri döndü.[969] Musul'a davet edilen üçüncü isim Seyfü'd-devle Sadaka ise Muhammed Tapar'ın isteklerine karşı çıkmayı uygun bulmayarak gelmedi. Geriye tek isim kalıyordu o da Türkiye Selçuklu sultanıydı. Kılıç Arslan, henüz Nusaybin'deyken Musul ileri gelenlerinden bir mektup daha aldı. Musullular, sultandan can ve mal güvenliklerine dair yemin etmesini istiyorlar, bunu kabul ettiği takdirde kendisine itaat edeceklerini ve sadakatle bağlanacaklarını iletiyorlardı. Sultan Kılıç Arslan, bu isteği kabul etti ve onların sadakatlerine karşılık iyilikle muamele göreceklerini bildirdi.[970] Karşılıklı yeminlerin verilmesinden sonra Nusaybin'den yola çıkan Kılıç Arslan, 25 Receb 500 (22 Mart 1107) tarihinde Musul'a girdi.[971] O sırada

[967] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 342; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, s. 222; İbnü'l- Verdi, **a.g.e.**, C. II, s. 18; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 44. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 61; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 60; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 74; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 38; Senaullah, **a.g.e.**, s. 45; Piyadeoğlu, "**Çavlı**", s. 46.

[968] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 156, trc., s. 40; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 15. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137.

[969] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 342; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 64; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 44-45. Krş. Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 61; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 38; Piyadeoğlu, "**Çavlı**", s. 45.

[970] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 342; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 64; Zehebî, **el-İber**, C. II, s. 383. Krş. Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s.72-73; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 38; Senaullah, **a.g.e.**, s. 45.

[971] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 342; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 52; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, s. 222; İbnü'l-Verdi, **a.g.e.**, C. II, s. 18; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 346; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII,

Musul şehrinin komutanı Çökürmüş'ün memlûklarından olan Guzoğlu adlı birisiydi ve bu şahıs, şehri Kılıç Arslan'a teslim etti. Sultanın yanında Diyarbakır Sahibi İbrahim Yınal ve Çubukoğlu Muhammed Bey de bulunuyordu.[972]

Şehre giren sultan, saraya yerleşti ve şehirdeki hâkimiyetini güçlendirecek bazı faaliyetlere girişti. O, şehirde adaleti sağlamak, halkın gönlünü kazanmak ve hâkimiyetini güçlendirebilmek için idarî görevlere kendi istediği kişileri atamayı hedefliyordu. Bu doğrultuda ilk olarak adaletin temini hususuna önem verdi ve şehrin kadılığına[973] Ebû Muhammed Abdullah b. el-Kâsım b. eş-Şehrizûrî'yi atadı.[974] Musul'un önceki kadısı Ebu'l-Kâsım b. Ved'ân, Musul kuşatıldığı esnada Çavlı ile iş birliği yaparak şehrin ileri gelenlerinden Ebû Tâlib b. Küseyrât'ın öldürülmesine sebep olmuş ve bunun karşılığında da şehri Çavlı'ya vermeye yeltenmişti. Onun bu hareketleri halk nezdindeki itibarını azaltmış ve bilhassa şehirdeki Türklerin öfkesini celb etmişti. Onun, Ebû Tâlib'in mallarını da müsadere etmesi üzerine şehirde isyan patlak vermiş ve Ebu'l-Kâsım b. Ved'ân öldürülmüştü.[975] Yeni kadı eş-Şehrizûrî ise muhtemelen Kılıç Arslan'ı şehre davet eden ve sultanın güvenini kazanan ileri gelenlerdendi. Adlî atamadan sonra şehrin reislik[976] görevine de Ebu'l-Berekât

s. 64; Zehebî, **el-İber**, C. II, s. 383; Makrizî, **İtti'âzü'l-Hunefâ**, C. III, s. 37; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45; Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 8; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 20. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 221; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Talbot Rice, **a.g.e.**, s. 58; Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 112; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 61; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 61; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 38; Alptekin, **"Türkiye Selçukluları"**, C. VIII, s. 230. Kılıç Arslan'ın Musul'u zaptı İslâm âleminde yankı uyandırmıştı. Zira Bâtınîlere karşı sefere çıkan Muhammed Tapar, Kılıç Arslan'ın Bağdat'ı zapt ettiğiyle ilgili haberler almıştı. Tabiki bu haberler asılsızdı ama Kılıç Arslan'ın Musul'u alarak Bağdat'ı da tehdit ettiğini gösteriyordu. Yalan dahi olsa bu söylemler Muhammed Tapar'ın Bâtınî seferini durdurmasına sebebiyet verdi ve Büyük Selçuklu sultanı ancak gerçekleri öğrenince Bâtınîler üzerine yeniden gidebildi. Bk. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 346. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 139.

[972] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 343; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 535-536; Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, s. 96, 108.

[973] Hukukî problemleri karara bağlayan şahıs. Bk. Fahrettin Atar, "Kadı", **DİA**, C. XXIV, s. 66-69.

[974] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 343; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 61; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 73.

[975] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 341; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 345-346.

[976] Şehirlerde askerî ve dinî olayların dışında kalıp sivilleri ilgilendiren her konuyla ilgilenen yöneticidir. Detaylı bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın, "Selçuklular'da Reislik Müessesesi", **Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2013, s. 112-130.

Muhammed b. Muhammed b. Hamîs getirildi[977] ve böylece Musul'un idarî kadroları Kılıç Arslan'ın isteği doğrultusunda şekillenmeye başladı.

Kılıç Arslan sadece idarî kadrolarla ilgili faaliyetler yapmıyordu bilakis o, halkı da mutlu ediyor ve kendilerini güvende hissetmelerini sağlıyordu. Yayınladığı ferman ile insanların birbiri hakkında bilgi taşımasını ve iftira atmasını yasaklamış bunu yapan olursa da cezasının ölüm olduğunu duyurmuştu.[978] Onun bu tavrı, tüm halka aynı mesafede yaklaştığının ve adaleti temin noktasında duruşunun belli olduğunun bir göstergesidir. Ayrıca Musul'da halktan alınan ve insanlara zorluk çektiren vergiler de Kılıç Arslan'ın fermanıyla kaldırıldı[979] böylece insanların ekonomik refah seviyesi yükseldi. Halkına adaleti temin eden sultan, şehrin en önemli kısmını oluşturan askerî sınıfla da ilgilenmeyi ihmal etmedi ve ordu mensuplarına çeşitli ihsanlarda bulundu. Zira Çökürmüş'ün ölümünden sonra Guzoğlu da Musul askerine birçok ihsanda bulunarak onların desteğini elde etmeye çalışmıştı. Musul'un idaresini kısa süreliğine elinde bulunduran Zengî b. Çökürmüş ve adamları sultanın huzuruna çıkıp çeşitli ihsanlara nâil oldular.[980]

Kılıç Arslan'ın yaptığı bu faaliyetler içerisinde hiç şüphesiz en önemlisi hutbe konusuydu. Zira Çökürmüş zamanında Musul şehri, Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbiydi ve hutbe de Sultan Muhammed Tapar adına okutuluyordu. Ancak şehir Kılıç Arslan'ın idaresi altına girince hutbe de değişti ve halifenin adından sonra Muhammed Tapar'ın değil Kılıç Arslan'ın ismi okunmaya başladı.[981] Hutbe, Ortaçağ İslâm

---

[977] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 343; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 73.

[978] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 343; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 346; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 64; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 20. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 61; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 61; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 73.

[979] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 343; Ebu'l-Ferec, **Muhtasar**, s. 173; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 64; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 20. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 61; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 73.

[980] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 342-343; Ebu'l-Ferec, **Muhtasar**, s. 173; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 64; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 20. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137.

[981] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 343; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 346, a.mlf., **Muhtasar**, s. 173; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 64; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 20. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 222; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 116; Talbot Rice, **a.g.e.**, s. 58-59; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 536; Erdoğan Merçil, **Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri**, Ankara, TTK, 2007, s. 69; Sevim,

dünyasında dinî manalar dışında siyasî bir anlam da taşıyordu. Zira o dönemde hutbe, hükümdarlıkla hâkimiyetin sembolüydü ve bir şehirde kimin adına hutbe okutuluyorsa onun üstünlüğü tanınmış oluyordu.[982] Kılıç Arslan'ın hutbeden Muhammed Tapar'ın adını kaldırtıp kendi adını koydurması Büyük Selçuklulara açtığı savaşın resmi ilânıydı. Artık bu diyarın kendisinin olduğunu duyuruyor ve daha önce bahsettiğimiz gibi Büyük Selçuklularla mücadele edeceğini resmî kanallardan da gösteriyordu. Kılıç Arslan için bundan sonraki en önemli adım Emîr Çavlı ile yapacağı mücadeleydi ve bunun sonucunun bölgenin kaderini tayin edeceğini çok iyi biliyordu.

D. I. Kılıç Arslan – Çavlı Savaşı ve Sultanın Ölümü

Kılıç Arslan'ın Musul'a gelmesinden evvel şehrin muhasarasını kaldırıp Sincar'a giden Çavlı, burada Artukoğlu İlgâzi ile görüştü.[983] Çavlı, müttefiklere ihtiyacı olduğunu biliyordu ve emrinde sadece Muhammed Tapar'ın verdiği askerlerle Çökürmüş'ün bir grup adamı bulunuyordu. İlgâzi ise iyi bir müttefikti ve özellikle Türkmenler üzerindeki etkisi büyüktü.[984] Ayrıca Mardin'in bir kısmına hâkim olan İlgâzi, topraklarını kendi ülkesine doğru genişleten Kılıç Arslan'ı bir tehdit olarak görüyordu. Bu da Çavlı ile müttefik olması için iyi bir sebepti.

Sincar'da bir süre kalan Çavlı ile İlgâzi daha sonra Dımaşk Selçuklu Melikliği arazisinde bulunan Rahbe'ye[985] yöneldiler. Buranın hâkimi Muhammed b. es-Sebbâk idi ve şehrindeki hutbeyi Kılıç Arslan adına okutuyordu.[986] Onu, buraya Melik Dukak[987] tayin etmişti lakin mezkûr Selçuklu melikinin ölümünün ardından Sebbâk, Kılıç Arslan'ı metbû' olarak tanımıştı. Kılıç Arslan'ın etki alanının Dımaşk Melikliği arazisine kadar yayılması dikkate şayandır. Sultan, Rahbe'ye gitmese dahi şehir ona

---

Anadolu'nun Fethi, s. 117; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 61; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 230-231; Sâmî es-Sakkâr, "Musul", **DİA**, C. XXXI, s. 362.

[982] Merçil, **Hükümdarlık Alâmetleri**, s. 44; Kesik, **Selçuklu Müesseseleri**, s. 30.

[983] Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 15; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 20. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 61; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 61; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 74; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 231.

[984] Ali Sevim, "Artuk Oğlu İlgazi", **Belleten**, C. XXVI, Sy. 104, Ekim 1962, s. 660-661.

[985] Topraktan bir yamacın üstüne kurulmuş olan şehirdir. el-Cezire bölgesinde yer almaktadır. Bk. Ebu'l-Fidâ, **Takvimü'l-Büldan**, trc., s. 231, 237.

[986] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 344; İbn Haldun, **a.g.e.**, C. 5, s. 45. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 62; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 74.

[987] Bk. Abdülkerim Özaydın, "Dukak b. Tutuş", **DİA**, C. EK-1, s. 342-343.

bağlılığını sunup Türkiye Selçuklularının hâkimiyetini kabul etmiştir. Sultan Kılıç Arslan devrinde devlet çok geniş bir hâkimiyet sahasına ulaşmış[988]; Eskişehir hattından Malatya'ya oradan Meyyâfârikîn ve Nusaybin'e sonrasında da Musul ile Rahbe'ye kadar uzanmıştır.

Çavlı'nın iktâ arazisi dâhilinde olan Rahbe'nin Kılıç Arslan'a bağlılık göstermesi şehrin Büyük Selçuklular tarafından kuşatılmasına sebep oldu. Çavlı Sakavu, Rahbe'yi kuşattırken Halep Meliki Rıdvan ile de irtibat kurdu ve ondan desteğini istedi lâkin Rıdvan da buna karşılık Haçlılarla mücadele için Çavlı'nın yardımını talep etti. Çavlı Sakavu ancak Musul mevzusunun çözüme kavuşturulmasından sonra yardıma gelebileceğini Rıdvan'a bildirince iki taraf arasında ittifak yapıldı.[989] Rahbe halkından bir grup Çavlı'ya haber gönderip şehri ona teslim edeceklerini bu sebepten gece yarısı belirlenen kale burcunun altına gelmesini tembihlediler. İçeridekilerin yardımını alan Çavlı'nın adamları 24 Ramazan 500 (19 Mayıs 1107) tarihinde Rahbe'yi ele geçirdi.[990]

Rahbe hâkimi Muhammed, Çavlı tarafından kuşatılınca metbû tanıdığı Kılıç Arslan'dan yardım istemişti.[991] Kılıç Arslan, Musul'da hazırlıklarını yaptı ve Çavlı da Rahbe'yi ele geçirdikten sonra esas mevzuyu teşkil eden Musul'a yönelebildi. Kılıç Arslan, ordusunu toparlayıp şehre vekil olarak 11 yaşındaki oğlu Şahinşah (Melikşah)ı tayin etti ve onun yanına biraz askerle Emîr Bozmuş'u bırakarak Çavlı'ya karşı

[988] Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 71.
[989] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 156-157, trc., s. 40; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 344; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 222; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 15; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 221; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 117; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 61; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 61; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 231; Piyadeoğlu, "**Çavlı**", s. 46.
[990] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 157, trc., s. 41; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 344; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 52; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 64; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 62; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 62.
[991] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 157, trc., s. 41; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 15.

harekete geçti.[992] Kılıç Arslan, yanında oğlu Arab[993], Diyarbakır emîri İbrahim b. Yınal ve diğer bazı beyler olduğu hâlde Musul'dan hareket etti ancak yoldayken Çavlı'nın yaptığı ittifaklar sayesinde daha da güçlendiğini öğrendi. Kılıç Arslan, rakibinin kuvvetlerinin artması üzerine Bizans İmparatoru Aleksios'a destek için gönderdiği askerlerini geri çağırmaya ve onlar gelene kadar da savaştan uzak durmaya karar verdi. Lâkin Çavlı'nın gücünü artırdığını öğrenen yalnızca Kılıç Arslan değildi ve başta İbrahim b. Yınal olmak üzere diğer beyler de durumdan haberdâr olmuşlardı. Güçlü bir düşmana karşı savaşmayı uygun bulmayan beyler Kılıç Arslan'ı terk ettiler ve bunu ilk yapan da İbrahim b. Yınal oldu.[994] O, bütün kıymetli eşyalarını ve mallarını arkasında bırakarak Habur istikametinden hareketle kendi topraklarına geri döndü. Kılıç Arslan'ın uğradığı ihanet, ordusunun gücünü azalttı ve durumu öğrenen Büyük Selçuklu Emîri Çavlı da yaşananları bir fırsata çevirmek istedi. Zira Kılıç Arslan, o esnada saldırıya en açık hâldeydi çünkü ordusunda kaçışlar başlamış ve Anadolu'daki adamları henüz desteğe gelememişti.

Çavlı'nın emrinde 4.000 kişilik bir ordu ve Halep Meliki Rıdvan ile İlgâzi'nin askerleri bulunuyordu.[995] Kılıç Arslan ise 5.000 kişilik bir kuvvete sahipti[996] lâkin İbnü'l-Esîr'in[997] tabiriyle Çavlı'nın askerleri daha iyi durumdaydılar. Buna karşın

---

[992] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 344; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 346; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 222; İbnü'l-Verdi, **a.g.e.**, C. II, s. 18; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 64; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 16; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 20. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 62; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 62; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 38; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 231. Osman Turan, Kılıç Arslan'ın Musul'da 6.000 asker bıraktığını belirtmektedir. Kılıç Arslan, askerleri yeteri kadar güçlü değil diye Anadolu'ya haber gönderip ilave birlikler istemişti. Onun, böyle bir durum içerisindeyken 6.000 kişi gibi ciddi bir gücü Musul'da bırakması olası gelmemektedir. Bk. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137.

[993] **Anonim Selçuknâme**, trc., s. 36. Melik Arab hakkında ayrıca bk. Muharrem Kesik, "Melik Arab", **Türkiye Selçukluları Makaleler**, İstanbul, Kriter Yay., 2015, s. 87-98.

[994] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 157, trc., s. 41; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 344; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 64; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 21. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 138; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 63; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 62; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 75; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 39; Piyadeoğlu, "**Çavlı**", s. 47. Süryani Mikhael isim vermese de ordudan firarların olduğunu belirtir. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 52.

[995] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 345; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 64; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 21. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 137; Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 117; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 536; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 62; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 76; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 39; Ali Sevim, "İlgazi", **DİA**, C. XXII, s. 89.

[996] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 345; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 346; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 64; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 21. Krş. Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 62.

[997] **el-Kâmîl**, trc. C. X, s. 345.

Kılıç Arslan'ın cesareti de son derece fazlaydı ve kendisinden daha güçlü düşmanıyla yüzleşmekten geri durmuyordu. Yaz sıcağının etkisiyle her iki tarafta zorluklar yaşıyor, yorgun düşen atlar can veriyor ve bu şartlar altında savaşmak zorunda kalan askerler birbirlerine daha çok kin besliyorlardı[998].

İki ordu 20 Zilkâde 500 (13 Temmuz 1107) tarihinde Habur yakınlarındaki Şemsâniyye'de[999] karşılaşıp savaş nizamı aldılar ve ilk hamle Kılıç Arslan'dan geldi.[1000] Sultan Kılıç Arslan, rakibinin kendisinden güçlü olduğunu bildiği için düşmanının merkezine saldırmayı uygun buldu. Şiddetle başlayan savaşta Çavlı üstünlüğü ele geçirince Türkiye Selçuklu ordusu dağılmaya başladı ve askerler canlarını kurtarmak için kaçıştılar. Durumun kötüye gittiğini fark eden Kılıç Arslan, büyük bir şecaatle bizzat Çavlı'nın üzerine saldırıp yanındaki bayraktarının elini kesti ve Çavlı'nın kendisine de kılıcıyla vurabildi.[1001] Lakin Kılıç Arslan'ın bu saldırısı Çavlı'nın zırhına zarar verdiyse de onu öldürmedi. Son hamlesini bu şekilde yapan sultan, artık kazanma imkânı olmadığını anlayınca savaş alanından kaçmayı uygun buldu. Çünkü esir düşmek istemiyordu zira böyle bir şey gerçekleşirse Sultan Muhammed Tapar tarafından cezalandırılacağını biliyordu.[1002] Bu sebepten ötürü atını Habur'a doğru süren sultan buradan karşı kıyıya geçmeyi hedefledi ancak düşmanları da arkasından oklarla saldırıyorlardı. Mahir bir asker olan Kılıç Arslan ise atıyla beraber Habur'un sularına girmiş olmasına rağmen arkasına dönüp ok atışlarıyla Çavlı'nın adamlarına saldırıyor ve kendisini koruyordu. Son bir umutla mücadele eden Kılıç Arslan, atının ayağının bir çukura takılması sonucu Habur Nehrin'ne düştü ve

---

998 İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 57, trc., s. 41; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 15. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 138; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 63; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 231.

999 İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 157, trc., s. 41. Süryani Mikhael ise savaş yeri için Habur yakınlarında demektedir ancak Şemsâniyye de zaten Habur'a bağlı köylerdendir. Bk. Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 52. Şemsâniyye için bk. Hamevî, **Mu'cem**, C. III, s. 362.

1000 İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 345; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 122; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 345; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 64; Zehebî, **el-İber**, C. II, s. 383; Makrizî, **İtti'âzü'l-Hunefâ**, C. III, s. 37; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45; İbn Tağrıberdî, **en-Nücûm**, C. V, s. 190-191. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 138; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 63.

1001 İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 345; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 122; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 15; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 346; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 64; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 21. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 138; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 63; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 62-63; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 76; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 39; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 231.

1002 İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 345; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 346. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 63; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 63.

üzerindeki zırhların ağırlığından dolayı yüzmeye muvaffak olamadı. Suyun içinde son bir mücadele veren Kılıç Arslan, kurtulmayı başaramayarak boğuldu ve hayatını kaybetti.[1003] Sultan Kılıç Arslan'ın atını Habur'a sürmesi mutlak bir intihar girişimi gibi algılansa da düşüncemize göre sultan, nehrin kenarında geçilmeye uygun bir alan fark etmiş ve başka çaresi olmadığından da bu riske girmiştir. Mücadeleci karakterini ve pes etmeyen yapısını burada da gösteren Sultan Kılıç Arslan, son anında dahi elindeki oklarıyla savaşını sürdürmüştür. Bu karakterde birinin son anında dahi savaşırken intihar etmeyi düşünmesi olanaksız gelmektedir. Kılıç Arslan, intihar etmektense savaşarak ölmeyi tercih etmiş ve canını verene kadar da vazgeçmemiştir.[1004] Onun ölüm tarihi savaşında gerçekleştiği gün olan 20 Zilkâde 500 (13 Temmuz 1107)dür.[1005]

E. Çavlı'nın Musul'u Ele Geçirmesi ve Kılıç Arslan'ın Ailesinin Âkıbeti

Kılıç Arslan tehdidinin ortadan kaldırılması Çavlı'ya Musul yolunu açtı. O, Muhammed Tapar tarafından kendisine iktâ edilen bu şehri ele geçirmek için hemen

---

[1003] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 157, trc., s. 41; Azimî, **a.g.e.**, s. 362, trc., s. 40; İbnü'l-Ezrâk, **a.g.e.**, s. 273; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 345; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 122; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 16; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 52; İbnü'l-Verdi, **a.g.e.**, C. II, s. 18; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 346-347, a.mlf., **Muhtasar**, s. 173; Şeddâd, **el A'laku'l-Hatîre**, C. I, s. 178; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 64; Zehebî, **el-İber**, C. II, s. 379, 383; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45; İbn Tağrıberdî, **en-Nücûm**, C. V, s. 191; Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 8; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 21; İbnü'l-İmâd, **Şezârat**, C. V, s. 424. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi** (haz. Refet Yinanç), C. I, s. 223; Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 138; Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 117; Talbot Rice, **a.g.e.**, s. 59; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 536; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 63; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 63; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 39; Senaullah, **a.g.e.**, s. 45; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 231. Aksarâyî ve Kazvinî, Kılıç Arslan'ın kendisine ihanet eden emîrleri tarafından boğularak öldürüldüğünü söylemektedirler. Ancak bu bilgi, İbrahim b. Yınal gibi emîrlerin savaştan evvel ihanet etmesinin bir tezahürüdür. Kılıç Arslan'ın savaştan önce yalnız kalması ve uğradığı ihanet geç dönem kaynaklarına bu şekilde yansımıştır. Bk. Aksarâyî, **a.g.e.**, trc., s. 22; Kazvinî, **a.g.e.**, trc., s. 379; Anonim Selçuknâme ise Kılıç Arslan'ın kazara düştüğü bir nehirde boğulduğunu söylemektedir. Ancak bu da sultanın Habur'da boğulması hadisesinin farklı bir yansımasıdır. Bk. trc., s. 36.

[1004] Süryani Mikhael de sultanın niyetinin karşı kıyıya geçmek olduğunu söylemektedir. Bu da Kılıç Arslan'ın kaçmak için bir yol gördüğünü göstermekte ve tezimizi doğrulamaktadır. Bk. **a.g.e.**, trc., s. 52. Krş. Köymen, **Selçuklu Devri**, s. 117.

[1005] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 345; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 122; Zehebî, **el-İber**, C. II, s. 379, 383; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45; İbn Tağrıberdî, **en-Nücûm**, C. V, s. 191; İbnü'l-İmâd, **Şezârat**, C. V, s. 424. Krş. Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 63. İbn Kalânisî, savaşın Hicrî 500 senesinin 9 Şevval Perşembe günü (3 Haziran Pazartesi 1107) gerçekleştiğini söylemektedir. Bk. **a.g.e.**, s. 157, trc., s. 41. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 138; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 536; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 62. Ancak İbnü'l-Ezrâk ve İbn Şeddâd bu olayın 499 senesinde gerçekleştiğini söylemektedirler. Bk. İbnü'l-Ezrâk, **a.g.e.**, s. 273; Şeddâd, **el A'laku'l-Hatîre**, C. I, s. 178.

yola çıktı ve muhasaraya başladı. Musul'u Kılıç Arslan'ın oğlu Şahinşah savunuyordu ancak direnmesi mümkün gözükmüyordu. Kılıç Arslan ile beraber saf tutan Musul askeri de mağlubiyetten sonra kaçmıştı ve bir daha savaşmak istemiyorlardı. Olaylar beklenildiği gibi oldu ve Kılıç Arslan'ın Musul'da bulunan efrâdı fazla bir direniş gösteremedi; şehir halkı Çavlı'dan eman alıp mezkûr beldeyi ona teslim ettiler.[1006] Musul'a hâkim olan Çavlı Sakavu, hutbeyi yeniden Muhammed Tapar adına okutmaya başladı ve şehirdeki Büyük Selçuklu hâkimiyeti bir kez daha tesis edildi. Kılıç Arslan'ın oğlu Şahinşah, Çavlı tarafından esir edilip Sultan Muhammed Tapar'ın yanına gönderildi.[1007] Türkiye Selçuklu sultanının hanımı olan Ayşe ve ondan olma küçük oğlu Tuğrul ise Emîr Bozmuş'un idaresinde Malatya'ya geri döndüler.[1008]

Sultan Kılıç Arslan'ın; Mesud, Arap, Tuğrul Arslan ve Şahinşah adlarını taşıyan dört erkek evladı ve Sa'îde adlı bir kızı vardı.[1009] Bu evlatlarından Tuğrul Arslan, annesi Ayşe Hatun ile beraber Musul'dan Malatya'ya gitmiş, Şahinşah ise esir edilerek Muhamed Tapar'ın yanına gönderilmişti. Melik Arab ise babasının yanında savaşa katılmış ancak ordunun mağlup düşmesi üzerine muhtemelen kaçmıştı. Sultanın bir diğer oğlu olan Mesud ise Konya'da babasının tahtına vekillik ediyordu.[1010] Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra tahta Mesud geçtiyse de 1110 yılı dolaylarında Anadolu'ya gelen Şahinşah, hükümdarlık tâcının yeni sahibi oldu. Ancak

[1006] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 158, trc., s .42; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 345; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 122; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 16; İbnü'l-Verdi, **a.g.e.**, C. II, s. 18; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 347, a.mlf., **Muhtasar**, s. 173; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 65; Zehebî, **el-İber**, C. II, s. 383; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45. Krş. Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 536; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 63; Senaulllah, **a.g.e.**, s. 45; Piyadeoğlu, "**Çavlı**", s. 47.

[1007] İbn Kalânisî, **a.g.e.**, s. 158, trc., s .42; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 345; Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 122; Sıbt, **a.g.e.**, C. XX, s. 16; İbnü'l-Verdi, **a.g.e.**, C. II, s. 18; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 347; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. V, s. 45; Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 8. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 138; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 536; Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 112; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 63; Senaullah, **a.g.e.**, s. 45.

[1008] Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II. s. 347. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 138; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 536; Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 112; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 63.

[1009] Urfalı Mateos, **a.g.e.**, trc., s. 231; Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, trc., C. II, s. 349-350; Süryani Mikhael, **a.g.e.**, trc., s. 54. Krş. Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 536; Muharrem Kesik, "Sultan I. Kılıç Arslan'dan Sonra Türkiye Selçuklu Tahtına Kim Geçti?", **Türkiye Selçukluları Makaleler**, İstanbul, Kriter Yay., 2015, s. 16.

[1010] Kesik, "**Sultan I. Kılıç Arslan'dan Sonra Türkiye Selçuklu Tahtına Kim Geçti?**", s. 18-21.

Mesud, Dânişmendlilerin de desteğini alarak 1116 yılında Şahinşah'ı mağlup ve esir ederek yeniden Türkiye Selçuklu sultanlığını elde edebildi.[1011]

F. I. Kılıç Arslan'ın Mezar Yeri

Habur Nehri'nde boğulan Sultan Kılıç Arslan'ın naaşı ölümünden birkaç gün sonra Şemsâniyye kasabası[1012] yakınlarında bulundu.[1013] Kaynakların aktardığına göre[1014] boğulmanın etkisi altında kalan naaş şişmiş bir vaziyetteydi. Şemsâniyye'den alınan sultanın naaşı daha sonra Meyyâfârikîn'e götürüldü ve babasının memlûku Humartaş'ın gözetiminde buraya defnedildi.[1015] Sultanın defnedildiği yere atabeği Humartaş es-Süleymânî tarafından *Kubbetü's-Sultan* adıyla bilinen bir türbe de inşa ettirildi.[1016] 538 senesine kadar burada kalan naaş, Kılıç Arslan'ın oğlu Mesud tarafından Konya'ya nakledilmeye çalışılmışsa da bu işlem başarılı olamamıştır ve sultanın cesedi tekrardan aynı yere defnedilmiştir.[1017]

[1011] Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 112-113; Muharrem Kesik, "Sultan Melikşah (Şahinşah) ve Sultan I. Mesud Dönemi", **Türkiye Selçukluları Makaleler**, İstanbul, Kriter Yay., 2015, s. 27-75.
[1012] Hamevî, **Mu'cem**, C. III, s. 362.
[1013] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmîl**, trc., C. X, s. 345. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 138; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 63; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 231.
[1014] Zehebî, **el-İber**, C. II, s. 379; İbnü'l-İmâd, **Şezarât**, C. V, s. 424,
[1015] İbnü'l-Ezrâk, **a.g.e.**, s. 273; İbn Şeddâd, **el A'laku'l-Hatîre**, C. I, s. 178; Nigedî, **a.g.e.**, trc., C. I, s. 438; Cenâbî, **a.g.e.**, trc., s. 8. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 138; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 536; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 63; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 231. Ebu'l-Fidâ, Kılıç Arslan'ın cesedinin Şemsâniyye Köyü'ne defnedildiğini söylemektedir. Ancak İbnü'l-Esîr'in de belirttiği gibi naaş Şemsâniyye'ye defnedilmemiş sadece burada bulunmuş ve daha sonra Meyyâfârikîn'e nakledilerek gömülmüştür. Meyyâfârikîn bölgesi tarihçisi İbnü'l-Ezrâk da naaşın Meyyâfârikîn'e gömüldüğünü ve kendi yaşadığı dönemde dahi sultanın türbesinin mezkûr beldede bulunduğunu söylemektedir. Bk. Ebu'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 222. Nüveyrî ise bu beldenin ismini Süleymaniye olarak kaydetmekte ve sultanın buraya defnedildiğini söylemektedir. Bk. Nüveyrî, **a.g.e.**, C. XXVII, s. 65.
[1016] İbnü'l-Ezrâk, **a.g.e.**, s. 73; İbn Şeddâd, **el A'laku'l-Hatîre**, C. I, s. 178. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 138, a.mlf, **Doğu Anadolu**, s. 216; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 536; Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 118; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 63; Özaydın, **Muhammed Tapar**, s. 63; Öngül, **Selçuklular**, C. II, s. 39; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 231; Ahmet Savran, "Meyyâfârikîn", **DİA**, C. XXIX, s. 512. Kubbetü's-Sultan'ın çevresi zamanla büyüyerek bir çarşı hâlini almış ve buraya Sukku'l-Kubbe denmiştir. Ayrıca Artukluların meşhur lideri İlgâzi de Kılıç Arslan'ın yanına defnedilmiştir. Bk. Turan, **Doğu Anadolu**, s. 150, 216. Ayrıca sultanın kızı Sa'îde Hatun da babasının yanına defnedilmiştir. Bk. Şeyhmus Nayır, "Artukluların Yaptığı Siyasî Evliliklere Dair Örnekler", **Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a Armağan**, (ed. Ebru Altan, Muharrem Kesik, Murat Öztürk), İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2020, s. 531. Osman Turan, bu bölgenin yıllar içinde büyüdüğünü ve Sultan Mahallesi olarak adlandırıldığını belirtmektedir. Bk. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 138.
[1017] İbnü'l-Ezrâk, **a.g.e.**, s. 273. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında**, s. 138; Demirkent, **Kılıç Arslan**, s. 64; Kesik, **Mesud**, s. 116-117; Alptekin, "**Türkiye Selçukluları**", C. VIII, s. 231.

Sultan Kılıç Arslan'ın kabriyle ilgili bilinmezlik henüz bir açıklığa kavuşturulmamış olsa da Dicle Üniversitesi'nin idaresinde Silvan bölgesinde yürütülen çalışmalar sonucunda bazı kalıntılar bulunmuştur.[1018] Lakin bulunan bu kalıntıların Sultan Kılıç Arslan'a ait olup olmadığı hâlâ kesinlik kazanmamıştır ve bilimsel test sonuçları henüz açıklanmamıştır. Bu konudaki gerçek ancak bilimsel çalışmalar sonucunda ortaya konulabilecektir.

G. Sultan Kılıç Arslan'ın Kişiliği ve Tarihteki Yeri

Kılıç Arslan dönemi Türkiye Selçuklu Devleti tarihi, hiç durmadan devam eden mücadelelerle örülüdür. Sultan Kılıç Arslan, esaretten kurtulduktan sonraki tüm hayatını mücadele etmekle geçirmiş ve adeta durmadan, usanmadan devletini daha iyi yerlere taşımaya gayret göstermiştir. İznik'e geldiği ilk gün nasıl coşku ile karşılandıysa hayatının diğer günlerinde de insanlar tarafından bir umut olarak görülmüştür. Zira Haçlılarla başı dertte olan Müslümanlar, kurtuluşu Sultan Kılıç Arslan'da bulmuş, onun çıktığı seferler, ülkesinin sınırları dışında kalan Halep'te dahi bayram havasında karşılanmıştır.

Sultan Kılıç Arslan'ın karakterinde cesaret ön plâna çıkmaktadır; o, memleketinin istikbâli için düşmanlarıyla yüzleşmekten ve kendinden kat be kat kalabalık ordularla savaşmaktan geri durmamıştır. Kılıç Arslan'ın zor zamanlarda bütün Türk-İslâm âlemi için bir kalkan görevi üstlendiği görülmektedir. Bu da onun dinine ve milletine bağlılığının bir göstergesidir. Zira birçok Müslüman emîr gibi Haçlıların önünden kaçıp az zayiat verebilecekken ısrarla ve pes etmeden savaşması bilhassa 1101 yılında yüz binlerce Haçlı'ya Anadolu ovalarını mezar etmesi başka şekilde açıklanamaz. Kılıç Arslan'ın vefatı bütün Türk-İslâm âlemini derinden etkilemiş, kendi ülkesinden olsun ya da olmasın birçok Müslüman bu duruma üzülmüştür. Zira şöhreti ülkesinin sınırlarını aşan Kılıç Arslan, kendi döneminde İslâm âleminin Haçlılara karşı verdiği mücadelenin sembol ismi olarak görülüyordu. Ayrıca o, Anadolu diyarının Türkleşmesine de büyük katkılar sağlamıştı ve bu topraklarda

[1018]https://www.dicle.edu.tr/haberler/anadolu-selcuklu-hukumdari-1kilicarslanin-kayip-mezari-bulundu-1054.

kurduğu sağlam temeller, kendi ölümünden sonra yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen devletinin yıkılmamasına sebebiyet vermişti.

Sultan I. Kılıç Arslan, ülkesini bayındır hâle getirip kalkındırmaya, Haçlı Seferlerinin yıkıcı etkisinden kurtarmaya ve bu toprakları Türkler için vatan hâline getirmeye çalışırken halkına da adaletle hükmediyordu. Musul'u ele geçiren Kılıç Arslan, insanların birbirine iftira atmasını ve suçlamasını yasakladı, bunu yapanları cezalandıracağını duyurdu. Sultan bu kararı ile herkese adaletle hükmetmek istediğini ve kimse arasında ayrım yapmadığını gösteriyordu. Ayrıca bundan sonraki faaliyeti de şehre kadı ve şahne atamak olan Kılıç Arslan, ilk olarak insanların huzurunu sağlamak istediğini belli etmekteydi. Onun adil yönetimi Hristiyanların da dikkatini çekmiştir. Gabriel adlı bir Ermeni'nin hâkimiyetindeki Malatya'yı kuşatan Sultan I. Kılıç Arslan, şehrin Süryani Patriği ile temasa geçerek kan dökmeden burayı almak istedi. Şehrin Süryani ve Ermeni halkı da başlarındaki Hristiyan yönetici yerine Sultan Kılıç Arslan'ı tercih ediyordu. Hatta bu durumu fark eden Gabriel de sultanla anlaşmak isteyen patriği öldürmüştü. Ermeni müellifi Urfalı Mateos'un[1019] Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra söylediği sözler ise dikkate şayandır: "*Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Hristiyanlar onun için büyük matem tuttular. Çünkü o, her bakımdan çok iyi ve çok hoşgörülü bir şahıstı.*" Bir Hristiyan'ın kaleminden dökülen bu sözler, Sultan Kılıç Arslan'ın ne kadar büyük bir karaktere sahip olduğunu, iyi bir asker olmanın yanı sıra herkese adaletle ve doğrulukla hükmeden kudretli bir hükümdar olduğunu gösterir.

[1019] **a.g.e.**, trc., s. 231.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşu Anadolu'nun Türkler tarafından fethine önemli bir katkı sunmuştu ve bu sürecin hızlanıp süreklilik kazanmasını sağlamıştı. Süleyman Şah'ın Anadolu'da kurduğu otorite, ölümü ile sarsılsa da İznik'teki vekili Ebu'l-Kâsım ve Ebu'l-Gâzi'nin gayretleri devletin yıkılmasına engel oldu. Daha sonrasında tahta çıkan ve başarılı bir yönetim sergileyip büyük sorumluluklar üstlenen Kılıç Arslan ise devletini güçlendirmeyi başardı. 1093-1107 yılları arasındaki yaklaşık 14 yıllık zaman dilimi Türkiye Selçuklularının durmaksızın devam eden mücadelelerine tanıklık etti. Batıdan gelen Bizans ve Haçlı saldırıları, doğudaki Büyük Selçuklu tehdidi, Türkiye Selçuklularını birçok taraftan savaşmaya mecbur bıraktı. Ancak Bizans ile olan mücadelenin uzun soluklu olmaması ve bilhassa Birinci Haçlı Seferi'nden sonra ilişkilerin müttefiklik çerçevesinde devam etmesi Kılıç Arslan'ın elini rahatlatan hadiselerden birisi oldu. Lakin Birinci Haçlı Seferi'nin etkilerinden tam olarak kurtulamadan 1101 Yılı Haçlı Seferi'nin ortaya çıkması Türkiye Selçuklu Devleti'nin yükselişe geçmesini yavaşlattı.

Bu devrin en mühim noktasını teşkil eden Haçlı Seferleri, Kılıç Arslan'a yeni bir misyon katmıştır. Haçlılarla verdiği savaşlar Kılıç Arslan'a hiç şüphesiz büyük bir şöhret kazandırmış bu da onun politikalarını etkilemiştir. Güçlü bir asker imajına sahip olan Kılıç Arslan'ın Meyyâfârikîn, Harran ve Musul gibi yerlere savaşmadan hâkim olması bu şöhretin sonuçlarından birisidir. Haçlılara karşı mücadelenin Kılıç Arslan'a yüklediği "*Gazi Sultan*" imajı, İslâm âlemi üzerindeki etkisinin artmasına da katkı sağlayarak gücünü pekiştirmesine neden olmuştur. Kılıç Arslan ise bu durumdan gayet iyi istifade etmiş ve kendi zamanında devletine büyük kudret kazandırmıştır.

Hayatı boyunca başarılı bir görüntü çizen Kılıç Arslan'ın yaptığı ciddi yanlışlar olduğu da inkâr edilemez bir gerçektir. Onun hayatını incelendiğimizde üç büyük hata yaptığını söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi kayınpederi olan Çaka Bey'i öldürmesidir. Zira sahip olduğu deniz gücü ile Bizans'a büyük problemler çıkartan, İstanbul'u ele geçirmeyi hayal edecek kadar cesur olan ve ayrıca Haçlı Seferleri esnasında İstanbul boğazına tutup Haçlıların geçişini zorlaştırabilecek, adamlarıyla karada da sultanın yanında olabilecek olan Çaka, Kılıç Arslan'ın fevriliği neticesinde

öldürülmüştür. Zira bu elim hadise Türkiye Selçuklularını çok önemli bir müttefikten mahrum koymuş ve aslında onun yokluğu son derece aranmıştır. Sultanın ikinci büyük hatası ise Birinci Haçlı Seferi'ne karşı takındığı tavır ve düşmanını küçümsemesidir. O, Pierre l'Ermite ve ordusunu yendikten sonra Birinci Haçlı Seferi'nin büyük ordularını hafife almış ve İznik önlerinde ağır bir mağlubiyet yaşayarak başkentini kaybetmiştir. Daha sonrasında ise düşmanının durumundan tam haberdâr olamamanın bir sonucu olarak Dorylaion'da da mağlup olmuştur. Sultan Kılıç Arslan'ın üçüncü ve en büyük hatası ise Büyük Selçuklularla zamansız giriştiği mücadeledir. Zira ordusunun büyük bir kısmını Avrupa içlerinde Bizans'a destek olmak için gönderdiği hâlde böyle bir sefere kalkışan ve Çavlı karşısında ordusunun güçsüzlüğü neticesinde mağlup olan Kılıç Arslan, bu uğurda hayatını da kaybetmiştir. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kurduğu hâkimiyet henüz çok yeniyken ve sağlam temeller üzerinde değilken böyle bir sefere girişmesi ihanete uğramasına da sebebiyet vermiş, İbrahim b. Yınal gibi beyler onu yarı yolda bırakmıştır. Tüm bu hatalar, Kılıç Arslan döneminin şekillenmesine sebep olmuş ve sadece Türkiye Selçuklularını değil Ortadoğu'daki Müslüman-Hristiyan birçok devletin kaderini etkilemiştir.

Hataları ve doğrularıyla beraber Kılıç Arslan dönemi, Türkiye Selçuklularının yükselişe geçtiği ve Anadolu'nun Türkleşmesinin sağlama alındığı bir süreç olmuştur. Döneme ait kaynaklar genellikle Sultan Kılıç Arslan'dan övgüyle söz etmektediler. Bilhassa Hristiyan müelliflerin iltifatlarını eksik etmemesi, Haçlı kaynaklarının onun cesaretini övmesi yani düşmanlarında dahi iyi izlenimler bırakması Kılıç Arslan'ın başarısının bir göstergesidir. Arkasında 14 yıl bir mücadele silsilesi bırakan Sultan I. Kılıç Arslan, Türk tarihinin önemli simaları arasındaki yerini her daim korumaya devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Ana Kaynaklar

Ahmed b. Mahmud: **Selçuknâme**, (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2011.

Albertus Aquensis: **Liber Chiristianae Expeditionis pro Ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae**, (nşr. ve trc. Susan B. Edgington), **Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem**, New York, Oxford University Press, 2007.

Anna Komnena: **Alexiad**, (trns. E. R. A. Sewter), **The Alexiad of Anna Comnena**, London, Penguin Books, 1969; Anna Komnena, **Alexiad**, (çev. Bilge Umar), **Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi Malazgirt'in Sonrası**, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 1996.

Anonim: **Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum**, (trc. Ergin Ayan), **Anonim Haçlı Tarihi**, İstanbul, Selenge Yay., 2013.

Anonim: **Selçuknâme**, (trc. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner) Ankara, Atıf Yay., 2014.

Anonim: **Vekayinâme**, (trc. Vedii İlmen), İstanbul, Yaba Yay., 2005.

Azîmî: **Tarih-i Haleb**, (nşr. İbrahim Za'rur), Dımaşk 1984; Ali Sevim, **Azîmî Tarihi**, **Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)**, Ankara, TTK, 2006.

Baldericus Dolensis: **Historia Ierosolimitana**, (nşr. ve trc. Susan B. Edgington), **History of the Jerusalemites**, **A Translation of the Historia Jerosolimitana**, New York, Boydell Press, 2020.

Bundârî: **Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra**, (trc. Kıvameddin Burslan), **Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi**, Ankara, TTK, 2016.

Cenâbî: **el-'Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir**, (haz. ve trc. Muharrem Kesik), Cenâbî Mustafa Efendinin **el-'Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları İle İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1994, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Ebu'l-Ferec: **Tarih**, (çev. Ömer Riza Doğrul), C. I-II, Ankara, TTK, 1999.

Tarihu Muhtasari'd-Düvel, (nşr. Halil el-Mansur), Beyrut, Dârü'l-Kütubu'l-İlmiyye, 1997.

Ebu'l-Fidâ: **el Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer**, (baskı, Muhammed Abdüllatif), C. I-IV.

Takvimü'l-Büldân, (çev. Ramazan Şeşen), **Ebu'l-Fidâ Coğrafyası**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2017.

Ekkehard von Aura: **Hierosolymita**, (trc. Matthew LaBarge King), History Department, University of Washington, 2011.

Fulcherius Carnotensis: **Gesta Francorum Hierosolimatana Peregrinantum**, (çev. İlcan Bihter Barlas), **Kutsal Toprakları Kurtarmak Kudüs Seferi**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yay., 2009.

Gaffârî: **Tarih-i Cihân Ârâ**, (nşr. Hasan-ı Nerâkî), Tahran 1342.

Guibertus Novigenti **Gesta Dei Per Francos**, (trc. Robert Levine), **The Deeds of God Through the Franks**, New York, Boydell Press, 1997.

Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî: **Târih-i Güzide**, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara, TTK, 2018.

Hüseyni: **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, (trc. Necati Lügal), Ankara, TTK, 1999.

Ioannes Zonaras: **Tarihlerin Özeti**, (çev. Bilge Umar), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2008.

İbn Haldûn: **Târihî İbn Haldûn ve Divânü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men Âsarahüm min Zevi'l-Sultani'l-Ekber**, (thk. Halil Şehade, Süheyl Zekkâr), Beyrut, 2000, C. V.

İbn Kesîr: **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, (çev. Mehmet Keskin), **Büyük İslâm Tarihi**, İstanbul, Çağrı Yay., 1995, C. XII.

İbn Şeddâd: **el-A'lâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi'ş-Şam ve'l-Cezîre**, Mektebetü'ş-Şâmile.

İbnü'l-Adîm: **Zübdetü'l-Haleb min Târihi Haleb**, (nşr. Halil el-Mansur), Beyrut, 1996; **Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb**, (trc. Ali Sevim), **Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H. 477-521 = 1055-1127)**, Ankara, TTK, 2014.

İbnü'l-Esîr: **el-Kâmîl fî't-Târîh**, (trc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul, Bahar Yay., 1987, C. IX, X.

İbnü'l-Ezrak: **Târîhu'l-Fârikî**, (thk. Bedevi Abdüllatif Avad), Kahire 1959.

İbnü'l-İmâd: **Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb**, (thk. Abdülkadir el-Arnaût, Mahmut el-Arnaût), C. V, Beyrut, 1986-1995.

İbnü'l-Kalânisî: **Zeylü Târihi Dımaşk**, (nşr. H. F. Amedroz), Beyru 1908; Ali Sevim, "İbnü'l-Kalânisî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436-500=1044/45-1106/07), **Belgeler**, C. XXIX, Sy. 33, (Ankara 2008), s. 1-42.

İbnü'l-Verdî: **Târihu İbni'l-Verdî**, (nşr. Ahmet Rıfat el-Bedravi), Beyrut 1970, C. II.

Kadı Ahmed Nigedî: **el-Veledü'ş-Şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk**, (inc. ve trc. Ali Ertuğrul), Ankara, TTK, 2015, C. I.

Kalkaşendî: **Subhu'l-Aşâ**, (nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1987.

Kerîmüddin Aksarâyî: **Müsâmeretü'l-aḫbâr ve müsâyeretü'l-aḫyâr**, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara, TTK, 2000.

Letters from the East: **Letters from the East**, (trans. Malcolm Barber, Keith Bate), New York, Routledge, 2016.

Makrîzî: **İtti'âzü'l-Hunefâ' bi-aḫbâri'l-eʾimmeti'l-Fâṭımiyyîn el-ḫulefâ**ʾ, (thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl), C. II, III, Kahire 1996.

Mîrhând: **Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ**, (trc. Erkan Göksu), Ankara, TTK, 2018.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah: **Câmiu'd-Düvel**, (haz. Ali Öngül), **Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II, Anadolu Selçukluları ve Beylikler**, C. II, İstanbul, Kabalcı Yay., 2017.

Nikephoros Bryennios: **Tarihin Özü**, (çev. Bilge Umar), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2008.

Nîşâbûrî: **Selçuknâme**, (trc. Ayşegül Fidan) İstanbul, 2018, s. 76;

Nizâmü'l-Mülk: **Siyaset-Nâme**, (haz. Mehmet Altay Köymen), Ankara, TTK, 2018.

Nüveyrî: **Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb**, (thk. Necib Mustafa Fevvaz, Hikmet Keşli Fevvaz), Beyrut, Dârü'l-Kutubu'l-İlmiyye, C. XXVII.

Ordericus Vitalis: **Historia Ecclesiastica**, (trc. Thomas Forester), C. III, London.

Radulufs Cadomensis: **Gesta Tancredi**, (trc. B. S. Bachrach, D. S. Bachrach), **Gesta Tancredi of Ralph of Caen A History of the Normans on the First Crusade**, Hampshire, 2005.

Raimundus Aguilers: **Historia Francorum Qui Ceperunt Jerusalem**, (yay. haz. Süleyman Genç), **Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2019.

Râvendî: **Râhat'üs-Sudûr ve Âyet'üs-Sürûr**, (trc. Ahmed Ateş), **Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti**, Ankara, TTK, 1999, C. I, II.

Reşîdüddin Fazlullah: **Câmiu't-Tevârîh**, (Trk. trc. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş), İstanbul, Selenge Yay., 2010.

Safedî: **el-Vâfi bi'l-vefayât**, (thk. Ahmed el-Arnavud), Beyrut, Dârü'l-İhyâ, 2000, C. XV.

Sıbt İbnü'l-Cevzî: **Mir'âtü'z-Zamân fî Târihi'l-A'yân**, C. XIX, (nşr. Muhammed Enes Elhin, Kamil Muhammed el-Karat), C. XX, (nşr. İbrahim ez-Zeybek), Beyrut, 2013.

Süryani Mikhail: **Vekayinâme**, (trc. Hrant D. Andreasyan), 1944, (TTK Basılmamış Nüsha).

Urfalı Mateos: **Vekayinâme**, (trc. Hrant D. Andreasyan), **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Ankara, TTK, 2019.

Vardan: **Türk Fetihleri Tarihi**, (trc. Hrant D. Andreasyan, haz. İlhan Arslan), İstanbul, Post Yay., 2017.

Willermus Tyrensis: **Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum**, (trc. Ergin Ayan), **Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar**, İstanbul, Ötüken Yay., 2016; **Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II, Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143)**, Ankara, Gece Kitaplığı, 2018.

Yakut el-Hamevî: **Mucemü'l-Büldân**, Beyrut, Dârü's-Sadr, 1977.

Zekeriyya Kazvinî: **Asarü'l-Bilâd ve Ahbârü'l İbâd**, Daru's-Sadr, Beyrut 1960.

Araştırma Eserleri

A History of the Crusades, (ed. Keneth M. Setton, Marshall W. Baldwin), London, The University of Wisconsin Press, 1969, C. I, s. 343-367.

The Oxford Dictionary of Byzantium, "Dromon", s. 662.

Agacanov, S. G.: **Oğuzlar**, (Trk. trc. Ekber N. Necef, Ahmed Annaberdiyev), İstanbul, Selenge Yay., 2013.

Aka, İsmail: "Aksarâyî Kerîmüddin", **DİA**, C. II, s. 293.

"Mîrhând", **DİA**, C. XXX, s. 156-157.

Alptekin, Coşkun: "Türkiye Selçukluları" **DGBİT**, C. VIII, s. 209-383.

"Büyük Selçuklular", **DGBİT**, C. VII, s. 95-231.

"İzmir Türk Beyliği (Çaka Beyliği)", **Tarihte Türk Devletleri**, C. II, Ankara 1987, s. 476-481.

Altan, Ebru: "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş", **Tarih Dergisi**, Sy. 47, İstanbul 2009, s. 75-104.

"Birinci Haçlı Seferinin Bir Görgü Tanığı: Fulcherius Carnotensis", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sy. 37 (Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı), İstanbul 2001-2002, s. 45-49.

"Selçuklu Haçlı İlişkileri", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti**, İstanbul, Siyer Yay., 2018, C. X, s. 291-315.

"Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması", **Mehmet İpşirli Armağanı**, (haz. Feridun M. Emecen, v.d.), İstanbul, Timaş Yay., 2013, s. 107-117.

"Çaka Bey'in Peçeneklerle Beraber İstanbul'u Kuşatma Girişimi" **Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları**, (ed. Murat Arslan, Turhan Kaçar), İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2017, s. 299-310.

"Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", **Belleten**, LXV, Sy. 243 (2001), s. 571-582.

"Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi", **USAD**, 2020 (12), s. 35-50.

Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112), Ankara, TTK, 2018.

Altıkulaç, Tayyar: "Zehebî" **DİA**, C. XLIV, s. 180-188.

Andreasyan, Hrant D.: "Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları", **Tarih Dergisi**, C. I, Sy. I, (İstanbul, 1949 – 1950).

Angold, Michael: "Belle époque or crisis (1025-1118)" **The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492**, (Ed. by., Jonathan Shepard), Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 583-626.

Anzerlioğlu, Yonca: "Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı", **Türkler**, (Ed. Hasan Celal Güzel), C. VI, s. 218-232.

Apak, Adem: **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi**, İstanbul, Ensar Yay., 2016, C. III.

Asbridge, Thomas: **Haçlı Seferleri**, (çev. Ekin Duru), İstanbul, Say Yay., 2014.

Atar, Fahrettin: "Kadı", **DİA**, C. XXIV, s. 66-69.

Avcı, Casim: "İbn Şeddâd İzzeddin", **DİA**, C. XX, s. 374-376.

"Yâkut el-Hamevî", **DİA**, C. XLIII, s. 288-291.

Ayan, Ergin: "Selçukluların Oğuz Türkmen Siyaseti", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sy. 165, (Aralık 2006), s. 23-33.

Ayönü, Yusuf: "İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C. IX, Sy. I, s. 1-8.

Selçuklular ve Bizans, Ankara, TTK, 2014.

Backman, Clifford R.: **The Worlds of Medieval Europe**, New York, Oxford University Press, 2003.

Barber, Malcolm: **The Crusader States**, London, Yale University Press, 2012.

Baştav, Şerif: "Bizans ve Haçlı Seferleri", **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, Ankara, TTK, 1999, s. 57-64.

Batır, İsmet Burak: "Selçuklu Başkenti İznik", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul 2014, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

"Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluş Tarihine İlişkin Bir Değerlendirme" **USAD**, Sy. 9, 2018, s. 263-281.

Baykara, Tuncer: **İzmir Şehri ve Tarihi**, İzmir, Ege Üni. Matbaası, 1974.

Beihammer, Alexander Daniel: **Byzantium and the Emergence of Muslim Turkish Anatolia ca. 1040-1130**, Oxon, Routledge Taylor and Francis Group, 2017.

Bezer, Gülay Öğün: "Müslim b. Kureyş", **DİA**, C. XXXII, s. 94-96.

"Türkiye Selçuklularının Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferinin Bunun Üzerindeki Etkileri" **Türklük Araştırmaları Dergisi**, 12 (Eylül 2002), s. 79-113.

"Anadolu'nun Fethi ve Drakon Çayı Anlaşması'nın Bu Süreçteki Yeri", **TYB Akademi (Osman Turan ve Selçuklular)**, Ankara 2014, C. IV, Sy. 12, s. 21-35.

Birkenmeier, John W.: **The Development of the Komnenian Army 1081-1180**, Leiden, Brill, 2002.

Bloch, Marc: **Feodal Toplum**, (trc. Melek Fırat), İstanbul, Islık Yay, 2019.

Bombaci, Alessio: "The Army of the Saljuqs of the Rum" **Annali**, Vol. 38, (Napoli 1978), s. 343-369.

Braudel, Fernand: "Tarih", **Akdeniz Mekân, Tarih, İnsanlar ve Miras**, (çev. Necati Erkut, Aykut Derman), İstanbul, Metis Yay., 2018

Brundage, James A.: "Adhemar of Puy: The Bishop and His Critics" **Speculum**, The University of Chicago Press, Vol. 34, Num. 2, 1959, pp., 201-212.

Bull, Marcus: "Origins", **The Oxford History Of The Crusades**, (ed. Jonathan Riley Smith), Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 15-34.

Cahen, Claude: "Kilidj Arslan I" **EI²**, C. V, s.103-104.

"Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", (trc. Yaşar Yücel, Bahaeddin Yediyıldız), **Belleten**, LI/201 (1987), s. 1377-1431.

Osmanlılardan Önce Anadolu, (çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı, (çev. Mustafa Daş), İstanbul, Yeditepe Yay., 2016.

Cameron, Averil: **Bizanslılar**, (çev. Özkan Akpınar), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Canatar, Mehmet: "Cenâbî Mustafa Efendi", **DİA**, C. VII, s. 252-253.

Carr, Mike: "Between Byzantium, Egypt, and the Holy Land: The Italian Maritime Republics and the First Crusade", **Jerusalem the Golden: The Origins and Impact of the First Crusade**, (ed. S.B. Edgington, L. García-Guijarro) 2014, pp. 75-87.

Charanis, Peter: "The Byzantine Empire in Eleventh Century", **A History of the Crusades**, (ed. Keneth M. Setton, Marshall W. Baldwin), London, The University of Wisconsin Press, 1969, C. I, 177-219.

Cheynet, Jean-Claude: **Bizans Dünyası, Bizans İmparatorluğu (641-1204)**, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2018, C. II.

Çağbayır, Yaşar: **Ötüken Türkçe Sözlük,** C. II, İstanbul, Ötüken Neş., 2007.

Çelik, Aydın: **Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)**, Ankara, TTK, 2018.

Daş, Mustafa: "Türklerin Bizans ve Venedik'le Denizlerdeki İlişki ve Mücadeleleri (XI VE XIV Yüzyıllar)", **Türk Denizcilik Tarihi**, (ed. İdris Bostan, Salih Özbaran), İstanbul, Deniz Basımevi, 2009, s. 49-59.

Demir, Mustafa: "Selçuklu Hâkimiyetinde İznik Şehri", **Uluslararası İznik Sempozyumu**, İznik (5-7 Eylül), s. 237-248.

Demirkent, Işın: "1101 Yılı Haçlı Seferleri", **Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, (yay. haz. Ebru Altan), İstanbul, Dünya Yay., 2012, s. 125-177.

"Antakya Prinkepsi Bohemund'un Esir Alınması, Niksar'da Hapsedilmesi ve Serbets Bırakılması (1100-1103)", ",

Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler, (yay. haz. Ebru Altan), İstanbul, Dünya Yay., 2012, s. 113-123.

"Bizans", **DİA**, C. VI, s. 230-244.

"Franklar", **DİA**, C. XIII, s. 173-176.

"Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", **Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler – Bildiriler – İncelemeler²**, (Yay. Haz. Ebru Altan), İstanbul, Dünya Yay., 2012, s. 1-19.

"İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması (6 Mayıs – 19 Haziran 1097)", **Haçlı Seferleri Tarihi: Makaleler, Bildiriler, İncelemeler**, (yay. haz. Ebru Altan), İstanbul, Dünya Yay., 2012, s. 21-42.

"Tatikios Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı", **Bizans Tarihi Yazıları Makaleler – Bildiriler – İncelemeler**, İstanbul, Dünya Kitapları, 2005.

Haçlı Seferleri, İstanbul, Dünya Yay., 2013.

Haçlı Seferleri⁴, İstanbul, Dünya Yay., 2013

Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan, Ankara, TTK, 2014.

Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, C. I-II, Ankara, TTK, 2013.

Diehl, Charles: **Bizans İmparatorluğu'nun Tarihi**, (çev. A. Gökçe Bozkurt), İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yay, 2017.

Duncalf, Frederic: "The Counsils of Piacenza and Clermont", **A History of the Crusades**, (ed. Keneth M. Setton, Marshall W. Baldwin),

London, The University of Wisconsin Press, 1969, C. I, s. 220-252.

"The Peasants' Crusade", **American Historical Review**, Vol. 26, s. 440-453.

Durmuş, İsmail: "Safedî", **DİA**, C. XXXV, s. 447-450.

Dvornik, Francis: **Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a**, (Fransızcaya Çeviren, Soeur Jean Marie O. P.), (Fransızcadan Türkçeye Çeviren, Mehmet Aydın), Ankara, TTK, 2019.

Edbury, P. W., Rowe, J. G.: **William of Tyre Historian of Latin East**, Cambridge 1988.

Erkoçoğlu, Fatih: **Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2018.

Ertuğrul, Ali: "Niğdeli Kadı Ahmed", **DİA**, C. EK-2, s. 355-356.

es-Sakkâr, Sâmî: "Musul", **DİA**, C. XXXI, s. 361-363.

Eyice, Semavi: **İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri**, İstanbul, Örünç Ofset, 1988.

"İznik", **DİA**, C. XXIII, s. 543.

Foss, Clive: "İznik'in Bizans Surları 260-1330" **Tarih Boyunca İznik**, İstanbul, 2003, s. 249-262.

Frankopan, Peter: **The First Crusade Call From the East**, Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 2012.

Geanakoplos, Deno John: **Byzantium Church, Society and Civilization Seen through Contemporary Eyes**, Chicago, The University of Chicago Press, 1984.

Genç, Özlem: **Birleşik Avrupa'nın Mimarı Şarlman ve Karolenj Rönesansı**, Ankara, Lotus Yay., 2013.

Gibbon, Edward: **Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi**, (çev. Asım Baltacıgil), İstanbul, İndie, 2020.

Goff, Jacques Le: **Ortaçağ Batı Uygarlığı**, (çev. Hanife Güven, Uğur Güven), Ankara, Doğu Batı Yay, 2015.

Göğebakan, Göknur: "Malatya", **DİA**, C. XXVII, s. 468.

Gökhan, İlyas: "Maraş Haçlı Senyörlüğü", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sy. 172, (Şubat 2008), s. 71-106.

Göksu, Erkan: **Türkiye Selçuklularında Ordu**, Ankara, TTK, 2018.

Gregory, Timothy E.: **Bizans Tarihi**, (çev. Esra Ermert), İstanbul, YKY, 2019.

Grierson, Ph.: "The Debasement of the Bezant in the Eleventh Century", **Byzantinische Zeitschrift**, 47/2, 1954, s. 379-394.

Halil, İmadeddin: **el İmâratü'l-Artukiyye fî el-Cezire ve'ş-Şam (h. 465 – 812 / m. 1072-1409)**, Beyrut 1980.

Harris, Jonathan: **Byzantium and the Crusades**, London, Bloomsbury Puplishing, 2014.

Heath, Ian: **Bizans Orduları 900-1461**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2014.

Herrin, Judith: **Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğu'nun Şaşırtıcı Yaşamı**, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), İstanbul, İletişim Yay., 2016.

Hillenbrand, Carole: **Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri**, (trc. Nureddin Elhüseyni) İstanbul, Alfa Yay., 2015.

Hitti, K.: **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, (çev. Salih Tuğ), İstanbul, İFAV, 2011.

Hodgson, Marshall G. S.: **İslâm'ın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih**, (Alp Eker, Birol Çetinkaya, v.d.) İstanbul, İz Yay., 1993, C. II.

Holt, P. M.: **Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu**, İstanbul, Islık Yay., 2020.

Honingman, Ernest: **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (trc. Fikret Işıltan), İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1970.

İlgürel, Mücteba: "Çaka Bey", **DİA**, C. VIII, s. 186-188.

İnalcık, Halil: "İzmir'i Fetheden Bizans'ı Titreten Türk Çaka Bey", **Ntv Tarih Dergisi**, Sy. 48, (İstanbul 2013), s. 51-54.

İpşirli, Mehmet: "Kalkaşendî", **DİA**, C. XXIV, s. 263-265.

İşipek, Ali Rıza: **Türklerin İlk Amirali Çaka Bey ve Dönemin Deniz Savaşları, The First Turkish Admiral Chaka Bey and the Naval Battles in His Era**, (çev. Cengiz Aydemir), İstanbul, Türkiye Su Altı Arkeolojisi Vakfı, 2013.

İzgi, Cevat: "Kazvinî Zekeriyyâ b. Muhammed", **DİA**, C. XXV, s. 160.

Kaeuper, Richard W.: **Kaeuper, Chivalry and Violence in Medieval Europe**, Oxford, Oxford University Press, 1999.

Kafesoğlu, İbrahim: "Alparslan", **DİA**, C. II, s. 526-530.

"Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 10-11, (1981), İstanbul, s. 1-28.

"Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihî Ehemmiyeti", **Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Ötüken Yay. 2016, s. 196-209.

"Selçuk'un Oğulları ve Torunları", **Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Ötüken Yay. 2016, s. 237-250.

"Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Bey'inin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı?" **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Prof. Dr. M. C. Şehâbeddin Tekindağ Hatıra Sayısı, (İstanbul 1984), s. 55-60.

Selçuklu Tarihi, İstanbul, MEB Yay., 1992.

Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar, İstanbul, Ötüken Yay., 2016.

Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu, İstanbul, Ötüken Yay., 2014.

Kaldellis, Anthony: **Streams of Golds River of Bloods The Rise and Fall OF Byzantium, 955 A.D. to the First Crusade**, Oxford University Press, New York 2017.

Kaleli, Emrullah: "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XIII/1, s. 21-35.

Haçlı Seferleri Zamanında Bizans ve Batılılar (1096-1204), Ankara, Gece Kitaplığı, 2017.

Karaca, Sevtap Gölgesiz: **Kudüs Haçlı Krallığı Siyasî Tarih (1099-1187)**, Ankara, TTK, 2020.

Keleş, Nevzat: **Şeddâdiler (951-1199) Ortaçağ'da Bir Kürt Hanedanı**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2016.

Kennedy, Hugh: "Muslim Spain and Portugal: al-Andalus and its neighbours", **The New Cambridge Medieaval History**, (ed. David Luscombe, Jonathan Riley Smith), Cambridge, Cambridge University Press, 2004, C. IV, s. 599-622.

Kesik, Muharrem: "Büyük Selçuklu Devleti Veziri ve Türk Tarihinin Önemli Devlet Adamlarından Nizâmü'l-Mülk (1018-1092)", **Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, (Konya 2018), Sy. 8, s. 55-84.

"Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", **Türkiye Selçukluları Makaleler**, İstanbul, Kriter Yay, 2015, s. 1-14.

"Malazgirt Zaferi Sonrasında Anadolu'nun Fethi ve İlk Beyliklerin Kurucuları", **Alp Arslan ve Malazgirt**, (Yayına haz. Prof. Dr. Erdoğan Merçil), İstanbul, İBB. Kültür A.Ş. Yay., 2014, s. 153-196.

"Melik Arab", **Türkiye Selçukluları Makaleler**, İstanbul, Kriter Yay., 2015, s. 87-98.

"Sultan I. Kılıç Arslan'dan Sonra Türkiye Selçuklu Tahtına Kim Geçti?", **Türkiye Selçukluları Makaleler**, İstanbul, Kriter Yay., 2015, s. 15-26.

"Sultan Melikşah (Şahinşah) ve Sultan I. Mesud Dönemi", **Türkiye Selçukluları Makaleler**, İstanbul, Kriter Yay., 2015, s. 27-87.

"Türkiye Selçuklu Devleti – Bizans İmparatorluğu İlişkileri", **Türkiye Selçukluları Makaleler**, İstanbul, Kriter Yay., 2015, s. 155-182.

"Türkiye Selçukluları ile Dânişmendliler Arasındaki İlişkiler", **Türkiye Selçukluları Makaleler**, İstanbul, Kriter Yay., 2015, s. 211-239.

1071 Malazgirt Zafere Giden Yol, İstanbul, Timaş Yay., 2013.

Anadolu Türk Beylikleri, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2018.

At Üstünde Selçuklular Türkiye Selçukluları'nda Ordu ve Savaş, İstanbul, Timaş Yay., 2014.

Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2017.

Selçukluların Haçlılarla İmtihanı, İstanbul, Timaş Yay., 2018.

Selçukluların Muhteşem Sultanı Melikşah, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2021.

Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155), Ankara, TTK, 2003.

Kılıç, Şahin: Raif Kaplanoğlu,"Osmanlı Kuruluş Devrinde Doğu Marmara Kıyılarındaki Türk İskânı", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Yıl 14, Sy. 22 (2016), s. 27-45.

King, Edmund: "Stephen of Blois Count of Mortain and Boulogne", **The English Historical Review**, Vol. 115, (Nisan 2000), pp. 271-296.

Koca, Salim: "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve Süleyman Şah", **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi (Sosyal ve Siyasal Hayat)**, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 23-35.

Konyalı, İ. Hakkı: **Âbideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi (Ve Ortaköy Tarihi)**, İstanbul, Fatih Yayınevi Matbaası, 1975, C. III.

Korobeinikov, D. A.: "Raiders and Neighbours: The Turks (1040-1304)", **The Cambridge History of The Byzantine Empire c. 500-1492**, (ed. Jonathan Shepard), Cambridge, Cambridge Unıversity Press, 2008, s. 692-727.

Kostick, Conor: "Courage and Cowardice on the First Crusade, 1096-1099", **War in History**, 20, (I), 2013, s. 32-49.

The Social Structure of the First Crusade, Leiden, Brill, 2008.

Köprülü, Fuad: "Türk ve Moğol Sülâlerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti", **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, C. I, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1944, s. 1-9.

Türkiye Tarihi Anadolu İstilâsına Kadar Türkler, (Yayına haz. M. Hanefi Palabıyık), İstanbul, Akçağ, 2005.

Köymen, M. Altay: **Tuğrul Bey ve Zamanı**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yay. 1976.

"Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", **TTK Belleten**, C. LVII Sy. 218, (1993), s. 71-79.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I Kuruluş Devri, Ankara, TTK, 2016[5]

Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ankara, TTK, 2017, s. 33.

Kurat, Akdes Nimet: **Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1966.

Levtchenko, M. V.: **Bizans Tarihi**, İstanbul, Doruk Yay.,2007.

Lloyd, Simon: "The Crusading Movement 1096-1274", **The Oxford History Of The Crusade**, (ed. Jonathan Riley Smith), Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 35-67.

Lock, Peter: **The Routledge Companion to the Crusades**, London, Routledge Group, 2006.

Magdalino, Paul: **Ortaçağda İstanbul Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında Konstantinopolis'in Kentsel Gelişimi**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yay., 2017.

Mecit, Songül: **Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi**, İstanbul, İletişim Yay., 2017.

Merçil, Erdoğan: "Aydınoğulları", **DİA**, C. IV, s. 239-241.

"Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti'nin Durumu", **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, Ankara, TTK, 1999, s. 83-89.

"Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, (ed. İdris Bostan, Salih Özbaran), İstanbul 2009.

"Türkiye Selçukluları", **Genel Türk Tarihi**, (Ed. Hasan Celal Güzel), C. IV, s. 149-192.

Müslüman Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2015.

Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri, Ankara, TTK, 2007.

Morris, C.: "The Gesta Francorum as Narrative History", **Reading Medieval Studies**, XIX, (1993), s. 55-71.

Morrisson, Cecile: **Haçlılar**, (trc. Nermin Acar), Ankara, Dost Yay., 2005.

Morton, Nicholas: **Encounterin Islam on the First Crusade**, Cambridge, Cambridge University Press, 2017.

Murray, Alan V.: "From The Bosphorus To Khurasan: The Turkish Domination Of Asia In The Perception Of The Chroniclers Of The First Crusade", **USAD**, 2018 (8), s. 82-98.

"The Army of Godefrey de Bouillon: Structure and Dynamics of a Contingent on the First Crusade", **d'Historie**, 70/2, 1992, s. 301-329.

Nayır, Şeyhmus: "Artukluların Yaptığı Siyasî Evliliklere Dair Örnekler", **Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a Armağan**, (ed. Ebru Altan, Muharrem Kesik, Murat Öztürk), İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2020, s. 521-553.

Neville, Leonora: **Anna Komnene the Life & Work of a Medieval Historian**, New York, Oxford University Press, 2016.

Nicolle, David: **Birinci Haçlı Seferi 1096-99**, (çev. L. Ece Sakar), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013[2].

Norwich, John Julius: **Bizans Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)**, İstanbul, Kabalcı Yay. 2012, C. II-III.

Obolensky, Dmitri: **The Bogomils a Study in Balkan Neo-Manichaeism**, Cambridge, Cambridge University Press, 1972.

Oman, Charles William Chadwick: **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, (çev. Ekin Duru), İstanbul, Say Yay., 2019.

Ostrogorsky, Georg: **Bizans Devleti Tarihi**, Ankara, TTK, 2015.

Öngül, Ali: **Selçuklular Tarihi – I Büyük Selçuklulari Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları**, İstanbul, Çamlıca Yay., 2014, C. I.

Öz, Mustafa: "Nüveyrî Ahmed b. Abdülvehhâb", **DİA**, C. XXIII, s. 304-306.

Özaydın, Abdülkerim: "Anadolu Selçukluları", **Siyasî-Dinî-Kültürel ve Sosyal İslâm Tarihi**, İstanbul, Kayıhan Yay., 1994, C. VIII, s. 86-241.

"Arslan b. Selçuk", **DİA**, C. III, s. 402-403.

"Berkyaruk", **DİA**, C. V, s. 514-516.

"Bündârî", **DİA**, VI, 489-490.

"Danişmendliler", **DGBİT**, C. VIII, s. 121-140.

"Dânişmendliler", **DİA**, C. VIII, s. 469-474.

"Dukak b. Tutuş", **DİA**, C. EK-1, s. 342-343.

"Ebü'l-Fidâ", **DİA**, C. X, s. 320-321.

"el-Kâmil", **DİA**, C. XXIV, s. 281-283.

"Hamdullah el-Müstevfî" **DİA**, C. XV, s. 454-455.

"İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", **DİA**, C. XX, s. 132-134.

"İbnü'l-Esîr İzzeddin", **DİA**, C. XXI, s. 26-27.

"İbnü'l-İbrî", **DİA**, C. XXI, s. 92-94.

"İbnü'l-Kalânisî", **DİA**, C. XXI, s. 99-100.

"Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071)", **Alp Arslan ve Malazgirt**, (Yayına haz. Prof. Dr. Erdoğan Merçil), İstanbul, İBB. Kültür A.Ş. Yay., 2014, s. 105-124.

"Nizâmülmülk", **DİA**, C. XXXIII, s. 194-196.

"Porsuk", **DİA**, C. XXXIV, s. 325-326.

"Selçuklular'da Reislik Müessesesi", **Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2013, s. 112-130.

"Tâcülmülk", **DİA**, C. XXXIX, s. 359-360.

"Tutuş", **DİA**, XLI, s. 446-449.

Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104), İstanbul 2001.

Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118), Ankara, TTK, 1990.

Özgüdenli, Osman Gazi: "Mâverâünnehir", **DİA**, C. XXVIII, s. 177-180.

Öztürk, Murat: "Fâtımîlerin Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012, s. 130-160.

Painter, Sidney: "Western Europe on the Eve of the Crusades", **A History of the Crusades**, (ed. Kenneth M. Setton, Marshall W. Baldwin), London, The University of Wisconsin Press, 1969, C. I, s. 3-30.

Piyadeoğlu, Cihan: "Büyük Selçuklu Devleti", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti**, İstanbul, Siyer Yay. 2018, C. X, s. 44.

Büyük Selçuklular Yeni Bir Devrin Başlangıcı, İstanbul, Kronik Yay., 2020.

Selçukluların Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey, İstanbul, Timaş Yay., 2014.

Sultan Alp Arslan Fethin Babası, İstanbul, Kronik Yay., 2019.

"Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlı Sakavu", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sy. 38, s. 37-59.

Porges, Walter: "The Clergy, The Poor and The Noncombatants on the First Crusade", **A Journal of Medieval Studies**, Vol. XXI, (1946), s. 1-23.

Pryor, John H.: "Stephen Blois: Sensitive New-Age Crusader or Victim of History", **The Journal of the Sydney University Arts Association**, s. 26-74.

Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler, (çev. Füsun Tayanç, Tunç Tayanç), İstanbul, Kitapyayınevi, 2004.

Pryor, John H., Jeffreys, Elizabeth, M.: **The Age of Dromon The Byzantine Navy ca 500-1204**, Leiden, Brill, 2006.

Riley-Smith, Jonathan: "The Crusades 1095-1198", **The New Cambridge Medieaval History**, (ed. David Luscombe, Jonathan Riley Smith), Cambridge, Cambridge University Press, 2004, C. IV, s. 534-564.

Roberts, J. M.: **Avrupa Tarihi**, İstanbul, İnkılâp Yay., 2015.

Robinson, I. S.: "Reform and the Church", **The New Cambridge Medieaval History**, (ed. David Luscombe, Jonathan Riley Smith), Cambridge, Cambridge University Press, 2004, C. IV, s. 268-334.

Roche, Jason T.: "In the Wake of Mantzikert: The First Crusade and the Alexian Reconquest of Western Anatolia" **History**, Vol. 94, No. 2, 2009, s. 135-153.

Runciman, Steven: "The First Crusade: Constantinople to Antioch", **A History of the Crusades**, (ed. Keneth M. Setton, Marshall W. Baldwin), London, The University of Wisconsin Press, 1969, C. I, s. 280-307.

Haçlı Seferleri Tarihi, (çev. Fikret Işıltan), C. I-II, Ankara, TTK, 2008.

Sajjadi, Sadıq: "Gaffârî", **DİA**, C. XIII, s. 280-281.

Savran, Ahmet: "İbnü'l-Ezrâk el-Fârikî", **DİA**, C. XXI, s. 34-35.

"Meyyâfârikîn", **DİA**, C. XXIX, s. 511-512.

Senaullah, Mevlevi Fadıl: **Selçuklu İmparatorluğu'nun Düşüşü**, (çev. İlhan Arslan), İstanbul, Post Yay., 2020.

Sevim, Ali: "Artuk Oğlu İlgazi", **Belleten**, C. XXVI, Sy. 104, Ekim 1962, s. 649-691.

"Atsız b. Uvak", **DİA**, C. IV, s. 92-93.

"Azîmî", **DİA**, C. IV, s. 330-331.

"Çağrı Bey", **DİA**, C. VIII, s. 183-186.

"İbnü'l-Adîm", **DİA**, XX, 478-479.

"İlgazi", **DİA**, C. XXII, s. 89-90.

"Sıbt İbnü'l-Cevzî", **DİA**, C. XXXVII, s. 87-88.

"Sökmen b. Artuk", **DİA**, C. XXXVII, s. 392-394.

"Süleyman Şah I", **DİA**, C. XXXVIII, s. 103-105.

Anadolu Fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşah, Ankara, TTK, 2018.

Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Ankara, TTK, 2014.

Sevim, Ali, Merçil, Erdoğan: **Selçuklu Devletleri Tarihi**, **Siyaset, Teşkilât ve Kültür**, Ankara, TTK,2014.

Sevim, Ali: **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, Ankara, TTK, 2000.

Sevin, Veli: **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara, 2016.

Seyyid, Eymen Fuad: "Makrîzî", **DİA**, C. XXVII, s. 448-451.

Shepard, Jonathan: "Cross-purposes: Alexius Comnenus and the First Crusade", **The First Crusade Origins and İmpact**, (ed. by., Jonahtan Philips) Manchester, Manchester University Press, 1997, s. 107-129.

Sinanoğlu, Mustafa: "İznik Konsili", **DİA**, C. XXIII, s. 549-552.

Smith, Jonahtan Riley: "The Crusading Movement and Historians", **The Oxford History Of The Crusades**, (ed. Jonathan Riley Smith), Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 1-14.

"Early Crusaders to the East and the Costs of Crusading 1095-1130", **The Crusades**, (ed. by, Thomas F. Madden), Oxford, Blackwell Publishing, 2002, s. 155-171.

Haçlılar Kimlerdi?, (Berna Kılınçer), İstanbul, Bileşim Yay., 2004.

The First Crusade And The Idea Of Crusading, New York, Continuum, 2003.

The First Crusaders 1095-1131, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.

Solmaz, Sefer: "Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy. 35, Konya 2014, s. 545-575.

Stathakopoulos, Dionysios: **Bizans İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi**, (çev. Cumhur Atay), İstanbul, İletişim Yay., 2018.

Sümer, Faruk: "Kutalmış", **DİA**, C. XXVI, s. 480-481.

Şahin, Haşim: "Çaka Beyliği", **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yay., 2017, s. 131-138.

Şeker, Mehmet: "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması Sürecinde Maraş Bölgesi ve Bölgeye Yerleşen Türk Boyları", **I. Kahramanmaraş Sempozyumu (Mayıs 2004)**, 2005 İstanbul, s. 437-450.

"Süleyman Şah (I) Rukne'd-din Süleyman Şah b. Kutalmış (Ö. 479/1086) Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nin Kurucusu ve İlk Sultanı (1075-1086)" **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, Sy. I, (Konya 2016), s. 39-50.

Şeşen, Ramazan: "Harran", **DİA**, C. XVI, s. 237-240.

Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı, İstanbul, İSAR, 2016.

Taştemir, Mehmet: "Elbistan", **DİA**, C. XI, s. 1-3.

Toksoy, Ahmet: "Selçuklu Şehzadesi Kutalmış", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (GEFAD) Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı – I**, 2009, Sy. 29, Ankara, s. 218-235.

Tomar, Cengiz: "İbnü'l-İmâd", **DİA**, C. XXI, s. 95-96.

Turan, Osman: **Doğu Anadolu Türk Devletleri Târihi**, İstanbul, Boğaziçi Yay., 2001.

Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti, İstanbul, Ötüken Yay. 2014.

Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, Ötüken Yay., 2014.

"Kılıç Arslan I", **İA**, C. VI, s. 681-688.

Turan, Refik: "Malazgirt'te Bir Medeniyet Savaşı ve Türkiye Devleti'nin Doğusu", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, (ed. Refik Turan), Grafiker Yay. Ankara 2014, s. 127-134.

Uludağ, Süleyman: "İbn Haldûn", **DİA**, C. XIX, s. 543-555.

Umar, Bilge: **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1993.

Usta, Aydın: **Müslüman-Haçlı Siyasî İttifakları Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2008.

Uyumaz, Emine: "XI Yüzyılın Sonlarından XIV Yüzyılın Başlarına Kadar Anadolu'da Bilinen Hastalıklar ve Uygulanan Tedavi Yöntemlerine Dair", **75. Doğum Yılı Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2013, s. 211-224.

XI. Yüzyılın Sonu – XIV. Yüzyılın Başları Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2011.

Üremiş, Ali: **Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası**, Ankara, Babil Yay., 2005.

Vasiliev, Alexander A.: **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, (çev. Tevabil Alkaç), İstanbul, Alfa Yay. 2016.

Vryonis, Speros: **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century**, London, University of California Press, 1971.

Wickham, Chris: **Ortaçağ'da Avrupa Batı Roma İmparatorluğu'nun Dağılmasından Reformlara Kadar**, (çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul, Yeditepe Yay., 2019.

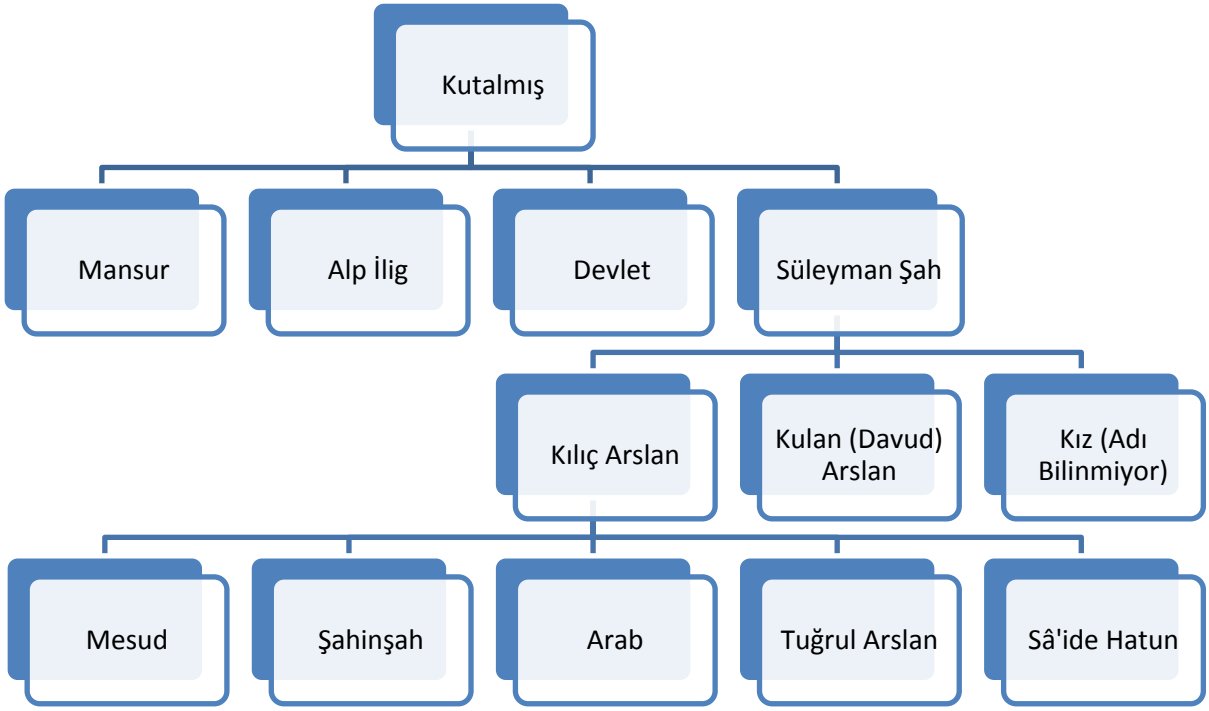
Yinanç, Mükrimin Halil: "Dânişmendliler", **İA**, C. III, s. 468-479.

Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, (Haz. Refet Yinanç), Ankara, TTK, 2013, C. I.

Zibarî, Muhammed Salih Tayyib: "Tasdi es-Selcukî fî Asya es-Sağri lil-Hamleti's-Sâlibiyyeti'l-Evveli 489/494/1101-1096" **I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu: Selçuklu Tarihi Bilim ve Sanat (Arapça – Farsça Makaleler)**, 2014, TTK, Ankara, s. 289-302.

Atsız "Arslan Yabgu'nun Oğlunun Adı", **SAD**, Sy. III, Ankara 1971, s. 183-189.

SOYAĞACI

Kutalmış
Mansur
Alp İlig
Devlet
Süleyman Şah
Kılıç Arslan
Kulan (Davud) Arslan
Kız (Adı Bilinmiyor)
Mesud
Şahinşah
Arab
Tuğrul Arslan
Sâ'ide Hatun

EKLER LİSTESİ

EK-1

İznik Surları Lefke Kapısı

(Burak Nazif Sarıcı Arşivi)

EK-2

İznik Surları İstanbul Kapısı

(Burak Nazif Sarıcı Arşivi)

EK-3

İznik Surları Göl Kapısı

(Burak Nazif Sarıcı Arşivi)

EK-4

İznik Kalesi Burçları

(Burak Nazif Sarıcı Arşivi)

EK-5

İznik Surları

(Burak Nazif Sarıcı Arşivi)

EK-6

İznik Surları

(Burak Nazif Sarıcı Arşivi)

EK-7

İznik Gölü

(Burak Nazif Sarıcı Arşivi)